KONSTANTİNOS PALEOLOGOS

Donald M. Nicol

Çeviren: Efe Kurtluoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

KONSTANTİNOS PALEOLOGOS

Donald M. Nicol

Çeviren: Ele Kurtluoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

BİYOGRAFİ

Donald M. Nicol
KONSTANTİNOS PALEOLOGOS

ÖZGÜN ADI
THE IMMORTAL EMPEROR

ÇEVİREN
EFE KURTLUOĞLU

COPYRIGHT © CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1992
C.U.P İLE YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYIMLANMAKTADIR.

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON/DİZİN
BURCU ÇAPANOĞLU

DÜZELTİ
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MAYIS 2013

ISBN 978-605-360-852-3

BASKI VE CİLT
ERTEM BASIM YAYIN DAĞITIM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
ESKİŞEHİR YOLU 45. KM. BAŞKENT ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ
22. CADDE NO: 6
MALIKÖY / ANKARA
(0312) 640 16 23
SERTİFİKA NO: 16031

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Donald M. Nicol
Fahri Profesör, Gennadion Kütüphanesi Müdürü, Atina

Ölümsüz İmparator

Romalıların Son İmparatoru Konstantinos Paleologos'un Hayatı ve Efsanesi

Çeviren: Efe Kurtluoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Soyağacı VI
Editörün Notu IX
Önsöz XI

1
Küçülen İmparatorluk 1

2
Mistras'ta Despot 21

3
Konstantinopolis'te İmparator 37

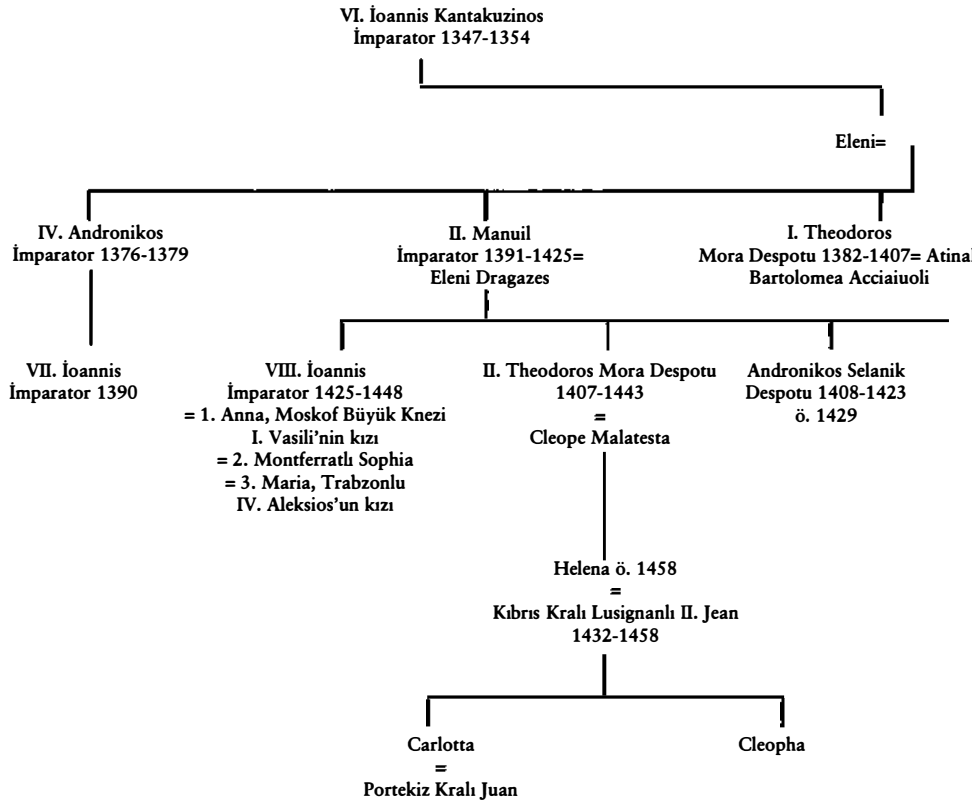
4
Konstantinopolis'in Düşüşü 53

5
Konstantinos'un Ölümü 73

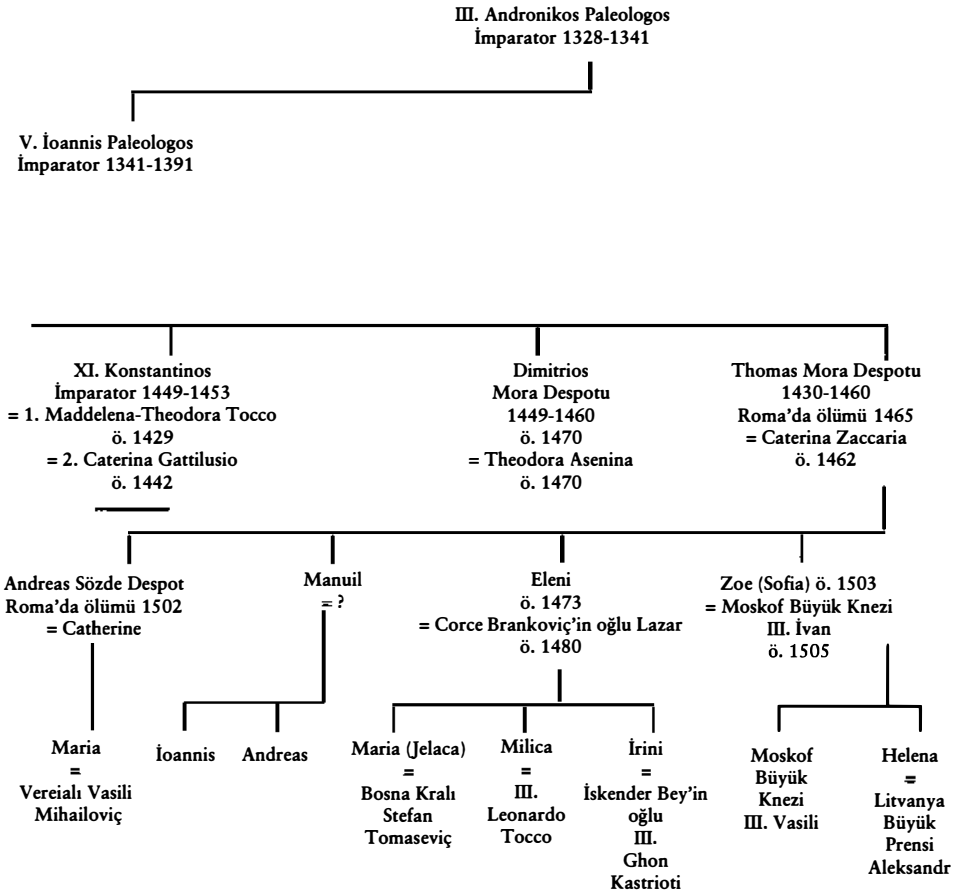
6
Ölümsüz İmparator 93

7
Küllenen Korlar 107

Kısaltmalar 125
Kaynakça 127
Notlar 137
Dizin 153

Paleologos Ailesi y. 1350-1500

III. Andronikos Paleologos
İmparator 1328-1341
V. İoannis Paleologos
İmparator 1341-1391
XI. Konstantinos
İmparator 1449-1453
= 1. Maddelena-Theodora Tocco
ö. 1429
= 2. Caterina Gattilusio
ö. 1442
Dimitrios
Mora Despotu
1449-1460
ö. 1470
= Theodora Asenina
ö. 1470
Thomas Mora Despotu
1430-1460
Roma'da ölümü 1465
= Caterina Zaccaria
ö. 1462
Andreas Sözde Despot
Roma'da ölümü 1502
= Catherine
Manuil
= ?
Eleni
ö. 1473
= Corce Brankoviç'in oğlu Lazar
ö. 1480
Zoe (Sofia) ö. 1503
= Moskof Büyük Knezi
III. İvan
ö. 1505
Maria
=
Vereialı Vasili
Mihailoviç
İoannis
Andreas
Maria (Jelaca)
=
Bosna Kralı
Stefan
Tomaseviç
Milica
=
III.
Leonardo
Tocco
İrini
=
İskender Bey'in
oğlu
III.
Ghon
Kastrioti
Moskof
Büyük
Knezi
III. Vasili
Helena
=
Litvanya
Büyük
Prensi
Aleksandr

Editörün Notu

Türkiye'de özellikle son iki asırdır bu şekilde adlandırılan Yunanlar, Helenistik dönemden itibaren kendilerini Hellen (*Ellines*), konuştukları dili Hellence (*Ellinika*), yaşadıkları yeri de Hellenistan (*Ellada*) olarak adlandırmışlardır. Bizans döneminde kendilerine *Romaioi* (Romalı) demişlerdir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayıp 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar aşama aşama bugünkü coğrafyasına ulaşan bağımsız Yunanistan, kendini tekrar Hellenistan, uyruklarını Hellen, dilini de Hellence olarak adlandırmıştır.

Avrupalılar, Romalıların Yunanları isimlendirirken kullandığı Graceus terimini devam ettirerek onlara Grek (*Greek*), konuştukları dile Grekçe (*Grek*), yaşadıkları yere de mealen Grekistan (*Greece*) demişlerdir.

Bu halkla, onların kendini *Romaioi* diye adlandırdığı dönemde karşılaşan Türkler de onlara aynı şekilde, Rum ve Rumi olarak hitap etmişlerdir. Türkler, *Romaioi*'lerin yaşadığı yere Rumeli demiş ve yüzyıllar içinde bu topraklara egemen oldukça bu terimin içeriği giderek batıya kayan bir coğrafyayı işaret eder olmuştur. Bu terim halen Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki toprakları için kullanılmaktadır. Osmanlılar döneminde esas olarak Rum, kimi zaman da İyon sözünden gelme Yunan, Yunani olarak adlandırılan bu halk, Yunanistan'ın bağımsızlaşmasından sonra ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkiye'de Yunan (ülkesi Yunanistan, konuştuğu dil Yunanca) ismini almıştır.

Elinizdeki kitapta esas olarak *Romaioi*'lere Rum, Hellenlere Yunan, ülkelerine ve kültürel coğrafyalarına Yunanistan, dillerineyse Yunanca denmektedir.

Yunanca, kimi zaman yüzyıllar süren geçiş süreçleri de hesaba katılmak suretiyle, kabaca antik dönemden İmparator Heraklios döneminde

Bizans İmparatorluğu'nun resmi dili statüsü kazandığı 7. yüzyıla kadar Antik Yunanca, bu tarihten Konstantinopolis'in çöküşüne kadar Ortaçağ Yunancası, Osmanlı egemenliğinde Rumca, bağımsız Yunanistan dönemindeyse Modern Yunanca olarak değişim göstermiştir. Elinizdeki kitabın ele aldığı dönem Ortaçağ Yunancasına denk düşmektedir.

Elinizdeki kitapta Latin alfabesi dışında bir alfabeye sahip dillerin harf değerini çevirmek anlamına gelen transliterasyon yöntemi değil, transkripsiyon (çevriyazı) yöntemi kullanılmıştır. Böylece Yunanca kelimeler, yazıldıkları dönemde geçerli olan değil, modern dönemdeki ses ve telaffuz değerleri esas alınarak çevrilmiştir. Önemli bir farklılık gösteren kimi kelimeler, dizinde köşeli parantezle eşleştirilmiştir. Ayrıca bu konuda *Kritovulos Tarihi*, çev. Ari Çokona (Heyemola Yayınları, 2012); *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, çev. Levent Kayapınar (Kitabevi, 2009) ve *Bizans Tarih Atlası*, John Haldon, çev. Ali Özdamar (Kitap Yayınevi, 2007) adlı çalışmalardan yararlanılmıştır.

Önsöz

Konstantinos Paleologos, Konstantinopolis'in, yani Yeni Roma'nın son imparatoruydu. 1453'te, şehrini Osmanlılara karşı müdafaa ederken öldürüldü. Şehrin Osmanlılar tarafından alınması, Hıristiyan Bizans İmparatorluğu'nun Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'na dönüşmesinin son evresi olacaktı. Konstantinos'un ölümüyle kökleri 4. yüzyılda yaşayan Büyük Constantinus'a ve hatta ilk Roma İmparatoru Augustus'a dayanan bir devlet tarihe karışmıştı. Bizans İmparatorluğu'nun hükümdarı ve tebaası kendilerini Hellen veya Grek olarak değil, *Romaioi* yani Romalı olarak tanımlıyordu. Son Konstantinos, dört yıl kadar hüküm sürecekti. Zaten fiilen Konstantinopolis ve etrafının yanı sıra sadece Yunanistan'ın bir kısmına, o da Türklerin lütfuyla hükmediyordu. Bu duruma rağmen "Şehirlerin Kraliçesi"ni elinde tuttuğu sürece Romalıların gerçek imparatoru olarak kalacağını biliyor ve bundan gurur duyuyordu.

Atası Mihail Paleologos, 1261 yılında imparatorluk tahtını ele geçirdiğinden beri ailesinin bu unvana sahip olan sekizinci üyesiydi. Edward Gibbon gibi kendisine XII. Konstantinos demek için çeşitli nedenler bulanlar olmasına rağmen Konstantinos adlı on birinci imparator olduğu söylenir. Hayatı, önce kendisini yakinen tanıyan Bizanslı vakanüvisler, daha sonralarıysa çeşitli Yunan tarihçileri tarafından kaydedilmiştir. Hıristiyan ortaçağının en dramatik olaylarından biri olarak kabul edilen Türklerin Konstantinopolis'e saldırısı sırasındaki ölümü Yunan, İtalyan, Türk ve Slav çok sayıda gözlemci ile kaynak tarafından betimlenmiştir. Sir Steven Runciman'ın eseri gibi kuşatmanın ve şehrin alınmasının serüvenli öyküsünü usta bir dille anlatan güncel kitaplar da bulunmaktadır. Bu kitabın amacı İstanbul'un 1453'teki düşüşünün hikâyesini bir daha anlatmak değildir. Kitabın ana teması kahramanca ölümünden sonra

Yunanca konuşan Hıristiyanlar tarafından kuşaklar boyunca hikâye ve mitlere konu edilen Konstantinos Paleologos'tur. Bu şahısların içinden birçoğu Konstantinos'un yeniden dirilip kaybettikleri imparatorluklarını yeniden kurmasını bekliyordu. İmparatorluk onlar için bir Yunan devleti anlamına geliyordu ki bu kavram 15. yüzyılda yaşayan Bizans yani *Romaioi* halkına şüphesiz son derece garip gelirdi. Son Konstantinos, yeni vücut bulmaya başlayan Hellen ulusunun Osmanlı İmparatorluğu'nun harabeleri içinden zaferle çıkacağı yönündeki umut ve özlemlerin sembolü haline gelecekti.

Konstantinos'u konu alan tek İngilizce monografi, St. James Sarayı'nda* görev yapan Sırp elçisi Çedomil Miyatoviç tarafından kaleme alınmış, 1892'de yayımlanmıştır. Kitabı *Constantine, the Last Emperor of the Greeks* (Konstantinos, Yunanların Son İmparatoru) olarak adlandırması ve eserini o dönemde Yunanistan Krallığı tahtının vârisi olan Prens Konstantinos'a adamış olması dikkate değerdir. 19. yüzyıldaki Bağımsızlık Savaşı'ndan doğan Yunan devletinin, Konstantinopolis'in Osmanlıların eline geçmesi ve son Hıristiyan hükümdarının ölmesiyle sönen Bizans ateşini yeniden alevlendireceğini düşünen tek kişi o değildi.

Bu kitabı yazarken bel bağladığım, müdürü olarak görev yaptığım Atina'daki Gennadion Kütüphanesi'nin benzersiz kaynaklarına minnettarım. Ayrıca Georgios Klontzas'ın elyazmasını konu alan eserinden bazı minyatürleri kopyalamama izin veren Yanya Üniversitesi profesörü A.D. Paliuras'a, Paleologos sikkeleri konusundaki engin bilgisiyle beni aydınlatan Bay Simon Bendall'a, Mermer İmparator** hakkındaki şiirlerin bir kısmının izini sürmeme yardım eden Dr. Ruth Macrides'e ve Bizans soyağaçları hakkındaki çılgınca hevesimi körükleyen A.A.M. Bryer'a teşekkür etmek isterim.

---

* St. James Sarayı, Büyük Britanya'nın resmi krallık sarayıdır. Kraliçe Victoria 1837'de tahta geçtiğinde Buckingham Sarayı'na taşınmış olsa da resmi olarak hâlâ St. James Sarayı kullanılmaktadır-ç.n.

** Batı folklöründe uyuyan efsanevi kahraman. Belli bir zaman sonra uyanıp ordularını harekete geçirerek halkın özlemlerine cevap verecek belli bir iş yapması beklenen kişi-e.n.

XI. Konstantinos Paleologos Dragazes

(1405-1453)

1. Bölüm

Küçülen İmparatorluk

2 Mart 1354 gecesi Konstantinopolis'in batısındaki Trakya kıyıları bir depremle sarsılmıştı. Bazı yerleşimler yerle bir olmuştu. Bazı yerleşimler ileri derecede tahrip olmuş, nüfusları neredeyse sıfıra inmişti. Surları yıkılan bazı yerleşimlerse tamamen savunmasız kalmıştı. Depremden sağ kurtulanlar harabeye dönen evlerinden kaçarak sağlam kalmış kasabalara sığınmıştı. Depremi, kar fırtınaları ve sağanak yağmurlar takip edecekti. Çok sayıda mülteci, özellikle de kadın ve çocuklar, aç ve açıkta kaldıkları için ölecekti. Daha fazlası da ertesi gün harabelere baskın veren Osmanlı askerleri tarafından esir alınacaktı. Bölgedeki en büyük yerleşim olan Kallipolis [kelime anlamı "güzel şehir;" günümüzde Gelibolu-ç.] yerle bir olmuşsa da yöre halkı deniz yoluyla kaçmayı başarmıştı.[1] Türkler bölgeye aşinaydı. Bir süredir Bizans İmparatorluğu'nda taht veya ticaret uğruna çıkan savaşlarda paralı asker olarak görev yapmaktaydılar. Halihazırda kontrolleri altında olan Anadolu'dan Marmara Denizi'nin diğer kıyısına rahatlıkla geliyor, her seferin sonundaysa ücret ve ganimetlerini alıp evlerine döneceklerine güveniliyordu. Bizans İmparatoru VI. İoannis Kantakuzinos, Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in oğlu olan liderleri Orhan Bey'le arasında özel bir ilişkinin olduğuna inanıyordu. 1348'de, sanki Türkler ve Rumlar arasında ortak yaşamın mümkün olduğunu ve dünyanın Müslüman Asya ile Hıristiyan Avrupa olarak paylaşılabileceğini ortaya koymak istercesine kızını Orhan'la evlendirmişti.

Kişisel dostluklarından dolayı ortaya çıkan bu fikir belki de fazlasıyla naif bir düşünceydi. Orhan sözünün eriydi. Oğlu Süleyman ise dünyanın paylaşımı hususundaki bu centilmenlik anlaşmasını bozacaktı. Bizans imparatoru tarafından çağrıldığı iddia edilen Süleyman'a bağlı

bazı birlikler 1352'de Kallipolis yakınlarında bir kaleyi işgal etmişti. Seferin bitimindeyse memleketlerine dönmeyi reddedecek, fetih hakkıyla kalenin artık kendilerine ait olduğunu iddia edeceklerdi. Bu kale Avrupa topraklarındaki ilk kalıcı Osmanlı yerleşimiydi. Bu olaydan iki sene sonra gerçekleşen deprem Osmanlıların daha da yayılmasına ve ellerinin güçlenmesine olanak sağlayacaktı. Anadolu kıyılarından boğazın karşı tarafına geçen Süleyman, Kallipolis harabelerini işgal etti. Yanında çok sayıda askerin yanı sıra bölgedeki harap kasaba ve köyleri tamir edip buralara yerleşecek Türk muhacirler getirmişti. Kallipolis'te Türk askerlerinden oluşan bir garnizon bırakılmış, şehre Müslümanlar yerleştirilmişti. Kallipolis, Asya ile Avrupa arasındaki boğaz geçişini kontrol eden bir noktadaydı. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan bir efsaneye göre izlemesi gereken rotayı Süleyman'a boğazın sularının üstüne düşen ayın şavkı göstermişti. Kallipolis'i ele geçiren Osmanlılar bir daha evlerine dönmeyecekti. Avrupa yolu açılmıştı. 1354, Hıristiyan Roma, yani Bizans İmparatorluğu için geri dönüşü mümkün olmayan bir nokta niteliğindedir. Sadece elli yıl sonra, 1405'te, Süleyman'ın halefleri Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya, Tesalya ve Orta Yunanistan'ın büyük bir kısmına hükmedecekti. Bizans İmparatorluğu ise Konstantinopolis şehri ve çevresinin yanı sıra Mora Yarımadası'nın bir kısmı ile Yunan adalarının bazılarına ve bunun dışında Türklerin izin verdiği bölgelere indirgenmişti. İmparatorları, Osmanlı sultanlarına haraç ödemek durumunda kalmış, onların vasalı haline gelmişti.[2]

Konstantinos Paleologos 1405'in 8 Şubat'ında doğdu. 1391'de tahta çıkan İmparator II. Manuil'in yedi oğlunun dördüncüsüydü.[3] Manuil Paleologos, gittikçe ufalan ve parçalanmakta olan bir imparatorluğun hükümdarıydı. İmparatorluk tohumundan filizlenen dev bir ağaç niteliğinde olan Konstantinopolis'in içi çürümüş, doğudan esen soğuk rüzgârda sallanmaya başlamıştı. Yine de ağacın daha genç dallarından biri budaklanmaya devam ediyordu. Orhan'ın dostu ve kayınpederi olan İoannis Kantakuzinos, 1349'da oğlu Manuil'e önemli bir imparatorluk payesi olan despotluk [kelime anlamı "bey, hükümdar"-ç.] bahşetmiş, Bizans kontrolündeki Peloponnisos (daha sonraki adıyla Mora) eyaletinin başına getirmişti. 1204'te gerçekleşen Dördüncü Haçlı Seferi'nden beri Orta ve Güney Yunanistan yabancıların elindeydi.

Haçlılar Atina'da bir Fransız Dükalığı, Mora Yarımadası'nda bulunan Akhaia'daysa* bir Fransız prensliği kurmuşlardı. Yıllar geçtikçe hükümdarlarının uyruğu birkaç kere değişmiş olsa da Rumlara göre hepsi yabancıydı. İşgal altındaki Yunanistan'dan en çok kâr edenler adalardaki ticari kolonileri ve anakaradaki limanlarıyla Venedik tüccarları olmuştu. Akhaia Prensliği'nin, nüfusun askeri hizmete gönülsüzlüğü ve kötü idare nedeniyle zayıflamasından istifade eden Bizanslılar uzun zamandır yabancıların elinde olan topraklarını yavaş yavaş yeniden ele geçirmeye başlamışlardı. Manuil Kantakuzinos otuz yıldan uzun bir süre Mora Despotu olarak görev yapacaktı. Yetenekli bir asker, vali ve devlet adamı olan yeni despotun yönetimi altında eyalet kalkınacak, yabancı komşularından toprak alarak genişleyecekti. Eyaletin başkenti, romantik ve büyüleyici harabeleri bugün de Taygetos Dağı'nın bir tepesinden Sparta Ovası'na bakan Mistras'tı. Manuil 1380'de öldüğünde eyalet Kantakuzinos ailesinden yeni hanedanlık olan Paleologos ailesine geçecek, bölgeye önce İmparator V. İoannis'in oğlu olan Theodoros, 1407'deyse İmparator II. Manuil'in oğlu ve Konstantinos Paleologos'un ağabeyi olan II. Theodoros atanacaktı. Her ikisine de sadece tahtta olan imparatorun bahşedebileceği despot unvanı verilmişti ve eyaletleri Mora Despotluğu olarak biliniyordu.[4]

13. yüzyılın sonlarına doğru Montferratlı Yolande, kocası İmparator II. Andronikos'a Batı geleneklerine göre imparatorluğunu oğulları ve üvey oğulları arasında paylaştırmasını önermişti. Bu öneri imparatoru şaşkınlığa düşürmüştü. Cevabı, Roma İmparatorluğu'nun monarşik yapısının asla bölünüp, çok başlı bir hale getirilemeyeceği olmuştu.[5] 15. yüzyılın başında imparatorların Bizans geleneklerine bu derece bağlı kaldığı günler geride kalmıştı. Daha sonra tahta çıkan imparatorlar, parçalara ayrılmış imparatorluklarını elde tutmanın tek yolunun, eyalet ve yerleşimleri, hükmedip onları müdafaa etmeleri için despot payesini bahşettikleri oğulları arasında paylaştırarak aile içinde tutmak olduğu fikrine vardılar. II. Manuil, çok sayıda erkek evlatla kutsanmıştı. Bunlardan Mihail 1406'da ölünce altı oğlu kalmıştı. En büyük oğlu İoannis, Manuil'in ölümünden sonra imparator olacaktı. İkinci oğlu Theodoros,

* Mora Yarımadası'nın kuzeybatısında kalan, günümüzde de var olup, başkenti Patras olan bölge-ç.n.

Mora Despotluğu'na atanmıştı. Üçüncü oğlu Andronikos 1408'de, henüz sekiz yaşındayken Selanik Despotu ilan edilmişti. Bunların dışında dağıtılacak fazla toprak kalmamıştı. Bu yüzden Manuil 1405'te doğan dördüncü oğlu Konstantinos'u, uygun bir dirlik ortaya çıkana kadar Konstantinopolis'te tutacaktı.[6]

Konstantinos'un çocukluğu ve gençliği hakkında elimizde fazla bir bilgi yoktur. Konstantin Dragaş adlı bir Sırp prensinin kızı olan annesi Eleni'ye düşkündü. Sarayın mor odasında doğduğundan olsa gerek, kendisine sıklıkla Porfirogennitos lakabıyla hitap edilmektedir.* Ağabeyi Theodoros ve kardeşleri Dimitrios ile Thomas'a da verilen bu lakabı paylaşmayan tek kardeşi, İmparator VIII. İoannis adıyla tahta çıkacak olan en büyük ağabeyiydi. Konstantinos henüz gençken, hatıratı imparatorun hayatına benzersiz ve detaylı bir bakış sunan geleceğin tarihçisi Georgios Sfrantzis'in neredeyse koşulsuz sayılabilecek sevgi ve beğenisini kazanmıştı. Aslen Moralı olan Sfrantzis, II. Manuil'in sarayında görev yapmaktaydı. Sfrantzis'in amcası Konstantinos'un hocası, kuzenleriyse Konstantinos'un yoldaşları, arkadaşları ve hizmetkârlarıydı. VIII. İoannis tahta çıktığında Konstantinos'un Sfrantzis'i maiyetine almak yönündeki talebine isteksiz yaklaşacaktı; kendisinin Konstantinopolis'te elçilik, diplomatlık ve danışmanlık hususundaki hizmetlerine çok değer veriliyordu.[7] Fakat sonunda ağabeyiyle her zaman iyi geçinmiş olan Konstantinos'un istediği olacaktı. 1406'da doğan Dimitrios ve 1409'da doğan Thomas'la arasıysa daha bozuktu. Konstantinos'un sonraki yıllarda yaşayan methiye yazarlarından biri gençliğinde avcılık, at binme ve savaş sanatları konusundaki yeteneğinden bahseder ki başka anlatımlar da maceraperest, zinde, güçlü, dayanıklı ve cesur biri olduğunu gözler önüne sermektedir.[8] Babası Manuil'in Batı Avrupa'ya yaptığı ziyaretler sırasında kendisiyle tanışanları son derece etkilemiş olan buyurgan duruş ve tabiatını miras almış olması mümkündür. Kendi döneminden, darp ettiği sikkeler ve mühürler dışında hiçbir portresi bulunmamıştır. Ağabeyi İoannis'in İtalyan sanatçılar tarafından resmedilen portrelerinde gördüğümüz ince hatlı yüzü bu silik ve stilize tasvirlerde bulamayız.[9]

---

* Bizans'ta kızıl-mor renk, imparatorluk alametiydi. Porfirogennitos sıfatına sahip olmak için bazı koşullar gerekirdi: Babasının imparator olması, annesinin onunla evli olması (bu evliliğin yasal ve kutsanmış olması) ve unvan sahibinin saray kompleksi içinde yer alan mor köşkte doğması-e.n.

Konstantinos'un dünyasındaki hükümdar sınıfı hayret uyandıracak derecede çok-ırklıydı. Sürekli soylarının tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya olan bu zümrenin içindeki aileler arasında evlilik, hayatta kalmanın bir yoluydu. Dedesi İmparator V. İoannis Paleologos (1354-1391), İtalyan prensesi Savoylu Anna'nın oğluydu. Amcası İmparator IV. Andronikos'un eşiyse Bulgaristan kraliyet ailesinin bir üyesiydi. Mistras Despotu olarak görev yapan amcası I. Theodoros, Atina'nın Floransalı Dükü Nerio Acciaiuoli'nin kızlarından biriyle evlenmişti. Halası İrini Türk emiri Orhan'ın oğlu Halil'le evliydi. VII. İoannis adıyla kısa süreliğine tahta çıkan kuzeninin karısı Cenovalı Gattilusio ailesinin üyesiydi. Ağabeyi VIII. İoannis ise önce Moskof Büyük Knezi Vasili'nin kızı Anna, sonra Montferratlı Sophia, sonrasındaysa Trabzon* İmparatoru IV. Aleksios Komninos'un kızı Maria'yla evlenecekti. Mora Despotu olan kardeşi II. Theodoros, Rimini Kontu Carlo Malatesta'nın kızı Cleope Malatesta'yla evlenmiştir. Konstantinos'un iki eşi de İtalyan'dı. Sırp bir annenin ve yarı İtalyan bir babanın oğlu olan Konstantinos'u Rum olarak adlandırmak güçtür. Yunanca konuşan çoğu çağdaşı gibi kendisini Romalı yani *Romaioi* veya Bizanslı olarak görüyordu.

Osmanlı Sultanı II. Murad, Haziran 1422'de Konstantinopolis'i kuşattığında Konstantinos henüz on yedi yaşındaydı. Bizanslılar uzun bir süredir Türkler tarafından saldırıya uğramamışlardı. İmparator II. Manuil'in Sultan I. Mehmed'le arası iyiydi. Fakat Mehmed'in 1421'deki ölümüyle bu soluklanma döneminin son bulacağı da açıktı. Türk kuşatması uzun ve çetin geçecekti. Şehrin savunması, halefi olduğu babasının yanında kısa süre önce ortak imparator ilan edilen VIII. İoannis'in sorumluluğundaydı. Onun ihtiyat ve dikkati sayesinde Türkler sene dolmadan kuşatmayı kaldıracaktı. Tüm bunlar yaşlı İmparator Manuil'i kötü etkilemişti. 1422 yılının Eylül ayında geçirdiği felç yüzünden vücudunun bir tarafını hareket ettiremeyecek hale gelmişti. Her ne kadar üç sene daha yaşayacak olsa da Konstantinopolis'in yönetimi fiilen en büyük oğlu İoannis'in elindeydi. Felaket kapıdaydı. Türkler Selanik'i de kuşatma altına almıştı. Manuil'in eyalete despot olarak atanan oğlu Andronikos hem gençti hem de sağlığı bozuktu. 1423'ün yazında ba-

* Günümüzde Karadeniz kıyısında Sinop'tan Artvin'e kadar uzanan bölgeyi kapsar-ç.n.

basının da onayıyla Selanik'i Venediklilere önerecekti; Eylül ayında el değiştiren şehir Yunanistan'daki Venedik kolonilerinin en büyüğüydü ve en kârlısı olacağı umuluyordu.[10]

İmparator VIII. İoannis, babasının yirmi sene önce başarısız biçimde yapmış olduğu gibi Hıristiyan Batı dünyasından yardım istemenin zamanının geldiği kanaatindeydi. 1423 yılının Kasım ayında Venedik ve Macaristan'a gitmek üzere yola çıkacaktı. Kendisi dönene kadar kardeşi Konstantinos'u naip olarak Konstantinopolis'te bıraktı. Konstantinos henüz gençti. İlk kez iktidarın tadına varan genç adama despot payesi de verilmişti.[11] Yatalak babası İmparator Manuil'in öğütlerinden de istifade eden genç despot, birkaç yanlış girişimden sonra Sultan Murad'la barış anlaşması imzalamayı başaracaktı. 22 Şubat 1424'te imzalanan bu anlaşma aslında küçük düşürücü nitelikteydi fakat en azından Konstantinopolis şehrini Türk saldırılarından bir süre koruyacaktı.[12] Tüm anlatımlara göre Konstantinos naiplik görevini ciddi ve başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Ağabeyi İoannis, İtalya ve Macaristan gezisinden 1424 yılının Kasım ayında dönecekti. Pek fazla başarı elde edememişti. Macarların Katolik kralı dindarca bir öğüt vermiş ve kendisi ile halkının papaya itaat yemini edip Roma'yla yeniden birlik olması durumunda Hıristiyan dünyasından yardım almasının çok daha kolay olacağını belirtmişti. Bu öneri yeni değildi. İoannis'in babası Manuil'e de aynısı öğütlenmişti. O ise eskiden beri bir çeşit ahlaki şantaj olduğunu düşünerek reddettiği bu hamlenin aynı zamanda Türkleri iyice telaşlandırıp kendilerine düşman edeceğine inanıyordu.[13]

Ömrünün son aylarında manastıra kapanan Manuil, 21 Temmuz 1425'te yetmiş beş yaşında hayata veda edecekti. VIII. İoannis artık fiilen olduğu gibi ismen de imparatordu. Kardeşi Despot Konstantinos'a da artık kendi dirliğinin verilmesi gerekiyordu. Yapılan yeni barış antlaşmasında Türkler Konstantinopolis'in kuzeyindeki ufak bir toprak parçasının dirlik olarak Bizanslıların elinde kalmasına izin vermişti. Karadeniz kıyısındaki bu topraklar kuzeyde Mesemvria'dan [günümüzde Bulgaristan'ın Nesabar kasabası-ç.] güneyde Derkos'a [günümüzde Terkos-ç.] kadar uzanıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'un batısında kalan Selimvria [günümüzde Silivri-ç.] limanı da bu toprakların sınırları içinde kalıyordu. 1425'te Despot Konstantinos'a burası verildi. Kuzeyden Konstantinopolis'e giden yolu koruduğu için stratejik öneme

sahipti. Buna rağmen Türkler barış antlaşmasını bozmaya ve dirliğini elinden almaya niyetlenseler onları durdurması pek mümkün olmazdı.[14]

1423'teki Venedik ziyareti esnasında İoannis yolculuğuna Mora'da bir süre ara vererek Mistras'ta bulunan kardeşi Despot Theodoros'la konuşmuştu. Theodoros, bir âlimin sakin hayatını, idare ve savaşın stresine yeğliyordu. İki sene önce aileleri arasındaki anlaşmaya uyarak Riminili Cleope Malatesta'yla evlenmişti. Bu birliktelikten en başlarda memnun olmayan Theodoros inzivaya çekilip rahip olmayı derinden arzuluyordu. Ağabeyinin ziyaretini fırsat bilip bu konuda ona açılmıştı. İoannis, Konstantinopolis'e döndüğünde kardeşinin hâlâ aynı fikirde olduğuna inanıyordu. Bu yüzden Konstantinos'u Mesemvria'dan başkente geri çağıran imparator onu Theodoros'un yerine Mora Despotluğu'na tayin edecekti. Sadakat ve becerisini birçok kez kanıtlayan Konstantinos'un Mistras valiliği görevini başarıyla yerine getireceğine inanıyordu. Ne var ki Theodoros bu sırada fikrini değiştirmişti. Başta âlim arkadaşı İoannis Evgenikos olmak üzere tanıdıklarından bir kısmı dini hayatın tatmini uğruna dünyanın boş gururunu bir kenara bırakmasını takdir ediyordu. Daha dünyevi bir hayatı tercih eden başka arkadaşlarıysa dünyanın kendisine ihtiyacı olduğuna onu ikna etmeyi başarmışlardı. Zamanı geldiğinde Konstantinos lehine görevinden feragat etmeyi reddedecek, eşiyle arasındaki sorunları çözecekti. Theodoros yirmi yıl daha Mora Despotu olarak görevine devam edecekti. Bu yıllar eyalet için özellikle kültürel ve entelektüel bakımdan refah içinde geçecekti. Çok sayıda âlim ve filozof Theodoros'un himayesi altında Mistras sarayında toplanmaya başladı. Cleope Malatesta da zamanla kocasının ilim aşkını paylaşmaya ve teşvik etmeye başlayacaktı. Karısının 1433'teki ölümü, ona zaman içinde derinden âşık olan Theodoros'u mahvedecekti.[15]

Konstantinos'un Mistras'ta despot olma hayalleri böylece suya düşmüştü fakat babasının ölümünden sonra imparator olan VIII. İoannis, Konstantinos'un yeteneklerini en iyi nasıl kullanabileceğini planlamaktaydı. Kendisine Mora'da ayrı bir dirlik verilecekti. Mistras'taki makamından hoşnut olsa da Theodoros'un pek pratik biri olmadığı, yardım ve desteğe ihtiyacı olduğu açıktı. Türkler 1423'te, II. Manuil'in kendilerini engellemek için yaptırdığı Korint Kıstağı üzerindeki surları aşmışlar, Mora Yarımadası'nı işgal ve talan etmişlerdi. Kısa bir süre önce Epiros ve Kefalonya Adası'nın İtalyan hükümdarı Carlo Tocco, yarımadanın ku-

zeybatısındaki Glarentza'yı [günümüzdeki Killini kasabası yakınları-ç.] ve Elis Ovası'nı işgal etmişti. Tocco, Theodoros'la ateşkes antlaşması imzalamasına rağmen 1426'da bu antlaşmayı bozmuş ve seferlerine devam etmiştir. İmparator İoannis, Mora'yı bu sıkıntıdan arındırmaya kararlıydı. Olaya bizzat müdahale etmek üzere 1427'de Konstantinopolis'ten yola çıktı. Yanında kardeşi Konstantinos ile bu sırada resmi olarak onun yanında göreve başlayan Georgios Sfrantzis de vardı. 26 Aralık'ta Mistras'a ulaşan ordu doğrudan Glarentza'ya geçerek denizden ve karadan şehri kuşatma altına alacaktı. Ehinades Takımadaları yakınlarındaki deniz muharebesinde gemileri batırılan Carlo Tocco yenilgiyi kabul etti. Ele geçirdiği toprakları iade etmeyi kabul etmişti fakat onurundan geriye ne kaldıysa onu kurtarmak için son bir planı vardı. Genç yeğeni Maddalena'yı imparatorun kardeşi Konstantinos'la evlendirecek, Glarentza ve Elis de genç kızın drahoması olacaktı. Bu dostça anlaşma her iki tarafın da işine geliyordu. Glarentza 1 Mayıs 1428'de teslim edilmiş, Konstantinos da 1 Temmuz'da Patras yakınlarında yapılan düğünle Maddalena Tocco'yla evlenmişti. Maddalena, yeni çevresinin daha aşina olduğu Yunanca bir isim seçerek Theodora adını almış, amcası da Epiros'taki topraklarına dönmek üzere yelken açmıştı.[16]

Despot Konstantinos'a düğününden önce takdim edilen vezinli mektup ilgi çekicidir. İlahi bir ilhama kapıldığını iddia eden meçhul yazar zaferi dolayısıyla imparatoru tebrik etmekte fakat Konstantinos'u, Carlo Tocco'nun yeğeniyle evlenmemesi konusunda uyarmaktaydı. Tocco ailesine güven olmazdı.[17] Her ne kadar verilen nedenlerden dolayı olmasa da aslında iyi bir nasihatti. Konstantinos'un Mora'da despot ilan edilmesi, İtalyan eşi olsun ya da olmasın, bölgenin idari sistemini etkilemişti ve ileride sorunlara yol açacaktı. 1428'e kadar despotluk, ailenin Konstantinopolis'teki imparator tarafından atanan tek bir üyesine verilmişti. Şimdiyse iki tane despot vardı ve sayıları yakında üçe çıkacaktı. Üçüncü despot, Konstantinos'un Mistras'ta yetişen kardeşi Thomas'tı. Despotluk teoride bölünmez bir bütün olarak kalmıştı. Buna rağmen, yakın zamanda da ortaya çıkacağı gibi, 14. yüzyılda oldukça düzgün işleyen merkezi otorite pratikte parçalanmış, Bizans'ın Mora eyaleti birbirinden ayrı ve sıkça birbirleriyle savaşan prensliklere bölünmüştü.[18] Theodoros, Mistras'ta kardeşinin önünden çekilmeyi reddetmişti. Buna rağmen Mora'nın kuzey kıyısındaki Vostitsa (Egion) liman kasabası ile

Lakonia'da bazı yerleşim ve kalelerin yanı sıra yarımadanın batı kıyısındaki Kalamata ve Messenia da dahil olmak üzere topraklarının hatırı sayılır bir kısmını teslim etmeye ikna olmuştu. Genç kardeşleri Thomas'a ise Mistras'ın kuzeyindeki Kalavrita Kalesi verilmişti. Konstantinos ilk olarak hem evlilik hem de fetih hakkıyla kendisinin olan Glarentza'ya yerleşmişti. İmparator, kardeşlerinin birlikte hareket etmeyeceğini bilecek kadar onları tanıyor olmalıydı. Aralarındaki ilişki son derece çekişmeliydi.[19]

İmparator henüz Mora'dayken Konstantinos onu, yakınlardaki ticari ve stratejik önem taşıyan gelişmekte olan liman kenti Patras'ı ele geçirmek için Glarentza'nın gayet uygun bir yerde olduğuna ikna etmişti. Patras birkaç defa el değiştirmişti. 1428 itibariyle dört yıl önce atanan Latin Başpiskopos Pandolfo Malatesta tarafından yönetilen bu topraklar üzerinde, Türkler kendi dirlikleri olduğu gerekçesiyle hak iddia ederken Venedikliler de bu önemli pazar kendilerine aitmişçesine ilgi göstermekteydi. 1428'de şehri tehdit eden tehlikeye karşı papayı uyaranlar da onlar olacaktı. Temmuz ayında İoannis, Konstantinos ve Thomas güçlerini birleştirerek Patras'a saldırdı. Bu, genç Thomas'ın ilk savaş deneyimiydi. Şehri almayı başaramayan üçlü, şehir ahalisinin Konstantinos'a her yıl 500 altın sikke harç ödemeyi kabul etmesi üzerine geri çekildi. Yanlarında bulunan Georgios Sfrantzis'e göre başarısızlıklarının asıl nedeni kardeşleri Despot Theodoros'un kendilerine gereken yardımı sağlamakta gönülsüz davranmasıydı. Theodoros, hâlâ inzivaya çekilme konusunda kararsızlık yaşıyordu. Bunun yanı sıra Patras Valisi Başpiskopos Malatesta'nın kardeşiyle evli olduğu da aklından çıkmıyor olmalıydı. Onun düşüşüne önayak olmak pek akıllıca değildi. Muhtemelen kocasının gönlünü almak isteyen Cleope Malatesta'nın Ortodoksluğa geçtiğini duyan papanınsa bu işten pek hoşlandığı söylenemezdi. Böylece Theodoros Mistras'ta kaldı.[20]

İmparator İoannis'in Konstantinopolis'e dönmesinin vakti gelmişti. Mora'dan ayrılmadan önce Konstantinos'u Mistras'ta toplantıya çağırdı. Orada gizlice bir araya gelen Konstantinos ile Sfrantzis Patras'ı ele geçirmek için ikinci bir deneme yapmaya karar verdi. Başarılı olmaları durumunda Konstantinos Mora'da kalacaktı. Eğer başarısız olurlarsa, eşinin drahoması olan Glarentza ve diğer toprakları da elinde tutarak Karadeniz kıyısındaki dirliğine dönecekti. Bundan sonra gelişen olaylar Sfrantzis

tarafından detaylı olarak anlatılmıştır. Konstantinos ile Sfrantzis orduyla birlikte Vostitsa'dan yola çıkarak Patras'ta durmadan önce Glarentza'ya, sonraysa Konstantinos'un karısının bulunduğu Hlumutsi'ye geçtiler. Patras'ın Rum sakinlerinin kendilerini destekleyeceklerinden eminlerdi. Konstantinos, şehrin liderlerine Glarentza'dan elçiler göndererek gelişine hazır olmalarını iletmişti. 1 Mart 1429'da ordusuyla birlikte Patras'a doğru yola çıktı. Şehrin önde gelen şahısları tarafından gönderilen haberci, Konstantinos'un şehri ve kalesini doğrudan bir saldırıyla ele geçirmeyi planladığı bilgisiyle döndü. 20 Mart'ta, yani Paskalya'dan önceki pazar gününde saldırı başladı. Saldırı, ufak çaplı çatışmalarla bölünen uzun bir kuşatmaya dönüşecekti ki bu çatışmalardan birinde bindiği at vurulan Konstantinos öldürülmeye veya tutsak düşmeye çok yaklaşmıştı. Onun hayatını kurtaran, dostu Sfrantzis olmuş fakat bu sırada kendisi yaralanmış ve tutsak düşmüştü. 23 Nisan'da ölüme yakın halde salıverilmişti. Müdafiler ancak Mayıs ayının ilk günlerinde müzakere masasına oturmaya yanaştılar. Başpiskopos, destek kuvvet toplamak için İtalya'ya gitmişti. Ay sonuna kadar dönmemesi durumunda teslim olacaklarına söz verdiler. Geri çekilen Konstantinos'un kuvvetleri bu arada [Patras'ın 5,5 km uzağında yer alan-ç.] Saravali Kalesi'ni ele geçirdi.

Başpiskopos, Mayıs sonunda henüz dönmemişti. Patras'ın önde gelen vatandaşlarını 1 Haziran'da huzuruna çağıran Konstantinos kendilerinden sözlerine sadık kalıp şehri teslim etmelerini talep etti. Taraflar dört gün sonra şehrin koruyucu azizi Ayios Andreas Katedrali'nde bir araya gelecek, şehir halkı Konstantinos'u efendileri olarak kabul edecekti. Patras'ı da bu şekilde despotluk sınırları içine katan Konstantinos'un artık Mora'dan ayrılması söz konusu değildi. Şehre hâkim tepedeki kaleyse başpiskoposun askerleri tarafından tutulmaktaydı ve on iki ay daha direnecekti. Patras'ın teslimi papayı endişelendirmiş, Venediklileriyse rahatsız etmişti fakat en kötü sonucu şüphesiz Türkleri öfkelendirmesiydi. Sultan Murad, Bizans İmparatorluğu'na ültimatom verdi. Efendisi ve dostu Konstantinos uğruna Patras zindanlarında kırk gün yatan güvenilir ve sadık Sfrantzis, sultanı yatıştırmaya gönderilmiş, onunla ve Tesalya'daki Osmanlı birliklerinin komutanı Turahan Bey'le uzun konuşmaların sonrasında Türklerin misillemede bulunmasının önüne geçmeyi başarmıştı. Konstantinos papayı ve Venediklileri yatıştırmak amacıyla başka elçiler de yollayacak, müzakereler aylar sürecekti.

Sfrantzis'in Patras'ın karşı kıyısında kalan Venedik limanı Nafpaktos'tan [İnebahtı] öteye gitmesi gerekmedi çünkü oraya vardığında mülkü elinden alınmış Başpiskopos Malatesta'yı da Katalan gemiler ve askerlerle İtalya'dan gelip aynı limanda demirlemiş bulacaktı. Malatesta, sultanı, başpiskoposluğunun topraklarındaki Rum işgaline karşı çıkmaya çağırmıştı. Ancak artık çok geçti. Destek kuvvet olarak getirdiği azılı Katalanlar Patras'ı geri alma planına fazla ilgi göstermemiş, bunun yerine sahil bölgelerini yağmalamış ve Glarentza'yı ele geçirmişlerdi. Konstantinos, şehri onlardan ancak 6 bin Venedik dukası karşılığında alabilecekti. Daha sonraysa korsanların eline düşmesinden korktuğu bu yerleşimin yıkılmasını emredecekti. Başpiskopos 1441'de İtalya'daki Pesaro kentinde hayata veda ettiğinde hâlâ Patras'ın kendisinin olduğundan ve İsa'nın havarilerinden Aziz Andreas'ın kutsal mekânını kurtarmak için kendisine yardım etmeyi Batı'daki tüm Hıristiyanların dini görev addetmesi gerekirken bunun olmadığından yakınıyordu. Bu sırada Patras'a hâkim tepedeki kale de 1430 yılının Temmuz ayında Konstantinos'a teslim olacaktı. Sadık Sfrantzis de ödülünü aldı. Kasım ayında 225 yıllık yabancı işgalinden sonra zaferle imparatorluğa geri katılan şehrin ilk Bizanslı valisi ilan edildi.[21]

Bunu başka zaferler takip edecekti. Konstantinos'un Kalavrita'da üslenmiş kardeşi Thomas 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi'nden beri farklı kavimlerden yabancıların elinde olan Akhaia Prensliği'nin kötü bir sonla karşılaşmasını sağladı. Son prens Cenovalı Centurione Zaccaria 1432'de neredeyse topraksız ölecekti. Thomas'la evlenen kızı Caterina, prenslik olarak kalan ne varsa drahoma olarak getirmişti.[22] Mora'daki Batı kolonyalizmi bir süredir geriliyordu. Konstantinos ve kardeşlerinin kendi inisiyatifleriyle ve İmparator VIII. İoannis'in desteğiyle girişikleri seferlerle bu dönem tarihe gömülmüştü. 1430 itibariyle Güney Yunanistan'ın neredeyse tümü yabancı hükümdarlardan arındırılmış, Argos, Nafplion, Methoni ve Koroni'deki Venedik liman ve kaleleri dışında hepsi Bizans topraklarına katılmıştı. Konstantinos'un başarıları ülkenin başka taraflarından imparatora gelen kötü haberlerin etkisini biraz olsun azaltıyordu. 1430 yılının Mart ayında Sultan Murad Selanik'teki Venedik egemenliğine kanlı bir nokta koyacaktı. Bölgeye sadece yedi yıl hükmedebilmişlerdi. Selanik, Türklerin olmuştu. Aynı yılın Ekim ayında Kuzeybatı Yunanistan'daki İoannina [Yan-

ya] da Türklere teslim oldu. Mora bir kez daha Bizans'a katılmıştı fakat Korint Kıstağı'nın kuzeyine kadar tüm Yunan anakarası artık Türklerin kontrolü altındaydı.[23]

Venedikliler, Rumların Mora'daki başarılarından hoşnut değildi. Selanik'teki ihtiyatsız yatırımlarında hem servet hem de itibar kaybetmişlerdi. Güney Yunanistan'daki topraklarını ellerinde tutmaları bu yüzden son derece önemliydi. Rumlar ile Venedikliler birbirlerine güvenmiyordu. Venediklilerin, despotluğunun ekonomisi üzerindeki etkilerinin önüne geçmek isteyen Konstantinos, kıyılarına gelen tüccarların büyük bir kısmının memleketi olan Ragusa'yla (Dubrovnik) müzakerelere girişti. Ticari imtiyaz peşinde olan Ragusa hükümeti hazırladığı resmi antlaşma taslağını 1431 yılının Şubat ayında Konstantinos'a gönderip şartlarını bildirdi.[24] Bilindiği kadarıyla antlaşmaya varılamayacaktı. Buna rağmen, ortaya atılması bile Mora Despotluğu'nun Konstantinos'un kumandası altındaki inisiyatifini bir kez daha gözler önüne serer. Mora'daki Bizans canlanışı, Türkleri de huzursuz ediyordu. 1431'in baharında sultanın Tesalya'daki komutanı Turahan önlem olarak Korint Kıstağı'ndaki surları bir kez daha yıkmaları için asker yolladı. Rumların bu surları isyankâr aktiviteleri sırasında kullanmasına izin verilemezdi. Sultanın vasalı olduklarının bir kez daha kendilerine hatırlatılması gerekiyordu.[25]

Birbirleriyle sıklıkla çekişen Paleologos kardeşlerin zaferlerine yenilerini ekleyip ekleyemeyecekleri bir yana, Müslüman güçlerin karşısında bir Hıristiyan adası olarak kalan Mora'yı savunup savunamayacakları bile şüpheliydi. Kader, Despot Konstantinos'un yüzüne gülmeyecekti. Patras'taki zaferinden kısa bir süre sonra, 1429'un Kasım ayında İtalyan eşi Maddalena-Theodora, Elis Ovası'ndaki Stameron'da hayata veda edecekti. Evleneli henüz on sekiz ay bile olmayan Konstantinos'un acısı büyüktü. Glarentza'da gömülen genç kadının naaşı daha sonra Mistras'taki Hayat Veren (Zoodohos) İsa Kilisesi'ne aktarılacaktı. Mistras'ın iki edebiyatçı âlimi olan İoannis Evgenikos ve Nikea [günümüzde İznik-ç.] Piskoposu Bessarion bu acılı anın yasını yazdıkları mahir mezar kitabesiyle tuttular.[26] Muhtemelen Mistras'a daha yakın olmak isteyen Konstantinos birkaç ay sonra kardeşi Thomas'la bir anlaşma yaptı. Thomas'ın dirliğinin merkezi Kalavrita'ydı. 1432'nin Mart ayında dirliklerini Konstantinos'la değiştokuş etmeyi kabul etti. Konstantinos maiyetiyle birlikte Kalavrita'ya, Thomas ise Elis'e taşındı. Bu dostane

değiştokuş şüphesiz İmparator İoannis'in yanı sıra Mistras'ta hüküm süren ve Mora'daki kıdemli despot olan diğer ağabeyleri Theodoros'un da onayını almıştı.[27]

Ancak aralarındaki uyum fazla uzun sürmeyecek, kıdem konusundaki çatışmalarla bozulacaktı. İmparator İoannis üç kere evlenmiş, fakat ortak imparator ilan edeceği bir vârisi olmamıştı. Öldüğünde yerine kardeşlerinden birinin geçeceği düşünülüyordu. İmparatorun şahsi seçiminin Konstantinos'tan yana olduğunu bilen Despot Theodoros durumdan hiç hoşnut değildi. Konstantinos, küçük kardeşi Thomas'la iyi geçiniyordu. Buna rağmen Theodoros'la arasındaki ilişki kıskançlık ve çekememezlik yüzünden bozulmuştu. 1435'in Ağustos ayında imparator, Konstantinos'u Konstantinopolis'e çağırdı. Georgios Sfrantzis de ona eşlik ediyordu. Theodoros'un bu toplantıda tahta kimin geçecek olduğunun konuşulduğunu düşünmüş olması mümkündür. Mart 1436'da o da Konstantinopolis'e varacaktı. İmparator, kardeşleri arasında anlaşma sağlamak bir yana, ikisini tartışma masasına bile oturtamıyordu. Ayrı yollardan Mora'ya dönen ikili işi kaba kuvvetle halletmeye kararlı görünüyordu. 1436'nın sonlarına doğru başkentten gönderilen iki arabulucu durumu yatıştırmaya ve içsavaş çıkmasını engellemeye uğraştı. Akıllarını başlarına getiren, ileride patrik olarak görev yapacak Grigorios Mamas'ın liderlik ettiği üçüncü misyon oldu. Ağabeyi Theodoros ile kardeşi Thomas despot olarak Mora'da kalırken Konstantinos'un Konstantinopolis'e dönmesine karar verildi. Kısa bir süre sonra İtalya'ya gidecek olan imparatorun, bir kez daha naip olarak Konstantinos'un hizmetine ihtiyacı vardı. Konstantinos 24 Eylül 1437'de Konstantinopolis'e varacaktı. Ortak imparator ilan edilmesi konusunda hiçbir söz verilmemişti fakat ikinci kez naip tayin edilmesi tahtın vârisi olarak kabul edildiğini ima ediyordu.[28]

VIII. İoannis Kasım ayının sonunda İtalya'ya doğru yelken açtı. Bu ziyaretinin amacı Papa IV. Eugenius'un Rum ve Latin kiliselerinin birleşmesini hayata geçirmek için Ferrara'da topladığı konsile katılmaktı. Papalığın görüşü her zaman, Bizans kilisesinin hatalarını kabul edip Roma'ya bağlılığını bildirmediği müddetçe Batılı Hıristiyanların Bizans'ı Türklerden kurtarmaya gelmeyeceğini savunmak olmuştu. Ancak o zaman Konstantinopolis'e yardım etmek ve Türkleri geri püskürtmek amaçlı yeni bir haçlı seferi başlatılabilirdi. Papa Eu-

genius uzun görüşmelerden sonra VIII. İoannis'i ve Ortodoks kilisesi hiyerarşisini Ferrara'da toplanacak konsilde durumu tartışmaya ikna edebilmişti. Geleceklerinden emin olmak için onları almaya kendi gemilerini göndermişti. Aynı gemiler Konstantinopolis'in savunmasına yardım etmeleri için Girit'ten bir okçu bölüğü de getirmişti. Konstantinos da Evboia'daki [Eğriboz] Karistos kasabasından bu gemilerden birine binerek 1 Eylül'de yola çıktı. Yolculuk arkadaşlarından biri en son 1429'da Patras'ın teslimi sırasında karşılaştığı Venedikli ruhban Marco Condulmer'di.[29] İtalya yolculuğunda imparatora etkileyici bir heyet eşlik ediyordu. Yanındakiler arasında Konstantinopolis Patriği II. İosif, İskenderiye ve Kudüs patriklerinin temsilcileri, piskoposlar ve keşişlerin yanı sıra dünyevi konularda da bilgisine ihtiyaç duyulabilecek Nikealı Bessarion ve Efesoslu Markos Evgenikos gibi ak ruhban* ve Kiev Piskoposu İsidoros bulunuyordu. Yanlarındaki şahıslar arasında en saygı uyandıran isimlerden biri, imparatoru ve kardeşlerini yıllardır tanıyan Mistraslı filozof Georgios Gemistos Plethon'du. İmparatora, 1429'da despot ilan ettiği kardeşi Dimitrios da eşlik ediyordu. Asi kişiliğini daha önce de sergilemiş olan Dimitrios'un kiliselerin birleşmesini içeren herhangi bir plana katiyen karşı olduğu biliniyordu. Buna rağmen Konstantinopolis'te bırakılması da mümkün değildi. Taht üzerindeki hak iddiasını desteklemeleri için Türkleri yanına çekmeye çalıştığından şüpheleniliyordu.[30]

Konstantinos, imparatorun kardeşlerinin en az sorunlu ve en güvenilir olanıydı. VIII. İoannis'in 1423-1424 arasında gerçekleştirdiği Batı ziyareti sırasında naip olarak becerisini kanıtlamıştı. Bunun yanı sıra yüklü bir toprak drahomasıyla dul kalmış annesi İmparatoriçe Eleni Dragazes'in da tam desteğine sahipti. Konstantinos, yaşça hayli geçkin olsa da devlet işleriyle hâlâ ilgilenen annesinin en gözde oğluydu. Bakanları ve danışmanları arasında da ileride *megas duks* [donanma komutanı-ç.] ilan edilecek olan tecrübeli Lukas Notaras ve kuzeni Dimitrios Paleologos Kantakuzinos'un yanı sıra 1438'deki düğününde sağdıçlık görevini üst-

* Burada geçen terim, "*secular clergy,*" herhangi bir manastıra mensup olmayan ruhban kesimi anlatan bir terimdir. Manastırda yaşayan ve keşiş olan, dolayısıyla evlenmeyen ruhbana, kimi zaman "kara ruhban," evlenenlereyse bunun karşıtı olarak "ak ruhban" denmiştir. İnsanların arasında yaşayan ak ruhbanın, dünyevi konularda yardım almak için evlenmesi normal karşılanırdı-e.n.

lendiği sadık Georgios Sfrantzis vardı.[31] Türklerin ateşkes antlaşmasına bağlı kalıp imparatorun yokluğunda Konstantinopolis'e saldırmamalarının en büyük nedenlerinden biri Konstantinos'un bu tehlikeli durumla maharetle başa çıkmasıydı. Buna rağmen İtalya'daki ağabeyine 1439'da yazdığı mektupta Konstantinopolis'in savunması için bahar sonuna kadar en az iki savaş gemisi göndereceği yönünde verdiği sözü papaya hatırlatması için onu sıkıştırmak zorunda hissettiği bir dönem de yaşamıştır. Mektubun gönderilmesinden sonra on beş gün içinde gemilerin yola çıkacağını umuyordu çünkü hiç de hayra alamet olmayan belirtiler sultanın büyük bir saldırıya hazırlandığını işaret ediyordu. Cevapsız kalacak olan bu talebin zaten yanlış alarm olduğu ortaya çıkacaktı. Sultanın hedefi Konstantinopolis değil, Tuna Nehri üzerindeki Sırp kalesi Semendire [Smederevo] idi.[32]

VIII. İoannis'in katıldığı konsil uzadıkça uzayacak, taraflar arasında ağır tartışmalara sahne olacaktı. Konsil, 1439'un Haziran ayında Floransa'da* bir anlaşmaya varmış, Rum ve Latin kiliselerinin fiilen birleştiği resmi olarak duyurulmuştu. Bizans hiyerarşisinde yer alan kiliselerden biri hariç tümü İttihat Fermanı'nı imzalayacaktı.[33] İmparator, Konstantinopolis'e ancak ertesi sene 1 Şubat'ta dönebilecekti. Büyük bir alayişle saraya dönerken yanında kardeşi Konstantinos ile kendisinden önce İtalya'dan dönen diğer kardeşi Dimitrios vardı.[34] Ancak konsile giden Rum delegasyonunun Roma'yla ittihat belgesini imzalanmaya zorlandığı yönündeki haberler Bizans halkı arasında sevimsiz ve kızgın bir hava yaratmıştı. İmparator pek sıcak karşılanmayacaktı. Çok sayıda kişi imparatorun kendilerine ihanet ettiği kanısındaydı. İki senedir görmediği sevgili karısının, kendisi yoldayken öldüğünü de bu sırada öğrenen imparatorun kederi daha da büyüdü.

Kilise ittihadı konusunda Konstantinos da ağabeyiyle aynı fikirdeydi, yani ne lehte ne de aleyhte fanatik fikirlere sahipti. Eğer Ortodoks Hıristiyanların izzetinefsi [*amour propre*] Batı'dan gelecek yeni bir haçlı seferi ve Konstantinopolis'in kurtuluşu için feda edilecekse, bu fedakârlık beyhude olmayacaktı. Ortodoks kilisesinin prensiplerinden biri her zaman için "ekonomi" yani uzlaşma olmuştu. Buna rağmen çok sayıda kişi Flo-

* 1431 yılında Basel Konsili olarak başlayan konsil, 1438 yılında Ferrara'ya, 1439 yılında da salgın hastalık nedeniyle Floransa'ya taşınarak çalışmalarını burada sürdürmüştür-e.n.

ransa Konsili'nin bu prensibin sınırlarını ihlal ettiğini düşünüyordu. Bizans toplumunun son yıllarında bu konu hararetli ve hatta şiddet içeren tartışmalara yol açacaktı. Konstantinos'un babası, ittihat meselesi ortaya çıktığı zaman bunun diplomatik bir gaf olacağını söylemişti ve bu konuda onunla hemfikir olanlar vardı. Doğulu ve Batılı Hıristiyanların birliği kuşkusuz Türklerin şüphesini uyandıracaktı.[35] Floransa'da İttihat Fermanı'nı imzalamayı reddeden Efesos Piskoposu Markos Evgenikos gibi bu durumun kendilerine emanet edilen Ortodoks mirasına karşı en büyük ihaneti teşkil edeceğini düşünen çok sayıda kişi vardı. Şüphesiz Tanrı'nın gazabını üzerlerine çekeceklerdi. Konstantinos'un dostu Georgios Sfrantzis'in daha sonraları belirttiğine göre Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethinin en güçlü nedenleri Floransa Konsili ve kiliselerin birleşmesiydi. Bu fikrini imparatora ve efendisi Konstantinos'a olan bağlılığı yüzünden o zaman dile getirmemişti. Bu açmazı bir kıssayla şöyle aktaracaktı: "Çok seneler boyunca bendeniz ve diğerleri Mese'den* yürüyerek Ayia Sofia'da** (Ayasofya) buluşurduk. Bir süre sonra, kendi anlatımlarına göre, aynı kiliseye giden başka bir yol bulan bu diğerleri bana da aynı yoldan gitmem için yalvarmaya başladı; benim izlediğim yolun eski ve iyi olduğunu, kendilerinin de bu yolu iyi tanıdıkları fakat buldukları yeni yolun da iyi olduğunu söylüyorlardı. Şimdiyse bazılarından bu yolun iyi, diğerlerinden kötü olduğunu duyuyorum. Öyleyse ben neden şöyle demeyeyim: 'Ayia Sofia'ya varmak için hangi yolu izlersen huzur ve sevgiyle izle. Bense sizinle birlikte uzun zamandır yürüdüğümüz, hem sizin hem de benim atalarımızın takip edip âlâ bildiği yolda devam edeceğim.'"[36] Böyle toleranslı bir bakış açısına az rastlanıyordu. 15. yüzyılda tolerans hem Konstantinopolis'in heyecanlı ortamında hem de Floransa ve Roma'da nadiren karşılaşılan bir şeydi. Belki Despot Konstantinos bir radde de olsa böyle bir bakış açısına sahipti. Buna rağmen ağabeyi İmparator İoannis'in politik çizgisine bağlı kalmayı bir görev addediyordu.

---

* Yedikule'deki Altınkapı'da başlayıp Konstantinopolis'in en merkezi noktalarından geçerek Ayia Sofia'nın önünde sona eren geniş cadde. Şehrin ana caddesi. Önceki devirlerde seferden zaferle dönen imparator, yol kenarına toplanan halkı selamlayarak ordusuyla birlikte bu caddeden törensel bir geçit yapar ve evine, Büyük Saray'a gelirdi-e.n.

** Kilisenin isminin Yunancada Kutsal Bilgelik anlamına gelmesi, kıssadan çıkarılacak hissede önemlidir-ç.n.

Konstantinos'un naiplik görevi 1440'ın Şubat ayında imparatorun İtalya'dan dönmesiyle birlikte sona erdi. Konstantinos yılın geri kalanını Konstantinopolis'te geçirecekti. Mora'ya dönüşünü geciktirmesinin nedenlerinden biri yeniden evlenmeyi planlıyor olmasıydı. İlk eşi Maddalena Tocco'nun ölümünün üzerinden on sene geçmişti. En sonunda kendisine eş olarak Lesvos [Midilli-ç.] Adası'nın Cenevizli efendisinin kızı Caterina Gattilusio seçilmişti. Gattilusio ailesi Epiroslu Tocco ailesinden biraz daha saygıdeğer kabul ediliyordu. Paleologos ailesiyle aralarında daha önce de evlilikler gerçekleşmişti. Aynı zamanda da varlıklı bir aileydi. Georgios Sfrantzis nişan ve evliliği ayarlamak üzere 1440 yılının Aralık ayında Lesvos'a gönderildi. Bir sonraki senenin ortalarına doğru Konstantinos, Sfrantzis ve *Megas Duks* Lukas Notaras eşliğinde Konstantinopolis'ten gemiyle yola çıktı. Lesvos'a inen Konstantinos, Ağustos ayında Mitilini şehrinde Caterina Gattilusio'yla evlendi. Eylül ayı geldiğinde, yeni eşini Lesvos'ta babasının yanında bırakarak Mora istikametinde yolculuğuna devam etti.[37]

Üç yıldan fazla bir zamandır Mora'dan uzakta bulunan Konstantinos döndüğünde kardeşleri Theodoros ile Thomas'ın yokluğunu pek hissetmediklerini gördü. Konstantinopolis'e yakın olmanın kendi çıkarlarına daha uygun olacağını düşünüyordu. Karadeniz kıyılarındaki dirliği, imparatorun gözlem altında tutmak istediği İtalya'dan yeni dönen diğer kardeşi Dimitrios'a verilmişti. Dimitrios'un, büyük ihtimalle dini inançlarından ziyade politik nedenlerden dolayı, kiliselerin birleşmesine şiddetle karşı olduğu biliniyordu. Konstantinos, Dimitrios'un kendisiyle yer değiştirmeye razı olacağını umuyordu. Bu öneriyi imparatora, Dimitrios'a ve Sultan Murad'a sunmak üzere Sfrantzis'i görevlendirdi. Hepsinin süzereni olan sultanın onayının alınması bir gereklilikti. Ancak Konstantinos, Dimitrios'un aklını yeni topraklara çekmek için yanlış zamanı seçmişti. Sultanla kendi pazarlığını yapan Dimitrios, giderek yükselen ittihat karşıtlarının sesi gibi davranarak imparatora savaş açmıştı. Dimitrios'un taht hırsı ve Türklerin siyasi emelleri birbiriyle uyuşuyordu. Sfrantzis yanına ulaştığında Dimitrios, dostu sultan tarafından kendisine tahsis edilen askerlerle birlikte Konstantinopolis'e doğru ilerlemeye başlamak üzereydi. Ağabeyi Konstantinos'un önerilerini dinleyecek havada değildi, Sfrantzis'i geriye eli boş gönderdi. Tehlike o kadar yakındı ki imparator, şehri korumaya yardım etmesi için Konstantinos'u derhal Mora'dan yanına çağırttı.

Türkler 1442'nin Nisan ayında saldırıya başlayacak, Konstantinos ise Mora'dan Temmuz'da ayrılacaktı. Yolda Lesvos'ta durarak karısı Caterina'yı da yanına aldı. Fakat planlarından haberdar olan Türk donanması Limnos [Limni] Adası'na vardığında etrafını saracaktı. Övgüye değer olarak adlandırdıkları direnişine yardım etmek için Venedikliler tarafından gönderilen sekiz kadırgaya rağmen birkaç ay boyunca bu adada kapana kısılacaktı. Bu felaketin ortasında karısı Caterina da hasta düşmüştü. İçinde bulundukları durumla birlikte hastalığı iyice kötüleşen Caterina, Ağustos'ta hayata veda edecek, Limnos Adası'nda bulunan Paleokastro'da [kelime anlamı eski kale-e.] gömülecekti. Türk donanmasının ada üzerindeki ablukası kısa süre sonra kalksa da ikinci kez dul kalan Konstantinos ancak Kasım'da Konstantinopolis'e ulaşabilecekti. Bu sırada Dimitrios'un darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İmparator, Marmara Denizi kıyısındaki Selimvria Kalesi'ni kardeşi Dimitrios'u gözlem altında tutması şartıyla Konstantinos'a vermeye dünden razıydı. 1443'ün Mart ayında Georgios Sfrantzis efendisi adına Selimvria'nın idaresini üstlenecekti. Konstantinos ve kardeşleri arasındaki köşe kapmaca oyunuysa henüz bitmemişti. Aynı yılın Haziran ayında Mistras Despotu Theodoros, elçisi aracılığıyla Konstantinopolis'teki imparatora başka bir öneride bulundu. Theodoros, Selimvria karşılığında Mistras Despotluğu'nu Konstantinos'a vermeyi öneriyordu. Tüm taraflar bu anlaşmadan memnun kalmıştı, tabii Dimitrios'un fikri herhalde sorulmamıştı. Bu değişim Theodoros'u tahta biraz yaklaştıracak olsa da aynı zamanda tahtın bilfiil vârisi olan Konstantinos'u Mora Yarımadası'nın başkentinin despotu yapacaktı. Konstantinos 1443'ün Ekim ayında Mistras'taki görevine başlamak üzere yola çıktı. Theodoros ise kardeşinin indiği gemiye binerek Konstantinopolis'e yelken açtı.[38]

Konstantinos'un, Floransa'da alınan birlik kararına bağlılığını dile getirmiş olması, doğal olarak papanın lütfuna mahzar olmuştu. İmparator İoannis de bazı kısımları Hıristiyanların kontrolünde kalan son Bizans eyaleti olan Mora'nın durumu hakkında şüphesiz kendisini bilgilendirmişti. Eyalette, Messenia bölgesinde bulunan surlarla çevrili Methoni ile Koroni limanlarında yaşayan ve işleri yolunda giden tüccar Venediklilerin başını çektiği çok sayıda Katolik bulunmaktaydı. Floransalı Acciaiuoli ailesi, ismen de olsa Atina üzerinde kontrol sahibiydi. Papa, Konstantinos'un Patras'taki Latin başpiskoposu kovmasını esefle

karşılamıştı. Venedikliler ise Mora'da farklı despotların bulunmasını, Güney Yunanistan'daki mülklerinin güvenliğine ve ticaretlerine tehdit olarak görüyorlardı. Buna rağmen Papa IV. Eugenius, Roma kilisesinin öğretileri doğrultusunda birleşen Rum ve İtalyanların, Aziz Petrus'un sancağı altında beraber ve mutlu mutlu yaşayacakları yönündeki dindar umudunu yitirmemişti. 1441'in Nisan ayında Despot Konstantinos'a yazdığı mektupta bunları yineleyecek, onu hem şu anda hem de ileride imparator olduğunda, ki durum o anda bunu gösteriyordu, Floransa'da alınan birlik kararını hayata geçirmek için uğraşmaya teşvik edecekti.[39]

2. Bölüm

Mistras'ta Despot

Konstantinos 1443'ün Ekim ayında ağabeyi Theodoros'un yerine Mistras despotluğu görevine geçince Mora Yarımadası'nın hükümet, idare ve savunması kendisi ile kardeşi Thomas'a kalmıştı. Thomas, evliliğiyle birlikte kendisine geçen eski Akhaia Prensliği'nde hüküm sürmekteydi. Bizans kontrolünde olduğu dönemden beri Peloponnisos'un başkenti ve merkezi kabul edilen Mistras'ta bulunan Despotluk Sarayı'nda ikamet etmekte olan Konstantinos ise yarımadanın büyük kısmına hükmediyordu. Konstantinos ile Thomas'ın arasında fazla çekişme yoktu. Diğer kardeşleri Theodoros ile Dimitrios aradan çıkınca Konstantinos, despotluğu yeniden bütünleştirip güvenli, kendi kendine yeten bir prenslik haline getirme fırsatını elde etmişti. Bu konuda kafasında çok sayıda plan ve Mora'nın tarım, ekonomi ve savunmasını yeniden canlandırmak için kendisine bazıları uygulanabilir, bazılarıysa ütopik çok sayıda tasarı sunmaya can atan iyi niyetli danışmanları vardı.

Mistras, Bizans dünyasının kültür başkentlerinden biri haline gelmişti. Önceki despotlar, özellikle de II. Theodoros ve hünerli eşi Cleope Malatesta, çok sayıda bilgin ve sanatçıya destek olmuştu. Zevk ve ilim sahibi birçok kişi de bu sırada şehre yerleşmişti. 15. yüzyılın Mistras'ı aynı dönem giderek daha kasvetli ve umarsız bir hal alan Konstantinopolis'ten çok daha heyecanlı ve yaratıcı bir ortam sunuyordu. Halihazırda çok sayıda kilise, manastır ile konağın inşaat ve tadilatı sürüyor, duvarları fresklerle süsleniyordu. Kütüphaneler kuruluyor, gelecek kuşaklar için elyazmaları kopyalanıyordu. Konstantinos zamanında Mistras'ın en büyük aydınları arasında fiilen olmasa da unvanen [İznik Osmanlıların kontrolünde olduğu için-ç.] Nikea Piskoposu Trabzonlu Bessarion ve onun âlim hocası Georgios Gemistos Plethon vardı. Bessarion, Floransa

Konsili sırasında kiliselerin birleşmesini öyle ikna edici ve belagatli bir biçimde desteklemişti ki papa tarafından kendisine kardinal payesi bahşedilmişti. Konsilden dönüşünden kısa bir süre sonra Roma'ya gitmek üzere Mistras'tan ayrılacaktı.[1] Buna rağmen bölgenin refah ve geleceğine hâlâ büyük önem veriyordu. Plethon da Floransa'ya gitmişti. Ünlü âlim İtalya'da saygıyla karşılanmıştı fakat konsili sıkıcı ve yararsız bulmuştu. Otuz yıldır yaşamını sürdürdüğü, araştırmalarını yaptığı ve ders verdiği yer olan Mistras'a dönmek üzere erken ayrılacaktı.

Plethon daha önce İmparator II. Manuil ve Despot II. Theodoros'a da bir dizi hitapta bulunarak Mora'nın Hellenizm adını verdiği kavramın yeni merkezi olacak şekilde yeniden yapılanması yönündeki tasarısını sunmuştu. Aynı zamanda İmparator VIII. İoannis ve Konstantinos'la da tanışıyor ve mektuplaşıyordu.[2] Öne sürdüğü tasarı Mora'nın, yani antik dönemdeki adıyla Peloponnisos'un, adından da anlaşılacağı gibi bir ada niteliğinde olduğu [Peloponnisos, Eski Yunanca "Pelops'un Adası" anlamına gelir-ç.], bu yüzden de deniz tarafından istilaya karşı korunaklı olduğu, ayrıca II. Manuil'in en büyük başarılarından biri kabul ettiği Korint Kıstağı boyunca inşa edilmiş surlar sayesinde karadan da savunulabilir olduğu temeline dayanıyordu. Bu tecrit hali ve güvenlik, o zaman dünyadaki tüm uygar halkların paylaştığı en istikrarlı ve etkin yönetim biçiminin monarşi olduğu yönündeki teorinin sınanması için son derece uygun bir ortam oluşturuyordu. Bizanslı politik düşünürlerin çoğu bu teoriyi destekliyordu. Bu düşünürler ile Plethon arasındaki fark, onun Mora despotlarının, küçük krallıkları üzerinde Konstantinopolis'teki imparator kadar söz sahibi olmaları gerektiğini savunmasıydı. Konstantinopolis'in bir zamanlar Yeni Roma olduğu doğru olabilirdi. Mistras da Yeni Sparta olmalıydı. Pelops'un Adası'nda kurulacak merkezileşmiş güçlü bir monarşi, idare, ekonomi, sosyal yapı, tarım ve en önemlisi Mora'nın savunması konularında derin reformlara imza atacak güce sahip olacaktı. Geçmişine sadık kalarak, bir Hellen krallığı olacaktı. Plethon'un iddiasına göre Mora Yarımadası, Yunanca konuşulan topraklar arasında halkının kanına yabancı kanı bulaşmamış, sadece Hellen soyundan gelenlerin yaşadığı son yerdi. Tabii bu, sayısız Slav, Bulgar ve başka Hellen dışı ırkların istilalarının yanı sıra daha Plethon'un zamanında Despot I. Theodoros tarafından bölgeye yerleşmeye teşvik edilen Arnavutları göz ardı eden birinin fikirleriydi. Göz ardı etmeyi seç-

tiği başka bir gerçekse Konstantinos Paleologos ve kardeşlerinin annesi Eleni Dragazes'in Sırp olduğuydu ki en azından Konstantinos'un bu adı gururla benimsediğini biliyoruz.

Plethon'un kamu ve özel hayatın her yönünü ele alan ütopik tasarısının erdemi, son derece kapsamlı olmasıdır. Toplum, askerler ve vergi mükellefleri olarak ikiye bölünecekti. Mora yerlisi askerler adayı savunmakla görevli, vergi mükellefleriyse onlara bakmakla yükümlü olacaktı. Fakat vergiler nakden değil, ayni olarak toplanacaktı. Despot adıyla hüküm sürecek olan hükümdara, üyeleri arasında sadece aristokratların değil, daha düşük gelirli vatandaşların da bulunduğu ve herkese örnek olacak bir davranış tarzının standartlarını saptamakla yükümlü bir konsey danışmanlık yapacaktı. Toprak tamamen kamuya ait olacaktı. Terk edilmiş veya hiç ekim yapılmamış toprakların işlenmesi teşvik edilecekti. Topraktan alınan ürünün üçte biri kamu hazinesinde toplanacaktı. Plethon, despotluğun bundan daha hafif yaptırımlara bile ayak direyen büyük toprak sahiplerinin bu tarz bir reforma şiddetle karşı çıkacaklarını biliyordu. Bunların yanı sıra para birimini yeniden düzenlemek ve ithalata sınır getirerek yerli üretimi korumak ve teşvik etmek için öneriler getirdi. En büyük önceliğiyse paralı askerler ve yabancılardan değil, vatanlarına ve efendilerine sadık yerli Rumlardan oluşan daimi bir ordunun kurulması ve sürdürülmesiydi. Tasarının gerçekleşmesi durumunda ortaya, her şeyin, Platoncu felsefeye bağlı kalacağı umulan bir hükümdara indirgenmiş olan devletin çıkarları ölçüsünde düzenlendiği sevimsiz bir askeri diktatörlük çıkacağına şüphe yoktur. İmparator Manuil ile oğlu Theodoros, Plethon'un önerilerini sabırlı ve nazik bir şekilde dinleyecek, onu paye ve imtiyazlarla ödüllendireceklerdi fakat önerilerini hayata geçirmek için herhangi bir adım attıkları yönünde bir veri yoktur.[3]

Despot Konstantinos'a, Mora'nın savunmasının en zayıf olduğu yerde takviye edilmesi gerektiğini kimsenin söylemesine gerek yoktu. Mistras'ta göreve başlar başlamaz, Korint Kıstağı'ndaki surların yeniden inşa edilmesini emredecekti. Türkler 1423'te bu surları kolayca aşmış, 1431'deyse tamamen yıkmıştı. Konstantinos ile kardeşi Thomas, bölgenin önde gelen sakinlerinin gönülsüz yardımlarıyla bu surları eski heybetine kavuşturdu. Surlara, altı millik anlamına gelen *Eksamilion* adı verilmişti. Surların tamiratı 1444'ün Mart ayında tamamlandı.[4] Bu-

rada inşa edilen ilk surlar bunlar değildi. Kıstak, MÖ 480'deki Kserkses [Pers kralı-e.] istilası öncesinde tahkim edilmişti. İustinianus 6. yüzyılda bunların yerine daha sağlam surlar yaptırmıştı. II. Manuil 1415'te surları yaptırırken İustinianus'un surlarından geriye kalan taşları kullanmıştı. Surların bir ucu Korint Körfezi'ne, diğeriyse Saron Körfezi'ne uzanıyordu, toplam uzunluğu da 7.028 ila 7.760 metre arasındaydı. Boydan boya 153 kuleyle takviye edilmişti. Başka bir kaynaktaysa 130 küçük ve dokuz büyük kulenin varlığının yanı sıra her iki uçta birer kalenin yapıldığından, İsthmia yakınlarında bulunan İustinianus'un kalesinin üzerine de bir yenisinin inşa edildiğinden söz edilir. Anlatılana göre Manuil'in *Eksamilion*'u inşası 1415'in Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleşmiş, toplam yirmi beş gün sürmüştür. Bu başarısıyla çağdaşı çok sayıda kişiyi etkilemişti. Bunların arasında başı Venedikliler çekmesine rağmen surların inşasına herhangi bir katkıda bulunmayı nazikçe reddetmişlerdi. Surların inşaatının insan gücü ve para olarak maliyeti o kadar yüksekti ki çok sayıda yerli Rum ve toprak sahibi zorla işçi olarak çalıştırılmak veya vergilerin altından kalkamamak korkusuyla Venedik topraklarına iltica etmişti. İsyan edenlerinse bastırılması gerekmişti.

İlginçtir, *Eksamilion*'la ilgili bir dizi kehanet ortaya çıkmıştır. Bu kehanetlerin Kserkses'in Yunanistan'ı istilası sırasında Delfi'deki Pythia* tarafından dile getirildiği iddia ediliyordu. Öyle görünüyor ki ilk defa İtalyan gezgin Anconalı Ciriaco tarafından kaleme alınmışlardı. Kehanette, Korint Kıstağı'ndaki surların dört kere inşa edileceğinden bahsediliyordu. Bunlardan üçü yabancıların saldırıları sonucu yıkılacak, sadece dördüncüsü tüm saldırılara dayanacaktı. Manuil'in, İustinianus'un surlarını yeniden yaptırdığı ve kehanette geçen üçüncü surlar olduğuna inanılan surlar, Türkleri engellemekte iki defa yetersiz kalmıştı. Kehanete inanılırsa surların dördüncü kez inşası Rumların tüm yabancı düşmanlarını sonsuza kadar durdurmaya yetecekti. Düşmanlar, surlardan geri püskürtülecek, "çam ağaçları yere çalındığında ve kan çamın üstüne düştüğünde" bozguna uğrayacaklardı. Talihin, dördüncü duvarı inşa eden kişinin yüzüne güleceğine inanılıyordu. Her ne kadar hiçbir isim verilmese de Despot Konstantinos'un kastedildiği açıktı. Üstü kapalı bu

* Hıristiyanlığın yayılması sonucunda yasaklanana kadar yüzyıllarca Delfi'de kehanette bulunan başrahibe-başmüneccime-ç.n.

kehanet, aslen geleceğin iyi şeyler getireceği yönündeki iyimser inancın, insanı duygulandıran şekilde dile getirilişiydi ve ne var ki çoğu kehanet gibi acı şekilde yanlış çıkacaktı.[5]

1444'te surların inşaatının tamamlanmasından kısa bir süre sonra Kardinal Bessarion konfor içinde bulunduğu Roma'dan Konstantinos'a uzun bir mektup göndererek kendisini özellikle *Eksamilion*'un inşası konusunda tebrik edecekti. Fakat, diyordu bu mektupta, bu sadece bir başlangıçtır.[6] Eski hocası Plethon'un öğretilerini takip eden Bessarion da Mora'nın savunması, ekonomisi, istikrarı ve entelektüel hayatı konularında onun gibi çok sayıda reform önerecekti. Bunlardan biri despotluğun başkentinin Mistras'tan tehlikenin en büyük olduğu yerin yakınına taşınmasıydı. Korint Kıstağı'nda, surları korumakla görevli daimi orduya asker sağlayacak yeni bir şehir kurulmalıydı; herhangi bir ani tehlike anında gelişigüzel bir biçimde toplanan birliklerin bu surları tutması mümkün değildi. Daimi orduda görev alacak askerlerin eğitim ve askeri disiplinine de büyük önem veriyordu. Bessarion'un vizyonu, Plethon'unkinden daha geniş olup, uluslararası bir alana yayılıyordu. Tanrı'nın yardımıyla kiliselerin ittihadıyla beraber Doğulu ve Batılı Hıristiyanlar da kâfirlere karşı güçlerini birleştirdiklerinde, Konstantinos yönetimindeki Mora Despotluğu'nun hem karada hem de denizde büyük bir rol oynayacağını umuyordu. Bu sırada aklında, Papa IV. Eugenius'un Floransa Konsili'ni takip eden Batılı iyimserliğe kapılarak planlamaya başladığı haçlı seferi olmalıydı muhakkak.[7]

Papanın planının anahatları 1439'un Ekim ayında belli olacaktı. Zaman elverişli görünüyordu. Roma'yla iletişimde olan Konstantinos gelişen durumun farkındaydı. Aynı zamanda Türklerin Sırbistan'ın büyük kısmını fethetmesine rağmen akrabası Sırp Despotu Corce Brankoviç'in Macaristan'a sığındığını da biliyordu. Türklere karşı düzenlenecek olan karşı saldırı Macaristan'dan başlayacaktı. Saldırıya Lehistan ve Macaristan Kralı Ladislas ve ünlü başkomutanı Yanoş Hunyadi [Türkiye'de Hunyadi Yanoş-ç.] komuta edecekti. "Dinsiz kâfirlere" karşı gerçekleştirilecek olan bu haçlı seferinin organizasyonuysa papanın sefiri Kardinal Giuliano Cesarini'nin elindeydi. Papa, Venedikliler ve Burgonya dükünün ortak olarak gönderdikleri donanmaysa orduyla Karadeniz yakınlarında buluşacaktı. 1443'ün Haziran ayında tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Haçlılar Temmuz'da Macaristan'dan yola çıktı. Tüm bu

hazırlıkların farkında olan Konstantinos, ortak düşmanlarına karşı saldırı şansını heyecanla bekliyordu. Kardinal Bessarion'un teorik önerilerini ileri bir tarihte yeniden değerlendirebilirdi.

Bessarion'un önerileri Mora'nın uzun vadede geleceğiyle ilgiliydi. Kuvvetli surlarla korunan yarımada, göçmen ve mülteciler için güvenli bir sığınak haline gelecek, bu şekilde ordu, tarım ve endüstri için gerekli insan gücünü artıracaktı. Daimi bir ordu kurma ve sürdürme gerekliliğini de vurguluyordu. Plethon gibi o da yarımada sakinlerinin askerler ve işçiler olarak ikiye ayrılmasını savunuyordu. Zaten fikirlerinin çoğunu Plethon'dan almıştı. Her ikisi de haklı olarak Mora'nın maden kaynaklarının neredeyse hiç işlenmediğini, tarlalarının verdiği ürünün sistematik bir tarım programıyla artırılabileceğini ve yerli halk için gerekli malların ithalatının kontrol edilip ihtiyaç dışı lükslerin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini gözlemlemişti. Mora, birçok yönden geri kalmış bir eyaletti. Hıristiyan dünyasının yeniden bir araya gelmesi durumunda halkının Batı'dan öğrenebileceği çok şey vardı. Bessarion'un tasarılarına göre öğrenim için İtalya'ya gönderilecek olan Yunanistanlı gençler hem burada kazandıkları kültürel değerlerle anavatanlarında eğitimli elit bir zümrenin çekirdeğini oluşturacak hem de mühendislik, madencilik, metalürji, silah yapımı ve gemi inşaatı konularında ehliyet sahibi olacaklardı. Öğrenciler, kazandıkları bu beceriler sayesinde Mora'nın balta girmemiş ormanlarındaki ağaçlar ve madenlerindeki cevherler gibi doğal kaynaklardan en doğru şekilde istifade edecek bir konumda olacak, yarımada bu şekilde kendi kendine yeter hale gelecekti. Ayrıca İtalya'daki konumuyla onlara bizzat eğitsel danışmanlık hizmeti vermeyi önermişti. Yunanların Batı'dan bir şeyler öğrenmesinde utanılacak herhangi bir yön görmüyordu. Bunu, babalarından kalan mirasın bir kısmını geri almak olarak değerlendiriyordu. Ne de olsa Latinler bilgeliklerini ve teknik yeteneklerini ilk olarak Yunanlardan öğrenmişti.

Bessarion'un devlet biçimi Plethon'unki kadar otoriter ve baskıcı değildi. Buna rağmen her ikisi de uzun zaman Mora'da yaşadıklarından köklü reformlara imza atmak isteyen herhangi bir kişinin önündeki en önemli engelin yarımada halkının tabiatı olduğunu biliyorlardı. Konstantinos'un babası İmparator II. Manuil, yerel toprak sahipleri ve *arhon*'ların [küçük çaplı derebeyleri-ç.] silahlanıp birbiriyle savaşa tutuşma şeklindeki tedavi edilmesi mümkün olmayan alışkanlıklarından

nefretle bahsederdi.[8] Bessarion'a göre lüks ve atalet batağında saplanıp kalmışlardı. Uzun zamandır başlarına buyruk kalarak birbiriyle savaşan fraksiyonlara bölünmüş olan feodal toprak sahiplerini birleştirmek için antik Sparta kralları gibi acımasız bir hükümdar gerekiyordu. Bessarion'un tüm tavsiyelerine rağmen Mistras, despotluğun idari ve kültürel başkenti olarak kaldı. Ancak bütünleşmiş ve merkezileşmiş bir yönetimin odak noktası olmaktan çok uzaktı. Konstantinos'un güvendiği insanları büyük yerleşimlerin başına getirmesi biraz olsun kendisine sadık bir yönetim sağlıyordu. Patras'ın ilk Rum valisi olarak görev yapan Georgios Sfrantzis'e şimdi de Mistras ve çevresini idare görevi verildi. Aleksios Laskaris, Patras'ın; İoannis Kantakuzinos, Korinthos'un; İoannis Paleologos, Tenaron Burnu'ndaki Vitilo'nun (Oitilon) başına getirilmiş, Peloponnisos'un önde gelen ve nüfuzlu ailelerinden birine mensup Sofianos Evdemonoioannis ise Konstantinos tarafından tüm despotluğun genel idarecisi olarak atanmıştı.[9] Yerel feodal aristokrasi Konstantinopolis'in başlarına atadığı valilerden uzun süredir hoşnutsuzdu. Konstantinos bu şahıslara imtiyaz ve dirlik bahşederek sadakatlerini kazanmaya uğraşıyordu. Bu şekilde toprak bahşeden veya önceki despotlar tarafından yapılan toprak bağışlarını onaylayan üç belge günümüze ulaşmıştır. Bu belgeler sadece imparator tarafından gönderilen *hrisobulla* (altın mühürlü) fermanlardan* farklı olup, *argirobulla* (gümüş mühürlü) olarak biliniyordu.[10] Bu fermanlardan ikisi Despot ve Porfirogennitos unvanları altında Konstantinos tarafından imzalanmıştır. Bunun yanı sıra genç kuşaklara vatanseverlik ve yarışmacılık ruhu aşılamak için ödüllü yarışların koşulduğu atletizm yarışmaları düzenlemişti. Bessarion'un önerileri uyarınca gençleri Mora'nın ötesindeki dünyayı görmeleri ve işlerine yarayacak yetenekler edinmeleri için İtalya'ya yollasa belki daha iyi olurdu.

Konstantinos'un Mora'nın geleceği hakkındaki planları, bu yarımadayı Türklere karşı gerçekleştirilmesi düşünülen saldırıdaki rolüyle ele alan Bessarion'unkilerle tam olarak uyuşmuyordu. İdareciden çok eylem adamı olan Konstantinos, 1444'te *Eksamilion*'un inşaatı tamamlandıktan hemen sonra Türklere değil, Korint Kıstağı'nın kuzey yakasındaki

* Aslen Bizans imparatorlarının tebaalarına gönderdikleri, ismini, üstündeki altın mühürden alan bir çeşit ferman. Daha sonraki dönemlerde başka Batılı hükümdarlar ve papalar da bu davranış biçimini taklit etmişlerdir-ç.n.

Latin komşularına karşı saldırıya geçecekti. Hıristiyan Batı dünyasından gelen haberler şüphesiz onu teşvik etmişti. Papanın organize ettiği haçlı seferi 1443'te Macaristan'dan yola çıkmış, Tuna Nehri üzerinden Karadeniz'e doğru ilerlemekteydi. Bu ilerleme, doğuda başka sorunlarla uğraşan Sultan Murad'ı telaşlandırmıştı. Papadan ateşkes istedi. Ateşkes antlaşması 1444'ün Haziran ayında Segedin'de imzalanacaktı. Temmuz'da Georgios Sfrantzis'i haçlı seferinin liderleri Macaristan Kralı Ladislas ve Kardinal Cesarini'yle görüşmeye gönderen Konstantinos tüm bu gelişmelerin farkındaydı. Bunun yanı sıra donanması 1444'te Methoni'de demirlemiş Venedikli Amiral Alvise Loredano'yla da iletişim içindeydi. Segedin'de kararlaştırılan ateşkes ancak birkaç ay sürecekti. Kardinal Cesarini papanın onayıyla Haçlıları sultana ettikleri yeminden azat etmiş, Ladislas ve ordusu da hedeflerine doğru ilerlemeye başlamıştı.* Cesarini, Konstantinos'un da Mora'dan Türklere saldırmak için hazır beklediğini biliyordu.[11]

Bessarion, Hellenizmin kapılarını barbarlara *Eksamilion* surlarıyla kapatması için Konstantinos'u uyarmıştı. Ancak Floransa Konsili'nde sağlanan ittihat dolayısıyla artık Latin komşularıyla din kardeşi olduğu göz önüne alınırsa, Korint Kıstağı'nın diğer yakasındaki bu komşularının topraklarını işgal etmek suretiyle Mora Despotluğu'nun sınırlarını kuzeye doğru genişletmek gibi bir önerisi bulunmuyordu. Fakat Konstantinos'un, bu hükümdarların da kendisi gibi Türklerin vasalı olduğu ve onların topraklarını almanın Doğu Avrupa'da savunma konumunda kalmış ortak düşmanı sıkıntıya sokabileceği gibi bir mazereti vardı. Neticede Konstantinos, papanın düzenlediği haçlı seferinin yola çıkmasından birkaç ay sonra Attika'yı işgal etti. Dördüncü Haçlı Seferi'nin akabinde Frenkler tarafından kurulan Atina ve Thebai Dükalığı çok sayıda farklı yabancı hükümdarın elinden geçmişti. 15. yüzyılın başlarında bu topraklar Floransalı bir tüccar ailesi olan Acciaiuoli'lerin elinde olup, aynı zamanlarda Osmanlı sultanının süzerenliğine tabiydi. Konstantinos bu toprakları ele geçirmeyi daha önce de aklından geçirmişti. Dük Antonio Acciaiuoli'nin 1435'te vârisi olmaksızın ölmesi üze-

* Türk tarihçileri tarafından Edirne-Segedin Antlaşması olarak adlandırılan bu antlaşmayı takiben Sultan Murad Karaman seferine çıkmış, sonra da 13 yaşındaki oğlu Sultan Mehmed lehine tahttan çekilmiştir. Ancak Haçlıların antlaşmayı bozup savaş kararı alması üzerine tekrar başa geçmiştir-e.n.

rine dul kalan karısı yardım için Konstantinos'a sığınmış, o da dükalığı devralması için Sfrantzis'i görevlendirmişti. Fakat tez davranan Türklerin Thebai'yi işgal etmesiyle Konstantinos'un yayılmacı girişiminin önü kesilmişti. 1444'te şansının yeniden açıldığına inanıyordu. Yeni Dük II. Nerio Acciaiuoli de sultanın vasalıydı. Türklerse başka işlerle meşguldü. Nerio herhangi bir işgale hazır değildi. Ordusuyla Attika'ya giren Konstantinos, Nerio'yu Atina ve Thebai'yi teslim etmeye ve sultana verdiği haracı kendisine ödemeye zorladı. Özellikle de Atina'nın alınması önemli bir zafer olarak addediliyordu. Konstantinos'un pohpohlayıcı danışmanlarından biri, despotu, Themistokles'le* karşılaştıracaktı.[12] Papanın Haçlıları en fazla Karadeniz kıyısındaki Varna'ya kadar ilerleyebildi. Haçlı ordusu, Sultan Murad'ın bizzat komuta ettiği Türkler tarafından orada yok edildi. Kral Ladislas öldürüldü; sayılamayacak kadar çok ölünün arasında Kardinal Cesarini de vardı.

Mora'dan oldukça uzak olan Varna'dan gelen haberler Konstantinos'u caydırmamıştı. Korint Kıstağı'nın ötesine düzenlediği sefer dikkate değer ölçüde başarılı geçiyor, kendisi de keyifleniyordu. Aynı zamanda Batı dünyasında yeni bir müttefik de bulmuştu. Burgonya Dükü V. Philippe kâfirlere karşı savaşın en ateşli destekçilerinden biriydi. Varna'ya giden Haçlıların erzaklarını taşıması için gemi sağlamaya gönüllü olmuştu. Yunanistan'daki direnişi de destekleyen dük ve Konstantinos'un ağabeyi Theodoros arasında da dostane bir iletişim vardı. Burgonya'dan gelen 300 askerlik bir birlik 1445'te Mora'ya varacaktı. Konstantinos bu askerleri gönülden karşılamış, kendi ordusuna katıp Boiotia ve Fokis'ten başlamak üzere Tesalya'daki Pindos Dağları'na kadar Orta Yunanistan'a akınlar düzenlemiştir. Buradaki Arnavut ve Ulah (Eflak) kökenli halklar onu memnuniyetle efendileri olarak kabul etmişti. Sahil kasabası Vitrinitsa'nın Venedikli valisi kaçmak zorunda kalmıştı.[13] Aynı esnada Konstantinos'un Vostitsa'daki (Egion) valisi Konstantinos Kantakuzinos da emrindeki süvari ve piyadelerle Korint Kıstağı'nı geçerek Türkleri Batı Fokis'teki bazı yerleşimlerden sürmeyi başarmıştı. Ele geçirdiği yerleşimlerin en önemlisi olan Lidoriki'nin heyecanlı sakinleri kasaba-

* Themistokles (MÖ y. 524-459) antik Atina'nın ünlü politikacısı ve generali. Maraton Savaşı'nda Perslere karşı savaşan Atinalı komutanlardan biridir. Ayrıca ikinci Pers işgali sırasında şehre liderlik etmiş ve güçlü bir donanma yapılmasını sağlamıştır. Nitekim Perslerin kesin yenilgisi, Salamis Deniz Muharebesi'yle gerçekleşmiştir-ç.n.

nın adını Kantakuzinopolis olarak değiştirmişlerdi. Kantakuzinos'un başarılarını duyan Papa Eugenius bunu kiliselerin ittihadının yarattığı iman gücünün bir yansıması olarak değerlendirmiş, ona Kutsal Lateranus Sarayı Kontu payesini* bahşetmişti.[14]

Her ne kadar kiliseler arasında ittihat sağlanmışsa da Hıristiyanlar, kâfirlere karşı ortak savaşlarında bile kendi aralarında birlik olmaktan uzaktı. Konstantinos'un Orta Yunanistan'daki zaferleri herkes tarafından hoş karşılanmamıştı. Venedikliler, Vitrinitsa'daki valilerinin kovulmasına hiddetlenmişti. 1445'in Nisan ayında Nafpaktos'taki kaptanlarına Konstantinos'u şiddetle protesto etmesi ve kolonileri ile bazı savaş tutsaklarının iadesini istemesi talimatı verdi.[15] İtalya ve Yunanistan'daki atadan kalma topraklarını yeniden ele geçirme umudu güden Napoli ve Aragon Kralı V. Alfonso (1415-58) bir zamanlar Katalanların elinde olan Atina ve Thebai dükalıkları üzerinde hak iddia ediyordu. Konstantinos'a yazdığı ağır mektupta durumu derhal düzeltmesini söyleyerek, dükalığı devralması için elçisini gönderdi.[16] Durumun nasıl geliştiği günümüze ulaşmamıştır fakat birkaç ay sonra Mora'dan gönderilen bir elçinin Alfonso'nun sarayında Konstantinos ile Portekiz kralının kızlarından birinin evliliği konusunda görüşmeler yaptığını biliyoruz.[17] Konstantinos'a biat etmek zorunda bırakılan Floransalı Atina dükü ise eski efendisi Sultan Murad'dan eski statükoya dönmek için yardım istedi. Kendi vasalı çok sayıda Hıristiyanın da katıldığı Batılı Hıristiyanların ortak ordusuna karşı kazandığı zaferin keyfini süren sultan, Konstantinos'u rahatsızlık yaratan bir asi ve Avrupa imparatorluğunun önünde küçük bir baş belası olarak görüyordu. Despotun fetih umutlarını darmadağın etmekten zevk alacaktı.

Murad, 1446 kışında rivayete göre 50 ila 60 bin askerlik bir ordunun başına geçerek Orta Yunanistan'dan Mora'ya doğru ilerlemeye başladı. Kendisine Atina ve Thebai dükü mağdur Nerio Acciaiuoli eşlik ediyordu. Emrindeki müfrezeyle birlikte Lidoriki ve Galaksidi'ye giden sultanın komutanlarından biri Kantakuzinopolis'in kısa süreli zaferine nokta koyarak Fokis'i Türk vasalı bir eyalet statüsüne soktu. Konstantinos hızla despotluk topraklarına doğru geri çekilmeye başladı. Kardeşi Thomas'la birlikte büyük umutlarla inşa ettikleri *Eksamilion* surların-

* Genellikle Kutsal Mezar Tarikatı'nın asil İspanyol üyelerine verilen bir nişan. Sadece papa tarafından verilebilirdi-ç.n.

da savunma pozisyonuna geçtiler. Türk ordusu 27 Kasım'da surlara ulaşacaktı. Çetin bir muharebenin akabinde Konstantinos, sultana elçi yollayarak barış istedi. Elçi olarak gönderilen kişi, tarihçi Laonikos'un babası Georgios Halkokondiles'ti. Ne var ki Murad pazarlık etmeye gelmemişti. Elçiyi hapse attı, surların derhal yıkılmasını emretti. Konstantinos bu buyruğa uymayı reddetti. Despota fikrini değiştirmesi için birkaç gün mühlet tanıyan sultan en sonunda askerlerine sur boyunca mevzilenmelerini emretti.

Normal ortaçağ savaş koşullarında *Eksamilion*'un müdafaası mümkün olabilirdi fakat bunlar normal zamanlar değildi. Sultan beraberinde yeni ağır silahları olan uzun toplar getirmişti. Bu toplar sur boyunca en ağır tahribatı sağlayacak şekilde konuşlandırıldı. Bunların yanı sıra çok sayıda kuşatma makinesine ve merdivene de sahipti. Türk saflarından gelen top atışı, surları savunanların başlarını mazgallardan çıkarmalarına fırsat vermeyecek nitelikteydi. Saldırı ve savunma, hikâyeyi büyük ihtimalle babasından dinleyen Halkokondiles tarafından renkli bir şekilde betimlenmiştir. Beş gün süren çatışmaların akabinde Murad boru sesleri eşliğinde son saldırı emrini verecekti. Halihazırda ciddi derecede hasar gören sura ilk tırmananlar seçme Yeniçeri birlikleri olacak. 10 Aralık gününde *Eksamilion*'dan geriye sadece bir avuç harabe kalacaktı. Tüm müdafiler ya öldürülmüş ya da esir alınmıştı. Despot Konstantinos ve kardeşi Thomas bu kıyımdan kıl payı kurtulacaktı. Kenkhreai yakınlarındaki Oksi adı verilen bir tepeye sığınan üç yüz asker teslim olmaya ikna edilmiş ve son adamına kadar katledilmişti. Çam ağaçları kana boğulmuştu. Kehanet yanlış çıkmıştı.[18]

Sultan bunun akabinde ordusunu ikiye bölecekti. Turahan Bey, bir bölük askerle birlikte güney istikametinde Mistras ve Despot Konstantinos'un topraklarına doğru hareket ediyordu. Murad ise kendi emrindeki birliklerle Mora Yarımadası'nın kuzey sahillerini zapt ediyordu. Sikyon şehri teslim olmaya zorlandıktan sonra tarumar edildi, yöre halkı tutsak alınıp Vostitsa'ya sürüldü. Sultanın bir sonraki hedefi Patras olacaktı. Şehir sakinlerinin çoğu karşı kıyıdaki Venediklilerin elinde bulunan Nafpaktos'a sığınmıştı. Tepedeki kaleye sığınan 4 bin kadar kişiyse Türklerin saldırılarına karşı koymayı başaracaktı. Ne var ki bu başarı fazla bir önem kaydetmiyordu. Sultanın geliş sebebi Rumları cezalandırmak ve yüreklerine korku salmaktı ki bu amacında son derece

başarılı olmuştu. Toprakların işgali, yani tam fethi ancak kendisini hazır hissettiğinde gerçekleşecekti. Patras'tan ayrılıp Glarentza'ya ilerleyen sultan, burada Turahan'ın emrindeki birliklerle buluştu. Bu birlikler Mistras'a ulaşamamıştı; mevsim koşulları dağları aşmalarına izin vermemişti. Sultan ve askerleri geldikleri yoldan geri çekilecek, arkalarında harap olmuş ve nüfus kıtlığı çeken bir Mora bırakacaklardı. Zamanın Rum ve Venedikli yazarlarının ortak iddiasına göre Türkler tarafından esir alınan Hıristiyanların sayısı 60 bini buluyordu.[19] *Eksamilion*'daki mağlubiyetin suçunu Konstantinos'un ordusundaki Arnavutların ihanetine atanlar olmuştu. Başkalarına göreyse suç, surlar tarafından korunan Mora'nın tümündeydi. İhanet ihtimali her zaman mevcuttur. Arnavutlar sıklıkla taraf değiştirmiştir. Moralı Rumlar da sıkça uyuşuk ve miskin olmakla suçlanırdı. Fakat Plethon ile Bessarion'un tüm retoriğine karşın *Eksamilion*'un disiplinli ve kararlı bir orduya karşı ilelebet tutulması mümkün değildi; eninde sonun top atışlarıyla dize gelecekti.

Konstantinos'un, Hıristiyan güçlerin kâfirlere karşı ittifakının sahneye koyduğu büyük ve trajik oyunun perde arası sayılabilecek zaferlerinin sonu hüzünlü olmuştu. Varna'daki büyük felaketten sonra savaşmaya devam etmişti. Hıristiyan kuvvetler yardımına yetişemeyecek ölçüde bozguna uğratılmıştı. Kendisine yardım eden tek kişi Burgonya Dükü Philippe idi. Venedikliler istedikleri takdirde Methoni'deki savaş gemileriyle birlikte yardıma gidebilirlerdi fakat Konstantinos'un Yunanistan'daki topraklarına saldırdığını unutmamışlardı. 1446'nın Şubat ayında Akdeniz'deki Venedik donanmasına ülkeye dönmesi emredildi. Kârı kahramanlığın önüne koyan Venedikliler, sultanla yaptıkları barış antlaşmasını yenileyeceklerdi. Daha sonraları, Konstantinos'un, Venedik Doçu Francesco Foscari'nin (saltanatı 1423-57) kızıyla Mora'daki Venedik toprakları üzerindeki iddiasını güçlendirmek umuduyla evlenmeyi kabul ettiği yönünde rivayetler ortaya çıkacaktı.[20] Bu rivayet şüphesiz ki asılsızdır. Dönemle ilgili çok sayıda Venedikli kaynak bulunmaktadır ve hiçbiri böyle bir öneriden bahsetmez. Ayrıca Francesco Foscari de Yunanistan üzerindeki Venedik kontrolünü baltalama amaçlı Rum politik oyunlarını fark edebilecek kadar öngörülü biriydi. Rumlara güvenmiyordu. Konstantinopolis Türklerin eline düştüğünde ki bu durumun yakın zamanda gerçekleşeceği bekleniyordu, Venedik pazarlarının kapanmamasını sağlamak üzere sultanın gönlünü hoş tutmak, onun

için daha önemliydi. Konstantinos ve kardeşi Thomas'ın ise sultandan barış talebinde bulunmaları mümkün değildi. Onu efendileri olarak kabul etmeye ve tarumar edilen toprakları ile talan edilen mallarına bir kez daha sahip olabilmek için ona her yıl haraç ödemeye söz vermeye mecburlardı. Aynı zamanda *Eksamilion*'u bir daha inşa etmeyeceklerine de ant içmişlerdi.

Gelmeyen veya geç gelen yardım Konstantinos'un hayatında melankolik bir tema niteliğindeydi. Ağabeyi İoannis'in 1439'daki konsil sırasında tanınan ve sevilen bir şahsiyet haline geldiği Floransa'dan, şehir yöneticileri tarafından kendisine kriz anında gönderilen, övgülerle ve pohpohlamalarla dolu mektup biraz olsun gönlünü hoş etmiş olabilirdi. Floransa'nın idarecileri, vatandaşları ve tüccarları daima Konstantinos'un emrine amade olduklarını vurguluyorlardı. Floransalı olan son Atina dükünü tahtından Konstantinos'un indirdiğini biliyor olmaları bu jesti son derece ilginç kılar. Mektup, 3 Mayıs 1446 tarihliydi. Zaten tutamayacakları bu söz, çok geç verilmişti. Türkler aynı yılın Aralık ayında Mora'ya girmiş olacaktı.[21]

Konstantinos, Mistras Despotu olarak görev yaptığı son sene İtalyan hümanist ve antik dönem meraklısı Anconalı Ciriaco tarafından ziyaret edildi.[22] Ciriaco müzmin bir seyyah ve seyahatname yazarıydı. Yolu 1437'de Mora'ya düştüğünde Konstantinos'un ağabeyi Despot II. Theodoros tarafından ağırlanmıştı. On yıl sonra, Despot Thomas'la tanıştığı Korinthos ve Leondari üzerinden geçerek bir kez daha bu toprakları ziyaret edecekti. 1447'nin Temmuz ayının sonlarına doğru Taygetos Dağı'nın yamacındaki Mistras şehrine vardığında kendi anlatımıyla "Paleologos hanedanından, Dragazes namıyla maruf Despot Konstantinos" tarafından bizzat karşılanacaktı. Mistras sarayında bir önceki ziyareti sırasında tanıştığı, artık yaşı haylice geçkin olan, Ciriaco'nun deyimiyle "Rumların arasındaki en bilgili doktor"* Georgios Gemistos Plethon'la karşılaşacaktı. Aynı zamanda Atina'dan tanıdığı, bir yıl önce sultan tarafından hapsedilen Georgios'un oğlu, geleceğin tarihçisi Laonikos** lakaplı Nikolaos Halkokondiles'le de tanışacaktı. Ciriaco, genç Laonikos'la birlikte Mistras'ın bulunduğu ovadaki antik Sparta harabe

---

* Doktor, burada tıbbi olarak değil, asıl anlamı olan "eğitmen" olarak kullanılmaktadır-ç.n.

** Nikolaos isminin anagramı olan lakabı, "halk muzaffer olsun" anlamına gelir-e.n.

ve anıtlarını ziyaret etti. Zaten asıl seyahat nedeni ona göre modern Mistras'ın binalarını görmek değil, antik Yunan'dan geriye kalanları kayıt etmekti. Ekim ayının başlangıcında Pylos'ta bulunan Nestor'un sarayını keşfetmek üzere Messenia'ya doğru yola çıktı. Koroni'den deniz yoluyla Tenaron Burnu'nda bulunan Vitilo'ya geçti, Konstantinos'un buraya vali olarak atadığı İoannis Paleologos'la tanıştı. Githion Limanı'ndan Mistras tepelerine dönerek 1447-8 kışını burada geçirdi. Şubat 1448'de Despot Konstantinos için derlediği *Antik Roma Tarihçesi*'nde despotu "Konstantinos Paleologos Porfirogennitos ve Lakedemonia'nın [Antik çağlarda Sparta'nın bir başka adı-ç.] en mükemmel imparatoru (*basilea*)" olarak tanımladı.[23] Mart ayında Nafplion'a, Nisan ayındaysa Korinthos'a geçen Ciriaco burada Konstantinos'un arkadaşı ve şehrin valisi olan, daha önce Patras'ta tanıştığı İoannis Kantakuzinos tarafından karşılandı.

Antik Yunan harabeleri ve kalıntıları hakkında topladığı detaylı bilgilerden ve eski yerleşimlerin tam olarak nerede oldukları konusunda bize ipuçları veren yazıtları derlemesinden dolayı dünya Anconalı Ciriaco'ya çok şey borçludur. Modern arkeolojinin babası olduğunu söyleyenler de vardır. Gerçekten de geçmişte yaşayan biriydi ve 15. yüzyılda Yunanistan veya Mora'yı etkileyen olaylarla fazla meşgul olmuyordu. Mistras ziyareti, kendisine Sparta harabelerini hoşnutlukla seyretme ve şehrin değişen talihi hakkında uzunca düşünme fırsatı vermişti. Sparta'nın kahraman geçmişi hakkında yazdığı epigramda geriye sadece Konstantinos'un kontrolündeki Mistras'ın ("Misythra sub Constantino") kaldığını söyleyecekti.[24]

Ciriaco'nun ziyaretinden hemen önce Türkler kışın inen kurtlar gibi Mora'yı istila, *Eksamilion*'u da ilelebet imha etmişlerdi. Önlerine çıkan yerleşimleri talan edip yağmalamışlardı. Hem Mistras'ı onların gazabından kurtaran hem de ekinleri koruyarak insanların hayatta kalmasını sağlayan, kış oldu. 1447'nin bereketli hasadı Ciriaco'yu etkilemişti. Belki de gelecek için hâlâ umut vardı. Konstantinos ise umudunu hiç kaybetmemişti. Buna rağmen hem despotluğun hem de Konstantinopolis'in geleceğinin Paleologos hanedanının devamına bağlı olduğunu biliyordu. Yerine geçecek bir oğlu olmayan ağabeyi İmparator VIII. İoannis'in, 1447 itibariyle sağlığının kötü yönde ilerlediğini biliyordu. Kardeşleri Theodoros ile Dimitrios'un da birer kızları

vardı. Sadece kardeşi Thomas'ın, Andreas ve Manuil adında iki oğlu olacaktı fakat bu çocuklar henüz doğmamıştı. Konstantinos'un iki evliliği de zamansız ve trajik şekilde son bulmuştu. Ailesi ve danışmanları onu üçüncü kez evlenmeye teşvik ediyordu. Hem Kıta Yunanistanı, hem de adalarla arasında güçlü aile bağları bulunan Taranto prensinin kız kardeşi Isabella Orsini'yle evleneceği konusundaki 1444'ten itibaren dile gelen söylentiler boş çıkacaktı.[25] 1447'nin Ağustos ayında sadık Georgios Sfrantzis efendisi adına Trabzon [Rum] İmparatorluğu ve Gürcistan Krallığı hanedanlarından biriyle evlilik ayarlamak üzere Konstantinopolis'e gönderildi. Bu görüşmeler uzun sürecek ve gelişen olaylarla birlikte önemini yitirecekti.[26]

1448'in Haziran ayında Konstantinos'un ağabeyi Theodoros Selimvria'daki topraklarında vefat etti. Aynı senenin 31 Ekim'indeyse VIII. İoannis hayata gözlerini yumacaktı.[27] Tahtın vârislerinin sayısı üçe inmişti: Konstantinos ve kardeşleri Dimitrios ile Thomas. Herkes imparatorun gözdesinin Konstantinos olduğunu biliyordu. Ölüm döşeğinde bunu bir kez daha dile getirdi. Annesi İmparatoriçe Eleni Paleologina'nın da aynı fikirde olduğu biliniyordu. Sonunda onun istediği olacaktı.

3. Bölüm

Konstantinopolis'te İmparator

Konstantinos, imparatorun öldüğünü haber aldığında Mistras'taydı. Kardeşleri Thomas ve Dimitrios'un Konstantinopolis'e kendisinden daha yakın olduklarının ve taht üzerinde daha önce hak iddia edebileceklerinin farkında olmalıdır. Thomas, 13 Kasım'da Konstantinopolis'e varacaktı; Dimitrios da Selimvria'dan hızla ayrılmıştı. Thomas muhtemelen ciddi bir rakip değildi. Floransa İttihadı'nın utancını ortadan kaldıracak bir imparator arayışında olan ittihat karşıtı güçlü zümreyi temsil eden, daha doğrusu bunu iddia eden Dimitrios'unsa çok sayıda destekçisi vardı. Bu kadar hoşnutsuzluğa yol açmasına rağmen çok az getirisi olan kiliselerin ittihadını reddetme politikasını her fırsatta dile getiren Dimitrios'u imparatorluk tahtında görmek onları memnun ederdi. Kriz olasılığını ortadan kaldıran ve içsavaşı önleyen şey, imparatorun annesi Eleni'nin azimli çabasıydı. II. Manuil'in dul eşi Eleni, hayattaki oğullarının en büyüğü Konstantinos Konstantinopolis'e gelene kadar naipliğin kendi uhdesinde bulunduğunu öne sürdü. Babasının soyadı olan Paleologos'un yanı sıra Sırp annesinin soyadı olan Dragaş'ı (veya Dragazes) da her zaman gururla taşıyan Konstantinos, annesinin gözdesiydi. Thomas annesinin kararını tartışmadan kabul edince Dimitrios'un taht talebi hükümsüz kalmıştı. Her ikisi de annelerine katılarak Konstantinos'u Romalıların yeni imparatoru ilan edecekti. Durumdan ilk haberdar edilen, Osmanlı Sultanı II. Murad idi ve Aralık ayında imparatoriçe, Konstantinos'un tahta çıkması konusunda kendisinin onayını alması için Sfrantzis'i görevlendirecekti.[1]

Tahtın intikali konusu çözüme ulaştığında imparatoriçe, Konstantinos'a imparatorluk unvanını vermeleri ve kendisine Konstantinopolis'e kadar eşlik etmeleri için iki elçi tayin etti. Aleksios Filanthropenos Las-

karis ve Manuil Paleologos İagros adlı bu iki elçiye Konstantinos'un kardeşi Thomas da eşlik ediyordu. Kendilerine imparatorluk unvanını verip bunu ilan etme yetkisi tanındığı fakat ona taç giydirme yetkisine sahip olmadıkları anlaşılıyor. Mistras ordusu, halkı ve önde gelenleri patriğin imparatora taç giydirmesinden önce gerçekleşen geleneksel ilan törenine ev sahipliği yapmaktan, şüphesiz gurur duymaktaydı. Mistras'ta bir patrik bulunmuyordu ve piskoposun başına buyruk davranarak şehirdeki kiliselerden birinde taç giyme töreni yaptığı yönünde hiçbir veri de yoktur. Romalıların İmparatoru unvanı Konstantinos'a sivil törenle verilmiş, bu tören 6 Ocak 1449'da büyük ihtimalle Despot Sarayı'nda gerçekleşmişti. Tarihçi Dukas bu nedenle Konstantinos'un hiçbir zaman imparatorluk tacına nail olmadığını, Romalıların son imparatorunun VIII. İoannis olduğunu iddia eder.[2]

Bu aslen teamüle uygun bir prosedürdü. İmparator I. Manuil Komninos, Kilikya'da ölüm döşeğinde olan babası tarafından imparator ilan edilmişti. Konstantinos'un büyük büyükbabası VI. İoannis Kantakuzinos 26 Ekim 1341'de Trakya'da bulunan Didimotihon'da* imparator ilan edilmiş, burada imparatorlara özgü urba ve başlığı kuşanmıştı. Buna rağmen kendisine taç giydirilmemişti. Bakire Meryem ikonunun önünde duran imparatorluk başlığını (*pilon*) kendi eliyle takınmıştı.[3] Konstantinos'un da Mistras'ta aynı basit töreni gerçekleştirmiş olması mümkündür. Buna rağmen hem I. Manuil hem de VI. İoannis şehri ele geçirir geçirmez Konstantinopolis patriğinin başkanlık ettiği tam teşekküllü bir taç giyme töreni düzenlemeye özen göstermişti. Konstantinos Paleologos içinse benzer bir tören yapılmayacaktı. Yapılması durumunda tehlikeli bir karmaşa ortaya çıkabilirdi. Yeni imparator, Floransa'da ilan edilen ittihadı inkâr ettiğine dair herhangi bir işaret vermemişti. Mistras'ta bu seremoniyi gerçekleştirebilecek bir patrik bulunmuyordu ve çoğu kişi Konstantinopolis patriğinin yetkisini de reddediyordu. Patrik III. Grigorios inançlı bir ittihat yanlısıydı. Ayia Sofia [Kutsal Bilgelik] katedralinde Konstantinos'a imparatorluk tacını giydirerek duruma kilisenin onayını vermesi ittihat karşıtlarının ayaklanmasına sebep olabilirdi.

---

* Dimetoka. Bugünkü Yunanistan'da bir kasaba. Türkiye sınırına çok yakın olup, Edirne ilindeki Uzunköprü'nün biraz batısındadır-ç.n.

Bunların çoğu Patrik Grigorios görevinde kaldığı sürece katedrale ayak basmayı zaten reddediyordu. Bunların arasında Floransa'da ittihat bildirisini imzalamayı reddeden fanatik Ortodoks Efesoslu Piskopos Markos'un kardeşi İoannis Evgenikos da vardı. İoannis, 1450'de İmparator Konstantinos'a yazdığı bir mektupta bu kadar çok sayıda kişinin neden kilisede ismini anmayı reddettiğini açıklıyordu. İmparator, diyordu, tebaalarının dayanağı, kilisenin ve hak dininin önde gelen destekçisi ve koruyucusu olmalıdır. Başına tacı takıp kutsal suyla mesh edildiği zaman imanını yazılı bir şekilde belirtmeli, Ortodoks dinini her daim korumak üzerine ant içmeliydi. Fakat, diyor ve soruyordu, şimdi size kim taç giydirecek, sizi kim mesh edecek ve dine bağlılık yemininizi kim kabul edecek? Başında taç yerine sadece anlamsız bir şapkayla (*pilon*) onurlandırılmış bir imparatorumuz var. Batı'dan gelecek gemileri, parayı ve yardımı imanın saflığının üstünde tutan, Tanrı'dan korktuğundan çok kuldan korkan bir hükümetimiz var. İoannis Evgenikos, Konstantinos'a atalarından biri olan VIII. Mihail'in dul kalmış karısı Theodora'nın, onun oğlu II. Andronikos'un ve babası II. Manuil'in imanlarına sadakatini hatırlattı. Onların izinden giderek Latinlerin yanlışlarıyla bozulmamış hak dinini korumasını ve havarilerle bir tutulan ilk Constantinus'a yakışan bir halef olmasını tembih etti.[4]

Başkalarıysa soyu dolayısıyla Konstantinos'u meşru imparator olarak kabul etmeye razıydı, zaten başka bir alternatif de bulunmuyordu. Bunun yanı sıra belagatli destekçileri de vardı ki bunlardan bir kısmı şüphesiz onu pohpohlayarak gözüne girmeye çalışıyordu. Konstantinos'u bir keresinde Themistokles'le karşılaştıran Mistraslı bibliyofil ve âlim İoannis Dokianos, şimdi de hakkında bir kaside yazmıştı. Neredeyse tamamıyla gösterişli bir retorikten oluşan bu eser Konstantinos'un avcılık, binicilik ve askerlik konusundaki hünerlerini över, Patras'taki başarılı seferlerinden ve ağabeyinin İtalya ziyareti sırasında Konstantinopolis'te naiplik yaptığı aylardan bahseder. Dokianos aynı zamanda Konstantinos tahta çıktığında ona hitap eden bir konuşma da yapacaktı.[5] Daha genç bir âlim olan İoannis Argiropulos ise vefat eden ağabeyinden "asayı almak" üzere Konstantinopolis'e gelen Konstantinos onuruna bir hitabe kaleme aldığı gibi esas itibariyle VIII. İoannis methiyesi olan bir nutuk yazacak ve biraz da cüretli bir şekilde yeni imparatora, muhtemelen Bizans edebiyatında türünün son örneği olan bir *Basilikos* (Hükümdarlık

Üzerine Denemeler) hediye edecekti. Eserinde Konstantinos'u "imparatorların en yücesi ve şimdi de, kısmetimize şükür, Hellenlerin İmparatoru" olarak niteler. Seçtiği kelimeler Gemistos Plethon'un etkisini açık etmektedir.[6] Argiropulos'un ve Plethon'un öğrencisi Mihail Apostolis de Konstantinos'a imparator namıyla hitap eden ve kendisine sadakat yeminini içeren bir mektup gönderecekti. Argiropulos'un diğer bir öğrencisi, 1453'te Türklerin eline düşecek ve İtalya'ya kaçmayı başaracak olan Konstantinos Laskaris ise Konstantinos'a daha az itimat ediyor, imparator ilan edildiğini fakat taç giymediğini dile getiriyordu.[7] Katablattas olarak da bilinen Dimitrios Katadukinos adlı bir diğeriyse Mart 1449'da şehre girdiğinde Konstantinos'u imparator olarak selamlamıştı.[8]

Konstantinos'un imparatorluk statüsüne sahip olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı had safhadaydı. Bu görüş ayrılığının iki ana tarafı Roma kilisesiyle ittihat politikasını onaylayanlar ve kınayanlardı; tabii sadece himayesine girmek için ona methiyeler düzenler de vardı. Argiropulos kesinlikle adanmış bir ittihatçıydı; sonradan Padua'da doktorasını tamamlayacak, Floransa'da Yunanca öğretecekti. Bessarion ve Apostolis gibi o da İtalya'da gelişmekte olan yeni hümanizm akımına hayran kalmıştı. İoannis Evgenikos ise tartışmanın karşı tarafındaydı. Fakat buna rağmen Konstantinos'u "imparatorların en iyisi ve en kutsalı" olarak adlandırıyordu. Hatta bir keresinde, belki de unutkanlığından, ona "Tanrı'nın taç giydirdiği imparator" olarak hitap edecekti. Ortodoks kilise hiyerarşisi çoğunlukla Evgenikos'la hemfikirdi ve kilisede yapılan geleneksel taç giyme törenini gerçekleştirmedikçe imparatorun yasal statüsünü tanımayı veya onamayı reddediyordu. Bu törenin ittihatçı Patrik III. Grigorios tarafından güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından Konstantinos akıllı davranıp durum hakkında ketum davranıyordu. Mistras'ta gerçekleşen ilan ve devir töreninin, Hellenlerin değil, Romalıların tek ve gerçek imparatoruna ait yasal yetkilere sahip olmasına yettiğine kanaat getirmişti. Bilinen ilk resmi belgesi 1449'un Şubat ayında Mistras'tan ayrılıp Konstantinopolis'e doğru yola çıkmadan önce yayımlanan ve Gemistos Plethon'un oğullarına imtiyazlar bahşeden altın mühürlü fermandı. Bu fermana, İsa Adına Romalıların Gerçek İmparatoru ve Otokratı Konstantinos Paleologos olarak imza koymuştu. XI. Konstantinos, tüm emperyal elkabın en azametlisi olan bu payeye nail olan en son kişi olacaktı.[9]

1449'un Ocak ayının başlarında Girit'teki Kandiye'nin Venedikli Dükü Antonio Diedo'ya yazdığı mektupta ağabeyi VIII. İoannis'in vefat ettiğini, yerine kendisinin geçtiğini haber verdi. Konstantinopolis'e güvenli bir şekilde ulaşmak için bir Venedik gemisi dileğinde bulundu. Kandiye dükü de geciktirmeden 9 Ocak'ta cevaben yazdığı hürmetkâr mektupta Konstantinos'a "*illustrissime et serenissime imperator*"* olarak hitap edecek, kardeşinin vefatından duyduğu acısını paylaşacaktı. Adriyatik'te görev yapan Venedik Körfezi Filosu'nun kaptanı da bu sırada tesadüfen Kandiye'de bulunmaktaydı; dük, kaptanın kısa zaman içine Mora'da bulunan Methoni'ye yelken açacağının, buradaki Venedik otoritelerinden gerekli onayı aldıktan sonra imparatorun dileğini mümkün olan en kısa zamanda yerine getireceğinin teminatını vermekteydi.[10] Mora despotları ve Venedikliler arasındaki ilişkinin gerginliği göz önüne alındığında bu mektupların şaşırtıcı derecede hürmetkâr olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen en sonunda Konstantinos başkente bir Katalan gemisiyle gitmek zorunda kalacaktı. Belki de Venediklilerin formalitelerini bekleyecek zamanı yoktu. Yeni imparatorlarının Mora'dan Konstantinopolis'e gitmek için yabancılardan yardım istemek zorunda kalması Bizans İmparatorluğu'nun ne kadar zayıf bir durumda olduğunu yansıtır.[11]

Şehre 12 Mart 1449'da varacaktı. İki hafta sonraysa konumunu pekiştirmek için ilk ve en önemli adımı atarak Türklerle ateşkes antlaşması imzalaması için Andronikos İagaris'i sultana elçi olarak gönderdi. Kardeşlerini de kapsayan ateşkes antlaşması Mora'yı bir süreliğine de olsa saldırılardan koruyacak şekilde yapılandırılmıştı.[12] Bir bakıma Türklerle uğraşmak, onun için Bizanslı muhaliflerle, yani ittihat karşıtlarıyla uğraşmaktan daha kolaydı. Karşıtlarına son derece sabırlı yaklaşıyor, tartışmalar organize ederek diyalog kurmaya çalışıyordu. Konstantinopolis'teki Roma karşıtı Ortodoksların toplantılarından birinin tutanağı İoannis Evgenikos tarafından yazılı müdafaa olarak Konstantinos'a gönderilmişti. Patriğin başkanlığını yaptığı sinodu [kilise meclisi-ç.] tanımayı reddediyor, kurdukları muhalif sinoda Sinaksis adını veriyorlardı.[13] Konstantinos, Floransa İttihadı'nın fanatik bir savunucusu değildi. Ancak hayatta kalma umutlarının buna bağlı olduğu inancındaydı. Umar-

* "En şanlı, en yüce imparator." Konstantinos'a bu şekilde hitap eden dük Venediklidir. Bin yıldan fazla süren Venedik Cumhuriyeti'nin cumhuriyet olarak egemenliğini vurgulayan resmi adı, kendi dilinde, Serenìsima Repùblica Vèneta'dır-e.n.

sızca ihtiyaç duydukları Batılı Hıristiyanların desteğini, ancak konsilde alınan kararlar uygulanmaya konulduğu takdirde elde edebileceklerdi. İttihat karşıtlarıysa bu savı son derece kaba ve materyalist buluyordu. İoannis Evgenikos'un belirttiği üzere imparator ve hükümetinin Latinlerin yardımına değil Tanrı'ya bel bağlaması daha doğru olurdu. Maddi bir karşılık uğruna atalarının dinine ihanet edenler Tanrı'nın inayet ve yardımından umudu kesmeliydi.

İttihat karşıtı Sinaksis grubunun şüphesiz en bilgili üyesi Markos Evgenikos'un eski öğrencilerinden Georgios Sholarios'tu. *Aristoteles Üzerine Yorumlarını* o sırada Mistras Despotu olan Konstantinos'a adamıştı.[14] Floransa Konsili'ne giden Bizans delegasyonunun önemli üyelerinden biri olan Sholarios, Latin teolojisi ve doktrini lehine yazılar kaleme alarak kendini kilise ittihadının belagatli bir destekçisi olarak ortaya koymuştur. Konsilden sonra İmparator VIII. İoannis'in kâtibi [*mistikos*] olarak görev yapmış, birkaç sene boyunca tüm ihtilaflardan kaçınmıştır. Buna rağmen eski öğretmeni Markos Evgenikos'un etkisiyle fikirleri değişmeye başlayan Sholarios, Markos'un 1445'in Nisan ayındaki ölümüyle ittihat karşıtlarının lideri olacaktı. VIII. İoannis'in ölümü onu derinden etkilemişti; Konstantinos başkente girdiğinde Sholarios keşiş olmaya karar verdi. Bu isteğini, 21 Kasım 1449'da, henüz kilise hiyerarşisine dahil olmamışken [*layman*] imparatorun huzurunda yaptığı bir konuşmada dile getirdi.[15] İnzivaya çekilme nedenlerini Konstantinos'a yazdığı uzun mektupta açıklayacaktı.[16] Şehirdeki manastırlardan birine çekilerek Gennadios ismini aldı. Keşiş olarak daha fazla zamana ve nüfuza sahipti. Latin teolojisinin erdemlerini değil, hatalarını ortaya koyan yeni makale ve risalelere imza atarken önceleri mahremiyet ve ihtiyata dikkat ederek kaleme aldığı yazıları zaman geçtikçe daha aleni ve şiddetli bir hal alacaktı. Keşiş Gennadios olarak Konstantinos'la da bir süre dostça mektuplaşmaya devam edecekti.[17] Kendisi, Türkler 1453'te şehri ele geçirdiklerinde Osmanlı kontrolündeki Konstantinopolis'in ilk patriği olacaktı. Fakat Bizans İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında Konstantinopolis'in son Hıristiyan imparatoru için büyük bir utanç kaynağı haline gelmişti. Kendi fikrinde olanların tersine Gennadios, doktrinine çoğu Rumdan daha iyi hâkim olduğu Roma kilisesiyle birleşmeye koşulsuz olarak karşı değildi. Buna rağmen bu birliğin, politik gelişmelerin zorlaması ve Roma tarafının

baskısı altında değil, barış, anlayış, tolerans ve ikna ruhuyla gerçekleşmesi gerektiğine inanıyordu.[18] Tacı patrik tarafından giydirilmemesine rağmen Konstantinos'un imparatorluğu konusunda bir şüphe dile getirmemişti.

Konstantinos imparator olarak göreve başladığında Paleologos hanedanının kalıcılığı acil bir önem kazanmıştı. Ona oğul doğuracak bir eş ve imparatoriçe bulmak için arayış daha hummalı bir hal aldı. 1449'un Şubat ayında hâlâ Mistras'tayken daha önce de iletişim içine bulunduğu Aragon ve Napoli Kralı V. Alfonso'yla görüşmesi için İtalya'ya elçi gönderdi. Manuil Dishipatos adlı bu elçinin asıl görevi Türklere karşı yardım istemekti fakat aynı zamanda bir evlilik ittifakı olasılığı konusunda kulağı delik olacaktı. İmparator Konstantinos'un, Portekiz kralının kızı Beatrice'le evlenmesi önerildi. Ek bir öneri de Pedro'nun kardeşinin, Kıbrıs Kralı Lusignanlı II. Jean'ın kızıyla, yani Konstantinos'un yeğeniyle evlenmesi yönündeydi. Bu ikinci önerideki ittifak, 1456'da Lusignanlı II. Jean'ın kızı Carlotta'nın, Portekiz Kralı Pedro'nun oğlu Coimbra Dükü Juan'la evlenmesiyle gerçekleşecekti. Konstantinos'un Portekiz kraliyet ailesinden biriyle evlenmesi yönündeki öneriyse bilinmeyen nedenlerden dolayı gerçekleşmeyecekti.[19]

Bizans dünyasına daha yakın makbul hanımlar da vardı. 1447'nin Ağustos ayında Georgios Sfrantzis Gürcistan Krallığı veya Trabzon İmparatorluğu'yla evlilik antlaşması ayarlamak üzere Mistras'tan Konstantinopolis'e gönderilmişti.[20] Trabzon prensesleri daha önce de Paleologos ailesine gelin gelmişti. Oysa bu durum, Konstantinos'un gücendirmeyi göze alamadığı Bizans kilisesinin, ailelerin seviyesi meselesini son derece sıkı tutması nedeniyle şimdi ayak bağı olarak karşısına çıkıyordu. Sfrantzis, 1449'un Ekim ayında Konstantinopolis'ten ayrılarak hangi kraliyet ailesinin daha makbul bir gelin önerebileceğini görmek üzere Gürcistan ve Trabzon'u ziyaret etti. Bu ziyareti neredeyse iki sene sürecekti. Hatıratında, efendisinin hizmetindeki gezilerinin uzun ve ilgi çekici kayıtlarını aktarmıştır. Bu gezisi sırasında yalnız değildi. Kendisine genç asilzadeler, askerler, rahipler, keşişler, tabipler, şarkıcılar ve enstrümanlarıyla birlikte müzisyenlerden oluşan bir maiyet eşlik ediyordu. Aynı zamanda da çok sayıda pahalı hediyeler taşıyordu. Müzik enstrümanları Gürcülerin çok ilgisini çekmişti; dinlemek için çok uzaklardan gelenler oluyordu. Sfrantzis'e her gelin adayının iyi ve kötü

özelliklerini, gönderdiği bir ulak vasıtasıyla ulaşacak yazılı raporlarla bildirmesi emredilmişti; böylece Konstantinos kararını verip yine ulakla bildirecekti.[21]

Sfrantzis, önce 1446'dan 1465'e kadar *de facto* krallık yapan Gürcistan (İberia) Kralı VIII. Giorgi'nin sarayına gitti. Buradaki gelin adayının adı günümüze ulaşmamıştır.[22] Ne var ki Konstantinos'un ulağının gemisinin Amisos [Samsun-ç.] yakınlarında batmasıyla iletişim kopmuş, Sfrantzis'in yeni emirleri almak için onun yerine gelen haberciyi beklemesi gerekmişti. Trabzon'da hem Gürcü kralıyla hem de Konstantinos'un ağabeyi İoannis'le –Trabzon Prensesi Maria, VIII. İoannis'in üçüncü eşiydi– evlilik dolayısıyla akraba olan İmparator IV. İoannis Komninos'u (1429-1458) ziyaret etmişti.[23] Sfrantzis, Osmanlı Sultanı II. Murad'ın ölümünden 1451'in Şubat ayında Trabzon'da haberdar olacaktı. Trabzon imparatoru bu haberi sevinçle karşılamıştı. Sfrantzis'inse geleceğe dair kaygıları vardı. Yaşlı ve yorgun Murad, Konstantinopolis'i fethetme sevdasından çoktan vazgeçmişti. Bizanslılardan tek isteği barış ve dostluktu. Oğlu ve vârisi II. Mehmed ise genç, atak ve hırslı olup, Hıristiyanların ülküsüne hasmane tutumuyla tanınıyordu. Sfrantzis'e göre yeni sultanı kontrol etmenin tek yolu üvey annesinin, yani Murad'ın dul karısının Konstantinos'la evlenmesiydi.[24]

II. Murad'ın dul karısı –Sfrantzis ona *amerissa* [üzgün-e.] diye hitap ediyordu– Sırp Despotu Corce Brankoviç'in kızı Maria yani Mara Brankoviç'ti. 1436'da evlenen çiftin çocuğu olmamıştı.[25] Kocasının Adrianopolis'teki [günümüzde Edirne-ç.] ölümünden sonra ailesinin yanına Sırbistan'a dönmek için izin istemişti. Sfrantzis'in onu İmparator Konstantinos'la evlendirme planları yaptığı sırada da oradaydı. Bu planlarını yazıya döken Sfrantzis, Gürcistan ve Trabzon'da yaptıkları konusundaki raporuyla birlikte Konstantinopolis'teki imparatora iletti. Bu evliliğe karşı dört olası itiraz noktası gördüğünü söylüyordu: Maria Brankoviç'in sosyal bakımdan imparatora yakışmayacağı düşünülebilirdi; aralarındaki yakınlık ve hısımlık bağı dolayısıyla kilise birliktelliklerine karşı çıkabilirdi; evlenip dul kalmıştı; geçkin yaşı dolayısıyla çocuk sahibi olması zor olabilirdi. İlk itirazı zaten haklı görmüyordu; Konstantinos'un annesi de Sırp'tı. Trabzonlu bir prensese kıyasla kilisenin, manastırlarının ve hayır işlerinin en dindar velinimetlerinden biri olan Corce Brankoviç'in kızının kilise tarafından onaylanması

daha olasıydı. Üçüncü itiraza karşılık da bir teamül bulunmaktaydı; Konstantinos'un dedesi Konstantin Dragaş, rahmetli kocası küçük çaplı bir Türk beyi olan Evdokia adlı dul bir kadınla evlenmiş, hatta çocukları olmuştu. Maria Brankoviç ise güçlü bir kralın eşiydi ve evliliklerinin gereklerini tam olarak yerine getirmediklerine inanılıyordu. Çocuk doğurma olasılığına gelince, buna ancak Tanrı karar verebilirdi.[26]

Konstantinos, Sfrantzis'in 1451'in Mayıs ayında eline geçen mektup ve raporundan hoşnut kaldı. Normalde son derece sadık olan hizmetkârının oyalandığını düşünmeye başlamıştı. Sırp Brankoviç ailesiyle arasında halihazırda bağlar bulunmaktaydı; kardeşi Thomas'ın kızı Eleni, 1446'da Corce'nin oğlu ve Maria'nın kardeşi Lazar'la evlenmişti.[27] Konstantinos, durumu Corce Brankoviç ve karısı İrini'ye [Sırbistan'daki adı Yerina-ç.] açması için derhal bir elçi gönderdi. Bu görev, İrini'nin mensubu olduğu Kantakuzinos ailesiyle arasında akrabalık bağları bulunan Manuil Paleologos'a düşmüştü. Konstantinos'un Konstantinopolis'teki danışmanlarından bazıları sultanın dul eşiyle evlenmesinin iyi olacağı görüşündeydi. Başkomutan [*megas domestikos*] Andronikos Kantakuzinos gibi diğerleriyse Trabzon imparatorluk ailesinden biriyle evlenmesinin daha doğru olacağı fikrindeydi. Öneri, mutsuz kızlarını Konstantinopolis İmparatoriçesi olarak parlak bir gelecek beklediğini uman Corce Brankoviç ve eşi tarafından da hoş karşılanmıştı. Evliliğin gerçekleşmemesinin nedeni, kendisini kâfirlerin elinden kurtarması durumunda hayatı boyunca kimseyle evlenmeyeceği ve iffet dolu bir yaşam sürdüreceği konusunda Tanrı'ya söz veren Maria'ydı.

Fikrini değiştirme çabaları nafile çıktı. Bu arada açık olmayan sebeplerden dolayı Sfrantzis, efendisinin Gürcü prensesiyle evlenmesinin Trabzon prensesiyle evlenmesinden daha doğru olacağına karar vermiş, Gürcü kralıyla birlikte evlilik sözleşmesini hazırlamaya başlamıştı. Bu belgenin taslağı ve Gürcü kralının elçisinin eşliğinde 14 Eylül 1451'de bir Venedik gemisiyle Konstantinopolis'e döndü. İmparatoriçe arayışı son bulmuş gibiydi. Konstantinos, bitmez tükenmez çabaları için Sfrantzis'e teşekkür edip onu ödüllendireceğine söz verdi. Gürcü elçisine vermek için derhal resmi bir belge hazırlatmıştı. Belge imzalanmış, altınla mühürlenmiş ve Gürcü usulüne göre kızıl mürekkeple çizilen üç haçla onaylanmıştı. Sfrantzis'in Konstantinos'un müstakbel eşini Konstantinopolis'e getirmek üzere gelecek ilkbaharda gemiyle Gürcistan'a gitmesine ka-

rar verilmişti. Ancak bu konu bir daha işitilmeyecekti. Gelişen olaylar Konstantinos'un planlarını yeniden suya düşürecekti.[28]

Annesi Dul İmparatoriçe Eleni Paleologina 23 Mart 1450'de vefat etti.[29] Yirmi beş yıl önce dul kalan imparatoriçe, son on dört yıldır İpomoni adıyla rahibe hayatı sürdürüyordu. İnzivaya çekilmesi devlet işlerinden elini ayağını çektiği anlamına gelmiyordu. VIII. İoannis'in ölümünden sonra naip olarak görev yaparken diğer oğulları arasındaki çatışmaları çözmek için son derece tavizsiz davranmıştı. Ölümü ülkeyi yasa boğacaktı. Hem Gennadios Sholarios hem de Gemistos Plethon onun cenazesi için birer hitabe yazacaktı.[30] Gennadios, yasını paylaştığını belirten hitabesinde Konstantinos'a "en yüce efendimiz İmparator Konstantinos" olarak hitap edecekti. Plethon ise önüne çıkan engelleri aşarken gösterdiği metaneti ve normal bir kadından üstün olan zekâsını övecek, akıl ve basireti açısından onu Penelope'yle* karşılaştıracaktı. Aynı zamanda karakterli oğulları dolayısıyla da onu övüyor, genelde uyum içinde yaşamalarına rağmen aralarında fikir ayrılıkları olduğunu örtbas etmiyordu. İmparatoriçenin vefatı vesilesiyle ölümün doğası ve insanın ulvi tarafının ölümsüzlüğü üzerine yazdığı felsefi deneme, küçük çaplı eserlerinin arasında en ilgi çekenlerdendir. Daha önceleri Bessarion da benzer biçimde Eleni'nin oğlu Theodoros'a atfen yazdığı dizelerde, annesi Eleni ve keşiş olarak ölen babası II. Manuil'i hem imparatorluk tahtındaki hem de inzivadaki icraatları dolayısıyla övmüştü.[31]

Konstantinos, Eleni'nin altı oğlu arasından Sırp asıllı Dragaş soyadını benimsemeyi seçen tek oğluydu; içindeki sıkıntıları sıklıkla annesiyle paylaşır, ondan öneri alırdı. Şimdi de onu çok özlüyordu. Bakanları ve danışmanları çoğu zaman kendisine karşı çıkıyordu. Georgios Sfrantzis'in anlatımına inanacak olursak bir tek ona güvenebiliyordu. Konstantinos'un başkomutanı Andronikos Kantakuzinos birçok konuda alenen kendisiyle fikir ayrılığındaydı. Sırp Kralı Corce Brankoviç'in kayınbiraderi olmasına rağmen, büyük ihtimalle Floransa İttihadı'na onun kadar gönülden inanmadıkları için, Sırplardan hoşlanmıyordu. İmparatorun Maria Brankoviç'le değil Trabzon prensesiyle evlenmesi gerektiği, onun görüşüydü.[32] Konstantinos'un

* Homeros'un *Odysseia*'sında Odysseus'un karısı. Kendisiyle evlenmek isteyen taliplilerini yıllarca zekice bir hileyle oyalamıştır. Kocasına sadakatin, sabrın, metanetin ve basiretin timsalidir-ç.n.

eski dostu ve sırdaşı, Patras ve Korinthos valisi olarak görev yaptıktan sonra 1449'da Konstantinos'un yanında Konstantinopolis'e gelen İoannis Kantakuzinos da bu görüşteydi fakat diğer her yönden imparatorun sadık ve değerli bir hizmetkârıydı.[33] Aynı ailenin başka bir üyesi, 1451'den önce gerçekleşen ölümü Konstantinos'u yasa boğan *protostrator** Manuil Kantakuzinos'du. Dul kalan eşi *protostratorissa* ise imparatorun Maria Brankoviç'le evlenmesi için elinden geleni yapmıştı.[34] Konstantinos'un sarayındaki en güçlü şahsiyetse *Megas Duks* Lukas Notaras'tı.[35] Sfrantzis, *megas duks*'tan hoşlanmıyor, servetini, statüsünü ve nüfuzunu da kıskanıyordu. Notaras hatırı sayılır derecede tecrübe sahibi yaşlı bir devlet adamıydı. VIII. İoannis'in *mesazon*'u [sivil idarenin en üst makamı, başbakan-e.] olarak görev yapmış, Konstantinos tahta çıkmadan önce *megas duks* ilan edilmişti. Büyük ihtimalle geleceğin neler getirebileceğini sezen *megas duks*, hem Ceneviz hem de Venedik vatandaşlığı almıştı ve büyük servetinin bir kısmını İtalyan bankalarında tutuyordu. Sfrantzis sarayın önde gelen şahsiyetleri arasında yaygın olarak gerçekleşen makam kavgalarını kaydetmekle kalmıyor, aynı zamanda bu kavgaların içinde yer alıyordu. Konstantinos, kendi fikirleri olan, kolay kolay fikrini değiştirmeyen biriydi. Buna rağmen danışmanları kendi aralarında bu kadar bölünmüşken sağlam kararlar vermesi zor oluyordu.[36]

Sfrantzis yeni Osmanlı Sultanı II. Mehmed konusunda haklı çıkacaktı. Göründüğünden daha tehlikeliydi. 1451'in Şubat ayında babasının tahtına çıktığında henüz on dokuz yaşındaydı ve atılgan tabiatını bir süre iyi niyetli davranışlarla saklamayı başaracaktı. Doğulu ve Batılı Hıristiyanlar arasında Mehmed'in toy ve etkisiz bir genç olduğu, kandırılıp oyuna getirilmesinin kolay olacağı aktarılıyordu. Konstantinos gecikmeden elçilerini göndermiş, dostluk sözü vererek ateşkes antlaşması yapmıştı. Sultanın bu elçileri saygıyla ağırladığı, dramatik iyi niyet beyanlarıyla tasalarını yatıştırdığı söylenir. Allah, Peygamber, Kuran, melekler ve başmelekler üzerine hayatı boyunca Konstantinopolis şehri ve İmparator Konstantinos'la barış içinde yaşamaya, rahmetli babasının

---

* 8. yüzyılda imparatorluk ahırlarının sorumlusu, yani mirahor olarak başlayan bu unvanın konumu Komninos döneminde yükselerek devletin en üst makamları arasına girmiş ve başkomutandan sonra ordunun ikinci komuta mevkii haline gelmiştir-e.n.

Konstantinos'un ağabeyi VIII. İoannis'le başlattığı dostluğu sürdürmeye yemin etti.[37] Tüm bunlar Konstantinos'u kandırmaya yetmemişti. Genç sultanın davranışlarının bir anda değişebileceğinden şüpheleniyordu. Sfrantzis'in de kendisine salık vereceği gibi, yapılacak en doğru şey Konstantinopolis'in savunmasıyla alakadar olmak ve Batı'daki dostlardan yardım isteyerek o güne hazırlanmaktı.

Konstantinopolis'teki devasa ticari kolonileriyle Batılı halkların en yakını olan Venedikliler durumdan tasalanıyordu fakat bu tasaları son derece bencilceydi. Saltanatının ilk aylarında Konstantinos, Venedikli ve diğer tüccarların şehre ithal ettiği mallara yeni vergiler getirdi. 1450'nin Ağustos ayında Venedik'ten gelen elçi duruma itiraz edecek, imparatoru Konstantinopolis'teki mahallelerini kapatmakla ve ticaret işlerini başka bir yere, belki de halihazırda Türklerin kontrolünde olan bir limana aktarmakla tehdit edecekti. Konstantinos, Ekim ayında Venedik Doçu Francesco Foscari'ye yazdığı mektupta vergileri neden yükseltmek zorunda kaldığını açıklamıştı. İmparatorluk hazinesi tehlike arz edecek biçimde azalmıştı. Bu açıklama Venediklileri ikna etmeye yetmeyecekti. 1451'de aralarında asabi birkaç mektup daha gidip gelecekti. Sultan Murad'ın ölümünden sonra tahta çıkan oğlunu kutlamak üzere doç tarafından bir heyet gönderilecek, birkaç ay sonraysa Venedik Cumhuriyeti ile II. Mehmed arasında resmi antlaşma imzalanacaktı. Konstantinos, Venediklilerin kendi çıkarlarını her zaman onları zengin eden şehrin önüne koyacaklarını anlamıştı. Şehrin Türklerin eline düşme ihtimaline karşı kendilerini sağlama alıyorlardı.[38]

Başka müttefikler bulması gerekiyordu. Yirmi yıl kadar önce Ragusa (Dubrovnik) komünüyle iletişime geçmişti. 1451'de Ragusalı tüccarlara kendi konsolosları ve sınırlı bazı vergi ayrıcalıklarıyla birlikte Konstantinopolis'te bir depo önerdi. Haziran ayında Ragusa için çıkardığı altın mühürlü ferman da bu hakları teyit etti.[39] Venediklileri kızdırma amacı güden bu hamlenin imparatorluktan geriye kalanları korumak için herhangi bir askeri yardım sağlaması beklenemezdi. Batı Avrupa'daki diğer ülkelerdeyse 1444'te Varna'da alınan yenilgi hâlâ hafızalardaydı ve kâfirlere karşı haçlı seferine çıkma şeklindeki romantik arzuyu oldukça köreltmişti. Bunun yanı sıra Batılı hükümdarların çoğu kendi savaşlarıyla meşguldü; Varna kasabı Murad'ın öldüğü, yerine genç ve zayıf iradeli Mehmed'in geçtiği haberlerini sevinçle karşılamışlardı. Konstantinopolis'in kaderine ilgisini kaybetmeyen tek Batılı hükümdar

Aragon ve Napoli Kralı V. Alfonso'ydu. 1451'in başında Konstantinos tarafından Alfonso'ya gönderilen elçi, kralı yeni bir haçlı seferi düzenlemeye teşvik etmeye çalışıyordu. Tabii, mutlaka biliyor olması gereken, Alfonso'nun Konstantinopolis İmparatoru olmayı düşlediğinden bahsetmekten diplomatik bir biçimde kaçınmıştı.[40]

Görünüşe göre doğudan gelen haberler, papaya bile her şeyin güvende olduğuna dair sahte bir güven duygusu veriyordu. IV. Eugenius 1447'de ölmüştü. 1451'in Nisan ayının ilk günlerinde Konstantinos, yeni Papa V. Nicolaus'la görüşmek üzere Andronikos Briennios Leontaris'i gönderdi. Venedik üzerinden giden Andronikos, burada en azından Girit'te okçu birlikleri toplama hakkını elde edebilmişti. Daha sonra Ferrara'ya geçen elçi, Marki Borso d'Este'ye Konstantinos'un mektubunu teslim etti.[41] Ağustos ayında Roma'ya vardı. Yanında, Konstantinopolis'teki ittihat karşıtı kilise meclisi Sinaksis tarafından kaleme alınan bir mektup da vardı. Tartışmalarından birine katılan Konstantinos, tartışmanın sonunda bu mektubu yazmalarını emretmişti. Bu mektubu okuyan papanın Bizans İmparatorluğu'nda kiliselerin ittihadını gerçekleştirirken ne tür sorunlarla karşılaştığını daha iyi anlayacağını umuyordu. Bu bildirinin altına imza atanlar Floransa beyanını reddettiklerini ilan ediyor, Konstantinopolis'te Ortodoksların azınlıkta olmadığı yeni bir konsil toplanmasını öneriyorlardı. İmparatorun sorunlarını göz önüne koyarcasına ittihatçı Patrik III. Grigorios'un istifa ettiği haberi de bu sırada Roma'ya ulaştı. Muhalefetle başa çıkamamıştı ve İtalya'ya geliyordu. Papa Nicolaus, 27 Eylül 1451'de imparatora cevaben bir mektup yazacaktı. Mektupta, ülkesindeki din adamlarını ve tebaasını Batılı Hıristiyanlardan gelecek herhangi bir yardımın bedelinin Floransa İttihadı'nın tamamen kabul edilmesi olduğuna ikna etmek için Konstantinos'un daha sıkı çalışabileceğini ve çalışması gerektiğini söylüyordu. Patrik Grigorios'un makamı iade edilmeli, papanın ismi tüm Rum kiliselerinde gereğince anılmalıydı. Bunu kabul edemeyen Rumlar eğitsel bir muameleden geçirilmek üzere Roma'ya gönderilmeliydi. İmparatorun elçisi Andronikos Leontaris görevinin bitiminde Napoli'de V. Alfonso'yla da görüşecek fakat burada da istediği hevesli desteği bulamayacaktı. Senenin bitimindeyse Konstantinopolis'e döndü.[42]

Papanın ültimatomu Konstantinos'un umutlarını suya düşürmüştü. Konstantinopolis sokaklarında isyan çıkmasına yol açmadan ittihadı uy-

gulamak için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Papanın, içinde bulunduğu zor durumu anlaması için muhalifleri tarafından yazılan bir mektubu ona göndermişti. Papaysa bu mektubu göz ardı etmeyi seçmiş gibiydi. Papa Nicolaus'un Floransa İttihadı'nı Ayia Sofia'da kutlamak üzere bir papalık sefiri gönderdiği duyulduğunda Konstantinopolis'teki gerginlik iyice artacaktı. Bu dedikodu asılsız değildi. Gennadios Sholarios, Mart 1452'de Konstantinos'a yazdığı uzun mektupta bu dedikodunun adeta üstüne atlamıştı. Onun duyumuna göre papa tarafından gönderilen temsilci, ittihadı alenen kabul etmemeleri durumunda Bizanslıları aforoz etme, Patrik Grigorios'u makamına geri getirme ve ayinlerde papanın adını anma yetkisine sahip olacaktı. Aforozun, suyun hemen öteki yakasındaki Ceneviz kolonisi Galata'dan gelecek olmasıysa durumu daha da katlanılmaz bir hale getiriyordu.[43]

Bu sırada Gennadios'un destekçileri de beklenmeyen bir müttefik bulmuştu. 1451'in son günlerinde Prag'daki Husçu* kiliseden bir elçi Konstantinopolis'e gelmişti. Adı Konstantinos Platris olan bu kişinin lakabı İngiliz'di. Elçi, herkesin ilgisini çekmişti. Bunun nedenlerinden biri bakımsız ve dağınık görünümü olsa da en büyük nedeni papalık ve Roma kilisesi üzerindeki görüşleriydi. En sonunda Gennadios'un dikkatini çeken bu adam onun huzuruna getirilmiş, burada din adamı onu önce mülakata, sonra da ilmihal sorgusuna tabi tutarak görüşlerini onaylamış ve Ortodoks inancına geçmeye ikna etmişti. Platris bunun akabinde ittihat karşıtlarının Sinaksis meclisi huzurunda, bu şahısların genelde toplandıkları Ayia Sofia yakınlarındaki bir kilisede konuşma yapmaya ikna edilmişti. Platris burada Ortodoks inancını alenen beyan etmiş, papayı, Floransa Konsili'ni ve Latinlerin tüm sapkınlıklarını kınamıştı. Bu, toplananların tam da duymak istediği şeydi. Platris hem halk kahramanı hem de ittihat karşıtı propagandanın tam da ihtiyaç duyduğu bir maşa olacaktı. Ocak 1452'de biri "Konstantinopolis'teki Kutsal Ortodoks Sinaksisinden" hak dinini açıklayan, diğeriyse Prag'daki hiyerarşi için yazılmış, papayı ve Floransa Konsili'ni reddeden, onları Konstantinopolis'teki en yüce kiliseye katılmaya çağıran iki

* Reformcu Hıristiyan papaz ve bir dönem Prag Üniversitesi rektörü Jan Hus (1372-1415) taraftarı. Hıristiyanlar arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırmak için toplanan Konstanz Konsili tarafından yakılarak infaz edilmiştir. Jan Hus'a can güvenliği garantisi veren Kutsal Roma İmparatoru Sigismund'un bu sözünü tutmaması üzerine Çek halkı ayaklanmış ve yıllar süren Husçular Savaşı patlak vermiştir-e.n.

mektupla Prag'a dönecekti. Mektuplar, aralarında alçakgönüllü keşiş Gennadios'un da bulunduğu ittihat karşıtı yedi piskopos ve ruhbanın imzasını taşıyordu. Platris'in huzurunda konuştuğu özel Sinaksis'in, İmparator Konstantinos'un emriyle toplandığını belirtmek gerekir; Prag'dan gönderilen cevap, İmparator Konstantinos'a olduğu kadar Husçuların Patrik olduğuna inandıkları Gennadios'a da yöneltilmişti. Konstantinos'un ittihat karşıtlarını yatıştırmak için elinden geleni yapmadığını kimse söyleyemezdi. Tolerans anlayışı biraz daha müsahamasız olan Papa Nicolaus'un, imparatorun hoşgörüde aşırıya kaçtığını düşünmüş olması da mümkündür.[44]

Konstantinopolis'e atanan papalık sefiri kısa zaman içinde belli oldu. Bu göreve Kiev Piskoposu olarak görev yapan Kardinal İsidoros atanmıştı fakat 1452'nin Ekim ayına kadar Konstantinopolis'e varması mümkün olmayacaktı. Bu sırada Konstantinopolis'teki durum kritik bir hal almış, Ortodoks mu, Katolik mi bir yana, Hıristiyan şehri olarak kalacağı bile şüpheye düşmüştü. Yeniyetme ve toy olduğuna inanılan Sultan II. Mehmed'den korkulacak bir şey olmadığı hususunda kendilerini kandıranlar sadece Hıristiyanlar değildi. Aynı yanılgıya Osmanlıların Anadolu'daki Müslüman düşmanları da düşmüştü. 1451 sonbaharında bunlardan bazıları isyan ederek yeniden bağımsızlıklarını kazanmaya çalışacaklardı. Mehmed'in bu isyanı bastırırken göstermiş olduğu sürat ve kuvvet, beceriksizliği konusundaki miti ortadan kaldırmalıydı. Konstantinos ise henüz dersini almamıştı. Bu olaydan birkaç ay önce amacı adeta sultanı küplere bindirmek olan bir öneri göndermişti. Merhum Sultan Süleyman'ın* Konstantinopolis'te sürgünde yaşamakta olan Orhan [Çelebi-e.] adlı bir torunu vardı. Orhan, II. Mehmed dışında Osmanlı hanedanının hayattaki tek erkek üyesiydi ve bu şehzadenin bakımı ve muhafazası karşılığında Mehmed Bizans'a her sene belli bir miktar para ödemeyi kabul etmişti. Konstantinos bu paranın yeterli olmadığından yakınıyordu. Bu paranın ikiye katlanması gerektiğini söylüyor, taht üzerinde hak iddia edebilecek Orhan'ın kendi rehinesi olduğunu, istediği zaman onu serbest bırakabileceğini ima ediyordu. Aynı oyunu daha önce Konstantinos'un babası II. Manuil de değişen ölçüde başarılarla oynamıştı. Bu yine de son derece riskli bir oyundu.

---

* Burada kastedilen kişi, I. Bayezid'in oğlu olan ve Fetret Devri sırasında tahta geçen Emir Süleyman'dır-e.n.

Mesaj, Bursa'da Mehmed'in sinirli tabiatını sıkça yumuşatmasıyla bilinen veziri Halil Paşa'nın eline ulaşmıştı. Konstantinos'un bu uygunsuz hareketi onu küplere bindirmiş, elçilere bağırmaya başlamıştı. "Sizi aptal Rumlar," diye bağırıyordu.

> Tasavvurlarınızdaki şeytanlıklardan bıktım usandım. Rahmetli sultan halim tabiatlı ve size karşı hakikatlı bir dost idi. Şimdiki sultanımız ise aynı kafada değildir. Eğer Konstantinos onun güçlü ve amansız pençesine geçmekten kurtulursa bunun tek sebebi Cenabı Hakk'ın sizin fesatlarınızı ve hilelerinizi görmezden gelmeye devam etmesi olacaktır. Ey akılsızlar, antlaşmamızın daha mürekkebi kurumamışken uydurduğunuz korkuluklarla bizi ürkütebileceğinizi sanıyorsunuz. Biz fikir ve kudretten mahrum çocuklar değiliz. Eğer bir şey başlatabileceğinizi düşünüyorsanız, buyurunuz, yapınız. Orhan'ı Trakya Sultanı ilan etmek isterseniz, hiç durmayınız. Tuna Nehri üzerinden Macarları getirmek isterseniz, gelsinler. Uzun zaman önce kaybettiğiniz toprakları yeniden ele geçirmek için taarruza geçmek istiyorsanız, bunu da yapınız. Yalnız şunu biliniz ki bunlardan hiçbirinde muvaffak olamayacaksınız. Bilakis başarı kaydedeceğiniz tek şey elinizde avucunuzda ne kaldıysa kaybetmek olacaktır.*

Sultanın, Konstantinos'un küstahça taleplerine cevabıysa az ve öz olacaktı. Bu talepleri inceleme altına alacağına ve Avrupa'daki başkenti olan Edirne'ye döndüğünde onurlu ve dürüst bir cevap vereceğine söz veriyordu. Bunu zaman geçmeden yapacaktı. Anadolu'daki asilerle barış yapan Mehmed, 1451'in kış aylarında Boğaz'ı aştı. Ona göre Konstantinos 1449'un Mart ayında imzalanan antlaşmanın şartlarını ihlal etmişti. Bu yüzden ona verdiği küçük tavizleri feshetmeye karar verdi. Konstantinopolis'in etrafının sarılması için emir verdi. Konstantinos ölümcül bir hata yapmış ve düşmanını hafife almıştı. Mehmed'in babası 1444'te Varna'da Hıristiyanlara karşı savaşa giderken onların bozdukları antlaşmanın metnini sancağına çivilemişti. Mehmed'in gazabının haklılık zemini belki biraz daha zayıftı. Buna rağmen Rum tarafının ihlal ettiğini düşündüğü maddeler, tüm enerjisini ve kaynaklarını Konstantinopolis'in kuşatılıp ele geçirilmesine yoğunlaştırmasına vesile olmuştu. Saltanatının başından beri bu hırsla yanıp tutuşuyordu. Şimdi bu hayalini yerine getirmenin zamanı gelmişti.[45]

---

* Yazar, bu konuşmanın metnini özetleyerek vermektedir. Onun almayı tercih ettiği cümlelerin çevirisi için V. Mirmiroğlu'nun Dukas çevirisinden (*İstanbul'un Fethi, Dukas Kroniği*, Kabalcı Yayınları, 2013) yararlanılmıştır-e.n.

4. Bölüm

Konstantinopolis'in Düşüşü

Sultan, Edirne'ye döner dönmez Boğaz'ın Avrupa yakasında kurmayı planladığı hisar için çalışmalara başladı. Dedesi Bayezid otuz beş yıl önce Boğaz'ın Anadolu kıyısında bir hisar inşa etmişti. Bu hisara Anadolu Hisarı denilegelmiştir. Mehmed'in planları doğrultusunda karşı tarafta kurulacak buna eş bir hisar, Boğaz'daki deniz trafiğini kontrol ederek Konstantinopolis'in hem karadan hem de denizden abluka altına alınmasını sağlayacaktı. Sultan 1451 kışında tüm sancaklardan hünerli taş ustalarının ve işçilerin toplanmasını, gereken inşaat malzemesinin Boğaz'ın en dar yerinde seçtiği alana nakliyesini emretti. Konstantinopolis ahalisi en büyük dehşeti yaşıyordu. Dünyanın sonu ve Deccal'ın gelişi hakkındaki tüm kehanetlerin gerçekleşmek üzere olduğunu hissediyorlardı. 1452'nin bahar aylarında hisarın inşaatının başlangıcına şahit olacaklardı. İmparatorun elinden durumu protesto etmekten başka bir şey gelmiyordu. Sultana elçiler göndererek aralarındaki barış antlaşmasını hatırlattı. Anadolu yakasındaki hisarın yeri Osmanlı topraklarında olmasına rağmen inşaata başlamadan önce Mehmed'in dedesinin İmparator II. Manuil'e saygı gösterdiğini ve ondan izin istediğini öne sürdü. Mehmed'inse ne kendisini açıklamaya ne de gönül almaya niyeti vardı. Boğaz'ın iki yakası da şüphesiz Osmanlı kontrolündeydi. Dedesinin aklında Avrupa yakasında da bir hisar inşa etmek vardı ancak bunu gerçekleştirecek kadar uzun yaşamamıştı. Sultanın ne yaptığı veya ne yapmak istediği imparatoru ilgilendirmezdi.

Konstantinos'un elçileri dönüp durumu kendisine bildirdiler. Yeni hisarın iki işlevinin olduğu açığa çıkmıştı. Karadeniz'den gelecek gemilere karşı Boğaz'ı tamamen kapatmasa bile gözetim altında tutarak Konstantinopolis'e yiyecek tedariğini önleyecek ve imparatoru

Boğaz'dan gelip geçen İtalyan gemilerinin ödediği vergilerden mahrum bırakacaktı. Daha da kötüsü Konstantinopolis'e yönelecek saldırı için bir üs oluşturacaktı. Şehirde panik baş göstermeye başlamıştı. 1452'nin Mart ayında malzemeler ve işçiler kararlaştırılan yerde toplandı. Hisarın inşaatı 15 Nisan'da başladı ve Ağustos ayında tamamlandı. Anadolu Hisarı'nın karşı tarafında, Avrupa yakasında inşa edilen bu hisar, Rumeli Hisarı olarak bilinegelmiştir. Türkler bu hisara Boğazkesen, Rumlar ise Lemokopia diyorlardı ki bu isim hem boğaz, hem de gırtlak kesen anlamına gelir. İnşaat alanını temizlemek üzere Türk işçiler bazı kiliseleri ve kendilerine engel oluşturan diğer bazı binaları yıktılar. Haziran ayında bölgedeki bazı Rumlar bu duruma karşı çıkma cüretinde bulundu. Toplanan protestocular Türkler tarafından katledilecekti. Marmara Denizi kıyısındaki Epivatai'deki [Selimpaşa-ç.] bazı çiftçiler, Türk atları ve yük hayvanlarının hasat vakti yakınken ekinleri üstünde otlatılıp ekinlerinin tahrip edilmesine içerlemişti. Sultanın emri üzerine çiftçilere saldıran askerler kırk kadar kişiyi katledecekti. Tarihçi Dukas'a göre "Rumların mahv ve perişan olmaları"yla son bulacak savaşı başlatan, bu ihtilaftır. Olay, imparatoru sultana karşı resmen savaş ilan etmeye zorlamıştı. İmparator, Konstantinopolis'in kapılarını kapattırarak sur içindeki tüm Türkleri tutuklayacaktı. Bu son derece anlamsız bir gövde gösterisiydi, zaten üç gün sonra da salıverileceklerdi.[1]

Türk tarihçi Tursun Bey ise bir grup Türk askeri ile bazı çobanlar arasında çıkan kavgaya ilişkin benzer bir olay anlatır. Bunun savaşın başlangıcı olduğunu düşünen şehir sakinleri şehrin kapılarını kapatacaktı. Bu sırada sultanın şehri ziyaret etmekte olan bazı subayları da şehir surları içinde kalmıştı. İmparator bu subaylara iyi muamele edilmesini sağlamış, koruma eşliğinde ordugâhlarına dönmelerine izin vermişti. Sultanın öfkesi buna rağmen dinmemişti. Özür kabul etmeyecek, imparatora meydan okuyacaktı: "Ya şehri teslim et ya da savaşa hazırlan."[2]

Konstantinos'un fiilen elinden gelen tek şey, şansı yaver giderse ablukaya, gitmezse karadan ve denizden kuşatmaya direnmek için bulabildiği kadar erzak tedarik etmek, bu sırada surların bakım ve onarımıyla ilgilenmekti. Aynı zamanda Batı'dan yardım talepleri de hummalı bir hal almıştı. 1451'in sonunda sultanın amacı kesin olarak ortaya çıktığında Venedik'e mektup yazıp takviye birlikler gönderilmediği takdirde Konstantinopolis'in Türklerin eline düşeceğini bildirdi. Venediklilerin

cevabı 1452'nin Şubat ayında eline geçecekti. İmparatorun içinde bulunduğu durumu anlıyorlardı fakat komşu Lombardiya'ya karşı içinde bulundukları savaş, onları oyalamaktaydı. Yapabilecekleri en büyük yardım, imparatorun talep ettiği zırh ve barutu deniz yoluyla göndermekti. Anlaşılan Venedikliler, Hıristiyan Konstantinopolis'in kurtuluşundan umudu kesmişti. Fetih kaçınılmazdı. Sultanın planlarına ayak bağı olarak şehirdeki çıkarlarını riske atmak istemiyorlardı.

Buna rağmen birkaç ay sonra bu hisleri değişecekti. Rumeli Hisarı'nın inşaatı tamamlandığında ve toplar mevzilendirildiğinde Sultan Mehmed, Boğaz'dan geçen tüm gemilerin buraya yanaşıp geçiş ücreti ödeyeceğini ilan etti. Ödemeyi reddeden gemiler surlardan top atışıyla batırılacaktı. 1452'nin Kasım ayında Karadeniz istikametinden gelerek Boğaz'dan geçen Venedik bayraklı bir tüccar gemisi orsa alabanda eğlenme* emrine uymadı. Gemi, Rumeli Hisarı'ndan açılan top ateşiyle vuruldu. Kaptan ve mürettebatından otuz gemici karaya çıktıklarında tutuklandıktan sonra son adamına kadar idam edilecekti. Türklerle yaptığı barış antlaşması tarafından korunduğuna inanan Venedik, kendisini sultana karşı bir savaşın içinde bulmuştu.[3]

Aylar geçtikçe durum giderek daha kritik bir hal alıyordu. Konstantinos, Mora'daki kardeşlerine elçiler gönderip yardım için derhal Konstantinopolis'e gelmelerini talep etti. Konstantinopolis'in Türkler tarafından denizden ve karadan kuşatılmak üzere olduğu uyarısında bulunarak Batılı Hıristiyan liderlerin vicdanına hitap etmeyi hedefliyordu. Çaresiz kalan imparator, acil takviye getirebilecek veya gönderebilecek herkese yeni ve fazlasıyla cömert teşvik ve ödüller teklif etti. 1448'de Kosova'da Türkler tarafından ikinci kez yenilgiye uğratılan Yanoş Hunyadi'ye gönderdiği altın mühürlü fermanda ona Selimvria'yı veya Karadeniz kıyısındaki Mesemvria'yı taahhüt ediyordu. Bir diğer altın mühürlü fermansa Aragon ve Napoli Kralı V. Alfonso'ya Limnos Adası'nı vaat ediyordu. Hios [Sakız-ç] Adası'nın Cenovalı efendilerinden de para karşılığı yardım istedi. Venedik'e tekrar müracaat etti; gönderdiği bir başka elçiyse Ragusa'ya, farklı İtalyan şehirlerine ve en önemlisi de papaya başvurdu. Bu yardım talepleri fiilen cevapsız kalacaktı.[4] Papa V. Nicolaus sempati ve iyi niyet dolu mesajlar gönderse

* Demir atmadan veya palamara bağlanmadan geminin suda hareketsiz durması-ç.n.

de öncelikleri çok farklıydı. Selefleri gibi o da hatalarından nedamet getirdiği görülüp Roma kilisesiyle ittihadı kabul edene kadar papalığın Doğulu Hıristiyanların yardımına koşamayacağını söylüyordu. Her iki tarafın da öncelikleri Edward Gibbon tarafından gayet iyi bir biçimde şöyle özetlenmiştir:

> Rumlar birbirini izleyecek üç önlem konusunda ısrar ediyordu; yardım gelecek, bir konsil toplanacak ve nihai olarak ittihat sağlanacak. Latinler ise bunların ikincisinden kaçınıyor, birincisininse üçüncünün gerçekleşmesinin ödülü olabileceğini ve ancak gönüllü olarak yapılabileceğini söylüyorlardı.[5]

V. Nicolaus 1455'te ölüm döşeğinde davranışlarını etrafındaki kardinallerine açıklarken İmparator Konstantinos'a yardım etmek için daima elinden gelen her şeyi yapmayı istemiş olduğunu söyleyecekti. Buna rağmen Türklerin müthiş gücüne karşı koyacak kuvvete hiçbir zaman yalnız başına sahip olamayacağını başından beri bildiğini söylüyüyordu. Bu yüzden imparatorun Batılı diğer Katolik güçlerden yardım istemesi gerekiyordu. Venedikliler de kendisine aynı cevabı verecekti. Diğer Hıristiyan devletlerin katılması durumunda Konstantinopolis'in yardımına koşacaklarını söylüyorlardı. Böylece aslında Bizanslıları başlarından savıyorlardı.[6]

Gennadios'un korkuları 1452'nin Ekim ayında gerçek olacaktı. Kendi öncelikleri doğrultusunda hareket eden Papa Nicolaus'un Mayıs ayında atadığı sefirin deniz yoluyla Konstantinopolis'e ulaşması ve Ayia Sofia katedralinde düzenlenecek bir ayinde kiliselerin ittihadını teyit edip kutlaması planlanıyordu. Bu görev, eskiden Kiev Piskoposu olarak görev yapan ve Floransa İttihadı'na bağlılığı sayesinde aynı Bessarion gibi Roma kilisesinden bu üst düzey unvanı kazanmış olan Kardinal İsidoros'a verilmişti. Napoli'den yelken açan kardinal, 26 Ekim'de Konstantinopolis'e ulaşacaktı. Kendisine Cenova egemenliğindeki Hios'ta doğmuş Lesvos Başpiskoposu Hioslu Leonardo eşlik ediyordu. İsidoros ayrıca Napoli'den 200 okçudan oluşan bir birliği de beraberinde getirmişti. Bu takviye birlik o kadar küçüktü ki, sadece bir jest anlamına geliyordu. Kaygılı Rumlar için bu küçük yardımı kabul etmek, İsidoros'un gerçek amacını kabul etmekten daha kolaydı. Kendisi şehirlerini değil, ruhlarını kurtarmak için gelmişti.[7] Gelişi, ittihat karşıtları-

nın eylem ve propagandalarını ateşleyerek çılgınlık düzeyine çıkardı. Kiliselerin ittihadını şiddetle reddeden liderleri Gennadios, 1 Kasım'da keşiş hücresinde inzivaya çekilmiş, kapısına çivilediği bildirgede atalarının mirası olan Ortodoks inancına ihanet etmektense ölmeyi tercih ettiğini Tanrı'nın huzurunda beyan etmişti. İttihat şeytanın icadıydı. Tanrı'ya sırtlarını dönen herkesin mahvolacağının alametiydi.[8] 13 Eylül 1452'de, yani İsidoros'un şehre girişinden bir ay önce Markos Evgenikos'un eski arkadaşı ve Sinaksis mensubu Konstantinopolisli avukat Theodoros Agallianos, bu dönemdeki olayları ele alan kısa vakayinamesinin ilk taslağını kaleme almıştı. Bu eserini şu sözlerle noktalayacaktı: "Kilisenin hem lidersiz hem de ağabeyi İoannis Paleologos'un başının altından çıkan sözde ittihat yüzünden çalkantı ve karmaşa içinde kalması endeniyle taçsız kalan Konstantinos Paleologos'un saltanatının üçüncü yılında yazılmıştır... Şeytan işi bu ittihat Tanrı'nın öfkesini üstüne çekmiş, birleştirmek yerine kiliseyi ikiye ayırmış, kilisenin evlatlarını dağıtmış ve bizi külliyen yok etmiştir. Doğruyu söylemek gerekirse tüm talihsizliklerimizin nedeni budur."[9]

Megas Duks Lukas Notaras herkesin sinirlerini yatıştırmaya çalışarak imparatora hizmet ediyordu. Toplanan halk meclisini kardinalin herhangi bir art niyetinin olmadığına, kiliselerin ittihadının Konstantinopolis'te kutlanmasının halkın yararına olacağına ikna etmişti. Şehrin asilleriyse bu kadar kolay ikna olmayacak, taviz koparmaya bakacaklardı. Fakat imparator bunu reddetti. Kardinalin beraberinde Napoli'den getirdiği askerler bu konuda etkili olmuştu. Bunların gelecek takviyelerin öncüsü olduğu umuluyordu. Vicdanları Gennadios ve müritlerininki kadar hassas olmayan çok sayıda Ortodoks bu maddi yardım için manevi bir bedel ödemeye hazırdı. Kendilerini kurtaracak yardımın gelmesi durumunda bu meselelerin ele alınabileceği huzurlu bir ortam oluşabilirdi. Kendisi de Bizanslı olan Kardinal İsidoros Ortodoksların bu konudaki hislerinin ne kadar güçlü olduğunun farkındaydı. Floransa Konsili'nden sonra papanın sefiri olarak görev yaptığı Kiev'e döndüğünde cemaati tarafından reddedilmiş ve hapse atılmıştı. Karşıtlarına karşı kurnazca ve diplomatik bir şekilde davranmayı öğrenmişti ve imparatorun desteğine sahipti. Georgios Sfrantzis'e göre Konstantinos, dönmesi beklenmeyen III. Grigorios'un gıyabında onun yerine İsidoros'u Konstantinopolis Patriği ilan etmeliydi. İsidoros'un bu göreve atanması hem papayı hoşnut

edebilir hem de Batılı Katolik devletlerden gelecek olası yardımların önünü açabilirdi. Konstantinos ise akıllıca düşünmüş ve böyle bir kararın daha fazla soruna ve hatta arbedeye yol açacağını görmüştü.[10]

Batılı devletlerden daha fazla askeri yardımın gelmeyeceği açıklık kazandığında ittihat karşıtları tartışmada kaybettikleri mevzilerin bir kısmını yeniden elde edeceklerdi. Sokaklarda ayaklanmalar başgöstermişti. İsidoros'la birlikte gelen Latin Lesvos başpiskoposu imparatora çok tavizkâr davrandığını söylemekten geri kalmamıştı. İttihat karşıtı liderler derhal tutuklanmalıydı. Papa V. Nicolaus gibi o da Konstantinos'un muhaliflerini bastırmak için daha fazla çaba sarf edebileceği ve bunu yapması gerektiği görüşündeydi. Konstantinos, başpiskoposun bu tavsiyesine uymayı reddedecekti. Bunun yerine Sinaksis bünyesindeki din adamlarını 15 Kasım'da sarayda kendisinin de katıldığı bir toplantıya çağıran Konstantinos, bir kez daha Floransa ittihadına karşı çıkış nedenlerini ortaya koyan bir belge kaleme alıp imzalamalarını istedi. Bu belgeyi memnuniyetle yazacaklardı; imparatorun onları tutuklatıp ittihat karşıtlarının gözünde kahramanlık mertebesine ulaşmalarına neden olmak yerine bakış açılarına nazik ve saygılı bir şekilde yaklaşmış olması, şüphesiz daha iyi olmuştu.[11] Ortodoks Hıristiyan dünyasının merkezindeyken ve Ortodoksların kalanının katiyen karşı olduğunu bilmesine rağmen kiliselerin ittihadını savunan Konstantinos'un ne kadar içten olduğunu kestirmek güçtür. Tarihçi Dukas'ın inancına göre imparatorun kiliselerin ittihadına bağlılığı bir oyundan ibaretti. İoannis Evgenikos, babası II. Manuil'in imparatorluğunu kurtarmak için Ortodoksluğundan taviz vermediğini Konstantinos'a hatırlatmıştı. Buna rağmen aynı zamanda önünde ağabeyi VIII. İoannis'in örneği vardı. Atası VIII. Mihail'in de 13. yüzyılda benzer şartlar altında Roma kilisesiyle ittihada karşı çıkanları hapsettiğini ve ittihadı zorla kabul ettirmek amacıyla onlara eziyet ettiğini de hatırlıyor olabilirdi. Bunun sonucu olarak her iki kilise tarafından da aforoz edilmiş halde ölmüştü. Roma'ya göre kalleş ve beceriksizdi, Konstantinopolis'e göreyse dinine ihanet etmişti. Konstantinos din konusunda engin bilgiye sahip bir âlim değildi fakat teolojiyi saplantı haline getirmiş şahıslara karşı son derece sabırlı davranıyordu. Onun kendi saplantısı ne pahasına olursa olsun şehrini kurtarmaktı. Bu uğraşında *Megas Duks* Notaras tarafından sadakatle destekleniyordu. Notaras kendisine atfedilen, şehirde Latin piskoposun

külahındansa sultanın kavuğunu görmeyi yeğlediğine dair tesadüfi yorum nedeniyle azılı bir ittihat karşıtı olarak bilinmektedir. Buna rağmen Latinler arasında çok fazla arkadaşı ile bağlantısı bulunuyordu ve çocuklarından bir kısmını yerleşmek üzere İtalya'ya göndermişti. Eğer ona atfedilen sözler doğruysa kendisini böyle bir yorumda bulunmaya itenin Konstantinopolis'teki bazı İtalyanların müsamahasız davranışları olması mümkündür. Buna rağmen Şehirlerin Kraliçesi'nin ne pahasına olursa olsun kurtarılması gerektiği konusunda imparatorla tamamen fikir birliği içindeydi.[12]

Venedik gemisinin Rumeli Hisarı'ndan atılan topla Boğaz'da batırılması, Konstantinos'un ittihat karşıtı Sinaksis'le uzlaşma buluşmasından on gün sonradır. Bu olay Konstantinopolis halkını bir araya getirmişti. Ortak korku ve panik duyguları onları birleştirmişti. Ne pahasına olursa olsun yardım istekleri daha güçlü bir hal almıştı. Ertesi gün Gennadios yayımladığı bir bildiriyle sarsılan imanları güçlendirmeye çalışacaktı fakat kendisi de kabul ediyordu ki bu, bir orman yangınını kontrol altına almak için uğraşmak gibiydi.[13] Şehir surlarının hemen ötesinden yükselen Türk toplarının gürültüsü, Gennadios'un tiratlarından çok daha etkiliydi. Bu bildirge aslen kişisel bir ikrar niteliğinde olup, başkaları ihtiyaç anında dinlerine ihanet etseler de kendisinin her zaman atalarının inancına sadık kalacağını iddia ediyordu. Gerçekten de kibirli bir tarzda kaleme alındığı söylenebilir. 1452'nin Kasım ayının sonunda Kardinal İsidoros papa tarafından kendisine verilen görevi gerçekleştirmeye uygun bir ortamın nihayet oluştuğu fikrine varmıştı. İmparatorun da onayıyla 12 Aralık'ta Ayia Sofia'da görkemli bir ayin yapıldı. Konstantinos ve maiyetinin de hazır bulunduğu bu ayinde Papa Nicolaus ile Patrik Grigorios'un adları da anıldı. Floransa'da kabul edilen haliyle ittihat belgesi de okundu. Toplananların sayısı ve içtenliği konusunda birbiriyle çelişen kayıtlar bulunmaktadır. İsidoros'un iddiasına göre tüm Konstantinopolis halkı oradaydı. Dukas'a göreyse orada bulunanların çoğu onaylamadıkları bir durumu kutluyormuş gibi yapıyordu. Böyle bir tehlike anında kalabalığın içinde olmak belki de birçok kişiye huzur veriyordu. Cemaatin bir bölümü ne türlü bir ittihat ilan ediliyor olursa olsun, bunun ancak muvakkat nitelikte olduğunu, krizin sona ermesiyle birlikte titizlikle yeniden gözden geçirilip değiştirilebileceğini düşünüyordu. Gennadios'un kutlayanlar arasında görülmediğini kesinlikle

biliyoruz. Bildirgesini yayımladıktan sonra kavgadan çekilmiş, imparatorunu artık utandırmayacağına kendi kendine söz vermişti. Onun günü daha sonra gelecekti.[14]

Konstantinos, kardeşleri Thomas ile Dimitrios'tan birinin Konstantinopolis'e gelip şehri savunan birliklere katılmasını talep etmişti. Sultan bu olasılığı önceden sezmiş, onları bulundukları yerde tutmak için yaşlı Turahan Bey'den, oğulları Umur ile Ahmed eşliğinde büyük bir orduyla Ekim 1452'de bir kez daha Mora'yı işgal etmesini istemişti. Önlerinde artık *Eksamilion* engeli bulunmayan bu ordu Korinthos'tan Messenia'ya kadar tüm Peloponnisos'u yağmalayacaktı. Zaferlerle dolu bu sefer boyunca sadece tek bir yenilgi yaşamışlardı. Despotluk ordusuyla bir karşılaşma sırasında Dimitrios'un subaylarından Matthaios Asan, Turahan'ın oğlu Ahmed'i ele geçirecekti. Ahmed, Mistras'a tutsak olarak götürülmüştü. Bu zafer her ne kadar küçük olsa da umut vericiydi. Başkalarının kâfirlere karşı savaşmasını daima destekleyen Aragon Kralı Alfonso mektup yazarak Despot Dimitrios'u kutlayacaktı.[15] Konstantinos'un Mora'daki kardeşleri ne yazık ki nadiren bu şekilde birlikte hareket etmekteydi. Zamanlarının büyük bir kısmını Konstantinos imparator olduğunda aralarına çizdiği hudutlara itiraz ederek geçiriyorlardı. Aynı zamanda Arnavut eşkıyaları Venedik kolonilerinin etrafındaki toprakları yağmalamaya teşvik ederek Venediklileri de kendilerine düşman ediyorlardı. Türkler en sonunda Mora'nın fetih ve işgalini tamamlamaya karar verdiklerinde bunun ne kadar kolay olduğuna şaşacaklardı.

Konstantinos, ailesinden herhangi bir yardımın gelmeyeceğini anlamıştı. Son umudu, Venedik'ten, papadan veya Aragon Kralı Alfonso'dan gelecek yardımdı. Turahan komutasındaki ordu Mora'yı yağmalarken Venedikli senatörler Konstantinopolis'ten gelen son elçinin acil yardım talebini görüşüyorlardı. 16 Kasım 1452'de cevaplarını bildireceklerdi. Konstantinopolis'in savunması için kendi muhtemel durum harekât planlarının hazır olduğunu iddia ediyorlardı. İmparatora Batılı Hıristiyan devletlerden bir koalisyon oluşturması için papaya başvurmasını önerip derhal harekete geçilmesi için Papa Nicolaus ve Curia'daki [papalık yönetim organı-ç.] Venedikli başpiskoposlar üzerindeki nüfuzlarını kullanacaklarına söz verdiler. Boğaz'da Venedik gemisi batırıldığında imparatora yazdıkları mektup yola çıkmıştı. Bu haberin Venedik'e ulaş-

ması biraz zaman alacaktı. Olay mahalline yakın Venedikliler ana şehirden haber gelmeden harekete geçecekti. Onlar için tehlike gözle görülür hale gelmişti. Konstantinopolis'teki Venedik balyosu Girolamo Minotto danışma meclisini olağanüstü toplantıya çağırdı. İmparator Konstantin ve Kardinal İsidoros da toplantıya katıldı. Önde gelen Venediklilerin çoğu şehirde kalmak ve savunmaya yardım etmek yönünde oy kullandı. Şehirleri Venedik'e dönmek üzere olanlar bu emre karşı çıkmayı seçmişti. Balyosun onayı olmadan hiçbir Venedik gemisinin limandan ayrılmaması kararlaştırıldı, bu emre karşı çıkmanın bedeli 3 bin dukaydı.[16]

Konstantinopolis'teki kendi vatandaşlarının raporları Venedik senatosunu imparatorun tüm elçilerinden daha fazla etkileyecekti. 1453'ün Şubat ayında Venedik doçu savaş gemilerinin hazırlanmasını ve Nisan ayında yola çıkmak üzere asker toplanmasını emretti. Aynı zamanda papaya, Aragon Kralı Alfonso'ya, Macaristan Kralı Ladislas'a ve Batı'nın İmparatoru III. Friedrich'e mektup yazarak onlara Konstantinopolis'ten gelen son haberleri bildirdi. Derhal yardım gönderilmemesi durumda şehir kâfirlerin eline düşecekti. Venedik'teki diplomatik hareketlilik hummalı boyutlara ulaşmışsa da herhangi bir etki yaratmak için çok geçti. Venedik armadasını donatma hazırlıkları, telafi edilemeyecek ölçüde geç gerçekleşiyordu. Halihazırda üç Cenova gemisi göndermiş olan papa, Venedik'te silahlandırılmak üzere beş gemi daha taahhüt etmişti fakat hem donatının bedelini hem de mürettebatın ücretini kimin ödeyeceği konusunda girişilen çekişmeli pazarlıklar dolayısıyla bunlar da gecikti. Bu sırada imparator 1453'ün ilk aylarında hem Venedik'e hem de Alfonso'ya elçiler göndermeye devam ediyor, artık sadece silah, asker ve gemi değil, Türklerin ablukasının etkilerini hissetmeye başlayan Konstantinopolis halkı için yiyecek göndermeleri için de yalvarıyordu. Alfonso cevaben yiyecek dolu bir gemi gönderecekti. İmparator Friedrich'in tek katkısıysa Sultan Mehmed'e yazdığı ve Rumeli Hisarı'nı yıkıp Konstantinopolis kuşatmasını kaldırmaması durumunda tüm Hıristiyan hükümdarların taarruzuna maruz kalacağını iddia ettiği budalaca mektuptu. Mektup, rahat tahtlarından kalkmadan gövde gösterisi yapmaya meraklı sözde Haçlıların yaptıklarının, belagatli sözlere dökülmüş bir örneğiydi.[17]

Sultan, Konstantinopolis'in kuşatılması ve ele geçirilmesi yönündeki hazırlıklara 1452'nin kış aylarında başladı. İtibarını zedelememek için zaferi kazanacığından emin olması gerekiyordu. Bu yüzden harekât son

derece dikkatli bir şekilde hiçbir masraftan kaçınılmaksızın planlanıyordu. İmparator Konstantinos ise uzun kış ayları boyunca kadın erkek tüm halkını surları onarmak ve kullanılacağı yerlere silah depolamak için gece gündüz çalışmaya teşvik edecekti. Erzak toplamak için adalara çok sayıda gemi de göndermişti. *Eksamilion* surlarının topa tutulduğu günü hâlâ dün gibi hatırlıyordu. Kendi cephaneliğinin sultanın elindeki yeni savaş teknolojisiyle boy ölçüşememe ihtimali yüksekti. Eğer böyle şüpheleri varsa bile bunları kendine saklıyordu. Aynı sene Urban adlı Macar bir mühendis onun huzuruna çıkmış, ağır topların tasarımı konusunda hizmetlerini önermişti. Rumeli Hisarı'nın surlarının üzerindeki büyük top onun yapımıydı. Talep ettiği ücret Konstantinopolis'in elinden gelenden çok fazlaydı. Bunun üzerine sultanın Edirne'deki ordugâhına giden Urban, burada hizmetlerini çok daha yüksek bir meblağa pazarlayacaktı. Birkaç ay içinde sultanın dökümhanelerinde devasa bir topun [şahi top-e.] hazırlandığı haberleri yayılmıştı. Çok sayıda küçük topla birlikte bu da Konstantinopolis surlarının karşısına kadar çekilerek getirilecekti.[18]

Konstantinos endişeliydi fakat bunu belli etmiyordu. Endişesini göstermek, mağlubiyet ihtimalini kabul etmek olurdu ki bunu hiçbir zaman yapmamıştı. Emrindeki subaylar da onun bulaşıcı cesaretinden etkilenmeye başlamıştı. *Megas Duks* Lukas Notaras'a Haliç kıyısındaki surların komutası verilmişti. Geçmişteki çekişmeleriyle imparatorluğun çökme noktasına gelmesinde büyük rol oynayan Paleologos ve Kantakuzinos ailelerinin oğullarına şehrin stratejik noktalarının komutası verilmişti. Sömürdükleri ve çoğu zaman kuyusunu kazdıkları bu şehri savunmak için son anda yardıma gelen çok sayıda da yabancı bulunmaktaydı. Bunların arasında çok sayıda Venedikli bulunuyordu ki çoğu planlamaksızın, şans eseri kendisini şehir surları içinde bulmuştu. İmparator, Venedikli askerlerine çok güveniyordu. Surlara çıkıp ne kadar çok kişi olduklarını göstererek düşmana korku salmalarını emretti. Surlardaki dört kapıda nöbet tutmayı önerdiklerinde bu kapıların anahtarlarını onlara emanet etti. Haliç'in diğer tarafında bulunan Galata'daki müstahkem yerleşimlerinde yaşayan Cenovalı tüccarların tarafsız görünerek mal ve canlarını koruma umudu olmasına rağmen Cenova'dan da çok sayıda asker gelmişti. Bunların en ünlüsü 1453'ün Ocak ayında 700 kişilik birlikle gönüllü olarak Konstantinopolis'e gelen Giovanni Giustini-

ani Longo'ydu. Tecrübeli bir profesyonel asker olan Giovanni özellikle de kuşatma savaşı konusundaki becerisiyle biliniyordu. İmparator memnuniyetle onu kara tarafındaki surların genel komutasına atayacaktı.[19]

Sultan, 1453'ün baharında ordusu ve toplarıyla birlikte Edirne'den yola çıktı. Paskalya Pazartesisi'ne denk gelen 2 Nisan günü öncü birlikleri Konstantinopolis surları önünde ordugâh kurmaya başladı. Saldırı, şehri saran üç sıra masif surlara odaklanacaktı. Daha önce hiçbir düşman şehre bu noktadan girmeyi başaramamıştı. Sultan da üç gün sonra askerlerinin geri kalanıyla şehrin önüne gelecek, surların ortasındaki Ayios Romanos Kapısı'nın karşısında ve top menzili içinde otağını kuracaktı. Bombardıman neredeyse hemen başlamıştı. Aynı zamanda Boğaz'daki Türk donanması da savaşarak Haliç limanına girmeye çalışıyordu. Böyle bir saldırıyı bekleyen imparator büyük bir zincirle Haliç'in ağzını kapamıştı. Papa tarafından gönderilen Cenova gemilerinin üçünün ve Aragon Kralı Alfonso'nun gönderdiği buğday yüklü kargo gemisinin şehre ulaşabilmesi için bu zincir üç gün sonra gece karanlığında kısa bir süreliğine açılacaktı. Mehmed, donanmasının bir kısmını deniz kıyısındaki surlara saldırmak üzere Haliç'e sokmak için bir yol bulması gerektiğinin farkındaydı. Büyük bir deha ve cüret sergileyen mühendisleri Boğaz'dan başlayarak Galata'nın hemen arkasındaki bir tepenin üzerinden geçen bir yol yaptılar. İmparator ve halkı 23 Nisan sabahı yetmiş kadar Türk gemisinin zincirin diğer tarafına inmiş olduğunu korkuyla fark edecekti. Venediklilerin bu gemileri ateşe verme çabası da felaketle sonuçlanacaktı.[20]

Bu durumda şehri savunan birliklerin sayısının hem karadaki hem de kıyıdaki surları korumaya yeterli olmayacağı belliydi. Erzak stokları azalıyordu ve giderek yükselen yiyecek fiyatlarını karşılayamayan çok sayıda kişi açlıkla boğuşuyordu. Konstantinos memurlarına özel mülklerden, kiliselerden ve manastırlardan para toplayarak fakirlere dağıtmak üzere yiyecek almalarını emretti. Kiliselerde tutulan değerli metallere el konulup eritilmesini de istedi; acil durum sona erdiğinde alınan her şeyin dört katıyla telafi edileceği sözünü veriyordu. Bu sırada dış surları bombardımana sürekli olarak devam eden Türkler, en sonunda bir gedik açmayı başarmıştı; aradan iç tahkimatın bir kısmı görünüyordu. Kara tarafındaki surlar gözlerinin önünde çökmeye başladığında Konstantinos da cesaretini kaybetmeye başladı. Sultana gönderdiği me-

sajda çekilmesi için yalvarıyor, ne haraç isterse ödeyeceğine söz veriyordu. Mehmed ise zafere, geri çekilemeyecek kadar çok yaklaşmıştı. "Ya ben bu şehri alırım," diyordu, "ya da ölü veya diri bu şehir beni. Eğer mağlubiyeti kabul edip selametle ayrılıp gidersen sana Peloponnisos'u, kardeşlerine de başka illeri veririm, dostluk antlaşması yaparım. Eğer şehre barışla girmeme engel olmaya devam edersen, savaşla girerim, seni ve tüm asilzadelerini kırarım, bütün hayatta kalanları kılıçtan geçiririm ve ordumu keyfine göre yağma için serbest bırakırım. Benim istediğim tek şey bu şehir, ıssız kalsa bile." Konstantinos bu mesaja cevap verme zahmetine girmedi. Konstantinopolis'i terk etmesi düşünülemezdi.[21]

Birkaç gün sonra sultan tarafından gönderilen bir haberci şehir ahalisini mutlak kölelikten veya ölümden kurtulmak üzere teslim olmaya ikna etmeye çalışacaktı. Yıllık 100 bin altın sikke haraç ödemek koşuluyla oldukları yerde kalmalarına veya mal ve can güvenlikleri sağlanarak şehirden ayrılmalarına izin verilecekti. Konstantinos bu konuda konseyine danıştı. Asilzadelerin ve ruhbanın bir kısmı henüz bunu yapabilecekken kaçması için kendisine ricada bulundu. Şehirde kalırsa hayatını tehlikeye atmış olurdu. Halbuki giderse şehrin düşman eline geçmesi durumunda savaşa devam edip onu yeniden alabilirdi. Mora'ya veya başka bir eyalete kaçıp sürgünde imparatorluk kurabilirdi. Konstantinos bunları duymak istemiyordu. O kadar yorulmuştu ki bu toplantı sırasında bayıldı. Eğer Şehirlerin Kraliçesi Türklerin eline geçecekse, bu Tanrı'nın takdiriydi. Konstantinos Paleologos kaçan imparator olarak tarihe geçmeyecekti. Kalacak ve halkıyla birlikte ölecekti. Sultanın habercisine verdiği cevap da aynı olmuştu. Mehmed, Konstantinopolis'in dışında istediği her şeyi alabilirdi. İmparator şehri boşaltmayacaktı. Bunu yapmaktansa ölmeyi yeğlerdi. Bu, bir Bizans İmparatoru ile bir Osmanlı Sultanı arasındaki son haberleşme olacaktı.[22]

Son umudu, Venediklilerin söz verdiği gemilerin zamanında gelmesiydi. Keşif için Haliç'ten dışarı sızmayı başaran bir Venedik gemisinin dönüp herhangi bir filonun görülmediğini belirtmesiyle bu umut da suya düştü. Çöken Konstantinos ağlamaya başladı. Haç düşmanlarına karşı savaşında tüm Hıristiyan dünyası onu terk etmiş gibiydi. Kendisini ve şehrini İsa'nın, onun annesi Meryem Ana'nın ve ilk Hıristiyan İmparator Mukaddes Büyük Constantinus'un merhametine bırakmıştı.[23] Savaşa tek başına devam edecekleri haberi bazı İtalyan müttefiklerini

endişelendirmişti. Cenovalı ve Venedikli müdafiler arasında kavgalar baş gösterdi. Araya girmek zorunda kalan Konstantinos, onlara daha büyük bir savaşın içinde olduklarını hatırlattı.[24] Ortaya çıkan garip işaretler ve kötülük alametleri de kuşatma altındaki halkı korkutuyordu. 24 Mayıs'taki dolunay sırasında ay tutulması yaşanmış, şehir üç saat kadar karanlıkta kalmıştı. Bu bazılarına Konstantinopolis'in ay küçülürken alınacağı yönündeki kehaneti hatırlatmıştı. Son yaklaşıyor gibiydi. Konstantinos, şehrin koruyucusu olan Meryem Ana'nın en saygı duyulan ikonasının şehir sokaklarında dolaştırılmasını emretti. İkona aniden üzerinde taşındığı tahtırevandan kayıp düşecek ve hemen hemen o anda başlayan yağmur ve dolu sağanağı sonucunda sokakları sel götürecekti. Geçit töreni yarıda bırakıldı. Ertesi gün, şehir yoğun bir sis tabakasıyla kaplanacaktı. Gece vakti sis dağıldığında Ayia Sofia'nın kubbesinin, dibinden başlayarak tepesindeki haça kadar yavaş yavaş yükselen esrarengiz bir parıltıyla ışıdığı görülecekti. Türkler de surların diğer tarafındaki ordugâhlarından aynı şeyi görmüştü. Bu, Türklere umut veren, Rumlarıysa ürküten bir alametti.

28 Mayıs Pazartesi günü Rumlar kader anının gelip çattığının farkındaydı. Türk ordugâhı, beklenmeyecek kadar sakindi. Sultan, saldırıdan önce herkesin bir gün dinlenmesini emretmişti. Şehirdeyse harap olan surlardaki devriye ve tamirat görevlerinden azat edilen herkes sokaklarda dua ediyordu. Konstantinos kilise ve manastırlardan ikonaların ve kutsal emanetlerin toplanıp surlar etrafında dolaştırılmasını ve kilise çanlarının çalınmasını emretti. Anlaşmazlıklarını ve farklarını unutan Rum ve İtalyanlar, Katolik ve Ortodokslar birlikte ilahi söylüyor, dua ediyorlardı. Bu ağırbaşlı alaya Konstantinos bizzat liderlik ediyordu.[25] Yürüyüş bittiğinde bakanlarını, subaylarını ve askerlerini toplayarak bir konuşma yapacaktı. Bu nutuk üç farklı kaynakta kaydedilmiştir. Bunlardan ilki ve en kısası, Lesvos'un Latin başpiskoposu Hioslu Leonardo'nun Papa V. Nicolaus'a yazdığı 19 Ağustos 1453 tarihli mektuptur. Leonardo, Konstantinopolis'in son haftalarında bizzat orada bulunmuştu ve papaya gönderdiği raporu şehrin ele geçirilmesinden altı hafta sonra, olaylar henüz belleğinde tazeyken kaleme alacaktı. Konstantinos'un nutkunun daha kapsamlı ve ayrıntılı iki diğer versiyonu aslen Leonardo'nun metninin uzatılmış ve süslenmiş halleridir. Bunlardan bir tanesi, bu nutku bizzat dinlemiş olması gereken

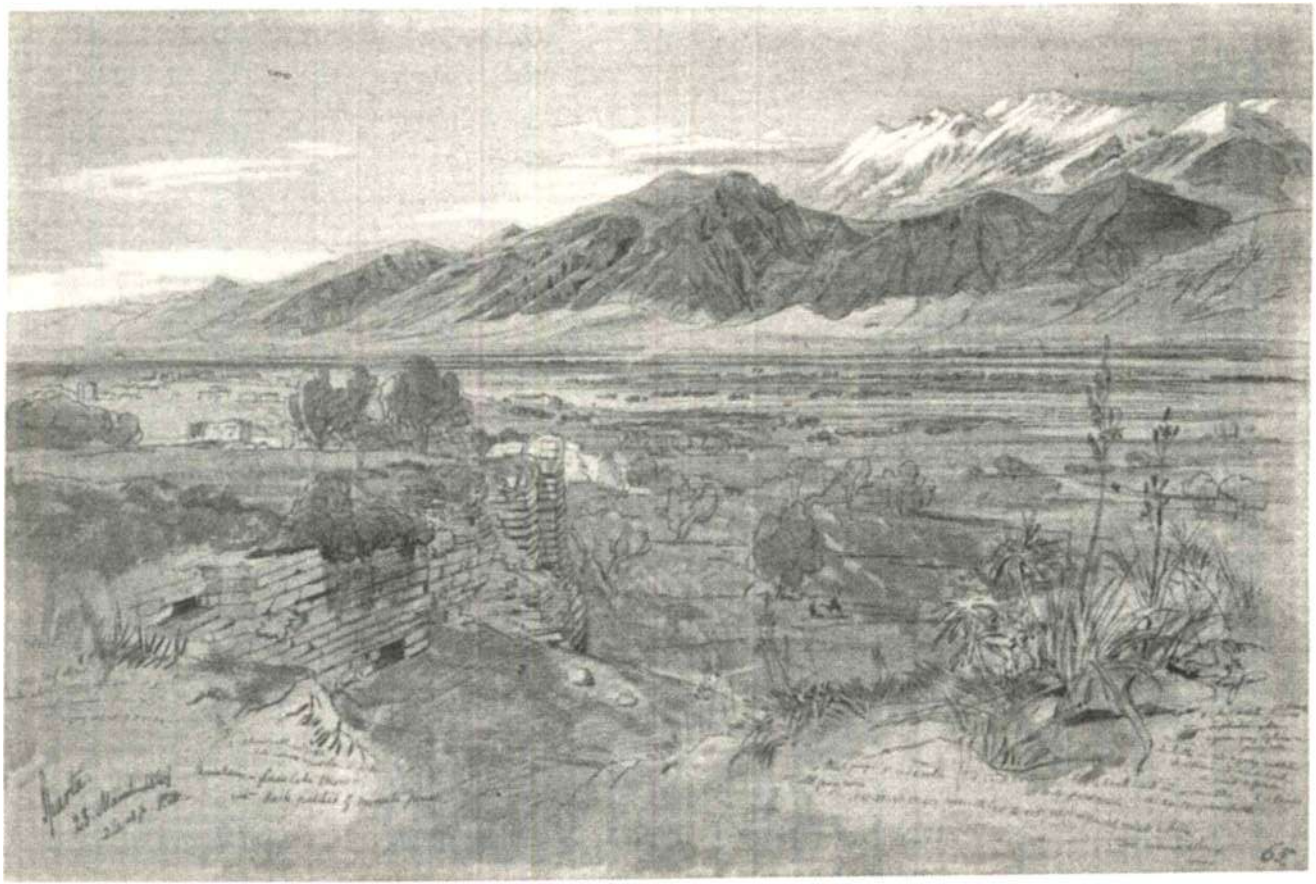
Georgios Sfrantzis'in kaleminden çıkmış gibi görünmekle beraber kendisi hatıratında bundan bahsetmez. Bu konuşmaya sadece Sfrantzis'in hatıratının 16. yüzyılda Makarios Melissinos tarafından derlenen daha kapsamlı versiyonunda yer verilmektedir. Konudaki üçüncü kaynaksa yine 16. yüzyılda yazılan ve Türk sultanlarını konu alan Rum vakayinamesidir.[26] Durum böyle olunca, her ne kadar retorik konusunda bazen abartıya kaçsa da, Hioslu Leonardo'nun anlatımı en güvenilir olanıdır. Konstantinos'un, Gibbon'un da söylediği gibi "Roma İmparatorluğunun defin nutku" niteliğindeki bu son konuşmasını kısaltmadan aktarmak yararlı olacaktır.[27]

Baylar, ordumuzun şanlı liderleri, Hıristiyan silah arkadaşlarımız: Cenk vakti yaklaşıyor. Sizi bu yüzden, her zamankinden daha kararlı şekilde omuz omuza durmanız gerektiğini söylemek için burada toplamak istedim. İsa'nın düşmanlarına karşı her daim zaferle savaştınız. Şimdi elli iki gündür kâfir ve şeytan Türkler tarafından kuşatma altında tutulan anavatanınızı ve şanı dünyaya yayılmış şehrinizi müdafaa görevi yüce ruhunuza emanet edilmiştir. Surlar düşman saldırısıyla çöker diye korkmayın. Sizin kuvvetiniz Tanrı'nın korumasında yatar; bunu yerinde duramayan kollarınızla düşmana savurduğunuz kılıçlarınızla gösterin. Biliyorum ki itaate gelmeyen bu güruh, âdetleri olduğu üzere tükenmeyen ok yağmurlarıyla ve çığlıklar atarak üstünüze atılacak. Ama size zarar veremeyecekler, çünkü görüyorum ki siz zırhlarınızı kuşanmışsınız. Surlarımızdan, zırhlarımızdan ve kalkanlarımızdan sekecek hepsi. Kartacalılara karşı savaşırken süvarilerinin fillerin korkunç görüntü ve gürültüsünden etkilenmesine izin veren Romalılar gibi olmayın. Bu savaşta sağlam durun, korkmayın, kaçmayı düşünmeyin; tersine adeta Herkül gücüyle düşmana karşı koyacak ilhamınızı bulun. Hayvan, hayvandan kaçar. Sizse erkeksiniz, kahraman yürekli erkeklersiniz. Mızrak ve kılıçlarınızla bu akılsız mahlukları püskürtün ki kendi türlerine karşı değil, hayvanların efendilerine karşı savaştıklarını anlasınlar.

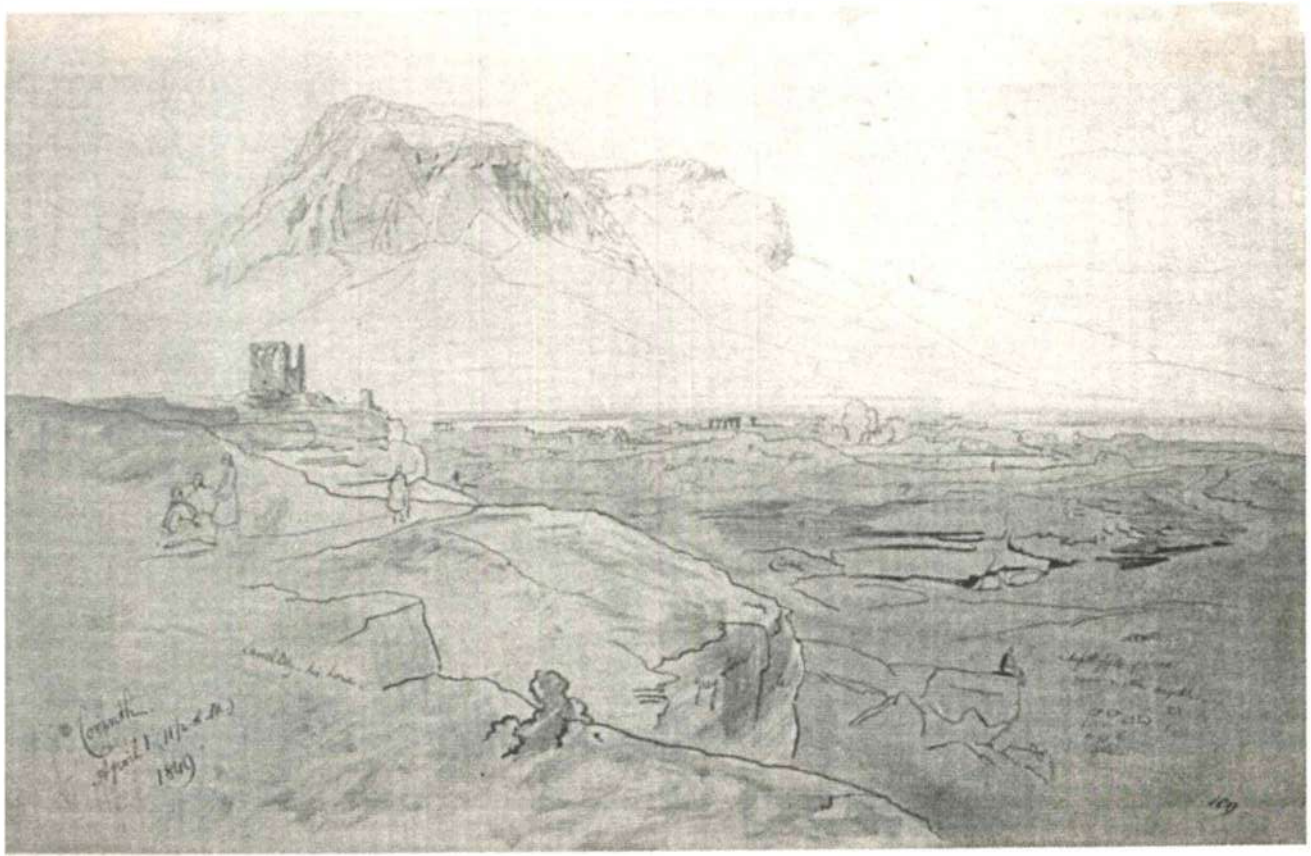
Biliyorsunuz ki kâfir ve imansız düşman, barışı haksız yere bozmuştur. Bize verdiği sözü, imzaladığı anlaşmayı bozmuş; hasat zamanı çiftçilerimizi kesmiş; adeta Hıristiyanları yutmak istercesine Propontis [Boğaz] üzerinde dev bir hisar inşa etmiş; Galata'yı güya barış adına abluka altına almıştır. Şimdi de bu düşman, Büyük Constantinus'un şehrini, anavatanınızı, tüm Hıristiyanların en büyük sığınağını, tüm Rumların koruyucusunu ele geçirmekle ve Tanrı'nın en kutsal tapınaklarını ahıra çevirip kirletmekle tehdit ediyor bizi. Efendilerim, kardeşlerim, oğullarım, Hıristiyanların ebedi onuru sizin ellerinizdedir. Cesaretinizin ve sonsuz zaferlerinizin ünü dünyaya yayılan Cenovalılar, bu şehri, annenizi, Türklere karşı sayısız mücadelede koudu-

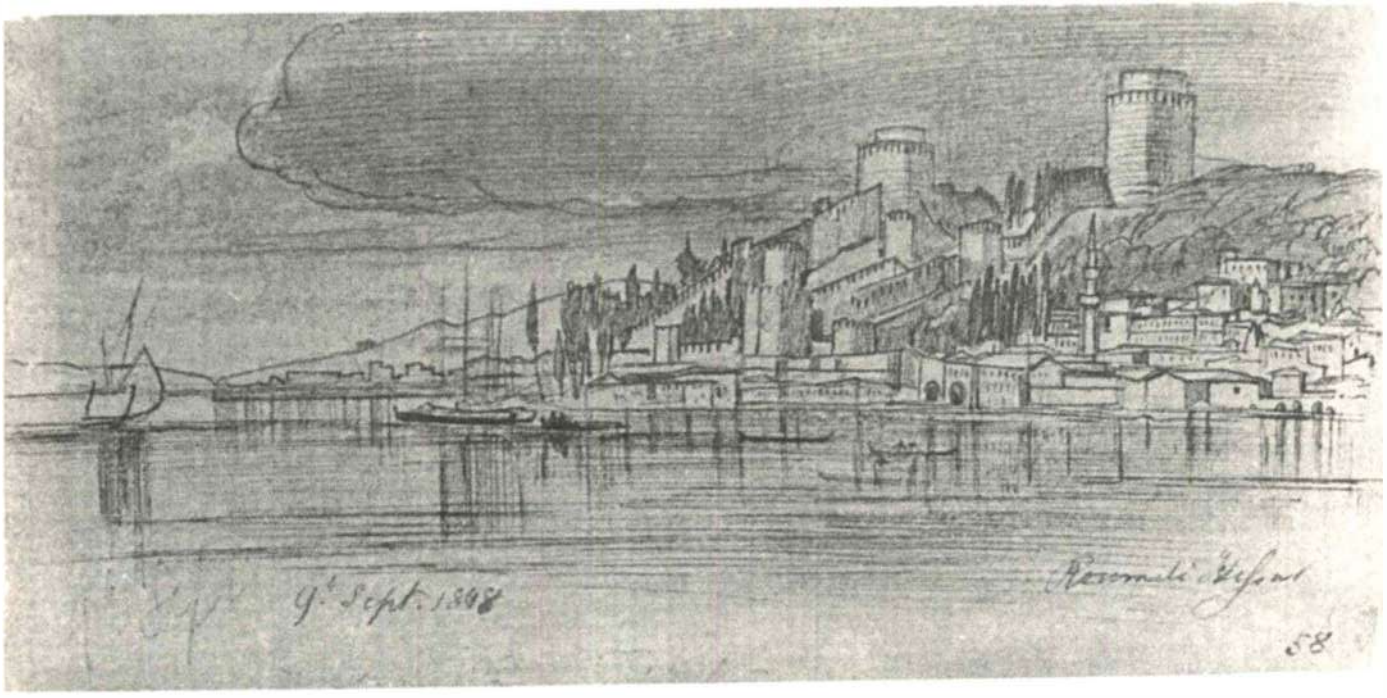
17. yüzyılda Mistras.

Edward Lear'ın kaleminden Sparta.

Edward Lear'ın kaleminden Korinthos.

Edward Lear'ın kaleminden Rumeli Hisarı.

İmparator VIII. İoannis Paleologos.

İmparator XI. Konstantinos Paleologos.

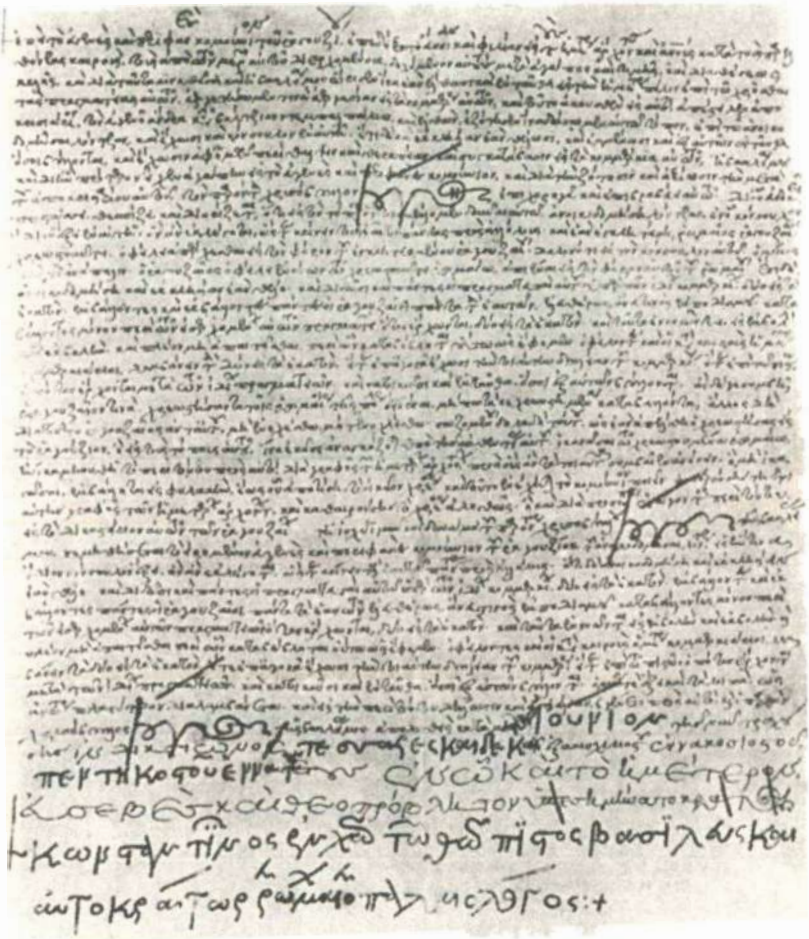
Sultan II. Mehmed.

XI. Konstantinos'un altın mührü.

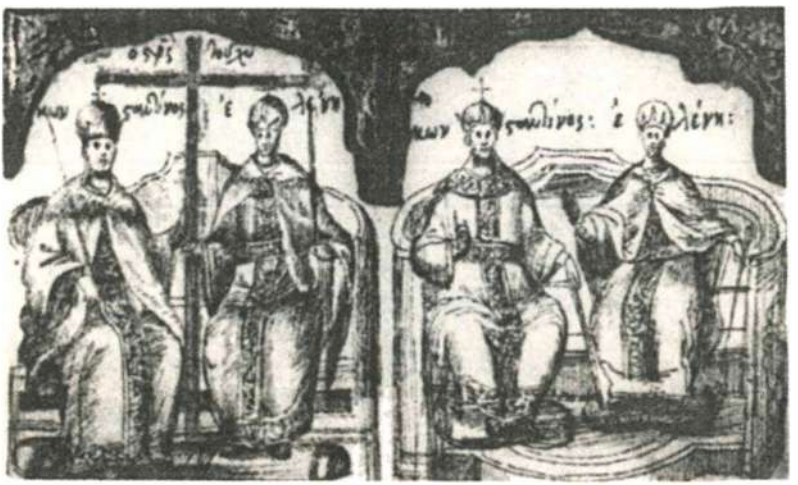
XI. Konstantinos'un gümüş sikkesi.

XI. Konstantinos'un imzası: "Romalıların İmparatoru"

Uyuyan imparator.

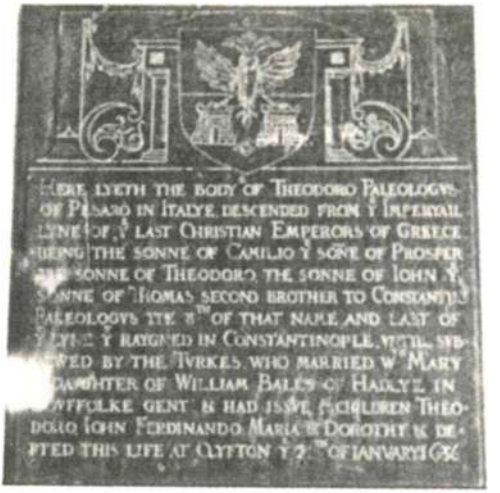
Büyük Constantinus annesi Helena, XI. Konstantinos annesi Eleni ile birlikte.

XI. Konstantinos ve Ölüm.

XI. Konstantinos mezarında.

Theodore Paleologus anısına dikilen pirinç levha,
Landulph, Cornwall.

Ferdinand Paleologus'un mezarı, Barbados, Batı Hint Adaları.

nuz; şimdi de atılgan ruhunuzu ve cengâverliğinizi mertçe bir daha gösterin onlara. Muzaffer kahramanlar, kılıçları çok kere Türk kanına bulanan, zamanında bize çok sayıda gemi gönderen, donanmamızın mükemmel komutanı Loredano'nun emrinde sayısız kâfirin ruhunu denizin derinliklerine yollayan Venedikliler, siz ki şehrimizi, tıpkı sizin şehrinizmiş gibi, hünerli, seçme askerlerle donattınız, cenk sırasında ruhunuz şad olsun. Silah arkadaşlarım, siz de komutanlarınızın emirlerine uyun ve bilin ki gün zafer günüdür – bu gün bir damla kan döken herkes hem inancı uğruna hayatını feda edenlerin martirlik tacına nail olacak hem de ebedi şan kazanacaktır.

Tam olarak hangi şekilde irat edildiğini bilmesek de Konstantinos'un nutkunun dinleyenleri yüreklendirdiği açıktır. Akşam karanlığı şehrin üstüne çökmeye başladığında halk adeta içgüdüsel olarak Ayia Sofia'ya doğru ilerlemeye başladı. Askerler surlardaki nöbetlerine devam etmekteydi fakat neredeyse diğer herkes, Rum veya Latin farkı gözetmeksizin kurtuluş umuduyla büyük kilisede dua etmeye başladı. Ortak korku ve ortak tehlike tüm kilise konsillerinden daha etkili olmuştu. Roma'nın kirli etkisinden kurtulana kadar bu katedrale adımlarını atmayacaklarına yemin eden Ortodoks piskoposlar, rahipler ve keşişler, kutsal ayinde Katolik kardeşlerine katılmak üzere mihrabın önünde diz çökmekteydi. Dua edenler arasında çok sayıda Ortodoksun ihanet ve dinsel sapkınlıkla suçladığı Kardinal İsidoros da bulunmaktaydı. İmparator Konstantinos da katedralde dua etmeye gelecek, orada bulunan her piskopostan kendisini bağışlamasını ve günahlarını affetmesini isteyecek, en sonunda da mihrabın önünde komünyon ayinine katılacaktı. Kendisine kutsal lokma ve şarabı veren piskopos, büyük olasılıkla Hıristiyan bir Roma imparatorunun huzurundaki son ayini gerçekleştirdiğinin farkında değildi. Hemen sonrasında Blahernai'deki* sarayına dönen imparator tüm maiyetinden de kendisini affetmelerini rica ettikten sonra surlardaki askerlerini bir kez daha teftiş etmek üzere atına atlayıp, gecenin karanlığında kayboldu.

Saldırı, Salı'ya denk gelen 29 Mayıs'ta, günün ilk saatlerinde aniden başladı. Sultanın ön saflarında bulunan askerler dalgalar halinde kara surlarına saldırdı. Top atışlarından büyük hasar görmüş olan surların

* Günümüzde Ayvansaray'da kalıntılarına rastlanan bu saray kompleksinden geriye sadece Tekfur Sarayı, bazı set duvarları ve altyapıyı teşkil eden mahzenler kalmıştır-ç.n.

en zayıf kısımlarına yoğunlaşan ilk saldırı yaklaşık iki saat kadar devam etti. Giustiniani ve askerleri imparatorun da yardımıyla surları başarıyla savununca sonunda Türkler geri çekilmek zorunda kaldı. Geri çekilen birliklerin yerini derhal sultanın daha profesyonel, daha disiplinli ve daha iyi silahlanmış birlikleri alacak, topçunun koruma ateşi desteğiyle saldırı devam edecekti. Savunma buna rağmen çökmemişti. Aynı zamanda Haliç kıyısındaki deniz surları da ağır taarruz altındaydı fakat burada da müdafiler duruma hâlâ hâkimdi. Sultanın stratejisi Hıristiyanlara bir an bile dinlenme fırsatı vermemekti. Kara surlarına yöneltilen ikinci saldırıdan sonra kendilerini toparlama fırsatı bile bulamadan sultanın seçme askerleri Yeniçerilerin taze bir şevkle, fırtına gibi saldırısına maruz kalacaklardı. Hattın en kritik noktasını altı saati aşkın süredir müdafaa etmekte olan Giustiniani, şafak sökmeden hemen önce ağır bir yara alacaktı. Her ne kadar imparator kendisine görev yerinde kalması için yalvarsa da bunu yapacak gücü olmayan komutan, muhafızı tarafından limana taşınacak, burada bir Cenova gemisine bindirilecekti.

Komutanlarının kendilerini terk ettiğini gören Giustiniani'nin askerleri cesaretlerini kaybedince savunma duraksadı. Yeniçeriler de bu açığı yakalamıştı. Konstantinos ve askerleri Cenovalı müttefikleri çekildikten sonra bile umarsız bir şekilde savaşmaya devam ettiler ama artık fazla umutları kalmamıştı. Dış surların kontrolünü ele geçiren Yeniçeriler, ardından iç surlara tırmandı. Aynı zamanda elli kadar Türkten oluşan bir birlik de Kerkoporta olarak bilinen sur kapısından içeri sızmayı başaracaktı. Sultanın şehre girmeyi başaran ilk askerleri bunlardı. Kapının yanındaki burca çıkarak Osmanlı bayrağını çektiler. Bu işareti anlayan yoldaşları, içeriden gelen şehrin düştüğü yönündeki haykırışlara dışarıdan katılacaktı. Topların surlarda açtığı gediklere hücum etmeye başladılar. Etraflarının sarıldığını ve kaçış yeri kalmadığını gören müdafiler paniğe kapılmaya başlamıştı. İmparator onları yüreklendirmek için elinden geleni yaptı. Savaş artık göğüs göğüse çarpışma haline gelmişti. En çetin çarpışma iç surların delindiği Ayios Romanos Kapısı'nda yaşandı; nitekim Konstantinos Paleologos'un sağ görüldüğü son yer büyük ihtimalle burasıdır. İmparatorluk alametlerini savurup atmıştı. Bu Hıristiyan şehrine doğru akan kâfir selini durdurmak için mücadele ederken sıradan bir asker gibi ölmüştü.[28] Hakkındaki en belagatli kitabe tarihçi Kritovulos tarafından kaleme alınacaktı:

> ... İmparator Konstantinos savaşarak öldü. Özel hayatında bilge ve kalender biriydi; basiret ve erdemle hareket etmeye son derece gayret gösterirdi, iyi yetişmiş her insan gibi ferasetliydi. Siyasi ve idari meselelerde kendisinden önce gelen imparatorların hiçbirinden geri kalmazdı. Görevini çabuk kavrar ve derhal yerine getirirdi. Dili belagatli, fikriyatı parlak, hitabeti mahirdi. Mevcut âna dair yargısı, Perikles hakkında söylendiği gibi her zaman, gelecek hakkındaki muhakemesi ise çoğu zaman isabetliydi. Vatanı ve tebaası için her şeyi göze almayı, her acıya göğüs germeyi seçmiş, fevkalade çalışkan biriydi.[29]

Daha sonraki Rum tarihçiler Konstantinos'un kahramanca ve bir martir olarak öldüğünden emindir. Bu kesin inanış, Yunanca konuşan dünya tarafından hiçbir zaman sorgulanmamıştır. Trajik saltanatı sadece dört sene, dört ay ve yirmi dört gün sürmüştür. Bu kısa süre içinde kendisi bir imparatordan beklenen her şeyi yapmıştır. Görevini tam olarak yerine getiremediği sadece az sayıda Batılı kaynakta iddia edilmektedir. Asaletinden, cesaretinden ve güçlü kişiliğinden şüphe duyulamaz. Fiziksel görünüşü hakkındaysa neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. İmparatorun görevlerinden biri, önemli idari belgelere genellikle çehresinin resmedildiği mührünü vurmaktı. Her ne kadar Konstantinos'un bu şekilde birkaç fermanı bulunsa da bunlardan sadece ikisinin mührü günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan daha büyük olanı, 1451'in Haziran ayında Ragusa Cumhuriyeti'ne gönderdiği altın mühürlü ferman, Dubrovnik'tedir.[30] Diğeriyse Papa V. Nicolaus'a elçi olarak gönderilen Andronikos Leontaris'in aynı senenin Nisan ayında Ferrara Markisi Borso d'Este'ye ulaştırdığı mektuptur.[31] Her iki mührün de bir tarafında imparator, diğer tarafındaysa İsa betimlenmiştir. Bu mühürdeki imparator kırklı yaşlarının sonlarındadır; zaten kendisi ellinci yaşını görecek kadar yaşamamıştır. Son derece stilize bir şekilde uygulanan bu betimlemelerin gerçekçi olduğunu söyleyemeyiz. Türlerinin neredeyse her örneği gibi bunlar da sembolik olup imparatorun şahsını değil, imparatorluk makamını yansıtır. Her iki mühürde de bir elinde haç, diğer elindeyse kitap veya kâğıt tomarı bulunan sakallı bir imparator betimlenmiştir. Her ikisi de bir-iki küçük ayrıntı dışında İsa adına Otokrat Konstantinos Paleologos adıyla damgalanmıştır. Resmi olarak taç giymediğini bildiğimiz imparatorun her iki nüshada da başında olan imparatorluk tacı da bu betimlemelerin sembolik doğasını vurgular.

İmparatorların bir başka görevi de üzerinde kendisinin betimlendiği sikkeler darp ettirmekti. Geleneklere göre bu sikkeler taç giyme töreninde dağıtılırdı. Konstantinos'un bu geleneğe bağlı kalma şansı olmamıştır. Buna rağmen kendi adına sınırlı sayıda sikke darp ettirdiği bilinmektedir. Konstantinopolis kuşatmasının şahitlerinden ikisi, Nicolò Barbaro ile Hioslu Leonardo, kriz aylarında Konstantinos'un emriyle kutsal gümüş eşyaların kiliselerden toplandığı, eritilip askerler ve lağımcıların yanı sıra surların tamiratıyla uğraşan taş ustalarına vermek üzere sikke haline getirildiğini aktarır.[32] Bu sikkelerden kaç adet darp edildiğini bilmiyoruz, zaten çoğu da şehri işgal eden Türkler açısından şüphesiz zahmetsiz ganimetler olarak toplanmış olmalıdır. Bugün de Konstantinos sikkelerinin nadir bulunmasını buna bağlıyoruz. Küçük ve hasar görmüş gümüş bir sikke 1974'te keşfedilene kadar bunlardan hiçbirinin günümüze ulaşmadığı düşünülüyordu. Bu sikkede sakallı, aylalı imparatorun başarısız bir şekilde betimlenmiş büstüyle birlikte "Konst(antinos) Pal(aiologos)" yazısı bulunmaktadır. Arka yüzdeyse İsa'nın resmi vardır. Sikke, bir zamanlar Bizans İmparatorluğu'nun her yerinde geçerli olan altın *iperpiron*'un çeyreği değerindedir. 15. yüzyılda *iperpiron* artık darp edilmiyordu ve yerini yarısı değerinde olan büyük *stavraton* adlı gümüş sikke almıştı. Son yıllarda XI. Konstantinos döneminden bundan başka gümüş sikkeler de gün ışığına çıkmıştır. Özellikle içlerinden 86'sı Konstantinos devrine ait olan, geç Paleologos döneminde darp edilmiş 154 sikkeden oluşan hazine dikkate değer. Bu sikkelerin arasında *stavraton*, yarı-*stavraton* ve sekizde birlik *stavraton* olmak üzere hepsinden bulunmaktadır. Bu sikkelerde, imparatorun büstü taçlı ve sakallı olarak betimlenmiştir; sikkelerin üstündeyse şunlar yazmaktadır: "Despot Konstantinos Paleologos Tanrı'nın inayetiyle Romalıların İmparatoru."[33] Her ne kadar unvanı okunabilirliğini korumuşsa da resmi kirlenmiş ve silinmiştir. Nadir bulunmaları nedeniyle, modern bir terimle ifade edersek, bu sikkelerin değeri enflasyona maruz kalarak şişmiş olabilir. Öte yandan bir zamanlar temelinde hayli gelişkin bir parasal ekonomi olan bir uygarlığın çöküşünü dokunaklı bir dille ortaya koyan acınası ilan panosu işlevini de görmektedirler.

15. yüzyılda bir Bizanslı tarafından yazılan ve günümüzde Modena'daki Estense Kütüphanesi'nde bulunan Zonaras Vakayinamesi, Constantinus'tan Konstantinos'a kadar tüm Bizans imparatorlarının

portreleriyle donatılmış, hatta ek olarak Büyük Constantinus'un babası Constantius Chlorus'a bile yer verilmiştir. İmparator VIII. İoannis'in kardeşi olarak ele alınan Konstantinos'un resmi ağabeyinin yanında yer almaktadır. Burada bulunan tüm imparator portrelerinin kurgusal veya stilize olması kuvvetle muhtemeldir. Buna rağmen özellikle de son imparatorlar söz konusu olduğunda bu portreleri çizen sanatçının çağdaşı bazı betimlemelerden esinlenmiş olması da mümkündür. VIII. İoannis'in portresi İtalya'dayken resmedilen başkalarıyla benzerlik göstermektedir. XI. Konstantinos'un portresineyse hâlâ Modena'da bulunan mührünün ilham kaynağı olmuş olması mümkündür. Her durumda imparator, yuvarlak yüzlü, kardeşi İoannis'ten daha kısa sakallı, babası II. Manuil'den ise daha solgun olarak betimlenmiştir.[34]

Son Bizans İmparatoru'nu betimleme konusunda sonradan girişilen çabalar, fantastikten gülünce kadar uzanan sonuçlar vermiştir.[35] Bizans sonrası dönemin en yaratıcı örneklerinden biri 16. yüzyılda yaşayan Giritli ikona ressamı Georgios Klontzas (yaklaşık 1540-1608), özel bir övgüyü hak etmektedir. Klontzas 1590'da *Khronografia* (Vakayiname) adını verdiği 410 minyatürle bezeli bir eser telif edecekti. Gerçek ile kurgunun, tarih ile mitin kendine özgü bir şekilde harmanlanmasından oluşan bu eserin birçok sayfasında Daniel Peygamber, VI. (Bilge) Leon ve Pataralı Methodios'un kehanet ve sözlerine yer verilmektedir.[36] Bu elyazması günümüzde Venedik'tedir.[37] Bu eserde Konstantinos Paleologos'un kurgusal dört portresine yer verilmiştir. Bunlardan bir tanesi Konstantinos ve annesi Eleni'nin, ilk imparator Constantinus ve onun annesi Helena'yla birlikte betimlendiği çarpıcı resimdir. Bir başka resimdeyse imparator, arkasında ölüm olduğu halde, derin melankoli içinde tahtında otururken betimlenmiştir. Bir başkasındaysa kılıcıyla birlikte kabrinde yatan Konstantinos bir Bizans imparatorundan çok Batılı bir Haçlıya benzemektedir.[38]

Hayal gücünün ürünü bu resimler portre olarak kabul edilemez. Romalıların son imparatoru hakkında Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra uydurulmuş mit ve efsaneler külliyatına dahildirler. Çünkü Konstantinos Paleologos, ölümünden sonra kısa ve mutsuz saltanatında olduğundan çok daha fazla el üstünde tutulacaktır.

5. Bölüm

Konstantinos'un Ölümü

Konstantinopolis'in fethi ve imparatorunun ölümü kısa zamanda şu veya bu kehanetin gerçekleşmesi olarak yorumlanacaktı. Şehrin savunması sırasında tutulan cephe raporunda geçmeyen, imparatorun baş belası Keşiş Gennadios ve çok sayıda başka keşiş Türkler tarafından yakalanıp köle olarak satılacaktı. Sultan Mehmed mağlup Ortodoks Hıristiyanlar arasındaki dini bölünmeden haberdardı. Hem birçoğunun bu mağlubiyeti Floransa İttihadı'na bağladığını hem de ittihat yanlısı Patrik III. Grigorios'un mevkiinden feragat etmek zorunda kaldığını veya en azından görevini bırakmış olduğunu biliyordu. Konstantinopolis'teki Hıristiyan Roma İmparatoru'nun fiilen halefi olan sultan, hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan tüm Hıristiyanların idaresinden sorumlu tutacağı yeni bir patrik atamak durumundaydı. İlk tercihi Gennadios adıyla keşişlik hırkasını giyen Georgios Sholarios'tu. Ortodoksların çoğunlukla saygı duyduğu Sholarios'un, Batılı Hıristiyanların tarihin akışını değiştirmek için girişebilecekleri tüm çabaların aleyhinde bulunacak bir yapıda olması sultanın seçimini özellikle etkilemiştir. Yapılan aramanın sonucunda bulunan Gennadios Konstantinopolis'e getirilmiş, duruma uygun tüm geleneksel törenler gerçekleştirilerek 1454'ün Ocak ayında sultan tarafından patrik ilan edilmiştir.[1]

Gennadios'un şehrinin Türkler tarafından ele geçirilmesi ve imparatorunun ölümü hakkında detaylı kayıtlar tuttuğu söylenemez. Buna rağmen yaşamında tanık olduğu korkunç olaylarda ilahi takdirin rolü hakkında bir dizi kronolojik gözlemi bulunmaktadır. İmparatorluğun Hıristiyan döneminin Romalı Constantinus ve annesi Helena ile başlayıp annesinin adı yine Eleni olan başka bir Konstantinos'un şehrinin fethi sırasında öldürülmesiyle sona erdiğini kaydetmiştir. Constantinus

ve Konstantinos arasında aynı isme sahip annesinin adı Helena/Eleni olan başka bir imparator hüküm sürmemiştir. Bunun yanı sıra Constantinus tarafından görev başına getirilen Metrophanes adlı ilk Konstantinopolis patriği ile 1443'te ölen sonuncusunun adının (Mitrofanis)* aynı olduğunu not ediyordu. Aslında son patrik Mitrofanis'in Roma'ya kaçan ve orada ölecek olan halefi III. Grigorios'tu fakat Gennadios onun patrikliğini asla tanımamıştır.** İlk ve son patrikler dışında Mitrofanis adına sahip hiçbir patrik bulunmuyordu. Gennadios, aynı zamanda, Konstantinopolis'in 11 Mayıs'ta (330) kurulduğunu, şehrin inşasının birkaç sene sonra 3 Mayıs'ta tamamlandığı ve 29 Mayıs'ta (1453) düşman eline düştüğünü, yani şehrin "doğumu" ve "ölümü" sırasındaki tüm olayların Mayıs ayında gerçekleştiğini dikkate almıştı. Son olarak da zamanın hem imparatorunun hem de patriğinin adlarının İo harfleriyle başladığı dönemde imparatorluğun ve kilisenin sonunun yaklaşmış olacağı yönündeki kehanete yer veriyordu. Gerçekleşen şey bu durumdu. İtalya'da (yani Floransa Konsili'nde) kilisenin sonunu getirenler İmparator İoannis ile Patrik İosif'ti. Gennadios her ne kadar büyük bir âlim olsa da son derece naif bir biçimde bu tür kehanetlere inanıyordu. Dünyanın İsa'nın ikinci kez dünyaya gelmesiyle birlikte sona ereceğine uzun zamandır inanılmaktaydı ve Bizans hesaplarına göre bu, dünyanın yaratılışının (MÖ 5509-5508) 7000'inci yılında, yani 1492'de gerçekleşecekti. 1453 yılıyla o gün arasında fazla zaman kalmaması ona biraz da olsa huzur veriyordu.[2]

Gennadios bu kronolojik gözlemlerini Patrik III. Grigorios'un 1459'daki ölümünden kısa bir süre sonra kaleme alacaktı. İlk ve son Constantinus/Konstantinos ve Helena/Eleni rastlantısından ilk bahseden o olmayacaktı. Venedikli cerrah Nicolò Barbaro, Konstantinopolis'in fethi üzerine tuttuğu günlüğünde Eleni'nin oğlu Konstantinos imparator olduğunda Konstantinopolis'in Hıristiyanların elinden alınacağı yönündeki kadim kehanetin gerçekleşmesine olanak tanımak üzere Tanrı'nın takdirinin şehrin elden çıkması yönünde olduğunu iddia etmekteydi.[3] Harap olan şehirden dilenci kılığında kaçmayı başaran Kardinal İsidoros, Papa V. Nicolaus'a

---

* Constantinus-Konstantinos ve Helena-Eleni'de olduğu gibi aradaki fark, Latince ve Yunanca yazılış-okunuş farkından kaynaklanmaktadır. İsim aynıdır-e.n.

** III. Grigorios'tan 1450'de boşalan makama, şehrin düşüşüne kadar II. Athanasios nezaret etmiştir. Sinod Meclisi kararıyla seçilmediği ve Ayia Sofia'da yapılması gereken geleneksel merasimle tahta oturmadığı için patrik değil, patrik vekili kabul edilir-e.n.

yazdığı 6 Temmuz 1453 tarihli mektupta bundan kehanet değil, hakikat olarak bahsetmiştir: "Şehir nasıl Helena oğlu Constantinus tarafından kurulmuşsa şimdi de mahzun bir şekilde başka bir Eleni oğlu Konstantinos tarafından kaybedilmiştir."[4] Bu olay üzerinde çalışan tarihçilerin önde gelenlerinden İmrozlu [günümüzde Gökçeada-ç.] Kritovulos şehrin uzun tarihinde birbirine rast gelen isimleri hayretle zikretmekteydi: "Helena oğlu talihli İmparator Constantinus şehri inşa etmiş, mutluluk ve refahın doruklarına çıkarmış; ama yine Eleni oğlu talihsiz İmparator Konstantinos'un hükmü altındaysa şehir düşman eline düşmüş, köleliğe ve makûs talihe mahkûm olmuştur."[5] Bu rastlantılar *Kısa Vakayiname* olarak bilinen eseri kaleme alan yazarların bir kısmının yanı sıra Konstantinopolis'in fethi üzerine ağıt yakan şairlerden en azından birinin de ilgisini çekmişti.[6] Eğer Barbaro'nun inandığı gibi Tanrı böyle hükmetmiş değilse isimlerin son derece hazin bir tesadüfle bir araya getirilmesinin, bilgiç antik dönem tutkunlarının böyle şeylere düşkünlüğünden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Fakat bu durum, son imparator Konstantinos'un kaderine dair herhangi bir soruyu yanıtlamaktan uzaktır.

Konstantinopolis'in 1453'te Türklerin eline düşmesi Hıristiyan dünyasını sarsan bir olaydı. Bu hadise pek çok kişi tarafından anılacak, uzun yıllar boyunca yası tutulacaktı. Tabii haberler abartılıyor, öykü gittikçe dallanıp budaklanıyordu. Yunan edebiyatının yeni bir parçası haline gelen ağıt ve mersiyeler gerçekle efsaneyi birbirine karıştırıyordu. Yunanca, Latince, Türkçe, Slavca ve başka Avrupa dillerinde kaleme alınan daha makul ve takriben güncel kayıtlar bile İmparator Konstantinos'un kaderi konusunda ayrışır. Bazılarında ölümünden hiç bahsedilmez. Diğerlerindeyse sadece çatışma sırasında öldüğü aktarılır. Birkaçının iddiasına göreyse kaçmayı başarmıştır.[7] Gerçekleri bilme ihtimali en yüksek kişi olan kişi 29 Mayıs 1453 tarihinde orada bulunan, Konstantinos'un ebedi dostu Georgios Sfrantzis'tir. Buna rağmen, hatıratında da aktardığı üzere, kendisine verilen emirler doğrultusunda şehrin diğer ucunda savunmayı teftiş eden Sfrantzis bu yüzden o sırada imparatorun yanında değildi. Dürüstçe tek söyleyebildiği efendisinin şehrin fethi sırasında öldürüldüğü, daha doğrusu martir olarak kendini feda ettiğiydi.[8] İmparatorun ölümüne tanıklık etmemiş oldukları açık olan fethin ilk şahitlerinin Konstantinos'un akıbeti konusundaki anlatımları genel bir belirsizlik sergiler. Esir alınıp, sonra esaretten kaçmayı başaran Başpiskopos Hios-

lu Leonardo 16 Ağustos 1453 tarihinde papaya bu konuda bir mektup yazar. Mektupta aktarıldığına göre Cenovalı komutan Giustiniani yaralanıp çatışmadan çekilmek zorunda kaldıktan sonra Konstantinos cesaretini kaybetmeye başlamıştı. Diri ele geçirilmek istemeyen imparator genç subaylarından birine kendisini kılıcıyla öldürmesi için yalvaracaktı. Buna rağmen hiç kimse buna cüret edemeyecek ve Türkler surları aşmayı başardıklarında göğüs göğüse çarpışmanın yarattığı izdihamın ortasında kalan imparatorun yere düştüğü görülecekti. Bir kez ayağa kalkmayı başaracak fakat yeniden yere düşecek ve ayak altında ezilecekti.[9]

Kaçmayı başaran Venedikli Nicolò Barbaro günlüğünde imparatorun ölü mü yoksa diri mi olduğunu kimsenin bilmediğini iddia etmektedir. Bazı şahıslar cesetler arasında naaşının görüldüğünü söylemekteydi. Başkalarına göreyse Türkler Ayios Romanos Kapısı'nı aştıklarında kendini asmıştı. Barbaro'nun *Giornale*'sinin sayfalarından birinin kenarına yazılmış bir not, Leonardo'nun Konstantinos'un öldürülmek için yalvardığı yönündeki beyanını tekrar etmektedir. Arbedede düşen, kalkan ve bir daha düşen imparator böylece can vermişti.[10] Kardinal İsidoros, meslektaşı Bessarion'a Girit'ten yazdığı 6 Temmuz 1453 tarihli mektupta Konstantinos'un Ayios Romanos Kapısı önünde gerçekleşen çatışmada yaralanıp öldüğünü bildirmektedir. Bunun yanı sıra hikâyeye yeni bir detay daha ekleyecekti: İmparatorun başının kesilip sultana takdim edildiğini, bu hediyeden son derece hoşnut kalan sultanın hakaret yağdırdığı ve darp ettiği başı Edirne'ye giderken zafer alayında sergilediğini duymuştu. Bu dehşetli detay şehrin fethinden sonra hayatta kalan Batılılar arasında bir süredir dolaşmaktaydı. Bizanslı tarihçiler Dukas ile Halkokondiles de ileri tarihlerde bu detayı daha da dallanıp budaklandırarak eserlerine dahil edecekti. Şehrin savunmasında görev alan ve fetihten sonra bir Venedik gemisiyle kaçmayı başaran Jacopo Tedaldi adlı Floransalı bir tüccar imparatorun ölüm anını gördüğünü iddia edecek, şunları ekleyecekti: "Bazılarının iddiasına göre başı kesilmişti; diğerlerine göreyse kapıdaki izdihamda can vermişti. Her iki hikâyenin de doğru olması mümkündür." Bessarion'a yazdığıyla aynı günde Papa V. Nicolaus'a da bir mektup yazan Kardinal İsidoros, imparatorun infazından bahsetmemekte, sadece son Roma İmparatoru Konstantinos'un ruhunun beklenmedik bir anda martirlik tacını taktığını ve cennete gittiğini bildirmektedir. Belki İsidoros da gerçekten kesin olarak emin değildi.[11]

Bu belirsizliğe dönemin diğer kaynaklarında da rastlanır. Fetih sırasında Konstantinopolis'te bulunan bir diğer kişi de Anconalıların konsolosu Benvenuto'ydu. İmparatorun öldürüldüğü, kesik başının bir mızrağın ucuna takılıp Türklerin efendisine sunulduğu haberi kendisine bir asker tarafından aktarılmıştı. Konstantinopolis'teki Fransisken tarikatı Kasım sonunda Bolonya'ya yazdığı bir mektupta sadece, imparatorun ölüler arasında olduğunu aktaracaktı.[12] Bu haber Kudüs'te bulunan Brandenburg markgrafına yazdıkları 30 Haziran tarihli mektupta Rodos Şövalyeleri tarafından da tekrarlanacak; 1453'te hac yolunda olan bir Baselli de Konstantinopolis'in fethinden ve imparatorun ölümünden yolculuğu sırasında haberdar olacaktı. Haziran ayında Girit'ten yazan Padualı hukukçu Paolo Dotti de aynı hüzünlü haberi aktaracaktı.[13] Fetih sırasında Konstantinopolis'te bulunan iki Rum asilzadenin olaydan kısa bir süre sonra aktarılan ifadeleri de Almanca bir kaynakta günümüze ulaşmıştır. Bu aktarıma göre Giustiniani yaralanıp görev yerini terk etmek zorunda kaldığında imparator, Tanrı'ya feryat ederek ihanete uğradığını haykırmış, daha sonra da izdihamın içinde öldürülmüştü.[14] Rodos St. Jean Şövalyeleri'nin Büyük Üstadı, Almanya'daki tarikatının başındaki rahibe yazdığı 6 Temmuz 1453 tarihli mektupta imparatorun bir ceset yığını altında keşfedilen naaşının başının vurulduğunu aktarmıştır.[15]

Kardinal İsidoros büyük ihtimalle martir imparatorun cesedinin başının kesildiği yönündeki asılsız söylentilerle Papa Nicolaus'un canını sıkmak istememişti. Daha sonraları II. Pius adıyla papa olacak olan dönemin Siena Piskoposu Aeneas Sylvius ise o kadar ihtiyat göstermeyecekti. Her şey için çok geç kalındıktan sonra Doğulu Hıristiyanların davasının en ateşli savunucularından biri olan Sylvius, kâfir Türkler hakkındaki en kötü duyumlara bile inanmaya hazırdı. Papaya yazdığı 12 Temmuz tarihli mektupta Sırbistan'da bulunan mültecilerden ve firarilerden duyduğuna göre Konstantinos Paleologos'un başının vurulduğunu, kaçmayı başarabilen oğlununsa Galata'da kuşatıldığını aktarmıştı. Aynısını bir ay sonra Nikolaus von Kues'e yazdığı mektupta da yineleyecekti.[16] Anlatımının en azından bir konuda yanlış olduğu kesinlikle açıktır: Konstantinos'un oğlu yoktur. Buna rağmen, kendisine bunu aktaranların Sırp olması Türklerin bakış açısına daha hâkim oldukları anlamına gelebilir. Sultanın vasalı olan Despot Corce Brankoviç'in gönderme yükümlülüğünde olduğu 150 süvariden oluşan birlikteki askerler

Sırp'tı.[17] Türk askerleriyle omuz omuza dövüşen bu birliğin askerlerinin anlattığı hikâye Rumların bakış açısından çok Türklerinkine dayanıyordu. Gerçekten de Konstantinopolis'in fethine dair ilk Türkçe kaynaklar imparatorun başının kesildiğini aktarmaktadır.

Sırp birliğine dahil askerlerden biri kendi kayıtlarını tutacaktı. Ostrovicalı Konstantin Mihailoviç adlı, daha sonra Müslüman olacak bu askerin sultanın emrinde Yeniçeri olarak da görev yapmış olması olasıdır. Hatıratının toplandığı eser, hatalı bir şekilde, *Bir Leh Yeniçeri'nin Günlüğü* olarak da bilinmektedir. Şehrin fethinden kırk yıl sonra Lehistan'da yaşarken kaleme aldığı hatıratında hayal ürünü anılar da mevcuttur. Buna rağmen imparatorun ölümü konusunda gerçeğe yakın olması mümkündür. Onun anlatımına göre Konstantinos surlardaki gediklerden birinin yakınlarında savaşırken öldürülmüştü. İmparatorun başını kesen Sarıelles adındaki Yeniçeri bunu sultanın ayaklarının dibine atmış, en azılı düşmanının başı olduğunu söylemişti. İmparatorun yakın dostu olan tutsaklarından birine bunun kimin başı olduğunu soran Mehmed bunun gerçekten de İmparator (Konstantinos) Dragazes'inki olduğunu öğrendiğinde onu cömertçe ödüllendirerek Aydın ve Anadolu vilayetlerini bağışlamıştı.[18] Yeniçerinin adının uydurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Kendisine verilen ödülse şüphesiz abartılmıştır. Buna rağmen, her ne kadar Konstantinos'un öldürüldüğü yer konusunda uyuşmasalar da, Türkçe kaynaklarda yinelenen hikâyenin geri kalanının gerçek olması mümkündür.

1453'te sultanın ordusunda görev yaptıktan sonra *Tarih-i Ebu'l-Feth* adıyla Fatih Sultan Mehmed hakkında bir eser kaleme alan Tursun Bey, imparatorun hayatının son saatlerinin diğer kaynaklarda anlatılan kadar kahramanca ve ahım şahım bir şekilde geçmediğini iddia eder. Kâfir Konstantinos ve askerlerinin paniğe kapılıp kaçmaya çalıştığını, kendilerini taşıyacak bir gemi bulmak üzere sahile inen yola koyulduklarını aktarır. İmparator ve maiyeti, burada yağmaya katılmak amacıyla Yeniçeri üniforması giyen ve şehrin arka sokaklarında kaybolan bir grup azebe rastlayacaktı. İmparator, atını derhal bu azeblerden birinin üstüne sürmüş ve adamı yere devirmişti. Türk, ölmek üzereyken kılıcını son bir hamleyle imparatora savurarak başını gövdesinden ayırmıştı. İmparatorun maiyetindekiler ele geçirilip öldürülmüş, atları toplayan Türk azebler Hıristiyanların cesetlerinde buldukları altın, gümüş ve mücevherler dolayısıyla ihya olmuş, şehirdeki yağmayı kaçırmayı umursamamışlar-

dı.[19] Daha sonraları İbni Kemal tarafından kaleme alınan versiyon da Tursun Bey'inkine yakın olup birkaç enteresan ayrıntı eklemektedir. Bu anlatıma göre çarpışmayı terk eden imparator ve maiyeti Yedikule'ye doğru hareket etmekteydi. Altınkapı yakınlarında grubun yolunu kesen birkaç askerden dev gibi biri, kim olduğunu fark etmeden bir hamlede imparatorun başını bedeninden ayırdı.[20]* Günümüze kadar ulaşan diğer Türkçe anlatımlarsa tuhaf bir biçimde hayal kırıklığı yaratır. 1492 yıllarında yazan Mehmed Neşri sadece imparatorun başının kesildiğini aktarır. Aynı dönemde yazan Âşıkpaşazade sadece öldürüldüğünü, 1599'da ölen Hoca Saadeddin Efendi de etkileyici bir dille yazdığı *Tac üt-Tevarih* adlı eserinde Tursun Bey'in anlatımını, tabii biraz daha kan ve şiddet ekleyerek tekrar etmektedir.[21]

Şehrin fethi konusunda bir anlatımsa Niccolò Tignosi da Foligno tarafından 1453 yılının Kasım ayından önce bir tarihte kaleme alınmış olup, "Dragazes" namıyla maruf imparatorun kendisini esir almaya gönderilen Osmanlı askeri tarafından başının vurularak öldürüldüğü aktarır.[22] Bu detaydan, Aziz Markos Kilisesi'nin vekili Francesco Barbaro'ya ya sene sonunda ya da 1454'ün ilk aylarında Venedikli Filippo da Rimini tarafından Korfu'dan yazılmış bir mektupta da ayrıntılı bir şekilde bahsedilir. Son derece taraflı, retorik ve Venedik yanlısı bir dille yazan Filippo, imparatorun başının bulunup sultana götürüldüğünü, bu kanlı görüntüden etkilenen sultanın çevresindekilere şöyle söylediğini aktarır: "Kazandığımız zaferin eksik olan tek nişanı buydu." Bu hikâyeyi aynen aktaran Giacomo Languschi'nin anlatımına, Venedikli Zorzi Dolfin'in 1454'ün Nisan ayından erken olmayan bir tarihte kaleme aldığı vakayinamesinde yer verilmiştir.[23] Büyük ihtimalle Curia bünyesinde görevli olan Heinrich de Soemern tarafından yazılmış olan Almanca bir anlatımda üç mızrağın ucuna asılıp sultanın huzuruna çıkarılan üç baştan

---

* Bahsedilen kaynağın Türkçe çevirisinde bu olay aynen şöyle aktarılmaktadır: "... Kafirlerin sayısı çok, azeblerinkiyse azdı. İki grup birbirlerine koçlar gibi saldırdılar ve döğüştüler: bir aralık tam bir savaş düzeni aldılar. İçlerinden bir tanesi, vücudu Ahriman'a benzeyen bir dev gibiydi. Kemeri ve tacı altın suyla yapılmış idi, süslü mürekkeple çizilmiş harflere benziyordu. Bir taş gibi sağlam, uzun boylu, cenge hazır idi. Bir yorgun ve zayıf azebi yakında kendisine rakip olarak seçti. Gözü dönmüş bir şekilde üzerine yürüdü: Allah bu gaziye bir fırsat verdi ve kılıcını çekip bu domuzu vurup öldürdü... Bir kalem gibi kılıcı kellesini alıp vücudunu göğsüne kadar kesti ve kanlı mürekkep ile azil kararını yazdı..." Pertusi, *İstanbul'un Fethi, Çağdaşların Tanıklığı*, s. 402, dipnot 59, çev. Mahmut H. Şakiroğlu.

bahsedilir. Bunlardan bir tanesi imparatora, biri Hıristiyanların yanında savaşan bir Türk'e, diğeriyse Kardinal İsidoros olduğu iddia edilen yaşlı ve sakallı bir keşişe aitti; tabii Kardinal İsidoros'un kaçtığını bildiğimizden en azından bu sonuncusunun yanlış olduğu açıktır.[24]

Sultan, imparatorun öldürüldüğünden veya ele geçirildiğinden kesinlikle emin olmak istiyordu çünkü maiyetinden bazılarının söylediği gibi kaçması durumunda başka bir gün karşısına çıkabilir, Batılı Hıristiyanların sempatisini daha etkili bir şekilde kullanabilirdi. Bu olayların daha edebi bir şekilde aktarıldığı, fetihten kısa bir süre sonra kaleme alınan bir kaynak bu olasılıkları ele almaktadır. Secundinus olarak da bilinen Nicola Sagundino, Negroponteli (Evboia) bir Venedikliydi. 1430'da Thessaloniki'yi ele geçiren Türkler tarafından esir alınmıştı. Ferrara-Floransa Konsili'nde çevirmen olarak görev yapmış, Venedik Cumhuriyeti'ne diplomatik görevle seyahatler yapmıştı. 25 Ocak 1454 tarihinde Napoli'de Aragon Kralı Alfonso'nun huzurunda bir nutuk irat edecekti. Bu nutkunda İmparator Konstantinos'un akıbetine özel olarak yer verecekti. Çünkü diyordu, bu akıbet kaydedilip tarih boyunca hatırlanmayı hak ediyordu. Konstantinopolis'in savunmasının son saatlerinde Cenovalı komutan Giustiniani Longo iki kez yaralanmıştı. İmparatora savaşın kaybedildiğini, geri çekilmesi gerektiğini söyledi. Gemi yoluyla güvenli bir yere kaçması hâlâ mümkündü. Bu öneriyi kesinlikle reddeden Konstantinos, Giustiniani'yi korkaklığı dolayısıyla azarlayacaktı. İmparatorluğu düştüğü takdirde yaşayamazdı. Onunla birlikte ölmeyi tercih ederdi. Düşmanın en yoğun olduğu noktaya gittiğinde onların surlarda açtıkları bir gedikten geldiklerini gördü. Canlı ele geçirilmek, Hıristiyan bir hükümdarın şanına yakışmazdı. Yanındakilerden kendisini öldürmelerini istedi fakat hiçbiri bu kadar yürekli değildi. Bunun üzerine Türkler kendisini tanımasın diye tüm kraliyet nişanlarını bir kenara atan imparator, bir neferden farksız bir şekilde, dalkılıç kavgaya atıldı. Ve "ölümsüzlüğü hak eden bu hükümdar," bir Türk'ün darbesiyle şehrinin ve imparatorluğunun harabeleri üstüne yıkıldı. Fetihten sonra imparatoru tutsak alma arzusunda olan sultana bunun için artık çok geç olduğu bildirildi. Sultan, naaşın derhal bulunmasını emretti. Ceset ve moloz yığınlarından oluşan karmaşanın içinde bulunan cesedin başı, sultanın emri doğrultusunda vuruldu, kazığa oturtulup ordugâh etrafında dolaştırıldı. Daha sonra elçilerini çağırarak bu kesik başı esirler

arasından seçilen kırk genç ve yirmi bakireyle birlikte Mısır sultanına takdim etmelerini emretti.[25]

15. yüzyıldaki başka yazarların aktarımlarında da benzer temalar işlenmektedir. Brescialı Ubertino Pusculo 1453'te Konstantinopolis'te Yunanca eğitim gören bir âlimdi. Floransalı bir tüccar fidyesini ödeyene kadar Türkler tarafından esir tutulacaktı. Daha sonraysa korsanlar tarafından ele geçirilip Rodos'a götürülecekti. Nihayetinde Girit üzerinden Roma'ya giden Pusculo, 1455-1457 yıllarında Konstantinopolis'in fethiyle ilgili bir şiir yazacaktı. Altı ayaklı [*heksameter*] dizeyle Latince yazılan bu şiir son derece uzun ve zorlu bir metindir. Pusculo'nun anlatımına göre uzun saatler boyunca savaşmaktan tükenen İmparator Konstantinos tilki uykusundaydı. Arbede sesiyle uyanıp elinde kılıcıyla hızla çadırından dışarı çıktı. Üç Yeniçeri öldürdükten sonra alt edilen imparatorun bedeninden devasa bir kılıçla ayırdığı başını sultana takdim eden Yeniçeri cömert bir şekilde ödüllendirildi.[26] 1480'den önceki bir tarihte Latince yazan Leh tarihçi Jan Dlugosz da Konstantinos'un yurdu uğruna savaşırken başını nasıl kaybettiğini anlatır. Bir mızrağın ucuna geçirilen kafası sultana takdim edilmeden önce geçit töreninde teşhir edilmişti.[27]

Konstantinos'un savaş sırasında öldürüldüğü yönünde hemen tüm kaynaklar fikir birliği içindedir ve cesedinin bulunup başının kesilmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Şehirden kaçmayı başardığı sadece üç kaynakta iddia edilir. Türkler tarafında tutsak alınan ve fidyesini ödedikten sonra Transilvanya'ya sığınan Samile veya Samuil adlı bir Rum piskopos, Hermanstat (Sibiu) Burgomeister'ine [belediye başkanı-ç.] 6 Ağustos 1453 tarihli bir mektup yazar. Almanca kaleme aldığı bu mektupta "İmparatorumuzun" (Konstantinos) başka birkaç kişiyle birlikte bir gemiye binip kaçtığını beyan eder.[28] Ankaralı Abraham adıyla bilinen Ermeni bir şair, Konstantinopolis'in düşüşüne düzdüğü ağıtta imparator ve maiyetindeki asilzadelerin deniz yoluyla şehirden kaçtığını söyler.[29] Son olarak Nicola della Tuccia, gelişen olayları son derece yanlış yansıttığı *Cronaca di Viterbo* (Viterbo Vakayinamesi) adlı eserinde imparatorun on sekiz yoldaşıyla birlikte küçük bir gemiye binip kaçtığını iddia etmektedir.[30]

Bu hikâyelerin hepsi göz ardı edilebilir. Diğer tüm kaynaklar Konstantinos'un görev başında öldüğü konusunda hemfikirdir. Buna

rağmen Batılı kaynaklardan biri imparatoru korkaklık ve firarla suçlamaktadır. Görünüşe göre bu suçlamanın kaynağının, daha sonraları II. Pius adıyla papalık yapacak olan ve imparatorun ölümü konusunda yazdığı ilk anlatımında benzer suçlamalarda bulunmayan Aeneas Sylvius olması ilginçtir. Kendisinin bilgi kaynağı bilinmemekle birlikte bir kez daha Sırplardan bilgi edinmiş olması mümkündür. Aeneas Sylvius'un 1456-1457 yıllarında derlediği *Cosmographia* adlı eserinde yazdığına göre Giustiniani'nin geri çekilmesini izleyen kargaşa sırasında "imparator, bir krala yakışacak şekilde savaşmamış, arkasını dönüp kaçarken surların arasındaki dar kapıda kalabalığın içinde düşerek ayak altında çiğnenmiştir. Cesedi bulunduğunda başı vurulmuş, bir mızrağın ucuna takılıp şehir ve ordugâhın etrafında dolaştırılıp herkesin alayına maruz kalmıştır."[31] İmparatora yapılan bu hakaretten Richer adıyla da bilinen Christophorus Richerius'un, 1540 yılında Fransa Kralı I. François'ya adadığı *De Rebus Turcorum* (Türklerin Tarihi) adlı eserinde de bahsedilmektedir. Konstantinos'u kaçarak imparatorluk görevine ihanet etmekle suçlamaktaydı; aynı suçu işleyen korkakların arasında ezilerek ölmüştü. Latinceden İtalyancaya çevrilen bu yazı, Francesco Sansovino tarafından 1654'te *Türklerin Evrensel Tarihi* (*Historia Universale*) adlı eserine dahil edilmiştir.[32]

Eğer Aeneas Sylvius bu hikâyeyi Sırplardan duyduysa, çıkış noktası birlikte savaştıkları Türkler olmalıdır. Bu hikâye Tursun Bey ve İbni Kemal tarafından aktarılanla uyuşmakta, Konstantinos ve maiyetinin denize, Yedikule'ye veya Altınkapı'ya doğru kaçarken öldürüldüğünü ve başının vurulduğunu iddia etmektedir. Konstantinos'un hayatını burada kaybettiği, bundan başka bir tek kaynakta daha aktarılmaktadır. Nestor İskender'e atfedilen bu Rusça anlatım birçok yönden o kadar gerçekdışıdır ki onu bu konuda güvenilir bir kaynak olarak kabul etmek güçtür.[33] Geleneksel Rum anlatımı, tutarlı biçimde imparatorun öldürüldüğü yer olarak Ayios Romanos Kapısı'nı göstermektedir. *Kısa Vakayinameler* adı verilen Yunanca eserlerin kırk ikisi 1453 yılında gerçekleşen Konstantinopolis'in fethini kaydetmiştir. Bunların içinden sadece beşi imparatorun ölümünü konu almakta, sadece bir tanesi başının vurulduğundan bahsetmektedir.[34] Vakanüvislerden biri, Konstantinos'un taç giymediği için imparator değil, sadece despot olduğunu iddia etmektedir.[35] Diğer üçününse hikâyeleri birbiriyle ileri derecede benzerlik göstermekte, kâfirlere teslim olma veya

kaçma olanaklarına tenezzül etmeyen Konstantinos'un emrindeki tüm subaylarla birlikte Ayios Romanos Kapısı'nda öldürülerek martirlik tacına nail olduğunu iddia etmektedir.[36] *Kısa Vakayinameler*'den hiçbiri Konstantinos'un Altınkapı'da öldüğünden bahsetmez.

Daha sonra kaleme alınan eserlerin temelini oluşturan Bizanslı son tarihçilerin aktarımlarında imparatorun cesaretini kaybedip, görev yerini terk etmiş olması olasılığından bahsedilmemesine şaşamayız. Buna rağmen kahramanca ölümünün yeri veya tam olarak nasıl gerçekleştiği konusunda tamamen fikir birliğinde oldukları da söylenemez. 1462'den sonra yazan Dukas'ın şu anlatımındaki detaylardan bir kısmına diğer kaynaklarda rastlanmamaktadır:

> İmparator, elinde kılıcı ve kalkanıyla olduğu yerde durup umutsuzluk içinde haykırdı: "Yok mu başımı alacak bir Hıristiyan?" Terk edilmişti, bir başınaydı. Sonra Türklerden biri onu yüzünden vurarak yaraladı. O da karşılık verdi. Fakat sonra bir diğeri ona arkadan ölümcül bir darbe indirdi ve [Konstantinos] yere yıkıldı. Avamdan bir asker gibi o halde bıraktılar; imparator olduğunu bilmiyorlardı...
>
> ... Sultan hayatta kalan Lukas Notaras'a, imparatora ne olduğunu sordu, o da bilmediğini çünkü Türkler Harisios Kapısı'nda [Edirnekapı-ç.] imparatorla karşılaştıklarında kendisinin İmparatorluk Kapısı'nda olduğunu söyledi. O sırada ordugâhtan iki asker öne çıktı ve biri sultana şöyle dedi: "Efendim, onu ben öldürdüm. Silah arkadaşlarımla yağmaya yetişmek için acele ettiğimden onu ölüme bıraktım." Diğeriyse, "Ona ilk darbeyi ben vurdum," dedi. O zaman sultan ikisine de imparatorun başını getirmelerini emretti. Derhal gidip, başını vurup sultana getirdiler. O da *Megas Duks*'a dönüp, "Doğruyu söyle. Bu baş, senin imparatorunun başı mıdır?" diye sordu. Başa dikkatle bakan Notaras'ın cevabı şu oldu: "Onundur. Bu, benim imparatorumun başıdır." Başkaları da inceleyip teşhisi doğruladı. Daha sonra Augustaion Sütunu'na dikilen bu baş, akşama kadar orada kalacaktı. Sonra da derisi yüzülerek samanla doldurulan başı [sultan] zafer alameti olarak Pers, Arap ve diğer Türk hükümdarlara gönderecekti.[37]

Yazdığı tarihi Sultan Mehmed'e adayan İmrozlu Kritovulos yine de imparatorun cesaretinden etkilenmişti.

> İmparator Konstantinos [öyle yazıyor] cengâverce savaşarak, etrafındakilerle birlikte İustinus [Kerkoporta?] Kapısı'nda ezilerek ölmüştür... Durumun umutsuz bir hal

aldığını görünce haykırarak söylediği son sözler şunlar olmuştu: "Şehir elden gidiyor, artık yaşamam için bir neden kalmadı." Bunu söyleyip düşmanlarının üzerine atıldı ve aldığı darbelerle can verdi. İyi bir adamdı, halkının koruyucusuydu fakat bahtsız bir hayatı olmuştu, en çok da hayata gözlerini yumarken.[38]

1449'dan beri Konstantinos'un hizmetinde olan ve yazdığı tarihçeyi 1480'den sonra bitiren Laonikos Halkokondiles de durumu şöyle aktarır:

Giustiniani yaralanıp geri çekildiğinde imparator, [Dimitrios] Kantakuzinos ve beraberindekilere şöyle söyledi: "Haydi, şu barbarlara saldıralım." Kantakuzinos öldürüldü; geri püskürtülen ve çekilmeye zorlanan Konstantinos da omzundan yaralandı ve öldü... Yeniçerilerden biri daha sonra imparatorun başını sultana götürdü ve ödüllendirildi. Olayın nasıl gerçekleştiği kimse tarafından tam olarak bilinmese de yanındakilerin çoğuyla birlikte kapı yanında [Ayios Romanos Kapısı] öldürüldüğü açıktır. Üç yıl ve üç ay hüküm süren [Konstantinos] avam tabakadan biri gibi öldü.[39]

Georgios Sfrantzis'in genişletilmiş hatıratını derleyen ve 16. yüzyılda yaşamış olan Makarios Melissinos, Konstantinos'un Ayios Romanos Kapısı yakınlarında öldürülmeden önce düşmana ağır kayıplar verdirdiğini aktarır:

Şehir ele geçirilir geçirilmez sultanın ilk kaygısı imparatorun hayatta olup olmadığını keşfetmekti. Huzuruna çıkan bazıları kaçtığını, bazıları saklandığını, bazılarıysa çatışmada öldüğünü bildirmekteydi. Durumdan kesin olarak emin olmak isteyen sultan, gerek Hıristiyan, gerekse Müslüman ceset yığınlarının araştırılmasını emretti. Çok sayıda baş yıkanıp temizlense de imparator teşhis edilemedi. Şans eseri keşfedilen ceset, imparatorun zırhı konusundaki geleneğe uygun olarak imparatorluk kartallarıyla işlenmiş dizlik ve çizmelerinden tanınmıştı. Memnun olan sultan orada bulunan bazı Hıristiyanlara naaşı hak ettiği şerefle gömmelerini emretti.[40]

Konstantinos'un Hıristiyan törelerine göre gömüldüğünü iddia eden tek anlatım budur.

Diğer 16. yüzyıl vakanüvisleriyse gerçekten çok fantezi eklemektedir. Yüzyılın ortalarında kaleme alınan ve *Ekthesis Khronike* adıyla bilinen eserin isimsiz yazarı durumu nispeten makul bir biçimde aktarmıştır:

> Bir grup Türk Ayios Romanos mahallesinde imparatorun başına üşüşmüştü. Onlar tarafından esir alınmak istemeyen [imparator] onlarla çarpıştı. İmparator olduğunu fark etmeksizin onun ve beraberindekilerin başlarını vurdular. Daha sonraları cesedini bulmak için büyük bir arayış başlatıldı, çünkü sultan onun hâlâ hayatta olduğundan ve kaçıp bir Frenk ordusuyla geri döneceğinden endişeleniyordu. Buna rağmen en sonunda baş bulunmuş, Mamalis ve diğer *arhon*lar tarafından teşhis edilmiş ve sultanın yüreğine su serpilmişti.[41]

*Megas Logothetis** Hieraks'ın 1580 yılında kaleme aldığı vezinli vakayiname Konstantinos'un eşi ve çocuklarının trajik sonunu ele alan bir kurguyla kaleme alınmıştır. Hieraks'ın iddiasına göre bu umutsuz anında imparator, eşi ve ailesiyle birlikte günah çıkardıktan sonra canlı ele geçirilmesinler diye onların kendi gözlerinin önünde idam edilmelerini emretmiş, daha sonra da maiyetiyle birlikte at üstünde kendi ölümüne gitmiştir. Ortadan ikiye bölünerek ölecekti. Aslen Halkokondiles, Hioslu Leonardo, Sansovino ve 16. yüzyılda yaşayan Pseudo-Dorotheos'un aktarımlarına dayanan Yunanca kaynak *Khronikon ton Tourkon Soultanon* (Türk Sultanları Vakayinamesi) da bu hikâyeye yer vermiştir. Patriklik *notarios*'u** olarak görev yapan Theodosios Zigomalas da Tübingen Üniversitesi'nin âlim profesörü Martin Crusius'a yazdığı mektupta bu hikâyeden bahsetmiştir, fakat her ikisinin de imparatoriçenin adını gün ışığına çıkaramadığını eklemek gerekir. Tabii bu durum hiç de şaşırtıcı değildir çünkü Konstantinos öldüğünde bekâr ve çocuksuzdu.[42]

Bu konudaki en uzun ve en garip kaynaklardan biri Konstantinopolis'in fethine dair, halihazırda iki versiyonu bulunan Eski Slavca anlatımdır. Bunlardan bir tanesi o zamanlarda günlük tutan Nestor İskender adlı birine atfedilir. Metnin aynı zamanda Rusça, Rumence ve Bulgarca redaksiyonları da bulunmaktadır. Nestor, Konstantinos ile Doğu'nun Beylerbeyi payeli bir Türk paşası arasındaki teke tek dövüşten bahsetmektedir. İmparator bu çarpışmadan galip çıkmıştı. Bundan sonra Konstantinos'un son Türk saldırısı sırasında surlarda açılan gedikte nasıl cesurca mücadele ettiğinden ve Yeniçerilerin, boynunu vurmak üzere nasıl vahşi hayvanlar gibi her yerde onu aradığından bahsetmekte-

---

* 16. yüzyıldan itibaren Patrikhane'nin tüm sivil kamu hizmetlerinin başındaki şahıs-ç.n.

** Kilise hiyerarşisinin dahil olduğu toplantılarda kâtiplik görevi gören şahıs-ç.n.

dir. Ölmeden önce Büyük Kilise'ye giden imparator yere kapaklanarak Tanrı'dan merhamet ve günahlarının affını diler. Patrik, ruhbanlar ve imparatoriçeyle vedalaşarak yola koyulup, "Kim ki Tanrı'nın kilisesi ve Ortodoks inancı için ölmek istiyor, benimle gelsin," diye haykırır. Arap atına atlayıp dörtnala Altınkapı'ya giderken yolda çok sayıda Türk'ü öldürür. Buna rağmen ceset yığınlarından dolayı kapıdan çıkmayı başaramaz. Burada düşmanın darbeleri altında can verir.

> İmparatoriçe derhal peçeye büründü; hayatta kalan subaylar ve asilzadeler de ona ve beraberindeki çok sayıda başka hanımefendiye önce Giustiniani'nin gemilerine, sonra da adalar ve Mora'daki ailelerinin yanına kadar eşlik ettiler... Mehmed, imparator ve imparatoriçe için derhal arama başlattı... Büyük Kilise'yi ziyaret ettikten ve orada daha fazla tahribata yol açılmasını yasakladıktan sonra imparatorluk sarayına gittiğinde bir Sırp kendisine imparatorun başını takdim etti... Sultan orada bulunan bazı Rum subay ve asilzadelerine yemin ettirerek [kesik başı] teşhis ettirdikten sonra altın ve gümüşten bir kutuya koyup saklaması üzere patriğe gönderdi; onu altın kakmalı bir kutuya koyan patrik, Büyük Kilise'deki mihrabın altına yerleştirdi. Buna rağmen, başka şahısların anlatımına göre Altınkapı'da imparatorun yanında olanların arasından hayatta kalanlardan birkaçı aynı gece başı çalmış ve muhafaza etmek üzere Galata'ya götürmüş... İmparatoriçeyi boşu boşuna arayan sultana *megas duks*, *megas domestikos* ve başkalarının onu bir gemiye bindirdikleri aktarıldı. Hepsinin işkenceyle öldürülmesini emretti. Böylece kehanetler gerçekleşti...[43]

Bu anlatımda Konstantinos'un Ayios Romanos Kapısı'nda mı yoksa Altınkapı'da mı öldürüldüğü konusundaki gibi belirgin tutarsızlıklar bir yana, kurgu olduğu açık olan öğeler göze batar. Bu tarihte imparatorun kesik başının teslim edileceği ve ona hak ettiği şerefi gösterecek bir Konstantinopolis patriği bulunmuyordu; gemiyle kaçacak bir imparatoriçe de yoktu; bu emanetin mihrabı altında gömüldüğü iddia edilen ve Büyük Kilise olarak bilinen Ayia Sofia'ya Hıristiyanların ayak basması fethin hemen sonrasında yasaklanmıştı. Nestor İskender'in orijinal günlüğü, belki de olayları düz bir şekilde aktarıyordu. Ancak yıllar geçtikçe kurgusal ve efsanevi eklemelerin yüklendiği açıktır.

Birbiriyle çelişen sayısız ifade Konstantinos'un nasıl ve nerede öldüğü sorusuna kesin bir cevap vermeyi imkânsız kılar. Geleneksel Rum anlatımına göre Ayios Romanos Kapısı'nda veya yakınlarında savaşırken bir

kahraman martir olarak ölmüştü. Türk ve Slav anlatımıysa kaçmaya çalışırken öldürüldüğü doğru olsun veya olmasın nihai sonun Altınkapı'da gerçekleştiğini belirtir. Hiçbir Rum tarihçi, doğal olarak son Bizans İmparatoru'nun kaçmaya çalışırken öldürüldüğü savını kabul etmeye kolayca yanaşmaz. Diğer yandan da eğer imparatorun tanınmaksızın öldürülüp boynunun vurulduğu, imparatorluk nişanlarının kaybolduğu veya çalındığı, Tursun Bey ve İbni Kemal'in ima ettiği gibi başının sultana hiçbir zaman takdim edilmediği Türkler tarafından kabul ediliyorsa, bu durum onların onur ve şanına yakışan bir şey değildir. Hioslu Leonardo, Nicolò Barbaro gibi zamanın yazarlarının anlatımlarında genelde Rumların cesaretini hakir görmeleri Rum versiyonunun doğru olma olasılığını güçlendiren bir etkendir. Konstantinos'un ölümü hakkında Bizanslı son tarihçilerden birinin veya diğerinin görüşünü kabul etmek, topyekûn olarak bakıldığında, belki de en mantıklısıdır. Sagundino'nun sözleriyle "ölümsüzlüğü hak eden bu prensin", cesaretinden ve atılganlığından şüphe duyamayacağımız bu hükümdarın anısına onlar daha hayırhah yaklaşmaktadır.[44] Konstantinopolis'e sonradan yakılan bir ağıtın da dediği gibi "mevkisinin sunduklarının tadına varamadan, kendisine kalan tek payeyle, Romalıların imparatorluğunun yıkılışıyla birlikte ruhunu teslim eden imparator olarak" öldü.[45]

Konstantinos'un ölümü hakkındaki en büyüleyici efsane, şehrin düşman eline düşmesiyle ilgili çok sayıda ağıtın birinde aktarılmıştır. Türkler Ayios Romanos Kapısı'nı aştıklarında biçare İmparator Konstantinos'un asilzadelerinden birkaçıyla birlikte surlarda mücadele ettiğinden bahseder.

> Sağında Bakire Meryem'e adanmış bir kilise vardı. Peşinde hadımlarıyla birlikte bir kraliçenin kiliseye yaklaştığını gördü. Onlar içeri girdiğinde bu kraliçenin kim olduğunu merak eden imparator ve asilzadeleri de peşlerinden içeri girdiler. Kutsal kapıyı açıp iç odaya [*ieron*-e.] girdiğini [gördüler]. Piskoposun tahtında oturmuştu, matemli bir görünüşü vardı. Daha sonra kutsal ağzını açıp imparatora hitap etti: "Bu bedbaht şehir bana adanmıştı ve birçok kez onu Tanrı'nın öfkesinden kurtardım. Şimdi de yine Oğluma [İsa] ve Tanrıma yalvardım. Fakat ne yazık ki, halkınızın günahları Tanrı'nın öfkesini uyandırdığından bu sefer düşmanlarınızın eline düşmenizi buyurdu. Şimdi Tanrı başka birinin gelip onu almasına izin verene kadar imparatorluk tacınızı burada, benim muhafazamda bırakın." Bunları duyan imparator yaslara bo-

> ğuldu. Tacını çıkarıp, elindeki asayla birlikte altarın üstüne bıraktı; gözünde yaşlarla orada dururken şöyle söyledi: "Hanımım, günahlarım yüzünden imparatorluk haşmeti elimden alındığına göre, ruhumu da tacım gibi sizin ellerinize emanet ediyorum." Meleklerin Hanımı cevap verdi: "Efendimiz Tanrı ruhunuzu azizlerinin yanında şâd eylesin." Dizlerinin üstüne çöken imparator tam onun dizini öpecekken kayboldu ve aslında onun melekleri olan hadımları da onunla birlikte sırra kadem bastılar. Ne taç, ne de asa bırakıldıkları yerdeydi çünkü bahtsız Hıristiyan ırkına merhamet gösterileceği güne kadar Tanrı'nın annesi onları muhafaza edecek. Bu durum orada bulunan ve bu mucizeye tanık olanlar tarafından sonradan aktarılmıştır. Şaşaalı giysilerini sıyırıp üstünden atan imparator, surların üstünden düşmanla savaşmak üzere asilzadeleriyle birlikte ileri atıldı. Güçlerini birleştirip karşılaştıkları bir grup Türk'le dövüştüler, fakat mağlup oldular. Onları kılıçtan geçiren Türkler bahtsız imparatorun başını durumdan mest olan sultana takdim ettiler.[46]

Bu efsane Konstantinos'un asasının ve tacının neden asla bulunmadığı sorusuna ulvi ve rahatlatıcı bir açıklama getirmektedir. İmparatorluk tacını hiç takmadığı için kaybetmesinin mümkün olmaması gibi bir gerçeklik, efsaneler âleminde önem teşkil etmez. Başka iddialara göre ölü veya diri imparator olarak teşhis edilmek istemediği için imparatorluk nişanlarını üstünden atmış, savaşın kargaşası içinde kendini kaybettirmişti. Meleklerin Hanımı'nın almadığı imparatorun kılıcı hakkında da garip hikâyeler bulunmaktadır. 19. yüzyılda Konstantinopolis'teki Tecco adlı İtalyan elçisi görev süresi boyunca büyük bir silah ve zırh koleksiyonu yapmış, memleketi Torino'ya döndüğünde bunları Armeria Regia'da (Kraliyet Cephaneliği) sergilemişti. Bu koleksiyonun içinde Hıristiyan figür ve sembollerle bezeli, üzerinde İmparator Konstantinos'a Yunanca ithaf taşıyan bir kılıç da bulunmaktaydı. 1857'de Fransız tarihçi Victor Langlois bu kılıcı incelemiş ve bu incelemeleri üç farklı dergide yayımlamıştı. Onun iddiasına göre bunun son Bizans İmparatoru'nun kılıcı olduğu konusunda şüphe yoktu. Kılıcın, Sultan II. Mehmed'in türbesinden geldiğini iddia ediyordu.

Konstantinopolis'in fethi konusuna odaklanan ilk modern Yunan tarihçi Aleksandros Paspatis'in inancına göre hemen hemen aynı Yunanca ithafı taşıyan bir kılıç 1452'de Kardinal İsidoros tarafından İmparator Konstantinos'a hediye edilmişti. Ne yazık ki Paspatis, bu bilgiyi hangi kaynaktan edindiğini bildirmemektedir. Buna rağmen kılıcın kendi yaşa-

dığı dönemde Konstantinopolis'te olduğunu iddia eder. Bu eser 1890'da basılmıştı. Langlois ise kılıcın 1857'de Torino'da olduğunu iddia etmekteydi. Belki de Torino'daki kılıç, kırk sene sonra Konstantinopolis'te görülenin bir kopyasıydı. V. Langlois'in Torino'daki kılıcın Konstantinos Paleologos'a ait olduğu yönündeki tespitine olan inancı, o daldaki başka hiçbir uzman tarafından kesinlikle paylaşılmaz.[47]

1886'da Konstantinopolis'teki Rum ahalisi tarafından gönderilen delegasyon Hellenlerin tahtının vârisi Prens Konstantinos'a, reşit olma yaşının gelmesi vesilesiyle bir tören kılıcı sunmuştu. Bu kılıcın tarifi, süslemeleri ve üstündeki ithaf, Torino'daki kılıcın bir kopyası veya tıpkıyapımı [*facsimile*] olduğunu ima etmektedir. Tabii kılıcın bizzat Konstantinos Paleologos'a ait olduğunun, hediyeyi verenlerin iddiası olması da mümkündür. Zamanın Atina gazetelerinden birinde çıkan ve kılıcın prense takdim edilişini konu alan bir haber, kılıcın üstüne işlenmiş yazıların yarısının göründüğü kabataslak bir çizimini de sunmaktadır. Gazetenin aktarımına göre kılıç her ne kadar Bizans tarzında olsa da son imparatora ait olduğu konusunda hiçbir kanıt bulunmamaktaydı.[48] Konstantinopolis ahalisi arasında Konstantinos Paleologos'a ait başka bir kılıç hakkında ilginç bir hikâye daha dolaşmaktaydı. Buna göre şehrin kuşatma altında olduğu sırada Tanrı, meleklerinden birini imparatora tahtadan bir kılıç takdim etmekle görevlendirmişti. Meleğin aracısı Agapios adlı kutsal münzevi keşiş, ilahi görevini yerine getirmek için derhal saraya gitmişti. "Efendimiz," demişti imparatora, "düşmanınız olan Türkleri yok etmek için bu kılıç size Tanrı tarafından gönderilmiştir." Kılıcın tahtadan yontulduğunu gören Konstantinos sinirlenmiş ve, "Süleyman'ın babası şanlı Davud'un kırk arşın uzunluğundaki muhteşem kılıcı bendeyken, tahta kılıcı ne yapayım?" diye haykırmıştı. Huzurdan kovulduğu için hiddetlenen keşiş, kılıcı Sultan Mehmed'e sunacak, o da içtenlikle kabul edecekti. Mehmed'in Konstantinopolis'i ele geçirmesine olanak sağlayan, bu tahta kılıç olacaktı. Agapios, Konstantinos'un dine karşı saygısız, şüpheli davranışından o kadar tiksinmişti ki Müslüman olmuştu.[49]

Konstantinos'un nasıl, nerede öldüğü ve başsız bedeninin akıbeti konusunda o kadar belirsizlik bulunmaktadır ki mezarının nerede olduğunu araştırmak saçma kabul edilebilir. 1538 yılında tamamladığı Türklerin kökeni konusundaki uzun incelemesinde Theodoros Span-

dunes (veya Spandugnino) şu gözlemi sunmaktadır: "Türk tarihçilerin aktardığına göre Mehmed kutsal imparatorun cesedinin bulunmasını emretmiş, bulduktan sonra da başında ağlamış, gereken tüm şerefi göstermiş ve mezara kadar ona eşlik etmiştir. Hıristiyanlar ise mezarın Konstantinopolis'in hiçbir yerinde olmadığını öne sürerek cesedin bulunduğu veya teşhis edildiği savını reddetmektedir."[50] Pseudo-Frantzis adıyla yazan Makarios Melissinos, Konstantinos'un Hıristiyan âdetlerine göre gömüldüğünü iddia eden tek Rum tarihçidir. Bu durum gerçekten de pek olası değildir. Sultanın son Bizans İmparatoru'nun mezarının şehirdeki Hıristiyanlara geçmişteki zaferleri hatırlatacak bir anıtmezar veya hac yeri haline gelmesine izin vermesi beklenemezdi. Naaşının Ayia Sofia'da gömüldüğü konusundaki rivayetin fanteziden ibaret olduğu açıktır.[51]

Buna rağmen Konstantinos'un mezarının bulunabilecek bir yerde olduğu konusundaki mit ortadan kaybolmamıştı. 1660'lı yıllarda yazan seyyah Evliya Çelebi Hıristiyanların imparatorlarını Perivleptos Manastırı'na, Türklerin ona verdikleri isimle Sulu Manastır'a gömdüklerine inanıyordu.[52] 1643'e kadar Ortodoksların elinde kalan Perivleptos gerçekten de bir imparatorun mezarına ev sahipliği yapmaktaydı fakat bu mezarın tarihi Konstantinos'tan çok daha eskiydi. 19. yüzyılda yaşayan bir Türk tarihçisi imparatorun kutsal bir kaynağın bulunduğu Vefa Meydanı yakınlarında öldürüldüğünü iddia ediyordu. Naaşı hayat veren kaynağa adanmış Zoodohos Pigi Manastırı'nda, Balıklı yakınlarında bir koruda defnedilmişti. Konstantinopolis Patriği Sinalı Konstantios'un 1844'te aktardığına göre, yortu günü 29 Mayıs olan Ayia Theodosia'ya adanmış ve vaktiyle Ayia Theodosia Kilisesi adıyla bilinen Gül Camii'nde birçok Türk imamın ve Hıristiyan ziyaretçinin, İmparator Konstantinos'un mezarı olduğuna inandığı bir türbe bulunmaktadır. Saf yabancılardan para kapma derdindeki yerel rehberlerin bu hikâyeleri uydurmada olmasa da körüklemede muhakkak payları olmuştur. 19. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden turistlere, imparatorun Vefa Meydanı'ndaki kabrini aydınlatan lambalara hükümet tarafından gazyağı tedarik edildiği söylenmişti. Hiçbir veri tarafından desteklenmeyen bu hikâyenin çevredeki bir kahvehanenin sahibi tarafından yayıldığını biliyoruz. Günümüzde hiçbir izi kalmayan kabir büyük ihtimalle ya bir dervişe ya da Osmanlı efsanelerine göre 1453'te imparatoru diri ele

geçirmek yerine öldürdüğü için sultan tarafından infaz ettirilen Arapis (veya Azapis) adlı bir askere aitti. Başka bir efsaneye göreyse mezar, şehir surlarına ilk çıkan Yeniçeri olan Dev Hasan'a aitti. Gerçek ne olursa olsun Vefa Meydanı'ndaki bu kabrin 19. yüzyıla kadar herhangi bir önem taşımadığı ve bilinmediği açıktır. Başka bir halk inanışına göreyse Konstantinos atalarının birçoğunun ebedi dinlenme yeri olan ve fetihten sonraki birkaç sene patriklik merkezi olarak kullanılan Havariyun Kilisesi'nde gömülmüştü. Rum mimar Hristodulos Havariyun Kilisesi'nin yerine Fatih Camii'ni inşa ettiğinde imparatorun naaşı Ayia Theodosia Kilisesi'ne (Gül Camii) taşınmıştı.[53]

Son derece bilgili bir tarihçi olan Dr. Paspatis, Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethi üzerine yazdığı eserinde Konstantinos'un cesedinin ne bulunduğunu ne de teşhis edildiğini, başının vurulmasının da Kievli İsidoros tarafından uydurulan bir mit olduğunu iddia etmektedir. İmparator büyük ihtimalle silah arkadaşlarıyla ve düşmanlarıyla aynı mezarı paylaşmaktadır; ne var ki asilce can verdiği mahalle 1890'da kötü kokusundan dolayı girilemez durumdaydı.[54] Konu üzerine bundan fazla spekülasyon yapmanın bir anlamı yoktur. 15. yüzyılda yaşayan mağlup Hıristiyanlar imparatorlarının nerede gömülü olduğunu bilselerdi bu sırrı kesinlikle kendilerinden sonra gelenlerle paylaşırlardı. Kantakuzinos ailesinden gelmekle övünen ve Konstantinopolis'i avucunun içi gibi bilen Theodoros Spandunes'in dediği doğrudur. 16. yüzyılda kimse Konstantinos'un mezarının yerini bilmiyordu. Asil ve kahraman İmparator Konstantinos'un ölümünü konu alan popüler Yunanca şarkılar bile nerede gömülü olduğu konusunda suskun kalır.

> Tek başına savaşarak öldü, ak ayaklı atının üstünde. On paşa ve altmış yeniçeri öldürdükten sonra kırıldı mızrağı, kılıcı ortadan ikiye ayrıldı ve yardımına koşacak kimse yoktu. Gözlerini semaya kaldırıp haykırdı: "Ey Kadirimutlak, ey âlemlerin yaratıcısı, halkına acı, Konstantinopolis'e acı." Türk'ün birinin kafasına indirdiği darbeyle atından düşen Konstantinos, toz toprak, kan içinde yatıyor yerde. Başını vurup bir mızrağın ucuna taktılar; cesedini de gömdüler bir defne ağacının dibine.[55]

Konudaki son sözü Spandunes'ten elli yıl sonra yazan *Megas Logothetis* Hieraks sarf edecekti: "İmparator Konstantinos'un ve asilzadelerinin mezarı, çok sevdikleri vatanlarıdır."[56]

6. Bölüm

Ölümsüz İmparator

Konstantinos iki kere evlendi. İlk eşi Maddalena-Theodora Tocco 1429'da ölmüştü. İkinci eşi Caterina Gattilusio ise 1442'de vefat etti. Her ikisinden de çocuğu olmadı. Georgios Sfrantzis ve başkalarının ona üçüncü bir eş bulma çabaları sonuçsuz kalacak ve sonuç olarak bekâr ve çocuksuz ölecekti. Bu doğrular günümüze ulaşan belgeler tarafından da teyit edilmektedir. Mora Despotu Thomas'ın oğlu olan yeğeni Andreas Paleologos Bizans tahtı üstündeki tüm haklarını 1494'ün Aralık ayında resmen Fransa Kralı VIII. Charles'a devretti. Andreas, kaleme aldığı belgede amcası Konstantinos'un çocuksuz ve imparatorluk unvanını devralacak herhangi bir halef bırakmaksızın öldüğünü özellikle vurgulayacaktı (*Constantini Palaeologi sui patrui sine liberis defuncti*).[1] Tüm bunlara rağmen Konstantinos'un geride dul bir imparatoriçe ve bir oğul veya birkaç kız çocuk bıraktığı efsanesi devam etmekteydi. Bu söylentinin Nestor İskender'in günlüğünün Slavca versiyonları aracılığıyla yayılmış olması mümkündür. Aeneas Sylvius, Papa V. Nicolaus'a yazdığı Temmuz 1453 tarihli mektupta bundan bahsetmekteydi; Aeneas aynı konuyu Konstantinopolis'in fethini ele aldığı *Cosmographia* adlı eserinde de işleyecekti. Burada içkili zafer kutlamaları sırasında Sultan Mehmed'in huzuruna çıkartılan İmparator Konstantinos'un eşi ve kızlarının yanı sıra sarayın önde gelen kadınlarının önce iğfal, sonra da katledildikleri aktarılmaktadır.[2] Aeneas başka bir yerde de Konstantinos'un oğlunun Pera'ya (Galata) kaçtığından bahsetmektedir.[3] 1461'de ölen Matthieu de Coucy adlı bir Fransız vakanüvis, sultanın Konstantinos'un dul eşini Ayia Sofia'da kirlettikten sonra haremine dahil ettiğini iddia etmektedir. Leo Allatius ise Konstantinos'un evli olarak öldüğünü daima reddetmiş, bu konudaki isabetli görüşleri yıllar sonra DuCange tarafın-

dan methedilmiştir.[4] Konstantinos'un hayali eşi ve çocuklarının akıbetini en dramatik ve trajik şekilde aktaransa *Megas Logothetis* Hieraks'tır; daha önce de belirtildiği üzere bu anlatım ondan, *Khronikon ton Tourkon Soultanon*'a, oradan da Tübingenli âlim Profesör Martin Crusius'a geçecekti.

Bu hikâye modern Yunan halk inanışına da geçmiştir. 1900'ler gibi geç tarihlere kadar anlatılan bir hikâyeye göre Konstantinos öldürüldüğünde var olduğu iddia edilen imparatoriçe, ondan altı aylık hamileydi. Sultan Mehmed kuzeyde seferdeyken imparatoriçe bir oğlan doğuracaktı. Vaftiz ettirdiği çocuğa Panagi adını verecekti. Seferden döndükten sonra çocuğun ismini soran sultana, isminin Han olduğunu söylemişti. Sultan sıklıkla sefere çıktığından çocuğu annesi büyütecekti. Çocuğa Yunanca eğitim verecek âlim hocalar ve onu Hıristiyan inancına uygun olarak yetiştirecek kutsal rahipler bulmuştu. Gençliğinde düzenli olarak kiliseye giden Han, büyüdüğünde camiye gitmeye başlamış, Kuran'ı İncil'den daha iyi bilir olmuştu. Zamanı gelince sultan olacak ve melanetinin odağına Hıristiyanlığı koyacaktı. Bununla birlikte ondan sonraki sultanlar Hıristiyan soyundan gelmiş oluyordu.[5] Başka bir efsaneye göre Türkler Konstantinopolis'i ele geçirdiğinde öldürülen imparatorun eşi kendisini saraya kapatmıştı. Mehmed her ne kadar kapıları kırmak için uğraşsa da başarısız olmuştu. En sonunda imparatoriçenin talep ettiği üç konuda imtiyaz sağlamayı kabul etmek durumunda kalmıştı. Şehirde sadece Hellenlerin kullanımına ayrılmış bir sokak olmalıydı; ölen Hıristiyanların naaşları Türk usulüne göre yüzleri kapalı değil, açık olarak cenazelerine götürülmeliydi; sultan tarafından bastırılan tüm sikkelerde Konstantinos veya Konstantinopolis adı bulunmalıydı.[6]

Bazı modern tarihçiler Konstantinos'un, fetih sonrasında sultan tarafından korkunç bir şekilde katledilen *Megas Duks* Lukas Notaras'ın kızı Anna ile evlenmese de nişanlandığını iddia etmiş olsa bile bu iddiayı destekleyen fazla bir veri bulunmamaktadır. Anna'nın kendisi imparatorla nişanlandığına dair bir iddiada hiçbir zaman bulunmamıştır. Kendisinin evlenmediği ve 1453'ten önce İtalya'da yaşadığı kesin olarak bilinmektedir.[7] Son olarak İmparator Konstantinos'un Fransa kralının kızlarından biriyle nişanlanmış olduğu yönündeki hikâye bazı Türk vakanüvislerinin kurgusuna dayanmaktadır. Kızının şanına layık 600 gemilik bir filo donatan kral güya bu gemileri Afrika ve Suriye kıyılarını

yağmalamaya göndermişti. Ele geçirdikleri ganimetin bir kısmı kızın drahoması olacaktı. Bu gemilerden yirmisi prensesi Konstantinopolis'e götürmekle görevlendirilmiş fakat o sırada şehri kuşatan Türkler bu gemilerin hepsini ele geçirmiş ve ganimete el koymuştu. Fransız prenses Hıristiyan İmparator Konstantinos'un değil, Osmanlı Sultanı Mehmed'in karısı, zamanı gelince de Sultan II. Bayezid'in annesi olacaktı.[8]

Artık mit ve efsanelerden, hayallerden, naif umutlar ve asılsız kehanetlerden oluşan bir dünyaya ayak bastığımız şüphe götürmez bir gerçektir. Mayıs 1453'teki o vahim Salı günü dünyaları başlarına yıkılan Hıristiyanların ilk tepkisi ümitsizlik ve şok olmuştu. Hislerini fethedilen şehirlerinin matemini tutarak ve ona ağıtlar yakarak ifade etmişlerdi. Elden giden azamet ve şaşaanın sembolleri haline gelen Konstantinopolis ve Büyük Kilise Ayia Sofia, adeta şahsi bir talihsizlik yaşıyormuş gibi doğrudan kendilerine hitap eden belagatli bir tarzın nesnesi olacaklardı. Bu yeni edebi tarzın ilk örneklerinden biri, İoannis Evgenikos tarafından yazılan *Monodia*'ydı.[9] Başlarına gelen felaketi şehir sakinlerine ve Ortodoks dininin saflığının menfaat sunağında kurban edildiği Floransa İttihadı'na atfeden bir tek o değildi. Havarilerle eş tutulan Büyük Constantinus'un ismini anıyor fakat bir zamanlar saygı duyduğu İmparator Konstantinos'u göz ardı ediyordu. İtalya'daki Bizans diasporasına mensup önemli âlimlerden biri olan Andronikos Kallistos (y. 1400-1480) da uzun ve ayrıntılı bir *Monodia* kaleme alacaktı. "Tüm Hellenlerin ortak ocağı, müşfik anası, dadısı, sığınağı ve hayırlı her şeyin kaynağı olan" şehrin yok edilmesinin yasını tutuyor, son derece abartılı retorik bir dille Themistokles'ten daha algılı, Nestor'dan daha natuk, Büyük Kiros'tan daha âlim, Rhadamanthys'den daha adil, Herkül'den daha cesur olan İmparator Konstantinos'un ölümüne ağıt yakıyordu.[10]

Bu ağıtlar geçmişe saplanıp kalmıştır. Andronikos Kallistos'un geleceğe yönelik umudu kalmamıştı. Şehir ve imparatorluk olmaksızın yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini söylüyordu. Gennadios Sholarios ve diğerleriyse yedinci binyıl kapandığında dünyanın sonunun geleceği yönündeki kehanette marazi de olsa bir avuntu buluyorlardı; ne de olsa çok beklemeleri gerekmeyecekti.[11] Nestor İskender'in düşüncesine göre Konstantinopolis'in kuruluşu ve kaybı sırasında Konstantin adlı imparatorların hüküm sürmesi sadece olağanüstü bir tesadüf değildi. Şehrin alın yazısının gerçekleşmesiydi. Roma da Romulus tarafından kurulmuş,

Romulus Augustulus'la sona ermişti. Her şey bitmişti. Bizans'ın da vadesi gelmişti.[12] Başkalarıysa küçük düşürülen Hıristiyanların Konstantinopolis'i eski şaşaalı günlerine bir kez daha kavuşturabileceğini ummaktaydı. Halkokondiles, Hellen ırkına mensup bir imparatorun bir kez daha tebaasından geri kalanların yaşadığı geniş topraklara hükmedeceği yönündeki umudunu dile getirmekteydi.[13] 15. yüzyılda ve sonrasında yaşayan daha batıl inançlı Yunanlarsa son imparator Konstantinos Paleologos'un onları kurtarmak için geri döneceğine inanmaktaydı. Aslında ölmemişti. Sadece uyuyor, cennetten gelecek çağrıyı bekliyordu. İnsanlar, şehirle ilgili çoğu kadim kehanetin gerçekleştiğini hissediyor, fakat daha gerçekleşmemiş kehanetlerin de bulunduğu inancıyla kendilerini avutuyorlardı.

Değişik tarzda yazılan ağıtlardan biri de hatalı olarak Rodoslu şair Emmanuil Georgillas'a atfedilen "Konstantinopolis'e Ağıt" adı verilen uzun şiirdir. 1453'te kaleme alınan bu şiir, konuda kalem oynatan çok sayıda nazım ve nesir ustası tarafından yaratılacak, sonrasında da Yunan halk inanışına intikal edecek çok sayıda *monodia*'nın* ilkiydi. Şair, bu şiirde fethedilen ve yok edilen kutsal şehre ağıt yakmaktadır. Buna rağmen asıl amacı Batılı Hıristiyan hükümdarları şehri Türklerin elindeki köleliğinden kurtarmaya teşvik etmektir. Papayı, Venediklileri, Cenevizlileri, Fransa kralını, Burgonya dükünü ve hatta İngilizleri Konstantinopolis'i kurtarmak için haçlı seferine çıkmaya ikna etmeyi amaçlamaktadır. Şiir, Mora'da başlayan hükümdarlığının ilk günlerinden beri son İmparator Konstantinos Dragazes'in peşini hiç bırakmayan makûs talihten matemli bir biçimde bahsederek başlar. İlk hatası kiliseleriyle, manastırlarıyla, *arhon*'larının ev ve mülkleriyle birlikte Glarentza'yı yok etmek olmuştu. Bunu yapmasını ona kim tembih etmişse hatalıydı; makûs kaderi bu suçtan ileri geliyordu. Mora ve Mistras despotu olduğunda *Eksamilion* surlarını otuz gün içinde inşa ettirmişti. Ancak bunu yöredeki toprak sahiplerine sıkıntı ve cefa çektirerek başarmış, yol açtığı tek şey ise sefalet olmuştu; Türkler bu surları yıktığında bunun bedelini ödeyen önce zengin Korinthos şehri, sonra da Patras olacak, Konstantinos'un başarıları felaketle son bulacaktı.

Ağabeyi bilge İmparator Kaloioannis'in [İyi İoannis-ç.] ölümüyle talihsizliği daha da artacaktı. Onun öldüğü an Ortodoks Hıristiyanların

---

* Bir kişinin ölümü hakkında şairin ağzından yazılan tek sesli mersiye-ç.n.

mahvoluş ânıydı. Konstantinopolis'in temelleri sarsılmaya başlamıştı. Konstantinos'un Mora'dan çağrılıp bu talihsiz şehirdeki tahta oturtulması kötüye alametti, zira talihsizlik peşini bırakmıyordu. Buna rağmen onu şehre getirmiş, Ayia Sofia'da ona taç giydirmişlerdi; 29 Mayıs günü, hiç doğmaması gereken o kara gündeyse ...* Türkler şehri ele geçirmişti. Doğulu ve Batılı tüm Hıristiyanların günahlarının neden olduğu bu olayın yası tutulmalıydı. Ancak suçlanması gereken kişi imparator değildi. Bu, imparatorun hatası değildi. O ve halkı umutlarını papa ve kardinallerinden, Fransa kralından, Batılı dük, kont, prens ve cumhuriyetlerden, Alman imparatorundan, Sırplardan, Ruslardan, Macarlardan ve diğer Hıristiyan ülkelerden gelecek yardıma bağlamıştı. İmparator, Venedik'ten, Cenova'dan, Katalanlardan ve tüm İtalya'dan gemilerin gelmesini bekliyordu. Fakat bu umutları gerçekleşmeyecekti; dediklerine göre kendi kılıcının üstüne düşerek ölecekti. Şair daha sonra Konstantinopolis'in Türkler tarafından yağma edilmesinin dehşetini tasvir etmekte, Batılı hükümdarları, özellikle de papayı bu talihsiz şehri kurtarmaları için yüreklendirmeye uğraşmakta, oyalanıp Türklerin Doğu'da güçlerini pekiştirmesine izin vermeleri durumunda Batı'nın da kısa zaman içinde yutulacağı yönünde onları uyarmaktadır. Şiirin sonlarına doğru talihsiz İmparator Konstantinos Dragazes'e doğrudan hitap ederek şöyle sormaktadır: "Söyle bana, neredesin? Hayatta mısın, yoksa kendi kılıcınla mı can verdin? Fatih Sultan Mehmed kesik başlar ve cesetler arasında aradı fakat hiç bulamadı seni... Tanrı'nın her şeye kadir sağ elinin altında saklandığını söyleyenler var. Keşke ölü değil de sağ olsan."[14]

Şehrin akıbetine ağıt yakan ve 1453'te veya bundan kısa bir süre sonra yazılmış "Konstantinopolis'e Ağıt" adlı anonim bir şiir de bulunmaktadır. Biraz daha halk dilinde yazılan bu şiirin yazarı büyük ihtimalle Kıbrıslıdır. Sultan Mehmed ve yırtıcı ...leri* tarafından canlı ele geçirilmek istemeyen talihsiz İmparator Konstantinos'un Giritli askerlerine başını kesip Girit'e götürmeleri için yalvarırken öldüğünü renkli ve dramatik bir biçimde anlatmıştır. Şair, bir zamanların anlı şanlı Konstantinopolisi'nin geleceği hakkında umutlu değildir. Şehir artık "Turkopolis" [Türk şehri-ç.] olmuştur. Görevi Ayia Sofia'yı korumak olan melek şehri terk etmiştir. Halk arasında bu koruma görevini devra-

* Yazarın özetlediği o döneme ait şiirde burada bir hayvanın ismi yer almaktadır-yay.n.

lacağına inanılan genç adamsa başka bir kılıkta gelmiştir: Şehri kuranların değil, Deccal'in, Mehmed'in oğludur. Melekler ve azizler onları artık kollamayacaktır.[15]

Tarihçi Dukas, şehrin fethini konu aldığı eserinde şu hikâyeyi aktarır:

> ... [Türkler surları aştığında] bütün kadınlar, erkekler, rahip ve rahibeler Büyük Kilise'ye doğru hareket etmeye başladılar. İnsanlarla tıkanmış halde olan o yol görülecek şeydi. Herkesin Büyük Kilise'ye iltica etmesinin sebebi şudur: Çok seneden beri bazı sahte falcılar şehrin halkına istikbalde şehrin Türklere teslim olacağını, Türklerin şehre askeri kuvvetle gireceğini, Rumları keseceklerini ve bu yürüyüşlerinin Büyük Constantinus Sütunu'na (Çemberlitaş) kadar varacağını söylüyorlardı. O anda gökten inen eli kılıçlı bir melek, bu kılıcı sütunun yanında duran ismi cismi bilinmeyen, yoksul ve gösterişsiz birine verecekmiş. Melek ona şunları söyleyecekmiş: "Bu kılıcı al ve Tanrımızın halkının kanını yerde bırakma." Hıristiyanlar tarafından kovalanan ve kaçarken kılıçtan geçirilen Türkler bozguna uğratılacakmış; Hıristiyanlar onları şehirden, doğudan ve batıdan atacak, İran sınırında Monodendrion adı verilen yere kadar süreceklermiş... Halk içinde uzun zamandır yaygın olan inanışa göre Haç (veya Constantinus) Sütunu'nu arkasında bırakanlar güvende olacaktı.*

Halkokondiles de Ayia Sofia'ya doğru telaşla ilerleyen mültecilerin yarattığı bu izdihamdan bahsetmekte, kehanete göre Türklerin Tauri Mahallesi'nde bulunan Boğa (Meydanı) veya Theodosius Forumu adı verilen meydanda [günümüzde Beyazıt Meydanı-ç.] durdurulacaklarını aktarmaktadır.[16]

Daha sonra ortaya çıkan Yunan halk inanışına göre Türkler, Kızıl Elma Ağacı (Kokkini Milia) veya Monodendrion adı verilen yere kadar doğuya sürüleceklerdi; burasının Türklerin anavatanı veya Muhammed'in doğum yeri olduğuna inanılıyordu. Kendisine Hıristiyan halkını ve şehri kurtarma görevi verilecek olan, "Sarazenleri" ezecek ve "sarışın ırkları" ehlileştirecek "yoksul adam" hakkındaki efsaneyse birkaç kehanetin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Peygamber Daniel'in Rüyaları veya Vahiyleri olarak bilinen kitaplar İsmailoğulları'nı yok

---

* Yazarın seçtiği cümleler, *İstanbul'un Fethi, Dukas Kroniği (1341-1462)*, çev. V. Mirmiroğlu, Kabalcı Yayınları, 2013, s. 197 ve *Tarih-Anadolu ve Rumeli (1326-1462)*, Mikhael Dukas, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 256-7 ile karşılaştırılarak çevrilmiştir-e.n.

edecek ve onları Monodendrion'a kadar sürecek Ptoholeon adlı "yoksul imparator"dan bahsetmektedir. Hikâyenin diğer anlatımlarına göreyse "öldü sanılan imparator" Tirannis veya Tirannos adlı bir şehirde gün ışığına çıkacak, "sarışın ırkların" kendisine müttefik olarak girişti̇ği büyük bir muharebede İsmailoğulları'nı bozguna uğratacaktı.[17]

29 Mayıs 1453'te Constantinus Sütunu'nun arkasındaki Ayia Sofia katedraline doluşan Bizanslılar sütunun yanında bekleyen "yoksul imparatorun" kendilerini kurtaracağı yönündeki naif inanca amansızca aldanmışlardı. Buna rağmen kehanetlerin tekrar yorumlanmaya açık oldukları da şüphe götürmeyen bir gerçektir. Sonraki kuşaklar şehirlerinin ölen ve tamamen unutulan bir imparator tarafından yeniden kurulup eski şanına kavuşturulacağına inanıyorlardı. Uzun uykusundan uyanan imparator, asasını bir kez daha kavrayacaktı. Çok sayıda farklı anlatımı bulunan bu vezinli hikâye *Bilge Leo'nun Kehanetleri* olarak bilinen esere dayanmaktadır.[18] Bu anlatımların bir kısmında efsanevi "yoksul adam" daha muazzam birinin gölgesinde kalmaktadır. Hayata dönecek imparator, Hıristiyan Konstantinopolis'in son günlerinin kahramanı ve mermere dönüşerek ölümsüzleşmiş olan Konstantinos Paleologos'tu. Mermere dönen imparator bu şekilde ölümsüzleşmişti. Türkler tarafından öldürülmek üzereyken Tanrı'nın meleklerinden biri tarafından kurtarılmıştı. Melek onu alıp göğe çıkardıktan sonra mermere dönüştürmüş ve Altınkapı yakınlarında yeraltındaki bir mağaraya saklamıştı. Burada uyuyan mermer imparator uyanmak için meleğin çağrısını beklemekteydi. Efsaneye göre Türkler bu mucizeden haberdar olsalar da mağarayı henüz bulamamışlardı. Bu yüzden de şehri kurtarmaya gelen imparatorun giriş yapacağı Altınkapı'nın çevresini duvarlarla örmüşlerdi. Tanrı öyle buyurduğunda melek aşağı inecek, imparatoru hayata döndürüp son savaşta kuşandığı kılıcı ona geri verecek; canlanan imparator şehre girecek, Türkleri Kızıl Elma Ağacı'na kadar sürecekti.

Diriliş, tahta oturma ve uyuyan imparatorun zaferlerinden oluşan efsane zinciri Giritli ressam Georgios Klontzas'ın 1590 tarihli vakayinamesindeki on yedi minyatürde betimlenmiştir. Bu minyatürlerden birinde meleklerin himayesinde kabrinde istirahat eden imparator resmedilmiştir. İmparator bir minyatürde Ayia Sofia'da taç giyerken, bir diğerinde Konstantinopolis'teki saraya girerken betimlenmiştir. Daha sonraki altı minyatür onu Türklerle savaş içinde resmeder. Serideki

diğer minyatürlerde Kapadokya'da bulunan Caesarea'da [günümüzde Kayseri-ç.] dua etmekte, ordusuyla birlikte Filistin'e ilerlemekte, muzaffer bir şekilde Konstantinopolis'e ve en sonunda da Kudüs'e girmektedir. Kudüs'te Çarmıh'ı ve tacını Diriliş Kilisesi'ne götürmekte ve ruhunu Golgota'da Tanrı'ya iade ettikten sonra aynı kilisede gömülmektedir. Dirileceği gün gelene kadar mermere dönen yani uyuyan imparatorun gizlendiği yer ise geçmişte seferlerden zaferle dönen imparatorların şehre girdiği Altınkapı yakınlarıydı. Türklerin bu kapının çevresine gerçekten duvar örmeleri, kehaneti daha inanılır kılmaktaydı; bunu yapmalarının nedeninin kehanette doğruluk payı olmasından korkmaları olduğu düşünülüyordu. Ne de olsa Türk inanışına göre Konstantinos Altınkapı'da öldürülmüştü.[19]

1625'te Bâb-ı Âli'de Britanya elçisi olarak görev yapan Sir Thomas Roe, Altınkapı üzerindeki bazı antik heykel ve taş oymaları yerlerinden söküp antika koleksiyonuna eklemek üzere Buckingham düküne göndermek için izin istemişti. Altınkapı'nın duvarlarla çevrilmiş ve şehir "Yunan İmparatorların" elinden çıktığından beri kapalı olduğunu gözlemlemişti. En sonunda bu heykel ve oymaları elde edememesinin nedeni resmi mercilerden gelen müdahale değil, bölge sakinlerinin muhalefetiydi. Yörede yaşayan Türkler batıl inançları doğrultusunda Altınkapı'dan ve onunla ilişkili her şeyden korku duymaktaydı. Sir Thomas'ın çevirmeninin ona aktardığı üzere bir kehanete göre Altınkapı üzerindeki heykeller efsunluydu, yerlerinden oynatılmaları durumunda "şehrin başına büyük bir felaket gelecekti. Yeraltında bir mahzenden bahsediyordu, fazla anlayamadım; ... neredeyse şehrin o kısmında bir isyan çıkardıysam da taşları alamadığım doğrudur."[20]

Konstantinopolis'teki Britanya elçisinin eşi Lady Mary Wortley Montagu 1717 tarihinde Türk batıl inançlarına dair ilginç bir hikâye aktarmaktadır. Bu hikâyenin merkezinde Fransa kralının İsveç Kralı XII. Karl'a [Türkiye'de Demirbaş Şarl adıyla bilinir-ç.] hediye etmek istediği son derece iyi muhafaza edilmiş bir Mısır mumyası bulunmaktaydı. "O [Fransa Kralı] bunun için büyük bir meblağ ödedi. Türklerse (zira yolculuk sırasında İstanbul'dan geçmesi gerekiyordu) bunun büyük projenin bir parçası olduğu inancındaydılar. Kafalarındaki kuruntuya göre bu kimbilir kimin naaşıydı ve imparatorluklarının akıbeti gizemli bir biçimde bunun korunmasına bağlıydı. Bu vaka vesilesiyle bazı eski keha-

netlerin akla gelmesi üzerine mumya Yedikule'de hapsedilmişti; hâlâ da burada kilit altında tutulmaktadır."[21] Bu hikâyeyi bir Türk'ten duyan Fransız gezgini ve sonranın konsolosu Pouqueville'in aktarımına göre mumyayı taşıyan konvoyun Edirnekapı'da Yeniçeriler tarafından önü kesilmiş, mumyaya el koyulmuştu. Bunun azizlerden birinden kalma kutsal emanetler olduğunu düşünen Yeniçeriler mumyayı Yedikule'ye götürmüş, burada muhafız gözetimine koymuşlardı. 1799 ila 1801 yılları arasında bizzat orada hapis yatan Pouqueville mumyanın nerede tutulduğunu keşfetmişti. Bunun Türkler nezdinde şehri koruyan uğurlu bir tılsım olduğu kendisine söylenmemiş, mumyanın doğaüstü güçlerine son derece saygısız olan Pouqueville ise başını koparmış ve cebine koyarak dışarı çıkarmıştı.[22] Yine de Lady Wortley Montagu'nun hikâyesinde bir doğruluk payı olması mümkündür; en azından kurtarıcı imparatorun efsanevi naaşının Yedikule'de bulunan Altınkapı Mahallesi'ne musallat olması ve bir gün yeniden canlanarak şehrin başına "büyük bir felaket" getireceği yönündeki inanış hakkında.

Uyuyan imparatorun uyanmasının ilk alametinin bir öküz böğürtüsü olacağı söylenmekteydi. Buna rağmen uykudan uyanacak şahsın ismi konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktaydı. 9. yüzyılda yaşayan Patrik Tarasios bir iddiaya göre bu uzun uykudan uyanacak imparatorun isminin İ harfiyle başlayıp –kurtuluşu simgeleyen– S harfiyle [σωτηρία/ *soteria*-ç.] biteceğini öngörmüştü, başka bir deyişle bu imparatorun adı İoannis olacaktı. Bilge Leo'nun da gelecek imparator ve patriklerin bir listesini çıkardığı bilinmekteydi. Bu liste de İoannis adlı bir imparatorla son bulmaktaydı ki bu büyük ihtimalle Konstantinos'un ağabeyi ve selefi VIII. İoannis'ti. Leo'nun yıldızlar, ruhlar ve bunların güçleri konusundaki bilgisine her zaman hayranlık duymuş olan Halkokondiles, Leo'nun Konstantinos'u imparatorlar arasında saymamasının nedeni olarak "imparatorlara yakışan haşmetle ölmeyip, barbarlar tarafından öldürülmesini" göstermiştir. Patrik III. Grigorios'un listede yer almamasının nedeniyse görevinden istifa edip İtalya'ya gitmesiydi.[23] 9. yüzyılın karanlık gölgelerinden geleceğe bakan Patrik Tarasios, gelişen olayları Bilge Leo tarafından kaydedilen ve Halkokondiles tarafından gerçek olarak kabul edilen şekliyle öngörmüşe benzemektedir: VIII. İoannis Konstantinopolis'te geleneklere uygun olarak taç giyen son Bizans imparatoruydu.

Efsanenin başka anlatımlarına göreyse Yedikule'deki Altınkapı'da yatan naaş ya İoannis Paleologos'a ya da Ortodoks inancına göre Vahiy Kitabı'nı yazan ve bu yüzden konuda büyük bir otoriteye sahip olan Havari Yuhanna'ya aitti. Uzun, aksakallı yaşlı bir adam olduğu söylenen Yuhanna, elinde tuttuğu kitaba hem Türklerin hem de Hıristiyanların tüm günahlarını yazmaktaydı. Altınkapı'ya giriş kesinlikle yasaktı. Yine de yaşlı adamın yakınına gelebilenler onun şöyle söylendiğini duymuştu: "Henüz zaman gelmedi. Çanlar o saati çalmadı. Günahların affedileceği gün henüz gelmedi." Türk muhafızların burada her gece bir kandil yaktıkları, cesedi her sene yeniledikleri bir örtüyle örttükleri söyleniyordu. Konstantinopolis'in bir gün yedi ülke tarafından kuşatılıp ele geçirileceği, daha sonra bu ülkelerin şehrin kontrolü için kendi aralarında savaşacağı kehanet edilmişti. Sokaklardan oluk oluk kan akacak, bu savaş dünyanın başlangıcından beri görülen en büyük felaket olacaktı. Bunun akabinde uzun uykusundan uyanan İmparator İoannis veya Havari Yuhanna* şehrin ortasında durarak yedi ülkeye şu çağrıyı yapacaktı: "Durun! Yeterince kan döküldü." Savaş bitecek, İoannis (veya Yuhanna) ahretin saadetine mahzar olarak üç gün üç gece hüküm sürdükten sonra sırra kadem basacaktı. Bundan sonra Bizans'ta barış hüküm sürecekti.[24]

Hem Türkler hem de Rumlar tarafından bilinen benzer başka bir halk inanışına göre eski adı Ayia Theodosia veya Güller Bakiresi (Μονή τής Άγιας Θεοδοσίας εν τοις Δεξιοκράτου) Kilisesi olan Gül Camii'nin mahzenmezarında [kripta] 1453'ten beri uykuda olan üç kutsal şahıs vardı. Dik bir biçimde uyuyan bu şahısların yanına yaklaşan kişi eğer Hıristiyansa ağırbaşlı bir sesle gün ve saatin henüz gelmediğini söylediklerini duyabilirdi. Halkın günahları henüz affedilmemişti. Bu üç kutsal şahıs ellerinde tuttukları defterlere Hıristiyanların her bir kabahatini [*peccadillo*] kaydetmekteydi. En azından 18. yüzyıla kadar var olan başka bir halk inanışına göreyse "uyuyan imparator" Ayia Sofia'da bir tabutta yatmaktaydı.[25] Bu sırada Bizans kehanet külliyatı Rusçaya da çevrilmişti. 15. yüzyılda yaşayan Nestor İskender'in beyanatına göre Pataralı Methodios'un ve Bilge Leo'nun Konstantinopolis'in akıbeti hakkındaki tüm kehanetleri tahakkuk etmiş, bu kehanetlerin gerçekleşmesini bekleyenler haklı çıkmıştı.[26] Bu kâhinlerin eserlerinde rastlanan tema-

* Bu cümle, kitapta şöyledir: "... *sleeping John, Evangelist or Emperor...*"-e.n.

lardan Rus yorumcularının gözünde yüksek önem arz edenlerinden biri, İsmailoğulları'nı yenecek, Yedi Tepeli Şehir'i (yani Konstantinopolis'i) ve Bizans İmparatorluğu'nu fethedecek, uzun zaman önce kaybolan imparatorun yanında çarpışacak "sarışın ırktı". Daha önceleri bu sarışın ırkların Bizans'ın düşmanı olan Kuzey ülkelerinden gelen halklar veya Normanlar olduğu düşünülüyordu. 18. yüzyıldaysa bu ırkın, merkezi Konstantinopolis'te olan Ortodoks Hıristiyan İmparatorluğu'nun yeniden hayat bulması için savaşmaya razı, hatta hevesli Ruslar, özellikle de Moskoflar olduğu fikri ortaya çıkmıştı.[27]

Şehrin sarışın Rus ırkı tarafından kurtarılacağı, Büyük Constantinus'un bilimsel çevrelerin dikkatine ilk kez 17. yüzyılda sunulan mezarının üstündeki esrarengiz yazıt tarafından teyit edilmese de öngörülüyordu. Meali konusundaki yorumlar Patrik Gennadios Sholarios'a atfedilmiştir. Bunun daha önce kaydedilmemiş ve Gennadios'un eserlerinin derlendiği özetlerde yer almamış olması ilginçtir. Gerçekte hem bu yazıt hem de hakkındaki yorum 1570'te derlenen ve halk dilinde yazılan vakayinamesi ilk kez 1631'de Venedik'te basılan mahir yazar Monemvasialı Pseudo-Dorotheos tarafından uydurulmuştur. Kısa zamanda büyük sükse yapan kitap birçok kez baskıya girecekti. Bu eserin aynı zamanda Slavca, Romence ve Rusça baskıları da bulunmaktadır. Moskova'nın Üçüncü Roma olduğu, Kutsal Rusya'nın mukaddes görevinin Türkleri Konstantinopolis'ten sürmek olduğu kibrini beslemekte Bizans kehanet edebiyatının payı büyüktür.[28]

Pseudo-Dorotheos, hem Yunanca hem de başka dillerde çok satacaktı. Buna rağmen, Agathangelos adlı birinin görüm ve vahiylerinin toplandığı bir kitap, 18. yüzyılda halk tarafından daha fazla tutulmaktaydı. İddialara göre 1279'da Messina'da derlenen bu kitap 1555'te Milano'da basılmış, 1751'de Edirneli bir Rum arşimandrit [Ortodokslarda piskoposun astı başpapaz-ç.] tarafından Yunancaya çevrilmişti. Metnin, adı Theoklitos Poliidis olan bu ruhbanın elinden çıktığı son derece açıktır. Osmanlı İmparatorluğu gerileme dönemine girip, Rusların Konstantinopolis ve Yunanistan üzerindeki çıkarları önem kazanmaya başladığında *Agathangelos'un Görümleri* izlenecek yol konusunda onlara adeta kılavuz olacaktı. O sıralarda Türklerden henüz bağımsızlığını kazanmamış olan Yunanistan'ın ilk anayasasını kaleme alan Rigas Ferailos saf bir köylü değildi. *Agathangelos*'u okuduktan sonra 1790'da Vi-

yanalı bir yayıncıyı bu kitabı basmaya ikna etmişti.[29] Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan ve 1820'lerde Yunanistan'ın bir kısmının bağımsız hale gelmesinden sonra bile kehanet ve yorum piyasasına talep azalmayacaktı. Atina'da basılan ilk kitaplardan biri 1838 yılında Lefkaslı [günümüzde Lefkada-ç.] Petros Stefanitzis'in topladığı kehanetler derlemesidir. Bu kitapta, kâhinlerin ağzından çıktığı iddia edilen birçok kehanet arasında Pataralı Methodios'un kehanetlerine, Büyük Constantinus'un kabrinde yer aldığı iddia edilen düzmece yazıta, Patrik Tarasios ile Bilge Leo'nun kehanetlerine ve Agathangelos'un görümlerine yer verilmiştir. Bilgili Dr. Stefanitzis Yunan anakarası ve Ege Denizi'ndeki adaların Türklerin elinden alınmasının sadece bir başlangıç olduğu kelamını yayıyor, bundan sonra da Konstantinopolis'in geri alınacağı yönündeki kehanetlerin gerçekleşeceği savını güçlendiren kanıtlar ortaya koyuyordu.[30] Onun bu beyanları, 19. yüzyıl boyunca hem politikacıların hem de daha sıradan Yunanların sahip olduğu, Konstantinopolis'teki ölümsüz imparatorun dirilmesinin, merkezinde bu şehir bulunan yeni bir Yunan imparatorluğunun kurulmasına öncü olacağı yönündeki tehlikeli inancı kamçılıyordu. Stefanitzis, Megali İdea, yani Büyük Fikir olarak bilinen bu inanışı körüklüyordu. Buna rağmen Stefanitzis saf bir ahmak değildi. Son derece iyi bir öğretim gören Stefanitzis tıp eğitimini tamamlamış, Mesolongi'de son günlerini geçiren Byron'un tedavisine yardımcı olmuş, kendisine Byron'un kılıcı hediye edilmişti.[31]

19. yüzyılın sonlarına doğru uyuyan imparator efsanesi zamanın Yunan şairleri için önemli bir tema oluşturacaktı. Georgios Bizyinos'un (1849-1896) yazdığı "Son Paleologos" adlı şiir bir melek tarafından uyandırılan ve kılıcına geri kavuşan imparatorun Türkleri Kızıl Elma Ağacı'na kadar sürmesiyle son bulmaktadır.[32] Georgios Zalokostas (1805-1858), ilk kez 1854'te basılan "Kılıç ve Taç" adlı şiirinde Cennetin Efendisi tarafından muhafaza edilen Konstantinos'un tacının sarışın bir imparatora giydirilmek üzere iade edileceği günü öngörmektedir.[33] Bu efsane, Hellenlerin Danimarkalı kralı I. Georgios'un (1863-1913), ancak kendisinin bilebileceği nedenlerle, vârisi olan oğlunu Konstantinos adıyla vaftiz ettirmesiyle daha da anlam kazanacaktı. Agathangelos ve Stefanitzis okurları iyice coşacak, Athos Dağı'ndaki [Aynaroz-ç.] keşişlerin kehanetlerinin sayısı tavan yapacaktı. Belli ki Yunan tahtının vârisi doğrudan Bizans'ın hem ilk imparatoru Büyük I. Constantinus'un

hem de son imparatoru XI. Konstantinos Paleologos'un dahil olduğu hanedanlık soyundan gelmekteydi. Konstantinopolis'teki Rumların şehrin son Hıristiyan imparatoruna ait olduğunu iddia ettikleri kılıcı genç Konstantinos'a takdim ettiklerine değinmiştik. 1913'te Yunanistan tahtına çıktığına tebaasından birçok kişi onu XII. Konstantinos adıyla selamlayacaktı. 1912-1913 Balkan Savaşları sırasındaki liderlik başarıları ve Türklerin Selanik'ten sürülmesi bir sonraki durağın Kızıl Elma Ağacı olduğu yönündeki fanteziyi körüklüyordu. Başbakanı Eleftherios Venizelos'la arasının bozulmasından dolayı birçok kişinin inancına göre kutsal görevi olan icraatları tamamlayamadan tahttan inmesi talihsiz bir gelişmeydi.[34]

Megali İdea'nın havası, Anadolu'daki Yunan işgalinin 1922'de felaketle sonuçlanmasıyla söndü. Aynı sene Hellenlerin kralı Konstantinos ikinci kez tahttan inmek zorunda bırakıldı. Bir yanılsamadan ibaret olan uyuyan imparator artık huzur içinde istirahat edecekti. Buna rağmen uyuyan imparatorla ilgili mit, suya sabuna dokunmayan bir efsane, bir masal olarak hayata tutunacaktı. Bu efsanenin modern Yunan edebiyatında belki de en şairane tezahürü şair Kostis Palamas'ın ilk kez 1910'da basılan uzun şiiri "Kralın Flütü"dür:

Kralım ben, mermer uykumdan uyanacak,
Kalkacağım esrarengiz kabrimde ayağa,
Tuğlalarla kaplı Altınkapı'yı açacak,
Günlerini göstereceğim Halifelere, Çarlara.
Onları Kızıl Elma Ağacı'nın ötesinde kovacak,
Ulaşacağım yine kadim hudutlarıma.[35]

Efsanenin bilinen son anlatımı 1970'lerde halk arasında yaygınlaşan "Mermer İmparator" isimli şarkıda karşımıza çıkar:

Efsanedeki Kızıl Elma Ağacı'na iki kuş yolladım.
Ama biri öldürüldü, biri yaralandı, geri dönmedi.
Mermer imparatordan bir haber, bir söz duymadım.
Ama nineler çocuklara onun masallarını söyledi.
Kızıl Elma Ağacı'na iki kırlangıç yolladım,
Ama kaldılar orada birer hayal gibi...[36]

7. Bölüm

Küllenen Korlar

Paleologos hanedanının kurucusu İmparator VIII. Mihail, onları Roma kilisesiyle birliğe zorladığı için hem halk hem de kilise tarafından zındık ve hain ilan edilmiş halde ölmüştü. Ortodoks imparatorların geleneksel cenazesinin şaşaasından men edilmişti. Onun soyundan gelen Konstantinos Paleologos ise, ölümünü çevreleyen gerçek durum ne olursa olsun, Ortodoks kilisesinin gözünde kahramanca can vermişti. Buna rağmen Floransa İttihadı'nı tanımadığına dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Roma kilisesiyle birlik içindeyken, 15. yüzyılda yaşayan Alman bir şairin deyimiyle gayretkeş bir Katolik iken ölmüştü.[1] Konstantinos hayattayken çok sayıda kişi tarafından zındıklık ve dine ihanetle suçlamıştı. Konstantinos'u kutsal kılacak olan ölümüdür. Patrik Gennadios sükûnetini korumuştu. İmparatorun aziz ilan edilmesini şüphesiz desteklemeyecekti. Hıristiyan usullerine uygun gömülmesi de zaten mümkün değildi. Fakat eski tebaası, yani Ortodoks Hıristiyanlar, Konstantinos'a bir martir olarak hürmet edecekti. Dini sapkınlık içinde öldüğünü ya unutuyorlar ya da görmezden geliyorlardı. Mermere dönüşmüş halde uyuyarak gününün gelmesini bekleyen imparator, hayatiyetini sürdürmeyi başaran Ortodoks inancının görünmez bir sembolü haline gelecektir. 29 Mayıs 1453 sabahı acımasızca kesilen Ayia Sofia'daki komünyon ayinini tamamlamak üzere bir gün geri dönecek olan rahip hakkında hikâyeler anlatılıyordu. Kilisenin duvarlarıyla bir olup kaybolmuştu. O da ölmemiş, uyuyor, gününün gelmesini bekliyordu.[2]

Türkler, Altınkapı'nın yakınlarındaki gizemli varlıktan korktukları gibi bu hikâyenin de gerçek olabileceği konusunda bir tedirginlik sergiliyorlardı. Ayia Sofia'nın duvarlarından birinin en yüksek yerlerinden birinde kilitli bir kapı olduğu söyleniyordu. Sultan Mehmed bu kapının

zorla açılmasını emretmişti. Buna rağmen şehirdeki kilit ve taş ustalarının hiçbiri kapıyı yerinden oynatamamıştı. Şehir yeniden Hıristiyanların eline geçene kadar bu kapının kapalı kalması Tanrı'nın takdiriydi. Kapı ancak bundan sonra kendi kendine açılacak, kapıdan çıkan rahip ayinine kaldığı yerden devam edecekti. Başka bir hikâyeye göre bir seferinde Osmanlı hükümeti altından yapılmış bu kapıyı maddi gereksinimler dolayısıyla yerinden söküp eritmeye, yerine bronzdan bir tane koymaya karar vermişti. Bu iş İngiliz bir teknisyene verilmişti. Fakat "İngiliz olmasına rağmen Hıristiyan" olan bu teknisyen durumdan rahatsız olmuştu. Durumu ülkesinin İstanbul'daki elçisine bildirmiş, elçi de sağduyulu bir şekilde Türk otoritelerine kapıya dokunmamalarını salık vermişti. Türklerin şansına, bu önerisi dikkate alınmıştı.[3]

Fatih Sultan Mehmed'in nezdinde daha gerçekçi ve acil olan bir endişeyse Bizans tahtı üzerinde hak iddia eden herhangi birinin destekçi toplayıp, sorun çıkarmasıydı. Konstantinos Paleologos'un soyundan gelen kimse bulunmuyordu. Sultan yine de imparatorun ailesine dahil tüm erkeklerin dikkatle gözetim altında tutulduğundan veya safdışı bırakıldığından emin olmak istiyordu. Bunun yanı sıra 14. yüzyılda Bizans tahtında oturan İmparator VI. İoannis'in soyundan geldiklerini iddia eden Kantakuzinos ailesinin hayatta kalan mensupları da vardı. Kantakuzinos'lar zaman içinde ele geçirilip tasfiye edilmişlerdi. Konstantinopolis'e getirilen çok sayıda Kantakuzinos, 1477'de toplu ca infaz edilmişti.[4] İmparatorluk aristokrasisinin bir kısmıysa 1453'te Türklerin elinden kurtulmayı başarmıştı. 29 Mayıs'ta mülteci dolu Cenova bayraklı bir geminin yolcu listesi günümüze kadar ulaşmıştır. Bu listede Paleologos ailesine dahil altı kişi, iki Kantakuzinos, iki Laskaris, iki Komninos ve iki Notaras'ın yanı sıra adları bilinmeyen ailelere dahil çok sayıda başka mülteci bulunmaktadır. Geminin kaptanı Zorzi Doria bunlardan bir kısmını Hios'a, bir kısmınıysa Venedik kontrolündeki Girit'e götürmüş, mülteciler daha sonra buradan Mora, Korfu ve İtalya'ya devam etmişlerdir.[5]

İtalya'ya ve batıya kaçanlar sultanın pençesinden kurtulmuştu. Konstantinos'un kardeşleriyse hâlâ Mora'daydı. Onlardan rahatsızlık duysa da onları tehdit olarak görmeyen sultan, Mora'da despotluk oynamalarına izin veriyordu. Despotluklarını sürgünde yeni bir Bizans İmparatorluğu'nun yaratılması için toplanma noktası haline getirme

umuduna sahip olmaları mümkündür. Buna rağmen birlikte hareket etmeyi hiçbir zaman başaramayan Dimitrios ile Thomas, Türklere karşı mücadeleye devam etmektense birbirleriyle savaşmaya daha niyetlilerdi. 1452'de, Konstantinopolis kuşatması başlamadan hemen önce Konstantinos, Mora'ya acil bir mesaj gönderip kardeşlerinden birinin şehri müdafaaya gelmesini talep etmiş, sultan ise bunu engellemek için Turahan Bey'i bir kez daha Mora'yı işgal ve tarumar etmeye göndermişti.[6] Türkler kanlı icraatlarını bitirip oradan ayrıldıklarında Dimitrios ile Thomas'a karşı bir isyan baş gösterecekti. Bu isyanı başlatan ve ona önderlik eden Mora'ya yerleşen Arnavut göçmenlerdi. Bu göçmenler yöredeki çok sayıda Rum toprak sahibinin şikâyetlerini de körüklüyordu. Manuil Kantakuzinos adlı birini kendilerine lider olarak seçtiler. Daha önceki yıllarda Konstantinos'un hizmetinde olan ve Kalavrita'da Anconalı Ciriaco'yla buluşan Georgios Paleologos Kantakuzinos'un oğluydu. Arnavutlar arasındaki ismiyse Ghin Cantacusino'ydu. Bu isyan sadece kısmen başarılı olacaktı. Sultan, Mora'nın Arnavutların kontrolü altına geçmesine izin vermek niyetinde değildi. Despot Dimitrios ile Thomas, ne kadar zayıf ve kavgacı olurlarsa olsunlar onun emrindeydiler. 1453'ün Aralık ayında asayişi sağlamak için Yunanistan'a bir ordu daha gönderdi. Buna rağmen isyan ancak bir sonraki senenin Ekim ayında, yaşlı Turahan'ın birliklerinin bölgeye intikal etmesiyle bastırılabilecekti. Cesur despotlar otoritelerini sağlama almalarına yardım etmesi için Türkleri davet etmişti. "Sahte Despot" Manuil Kantakuzinos Mora'dan sürülmüştü. Sultan ise ödül olarak Dimitrios ile Thomas'tan hatırı sayılır büyüklükte nakit paradan oluşan bir haraç talep edecekti.[7]

Mora'nın kaosa sürüklenmesini hiçbir şey engelleyemeyecek gibi görünüyordu; Konstantinos'un kardeşleri de yönetim konusunda anlaşmaya ve kaynaklarını birleştirmeye hiçbir zaman ikna olmayacak gibiydi. Thomas hâlâ Batılı Hıristiyan liderlerin ve papanın Yunanistan'ı kurtarmak üzere yeni bir haçlı seferi başlatabileceği yönünde naif bir inanca sahipti. Batılı Hıristiyanlardan asla bir şey beklememiş olan Dimitrios ise Türk efendilerini memnun etmenin daha iyi olacağı yönünde gerçekçi bir bakış açısına sahipti. Sultana haraç verecek parayı ikisi de bulamamıştı. Sonunda Mehmed'in ikisine de tahammülü kalmayacaktı. Mayıs 1458'de Edirne'den kendi ordusunu getirdi. Atina zaten iki

yıl önce Türklere boyun eğmişti. *Eksamilion* ise bir harabe yığınından başka bir şey değildi. Sultanın işgaline karşı tek ciddi direniş Despot Dimitrios'un egemenlik alanında bulunan Korinthos'tan gelmişti. Topçularına Akrokorinthos'u [Korinthos şehrinin tepesindeki akropolis-ç.] kuşatıp topa tutmalarını emreden sultan, Thomas'ın Mora'daki dirliğini fetih ve tarumar etmek üzere ordusunun geri kalanıyla birlikte güneye doğru hareket etti. Tripolis'e kadar böyle devam ettikten sonra yönlerini değiştirip Patras'a vardıklarında şehir teslim olacaktı. Buradan kıyıyı izleyerek yeniden Korinthos'a doğru çıkan ordunun yolundaki tüm yerleşimler birer birer teslim olacak ya da teslim olmaya zorlanacaktı. Akrokorinthos'taki müdafiler sonunda 1458'in Ağustos ayında silah bırakmaya ikna edildi.

Sultanın belirlediği teslim koşulları Konstantinos'un imparatorluğunun son kalıntısı olan Bizans Mora Despotluğu'ndan geriye sadece ufak bir parça bıraktı. Korinthos, Patras ve yarımadanın kuzeybatısı artık doğrudan Türklerin kontrolü altındaydı. Turahan'ın oğlu Umur Bey buraya vali olarak atandı. Dimitrios ile Thomas'ın Mistras'ı ve Mora'nın geri kalanını ellerinde tutup bu toprakları ve sorumluluklarını ellerinden geldiği kadar paylaşmalarına, sultana yıllık haraç ödemeleri koşuluyla lütfedilmişti. Sultan, bu iki kardeşin arasında önceden zoraki var olan barışın daha da daralan bu topraklarda yaşamaya mahkûm edildiklerinde sürdürülmesinin imkânsız bir hal alacağından şüpheleniyordu. Bu şüpheleri kısa zaman içinde haklı çıkacaktı. Sultan bölgeden ayrılır ayrılmaz aralarında kavga etmeye başladılar. Thomas, takviye birlikler göndermesi için papadan bir kez daha ricada bulunacaktı. Dimitrios ise sultanı kardeşine karşı kendisini desteklemeye davet ediyordu. Her ikisi de güya yönetimleri altında olan halk üzerinde güç sahibi değildi. Yerel toprak sahipleriyse zaten genel olarak tercih ettikleri üzere ihtilafa ve kaosa bulaşmakta serbest kalmışlardı.[8]

Sultan, II. Pius adıyla papa olan Aeneas Sylvius'un Despot Thomas'ın çağrılarına ve Kardinal Bessarion'un devamlı teşvikine cevaben Mora'nın kurtarılması amacıyla bir haçlı seferi düzenleyebileceğinden endişeleniyor olabilirdi. Papanın 1459'da Mantova'da bir konsey topladığını ve aralarında Bessarion'un da bulunduğu papalık sefirlerini haçlı seferi konusunda vaazlar vermek için Almanya'ya ve başka ülkelere gönderdiğini şüphesiz biliyordu. Henüz bu denemeler pratik anlamda bir yardımla

sonuçlanmamıştı. Buna rağmen sultan, papanın Thomas'a yardıma göndermek üzere 300 askerden oluşan bir birlik topladığının şüphesiz farkındaydı. Bu birlik Ancona'dan çıkıp Mora'ya intikal etmiş, Patras'a saldıran Thomas'ın askerlerine katılmıştı. Her ne kadar bu saldırı başarısızlıkla sonuçlansa da Thomas Kalavrita'yı Türklerin elinden kurtarmayı başarmıştı. Bu bir haçlı seferi olmaktan çok uzaktı. Kısa zaman içinde ilgileri dağılamaya başlayan İtalyan paralı askerler yavaş yavaş ülkelerine dönmeye başlayacak, Thomas da bir kez daha Dimitrios'la kavgaya tutuşacaktı. Papa II. Pius'un hayalleri ve Bessarion'un iyi tanıdığı bu ülkeyi kurtarma yönündeki umutları suya düşmüş, son imparator Konstantinos'un kardeşleri arasındaki bir başka savaşın gürültüsü arasında unutulmuştu. 1459'un sonlarına doğru sultanın emirleri doğrultusunda hareket eden Lakedemonia piskoposu onları tekrar bir araya getirip barışı koruyacaklarına dair yemin ettirdi. Birkaç hafta içinde yeniden savaşa tutuşacaklardı.[9]

Sultanın sabrı taşmıştı. Balkanlar'da ve Anadolu'da uğraşması gereken daha acil sorunlar vardı. Yunanistan'daki kaosa bir çözüm bulmanın ve Mora'nın Bizans İmparatorluğu'nun hayatta kalan son iki despotunun hâkimiyeti altında Osmanlı'ya bağlı vasal bir devlet olduğu yönündeki yalana son vermenin zamanı gelmişti. Fetih ve ilhak tek çözümdü. 1460'ın Nisan ayında Mehmed bizzat komuta ettiği bir orduyla önce Korinthos'a, oradan da Argos harabeleri üzerinden Mistras'a geçti. Despot Dimitrios herhangi bir direniş göstermeksizin teslim oldu. Halihazırda ailesinin güvenliğini sağlamak için onları Monemvasia'daki aşılmaz kayalıkların üstündeki kaleye göndermişti. 29 Mayıs 1460'ta, Konstantinopolis'in fethinin yedinci yıldönümünde, Mistras Türklerin eline geçecekti. Bessarion ile hocası Plethon'un retoriğinde o kadar önemli bir yere sahip olan Bizans Spartası'nın bu kadar uysal bir biçimde teslim olması en hayırlısıydı. Diğer türlü geriye sadece Ovidius'un dizelerine göre "beş para etmez" olan antik Sparta toprağı kalacak, kiliseler, saraylar, kütüphaneler ve sanat eserleri intikam peşindeki Türkler tarafından yok edilecekti. İslam yasasına göre direniş gösteren şehirlerin yağma ve yok edilmesi caizdi. Konstantinopolis'in akıbeti de bu olmuştu. Mora'da direnmeye cüret eden birkaç yerleşimin başına da aynısı gelmişti. Erkekler katledilmiş, kadınlar ve çocuklar esir edilmişti. Sultanın askerlerine halkı dehşete düşürmeleri emredilmişti. Mülteciler güneye,

Venedik kontrolündeki Coron ve Modon limanlarına akın etmekteydi. Mora Despotluğu'ndaki başarısızlığa mahkûm direnişin son mensubu, bundan önce adına hiç rastlanmayan Konstantinos Graitzas adlı, Paleologos ailesine mensup biriydi. Patras yakınlarındaki Salmeniko'da 1461'in Temmuz ayına kadar tutunacaktı.[10]

Bu sırada has Paleologos'lar, yani son İmparator Konstantinos'un kardeşleri görev yerlerini terk etmişti bile. Despot Thomas ile ailesi Temmuz 1450'de önce Modon'a, oradan da Venedik mandası altındaki Korfu'ya kaçmıştı. Yanlarında, takriben 1478 yılında Korfu'da hayata keşiş olarak veda edecek olan sadık Georgios Sfrantzis de vardı. Tahtı yeniden ele geçirmesini sağlayacak bir haçlı seferi başlatma umudunu hiçbir zaman yitirmemiş olan Thomas, Kasım'da Roma'ya gitti. Patras'tan beraberinde papaya takdim etmek üzere Havari Andreas'ın başını getirmişti. Son derece romantik biri olan Papa II. Pius, 1462 yılının Mart ayında Roma'da Thomas'ı samimi bir şekilde ağırlayacaktı. Havarinin bu kutsal yadigârı papaya Bessarion'un elinden verilecek, bu takdim sahnesi papanın Sant' Andrea della Valle Kilisesi'ndeki mezar anıtında da betimlenecekti. Papa ve kardinalleri, ödül olarak Thomas'a payeler verecek, maaşlar bağlayacaktı. Thomas Mayıs 1465'te öldüğünde hâlâ İtalya'da davasını savunuyordu.[11] Kardeşi Dimitrios ise Mistras'ın teslimiden sonra köşeye sıkışmıştı. Her ne kadar sultanın nezdinde ayrıcalıklı bir konumda da olsa, sonuç itibariyle esir hayatı yaşıyordu. Sultan, Dimitrios'a dostça davranmış, ona Trakya'da toprak bahşetme sözü vermişti. Buna rağmen karısı ve kızını Monemvasia'daki sığınaklarından geri çağırmakla ve onları sultanın vicdanına bırakmakla mükellefti. Dimitrios kendisine tahsis edilen İmroz ve Limnos, Samothraki ve Thasos adalarından elde ettiği gelirle bir süreliğine Edirne'de konforlu bir hayat sürecekti. Fakat takriben 1467'de sultanın gözünden düştü. Malı mülkü elinden alınarak utanç içinde Didimotihon'a sürüldü. 1470'te keşiş olarak ölecek, soyu da onunla birlikte son bulacaktı. Tek kızı Eleni çoktan ölmüştü ve karısı Theodora da kocasından birkaç hafta sonra hayata veda edecekti.[12]

Buna rağmen Paleologos hanedanının soyu henüz tükenmemişti. Konstantinos'un kardeşi Thomas 1465'te ölmüştü. Fakat eşi Caterina'dan olan dört çocuğunun üçü sürgünde Thomas'ın soyunu devam ettirecekti. Cenovalı Prens Centurione Zaccaria'nın kızı olan Cate-

rina 1462 yılının Ağustos ayında öldüğünde Korfu'da gömüldü. Büyük kızı Eleni Palelogina Sırbistan Despotu Corce Brankoviç'in üçüncü oğlu Lazar'la evlenmişti. Mora'dan ayrılıp kayınpederinin Tuna Nehri üzerinde inşa ettirdiği devasa Semendire Kalesi'ne yerleşmişti. Lazar tam anlamıyla rezil biriydi. 1458'in Ocak ayında öldüğünde Eleni üç kızına tek başına bakmak zorunda kalacaktı. Sultan Mehmed bir sonraki sene Semendire'yi alacak ve Sırp despotluğuna son verecekti. Sultan, dul Eleni'nin ülkeden ayrılmasına izin verecekti. Eleni de bir süre Ragusa'da kaldıktan sonra annesine katılmak üzere Korfu'ya geçti. 1473'ün Kasım ayında rahibe olarak yaşadığı Santa Mavra Adası'nda, yani Lefkas'ta hayata gözlerini yumacaktı. Paleologos adını devam ettirecek bir oğul sahibi olmamıştı.[13]

Thomas ile Caterina'nın küçük kızlarının adıysa Zoi'ydi. Zoi on altı yaşına geldiğinde Papa IV. Sixtus Rusları Roma Katolik dinine döndürme umuduyla onun Moskof Büyük Knezi III. İvan'la evlenmesini sağladı. Papa, Zoi'nin drahomasını karşılayacak ve onu 1472 yılında Roma'da İvan'la bizzat nişanlayacaktı. Buna rağmen Moskova'da yapılan düğün töreni atalarının Ortodoks dinine uygun olarak yapılacaktı. Ruslar Zoi'ye Sofia adını koymuştu; kendisine "Moskova'nın yeni Konstantin'i" adıyla hitap edilmesinden hoşlanan İvan ile son Bizans imparatorunun yeğeninin arasındaki birliktelik, Moskova'nın "Üçüncü Roma" olduğu konusundaki büyümekte olan fanteziye biraz temel kazandırıyor gibiydi. Zoi'nin dört oğlu olacaktı. Çift başlı kartal arması, onlara annelerinden miras kalacaktı fakat bu armayla anılan Paleologos ismi için aynısı söylenemezdi. Korkunç lakabıyla tanınan IV. İvan, Zoi'nin torunuydu.[14]

Despot Thomas'ın hayatta kalan iki oğlu, 1453 doğumlu Andreas ile 1455 doğumlu Manuil'di. İtalya'da, Kardinal Bessarion'un gözetimi altında büyümüşlerdi. Onlardan büyük icraat bekleyen Bessarion, iki gencin ezberlemesi için sürekli artan zorlukta risaleler yazıyordu. Babaları 1465'te öldüğünde Papa II. Pius bu iki gence maaş bağlatacak fakat onun halefi olan IV. Sixtus aynı cömertliği göstermeyecekti. Manuil, 1476'da Roma'dan ayrılarak kendisini Sultan Mehmed'in vicdanına emanet edecek, sultan tarafından kendisine toprak bahşedilecek ve belli bir gelir bağlanacaktı. Evli ve iki çocuk sahibi olan Manuil'in çocuklarından İoannis genç yaşta ölecek, Andreas ise Müslüman olacaktı.[15]

İmparator Konstantinos'un yaşça en büyük yeğeni, Thomas'ın büyük oğlu Andreas Paleologos, çoğunluk tarafından –ki bunların arasında Bessarion da vardı– hem Bizans tahtının hem de Mora Despotluğu'nun gerçek vârisi olarak kabul görüyordu. Andreas, papa tarafından bahşedilen despot unvanının yanı sıra kendi kendine *imperator Constantinopolitanus* unvanını da yakıştırmıştı. Andreas, sonunda büyük bir hayal kırıklığı yaratacaktı. Bessarion'un 1472'deki ölümünden sonra ona sorumluluklarını hatırlatacak kimse kalmamıştı. Catherine adlı Romalı bir hayat kadınıyla evlendi. Bu olaydan sonra papanın bir süre kendisini maddi açıdan desteklemeyi reddetmesi üzerine kız kardeşi Zoi-Sofia'nın yanında kalmak üzere iki kez Moskova'ya gidecekti. 1490'dan sonra Roma'ya dönen Andreas, Türklerin elinde olan Mora'yı yeniden fethetmek üzere düzenlenecek bir sefere maddi destek sağlamaya papayı ikna etti. Para bulundu, harcamalar yapıldı ancak sefer sonuçsuz kaldı. Andreas sonrasında Fransa Kralı VIII. Charles'tan himaye ve destek talebinde bulunacak, 1494'te onun sarayını ziyareti sırasında Bizans tahtı üzerindeki tüm haklarını ve bunun getirdiği tüm unvanları Charles'a devredecekti. Kendisi Mora Despotu unvanıyla yetiniyordu. Andreas, VIII. Charles'ın 1498'deki ölümüyle birlikte hamisiz ve neredeyse meteliksiz kalmıştı. 1502'nin Nisan ayında, ölümünden hemen önce tüm unvanlarını Aragon Kralı Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi Isabella'ya miras bırakan vasiyet yazmıştı. Aynı senenin Haziran ayında yoksulluk içinde ölecekti. Dul kalan eşi kocasının cenaze masraflarını karşılamak için papadan yardım dilemek zorunda kalacaktı. Bazı iddialara göre çocuksuz ölmüştü; bazılarına göreyse 1508'de papalık muhafızlarının komutanı olarak işe alınan Konstantinos adlı bir oğlu vardı. Rusça bazı kaynaklardaysa Andreas'ın Batılı kaynaklarda adı geçmeyen Maria adlı bir kızı olduğu iddia edilmektedir; bu kız daha sonra, halası Zoi-Sofia'nın çabaları sonucu Vereialı Prens Vasili Mihailoviç'le evlendirilmiştir.[16]

Böylece Paleologos hanedanına dahil, yani son Hıristiyan İmparator Konstantinos'un soyundan gelen tüm erkeklerin soyu 16. yüzyılın başında tükenmişti. Ancak basit bir biçimde ispatlanabilen bu gerçek Bizans imparatorluk unvanı üzerinde hak iddia eden şahısların günümüze kadar Avrupa'nın farklı yerlerinde baş göstermesini engelleyemeyecekti. Paleologos ailesi Bizans zamanında bile birçok ülkeye yayılmıştı ve bu adı taşıyan herkes imparatorluk tahtı üzerinde hak iddia eden hanedana

dahil değildi. Buna rağmen Paleologos ailesine dahil şahıslar, kendileri ile Romalıların son imparatoru arasında bir bağlantı keşfetmek ya da uydurmaktan kendilerini alıkoyamıyorlardı. Bizans harabelerinden kaçan mülksüz bir mülteci, Paleologos adını kullanarak bir prens, papa veya kardinalden belirli bir gelir elde edebiliyor veya en azından saygıdeğer bir statü kazanabiliyordu. Bu soyadına sahip birçok şahıs Kuzey İtalya'ya, Venedik, Pesaro veya Viterbo gibi şehirlere yerleşecekti. 15. ve 16. yüzyıllarda Venedik ordusunda *stradioti*, yani hafif süvari olarak görev yapan çok sayıda Paleologos bulunmaktaydı. Venedik belgelerinde bu soyada sahip şahısların *Serenissima*'nın hizmetindeki "gayretli" maharetlerinden sıklıkla bahsedilmektedir. Yöneticiliği hakkındaki belgeler günümüze kadar ulaşan ve 1532'de ölen Theodore Palaiologos, büyük ihtimalle Mistras'tan geliyordu. Bu isme sahip başka şahıslar arasında 15. yüzyılın sonlarında yaşayan İoannis, 1586'da karşılaştığımız Annibale ve oğlu Leziniano ile 1460'larda yaşayan ve sayıları hâlâ şaşırtıcı düzeylerde olan Paleologos ailesine dahil bazı Atinalıların soylarını dayandırdıkları Andreas Paleologos Graitzas bulunmaktadır.[17] 16. yüzyılın başlarında Lucio (veya Livio) Andronico Paleologo adlı biri Pesaro yakınlarında bulunan Santa Elpidio a Mare'de yaşamaktaydı. Roma'da Dominikan mezhebine geçen ve aynı yüzyılın daha sonraki yıllarında Avrupa'yı baştan başa gezen Hioslu dinbilimci Jacobus Palaeologus da imparatorluk soyundan gelmekle övünüyor, Andreas'ın torunu olduğunu iddia ediyordu. İlahiyat aşkı onu sonunda Lutherci inancın sahillerine kadar taşıyacak, Papa XIII. Gregorius'un emriyle dini sapkınlık suçundan 1585'te yakılacaktı. Çocukları arasında, 1603'te Prag'da yaşadığı bilinen Theodore adlı bir oğlu vardı. Jacobus'la aynı dönemde Viyana'da Panaiotus (veya Panagiotes) Palaeologus adlı biri yaşamaktaydı. Cezai bir suç isnadıyla mahkemeye çıkarıldığında kendisini has bir Palaeologus ve "Lakedemonia'nın gerçek prensi" olarak tanıtmış, buna rağmen dolandırıcılık ve kalpazanlık suçlarından hüküm giymekten kurtulamamıştı.[18]

Viterbo şehri ile Paleologos ailesi arasında özel bir ilişki olduğuna inanılıyordu. Bu durum Latince *Vetus verbum*'un (=Viterbo) ve Yunanca *Palaios logos*'un [eski söz-e.] yanıltıcı bir şekilde etimolojik olarak eşit tutulmasından kaynaklanmaktaydı. Bu ve bunun gibi birçok müphem kanıt Paleologos ailesinin köklerinin bu şehirde olduğu savını destekle-

mek için kullanılıyordu. Ortaçağların sonlarına doğru kendilerini Kuzey İtalya'da bulan adı sanı bilinmeyen bazı Paleologos'lar için bu da toplumsal bir itibar sağlıyordu. Yüzyıllardır keşfedilmemiş ve gözden kaçan çok sayıda doküman ve yazıt bu jenealojik hak talepleri sayesinde sanki ilahi bir inayetle açığa çıkmıştı.[19] Bunların yanı sıra Kuzey İtalya'da ailenin daha eski bir dalı da bulunmaktaydı. Bu dalın kökü İmparator II. Andronikos Paleologos'la onun ikinci eşi Montferratlı Yolande-İrini'dir. Yolande, sırf kocasına inat olsun diye en büyük oğlu Theodoros'u babadan oğla geçen bir unvan olan Monferrat Markisi ilan etmiş, Cenovalı eşiyle birlikte Lombardiya'ya yerleştirmiştir. Geride meşru bir vâris bırakmayan Giangiorgio'nun 1533'teki ölümüyle ailenin bu kolu da kurumuştur. Buna rağmen Momferrato-Paleologo soyadı Yunanistan'daki Kefalonya Adası'nda 17. yüzyıla kadar devam edecekti. Fakat bu soyada sahip olan şahısların son Bizans imparatorunun ailesiyle aralarında bir bağlantı olduğunu iddia etmeleri mümkün değildi.[20]

Siros Adası'ndaki Paleologos'lar ise 1429'da Konstantinopolis'te ölen ve iki çocuğu olduğu söylenen Selanik Despotu Andronikos Paleologos'un çocuklarından birinin soyundan geldiklerini iddia ederler. Ailenin başka bir dalıysa köklerini Mora Despotu ve Konstantinos'un ağabeyi Theodoros üzerinden babaları İmparator II. Manuil'e dayandırmaktadır. Theodoros'un başka bir yerde adı geçmeyen Emanuel Petrus adlı bir oğlu olduğu iddia edilir. Malta ve Fransa'ya yerleşen Paleologos'ların onun soyundan geldiklerine dair söylentiler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de 1944'te ölen ve damarlarında akan imparatorluk kanından –her ne kadar ataları Rumen asıllı olsalar da– her daim onur duymuş olan Fransız diplomat ve yazar Maurice Paléologue'tur.[21] Ailenin Rumen kolu Türklerin Eflak ve Boğdan'ı Rum asıllı prenslere emanet etmeleriyle ortaya çıkmıştı. Bu prensler, Konstantinopolis'in Fener [Fanari] Mahallesi'nde bulunan Ortodoks Patrikliği çevresinde toplanan varlıklı ve nüfuzlu Rum tüccar topluluğunun arasından seçilmekteydi. Fanaryotlar [Fenerli Rumlar] olarak bilinen bu ailelerin arasında Paleologos adını alıp imparatorlara dayanan soylarıyla böbürlenenler de bulunmaktaydı. Bunlardan bazılarıyla Tuna Nehri'nin diğer tarafında bulunan ve günümüzde Romanya sınırları içinde kalan Fanaryotlar arasında da bağlar bulunmaktaydı. Buna rağmen hiçbir Paleologos, gıptayla arzu edilen bu kazançlı *hospodar*'lık, yani beylik mevkiine ne

Eflak'ta ne de Boğdan'da nail olabilmişti. Bu makamlar için girişilen yarışta Kantakuzinos ailesine şüpheli bir bağlantı iddiasında bulunan ya da asalet hiyerarşisinde kendilerinden daha alt basamakta yer alan Argiropulos ve Mavrokordatos ailelerine mensup başka Fanaryotlar tarafından geride bırakılmışlardı.[22]

Mora Despotu Theodoros'un soyundan geldiği iddia edilen bir başka şahıs ise kendisini "Princeps de genere Imperatorum Orientis" olarak adlandıran ve 1738'de Viyana'da ölen Johannes Antonius Angelus Flavius Comnenus Lascaris Palaeologus'tur. Angelus ve Flavius isimlerini güya atası olan ve 1191'de Konstantinyen Ayios Georgios İmparatorluk Şövalye Tarikatı'nı (*Ordo Imperialis Constantinianus Militaris Sancti Georgii*) hayata döndürdüğüne ve yeniden düzenlediğine inanılan İmparator II. İsaakios Angelos'tan (Flavius) alıyordu. Fakat tarikatın bu aileye dahil olan son Büyük Üstadı'nın Tesalya Dükü, Makedonya Prensi ve Drivasto ve Durazzo vs. Kontu olan Giovanni Andrea Angelo Flavio Comneno Lascaris Paleologo olduğu söyleniyordu. Hiç çocuğu olmayan bu asilzade 1697'de mevkiini ve tarikatını Parma Dükü I. Francesco Farnese'ye devretmişti.[23] Mensupları, tarikatın 312 yılında Büyük Constantinus tarafından kurulduğuna inanıyordu. Bu tarikatın tamamen fantezi dünyasında tasarlanan, filizlenen ve budaklanan tarihi 17. yüzyıldan günümüze kadar sayısız kalpazan ve unvan düşkünü için ekmek kapısı olmuştur. Bunların arasında en üretken hayal gücüne sahip olanlardan biri Londra'da yaşayan, Britanya vatandaşlığına geçen ve kendine İmparatorluk Prensi Ekselansları Rhodokanakis unvanını yakıştıran varlıklı Yunan tüccar Hioslu Dimitrios Rhodokanakis'ti. Bizans tahtı ve Konstantinyen Tarikatı'nın Büyük Üstadı unvanı üzerindeki hak iddiasını desteklemek üzere dur durak bilmeden kanıt arayışı ve icadı içinde olan Rhodokanakis, iddiasını kanıtlamak uğruna pahalı ve ayrıntılı soyağaçlarının yanı sıra çok sayıda sahte belge bastırmıştı. Maruz kaldığı eleştiriler ve iddialarının mantık yürüterek çürütülmesiyse onu sadece yaratıcılığını daha çılgınca bir şekilde kullanmaya itecekti. Sabun köpüğünden ibaret olan bu iddiası Fransız âlim Emile Legrand tarafından toplanan tam teçhizatlı kanıtlarla delinecek olsa da Rhodokanakis o zamana kadar Britanya Dışişleri Bakanlığı ile Vatikan'ın yanı sıra birçok Avrupa ülkesinin asalet statüsünü tanımasını sağlamıştı.[24]

Bizanslı bir başka şövalye tarikatının da 1267'den 1296'ya kadar Epiros Despotu olan Nikeforos Dukas Komninos Angelos tarafından Haziran 1290'da İoannina'da [Yanya-ç.] kurulduğu iddia ediliyordu. Konstantinyen Anjeliken Kutsal Bilgelik (Ayia Sofia) Tarikatı adı verilen bu kurum Caesarealı [günümüzde Kayseri-ç.] Ayios Vasilios'un yönetimi altındaydı. Bahsedilmeye değer tek yanları düzmece belgelerle kanıt sunarak XI. Konstantinos Paleologos'un 1452'de bu tarikatın büyük üstatlarına bazı imtiyazlar tanımış olduğunu iddia etmeleridir. Bunların arasından doğrudan Epiros despotunun soyundan gelen son kişi olduğunu iddia eden birinin 1860'da Palermo'da öldüğü söylenir. İoannina şehri birçok tarihi garipliğe sahne olmuştur. Konstantinopolis'in son imparatoru tarafından kutsanan şövalye tarikatı bunların arasında en garibi ve inanılması en güç olanıdır. Bu tip oluşumlara gönülden inananlara Batılı şövalye tarikatlarına ve bunların armalarına Bizans dünyasında rastlanmadığını anlatmanın bir anlamı yoktur.[25]

"Prens" Rhodokanakis kendisinden bir kuşak önce imparatorluk tahtı üzerinde hak iddia eden İrlandalı birinin olduğunu ya bilmiyor ya da bunu umursamıyordu. Wexford'daki [İrlanda Cumhuriyeti'nde bir şehir-ç.] Duke Sokağı'nda ikamet eden Nicholas Macdonald Sarsfield Cod'd, 1830'da önce Lord Aberdeen'e [zamanın dışişleri bakanı-ç.], sonra da Lord Palmerston'a [Aberdeen'den sonraki bakan-ç.] dilekçe vererek yeni kurulan Hellas, yani Yunanistan Krallığı üzerinde Saxe-Coburglu genç Leopold'a önerilen hakkın, atadan kalma kendi hakkı olduğunu vurgulamıştı. Leopold akıllıca davranarak bu öneriyi reddedecekti. Sarsfield kendisine "Sadakat Tarikatı mensubu ve Yunanistan'da Hüküm Süren Son İmparatorlar olan ve Konstantinopolis'te Türkler tarafından yenilgiye uğratılan Saltanatlı Ataları Constantine'lerin [*sic*] Vâris ve Vekili Sarsfield Kontu" lakabını yakıştırmıştı. Bu mektupla birlikte gönderdiği devasa ve son derece detaylı soyağacında şeceresini bir taraftan İrlanda kralı Dermot'a, bir yandan da Paleologos'lara dayandırıyordu. Hayal gücü okuma yazmasından daha kuvvetliydi. Dilekçe gönderdiği halde kendisine cevap yazmayan Lord Hazretleri'nin kabalığına sinirlenen Wexford, Duke Sokağı sakini Sarsfield Kontu davasını Fransa Kralı X. Charles'a, Rusya imparatoruna, Prusya kralına ve papaya sunmayı planlıyordu. Tüm bunları belki de gerçekten yapmıştır. Kral IV. William'a yazdığı mektubun elyazması günümüze kadar

ulaşmıştır. Buna rağmen bu mektup da cevapsız kalacaktı. Constantine'lerin tahtı üzerinde hak iddia eden bu İrlandalı, Wexford'dan öteye gidemeyecekti.[26]

Rhodokanakis ise Konstantinos Paleologos'un tahtı ve unvanıyla İngiltere arasındaki bağlantıdan haberdardı ve şeceresel fantezilerine somutluk kazandırmak için bunu kullanmaktan çekinmemişti. Cornwall'de, Plymouth yakınlarındaki Landulph kasabasındaki kilisenin içindeki duvarlardan birinde asılı olan pirinç levha, Theodore Paleologus adlı bir şahsın 1636'da gerçekleşen ölümünü kaydetmektedir. Birçok kez reprodüksüyonu yapılan metinde şunlar yazmaktadır:

> Burada İtalye, Pesarolu Theodore Paleologvs'un naaşı yatmaktadır.
> Yunanistan'ın son Hıristiyan imparatorlarının saltanatlı soyundan gelen
> o ismin sekizinci sahibi ve Tvrkler tarafından mağlup edilene
> kadar Konstantinopolis'te hüküm süren
> Constantine Paleologvs'un ikinci kardeşi Thomas oğlu John
> oğlu Theodoro oğlu Prosper oğlu Camilio'nun oğlu olup
> Sovffolke Hadlyeli Bay William Ball kızı Mary ile evlenmiş,
> Theodoro, John, Ferdinando, Maria ve Dorothy isminde beş çocuğu olmuş,
> 21 Ocak 1636'da Clyfton'da hayata gözlerini yummuştur.

1636'da Clifton'da ölüp Landulph'da gömülen Theodore Paleologus, anlaşılan dört göbek atasının son imparator Konstantinos'un kardeşi Thomas Paleologos'un soyundan geldiğine inanıyordu. Bu soyağacı her ne kadar ilk bakışta inanılır gözükse de Konstantinos'un kardeşinin John [İoannis] adlı bir oğlu olduğundan zamanın kaynaklarında bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Konstantinos'un dostu ve ailenin vakanüvisi Georgios Sfrantzis tüm mensupların adlarını ve yaşadıkları tarihleri kaydetmek konusunda çok dikkatliydi. Sfrantzis'in kayıtlarında Thomas'ın Manuil ile Andreas adlı iki oğlunun adı geçmektedir. Başka oğullardansa bahsedilmez. Thomas'ın İoannis adlı üçüncü bir oğlu olduğunu ifade eden en eski ve güvenilir kaynak, Leo Allatius'un 1648'de kaleme aldığı eseridir.[27] Cornwall'deki Theodore Paleologus anıtına kazınan ve çift başlı kartal motifiyle süslenen soyağacının daha ilk dalından itibaren yanlış olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. İoannis'in Thomas'ın gayrimeşru oğlu olduğu veya adının Leon olduğu savları da ortaya atılmıştır.

Her iki sav da ikna edici değildir. Ancak, Theodore'un 15. ve 16. yüzyıllarda İtalya'nın kuzeyinde bulunan Pesaro bölgesine yerleştiği bilinen ve daha sonraları Bizans imparatorluk hanedanıyla aralarında akrabalık bağı bulunduğunu iddia eden Paleologos'lardan birinin soyundan geldiği söylenebilir.[28]

Buna rağmen, Theodore'un şahsi kariyeri ve ailesinin talihinin de ilgi uyandıran yanları yok değildir. 1560 civarlarında doğan Theodore, Leonidas ve Scipione Paleologus adlı Pesarolu iki beyefendinin yeğeniydi. Her üçü de cinayete teşebbüsten suçlu bulunmuştu. İtalya'dan sürgün edilen Theodore'un yolu İngiltere'ye düştü, burada da paralı suikastçı ve asker olarak Lincoln kontunun hizmetine girdi. 1600'de, yazıtın da aktardığı üzere Hadleigh, Suffolklu William Ball'ın kızı Mary'yle evlendi. Düğün, Yorkshire'de bulunan Cottingham kasabasında yapıldı. İlk çocuğu Theodore sadece on hafta sonra dünyaya gelecek, fakat henüz bebekken 1601'in Eylül ayında ölecekti. Bundan sonra üç oğlu ve üç kızı daha oldu, tabii yazıt sadece ergenlik yaşına kadar hayatta kalan çocuklarından bahsetmektedir. 1609'la 1621 yılları arasında Hollanda'da askerlik yaptığı bilinen Theodore, bundan sonra Plymouth'da ikamet edecek, daha sonraları da Landulph, Cornwall'de bulunan Clifton Malikânesi'ne yerleşecekti. Exeter Katedrali'ndeki kayıtlar Theodore'un yazıttaki gibi 21 Ocak'ta değil, 20 Kasım 1636'da gömüldüğünü bildirir. 1795'te kazara açılan mezarda meşe ağacından bir tabut bulunacaktı. Tabutun kapağı açıldığındaysa naaşın mükemmel bir şekilde korunduğu anlaşılmış, Theodore Paleologus'un son derece uzun boylu, kartal burunlu ve uzun beyaz sakallı olduğunu görmek mümkün olmuştur.

En büyük kızı Dorothy, 1656'da Cliftonlu William Arundel adlı bir Cornwallliyle evlenecekti. Nikâh defterindeki kayıt Dorothy'nin imparatorluk soyundan geldiğini belli etmektedir ("Dorothea Paleologus de stirpe imperatorum") Evlendiğinde elli yaşında olan Dorothy'nin bundan sonra çocuğunun olması ihtimali düşüktür. Kendisi 1681, kocası da 1684 tarihinde Landulph'ta gömülecektir. Theodore'un büyük ihtimalle bekâr kalan küçük kızı Mary 1674'te ölmüştür; en küçükleriyse genç yaşta vefat edecektir. Üç oğlundan biri olan John Theodore Paleologus'un 1611'de doğduğunu ve otuz sene sonra Barbados'ta bulunduğunu biliyoruz. 1609'da doğan küçük Theodore ise Britanya ordusunda yüzbaşı rütbesine kadar yükselecek, 1644'te öldüğünde

Westminster Manastırı'nda gömülecektir. Bunun nedeni imparatorluk soyundan gelmesi değil, içsavaş sırasında kralcılara karşı parlamento tarafında savaşmasıydı. Geriye kalan son oğulsa 1615 civarlarında doğan Ferdinand Paleologus'tu. O da askerliği seçecek, fakat içsavaş başlamadan önce Barbados'a göç edecekti. Anlaşılan, Ferdinand ile ağabeyi John, anneleri Mary Ball'un halihazırda Barbados'a yerleşmiş olan akrabalarına katılmak üzere oraya gitmişlerdi. 1620'lere kadar koloni haline gelmeyen adaya giden ilk yerleşimciler arasındaydılar. Küçük miktardaki toprağıyla birlikte bir konak sahibi olan Ferdinand, Rebecca Pomfrett'le evlendi ve ondan Theodorius adlı bir oğlu oldu. Eylül 1670 tarihli vasiyeti günümüze kadar ulaşmıştır. 1678'in Kasım ayında ölen Ferdinand, Barbados'ta gömülmüştür. Orada uzun zaman boyunca "Cornwallli Yunan prens" olarak hatırlanacaktır. 1844'te mezarı açıldığında Ferdinand'ın "Yunan usulüne göre" ayakları doğuya dönük bir şekilde gömüldüğü ve babası gibi dikkat çekici ölçüde uzun boylu olduğu görülecekti. 1906'da, Barbados'ta bulunan St. John Kilisesi'nin avlusundaki anıt, üstündeki yazıtın da belirttiği gibi "Yunanistan'ın son Hıristiyan imparatorlarının saltanatlı soyundan gelen Ferdinando Paleologus'un" anısına dikilmiştir. Dedesinin onuruna Yunan usulüne göre Theodorius yani Theodore adı verilen oğlu denizci olmuş, İngiltere'ye döndükten sonra 1693'te İspanya'da bulunan Corunna şehrinde ölmüştür. Barbadoslu Martha Bradbury'yle evlenmiş, Londra'da bulunan Stepney'de doğan bir oğlu ve büyük ihtimalle bir de kızı olmuştur.

19. yüzyıl kadar geç bir tarihte, Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın geçici hükümeti Paleologos'ların soyundan gelen kimsenin kalıp kalmadığını öğrenmek üzere Batı Avrupa'ya bir delegasyon gönderecekti. İtalya'yı ve Rum mülteci ailelerin yerleştiği bilinen başka yerleri ziyaret eden bu delegasyon zaman içinde Cornwall, Landuph'a da varacaktı. Kayıp imparatorlarının yaşayan bir emaresini burada da bulamadılar.[29] Konstantinopolis'in son imparatoruyla aralarında akrabalık bağı olduğunu iddia edenler İngiltere'de o zaman da vardı, zamanımızda da var olmaları mümkündür. Kral Otto 1862'de Yunanistan'dan sürüldüğünde aslen büyük ihtimalle Maltalı olan ve İngiltere'de yaşayan Theodore Palaeologo adlı bir şahıs Yunanistan tahtı üzerinde hak iddia edecektir. İsmi, Güney Londra'da bulunan West Norwood'daki Yunan mezarlığında defnedilen dul eşinin mezar taşına

da işlenmiştir: "Theodore Attardo di Cristoforo de Bouillon, Prens Nicephorus Comnenus Palaeologus (Yunan tahtı üzerinde soyu dolayısıyla iddia sahibi 1863)." 1912'de seksen dokuz yaşında ölmüştür. Dul kalan eşi Maltalı Nicholas Testaferrata Marchese di Noto'nun kızı Laura'ydı; anlaşılan o da West Norwood'da gömülü Prenses Eugenie Nicephorus Comnenus Palaeologus adlı, 1849'da doğan ve 1934'te ölen bir başka asil kadınla akrabaydı. Mezar taşında "Bizans'ın Yunan imparatorlarının soyundan" geldiği belirtilir. 1907'de ölen ve yine Norwood'da gömülen Kraliyet Akademisi üyesi Albay Edmund Hill Wickham'la evlenen Eugenie'nin dört oğlu vardı; bunların arasından 1900'de yirmi yaşındayken ölen birinin mezar taşında "Constantine Douglas Prens Palaeologus" yazmaktadır. Hepsi Britanya ordusunda subaylık yapan erkek kardeşlerinin mezarlarının üstüne dikilen anıt, kolektif olarak hepsini "Palaeologus Hanedanı Prensleri" olarak kaydetmiştir, fakat anlaşıldığı kadarıyla kardeşler "Cristoforo de Bouillon Wickham" adını tercih etmişlerdi.[30]

Bizans mirası üzerinde hak iddia edenler arasından inanılması daha güç olan biriyse 1970'lerde Yunan asıllı olduğunu ve Konstantinopolis'in imparatorluk ailesine mensup olduğunu ilan eden Archie White-Palaeologus adlı postacıydı. Büyük dedesi taht üzerindeki hak iddiasını ortaya koymak üzere 1821'den sonra Yunanistan'a geri dönmüş fakat kimse ona kulak asmamıştı. Gerçek isminin Prens Robert Wheeler Palaeologus olduğunu iddia eden Archie, hâlâ İngiltere'de yaşayan çok sayıda Paleologos olduğunu ve zaman zaman imparatorluk cüppelerini takınıp, meclis kurduklarını, bu toplantılar sırasında birbirlerine prens ve prenses olarak hitap ettiklerini bildiriyordu.[31]

Konstantinopolis'in son Hıristiyan imparatorunun alev ve şanından geriye kalan korların dumanı tütmeye devam etmektedir. Onları yeniden tutuşturmak için üfleyen son kişi Wight Adası'nda bulunan Newport'da ikamet eden ve 1988'in Ocak ayında altmış bir yaşında ölen Peter Francis Mill adlı başka bir İngiliz'di. Uzun bir süre boyunca kendisine Prens Petros Palaeologos demişti fakat asıl olarak "Romalıların Otokratoru ve Despotu Saltanatlı İmparator, Ekselansları I. Petros" diye hitap edilmesini tercih ediyordu. Mektup antetlerindeyse *Ordo Imperialis Constantinianus Militaris Sancti Georgii* Büyük Üstadı unvanı basılıydı. Mühür olarak çift başlı kartal motifini kullanıyordu. Peter/Petros'un kendisinin de imparatorluk soyundan geldiğinden emin olan *Kuropalatios*'u, yani

imparatorluk şansölyesi ise İrlanda Cumhuriyeti'nin Donegal eyaletinde yer alan Dunkineely'de ikamet etmekteydi. Peter/Petros'un takındığı unvanların kendi icadı olduğu şüphesiz bir gerçektir. Bazen kendisine Mora Dükü dediği de oluyordu. Buna rağmen Paleologos'ların soyundan geldiği iddiasını biraz daha dikkatli bir biçimde incelemek gerekir. Babası her ne kadar Frank Mills adlı Ely Adalı avam bir bey olsa da annesi Wight Adası'ndaki Niton kasabasında tesisatçılık yapan Samuel Colenutt'ın kızı Bayan Robina Colenutt'tı. Annesine her daim Prenses Robina Colenutt-Palaeologos olarak hitap eden Petros, Bizans unvanları üzerindeki hak iddiasının buradan kaynaklandığını hep belirtmişti. Paleologos hanedanlığının Kolonet, Colnet, Colnutt veya Colenutt aileleriyle bağlantılı olduğu inancı yeni ortaya çıkmamıştı.[32] Daha önceki yıllarda yaşayan şecere uzmanları, 1558'de Viterbo'da ölen Kolnetli John Laskaris Palaiologos'un Prens Matthew de Kolonet ile Akkoyunluların hükümdarı ve Diyarbakır'ın egemeni Uzun Hasan'ın kızlarından biriyle evliliğinin ürünü olan Maria Coleneat Phokas'la evlendiğini kanıtlamak için çaba sarf etmişlerdi. Maria Coleneat ile John Laskaris Palaiologos oğullarından birinin VIII. Henry'nin kuzenlerinden biri olan Sir John Dauntsey'nin kızı Joanna Dauntsey'le Southampton'da evlenen, Wight Adası'ndaki Combley'e yerleşen ve burada 1551'de ölen Kolonetli Richard Komnenos Phokas Palaiologos olduğu söylenir.[33]

Wight Adalı Prens Petros'un saltanatlı atalarını boşu boşuna bu kadar araştırmamız okurun sabrını zorlamış olabilir. Bunu kanıtlaması mümkün olmasa bile annesinin William Colenutt üzerinden Combley'de yerleştiği iddia edilen Kolonetli Richard Paleologos'un soyundan geldiğine inanıyordu. Wight Adalı Colenett ailesi konusunda ciddi ve bilimsel bir araştırma Tuğamiral Noel Wright tarafından 1958'de kaleme alınmıştır. Prens Petros lakabıyla bilinen Peter Mills bu araştırmaya Kont A. A. Saddington rumuzuyla yazdığı *İngiltere'de İmparatorluk Hanedanına Dahil Paleologos'lar 1400-1965* başlıklı bir kitapçıkla karşılık verecektir. Konu hakkındaki son söz amiralin çalışmasını "dürüst bir araştırma" olarak tarif eden, Saddington rumuzlu yazarın karşı hamlesiniyse "tarihsel saçmalıkla" itham eden Wight Adası Eyalet Arşivcisi C.D. Webster'ın olacaktır. Öyle anlaşılıyor ki kendine Prens, İmparator, Despot ve Dük unvanlarını yakıştıran bu şahıs, sadece eksantrik bir İngiliz'di. Sıklıkla "uzun, omuzlarına dökülen ak saçlarıyla, çorapsız

giydiği sandaletleriyle ve boynunda bir tür askeri madalyayla" Newport sokaklarında dolaşırken görülürdü. Kendi uydurmalarının kurbanı olduğu açıktır. Çocuklarının annesi olan ilk eşi 1975'te onu terk edecekti. On sene sonra evlendiği ikinci eşiyse kocasından kendisine kalan Saltanatlı İmparatorluk Prensesi Hazretleri Patricia Palaeologina, Romalıların İmparatoriçesi unvanını sadakat ve iman dolu bir şekilde müdafaaya devam etmektedir. *Debrett's Peerage** onu ciddiye almayı reddetti. Buna rağmen ona aldananlar da olacaktı. Petros 2 Ocak 1988'de Ventnor'da vefat ettiğinde, *The Times*, *The Daily Telegraph* ve *Isle of Wight County Press* gazeteleri İmparator Hazretleri I. Petros Palaeologos adına vefat ilanı bastıracaktı. En sonunda kendisini doğruyu söyleyecek kadar özgür hisseden oğlu Nicholas, ailesi için büyük bir utanç kaynağı olan babasının çılgın fantezilerini haklı bir yergiyle taşladı. Hem yerel gazetede hem de *The Times*'da zevkle ve biraz da kaleminden zehir damlayarak yazdığı yazılarında "Prens"in sanrılarını "tamamen ve katiyen uydurma" olmakla suçlayacak, "Prens Palaeologus'un hayaletinin" artık sonsuza kadar gömülü kalacağını umduğunu belirtecektir.[34]

Bizans imparatorluk hanedanından geldiklerini iddia eden başkalarının da ortaya çıkması mümkündür. Buna rağmen, bu şahıslar bu unvan üzerindeki hak iddialarını en fazla soyağaçlarının ikincil bir yerden bu hanedana bağlayabilmektedir. Son imparator Konstantinos çocuksuz ve eşsiz ölmüştür. Bu durum, mutsuz hayatı boyunca peşini bırakmayan birçok talihsizlikten sadece biridir. Türkler 1397'de Konstantinopolis kapılarına dayandıklarında babası II. Manuil şu duayı etmişti: "Efendimiz İsa, dinimizin kutsal ve saygıdeğer anıtlarıyla dolu şehrin İmparator Manuil'in zamanında kâfirlerin eline düştüğünü Hıristiyan halkın duymasına mahal verme."[35] Romalıların son imparatoru olan oğlu Konstantinos Paleologos'un en büyük talihsizliği de buydu. Olacakları görmektense ölmek için dua etmişti. Talihli olduğu tek nokta son duasının kabul olmasıydı.

---

* İngiltere'nin asilzade ailelerinin isimlerini listeleyen ve periyodik olarak yenilenen bir eser, *Debrett'in Soyluları*-ç.n.

Kısaltmalar

B	*Byzantion*
BNJ	*Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*
BS	*Byzantinoslavica*
BZ	*Byzantinische Zeitschrift*
CFHB	*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*
DIEE	Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας
DR	*Dölger, F., Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, V: *1341–1453* (Munich–Berlin, 1965)
EEBS	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
JÖB	*Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*
Lambros, *PP*	Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά (Athens, 1912)
MPG	*Migne, J. P., Patrologiae cursus completus. Series graeco–latina*
NE	Νέος Ἑλληνομνήμων
PLP	*Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, ed. E. Trapp *et al.* (Vienna, 1976–)
Schreiner, *Chron. brev.*	*Chronica byzantina breviora: Die byzantinischen Kleinchroniken*, ed. P. Schreiner (*CFHB* XII/2: Vienna, 1977)

Kaynakça

DERLEMELER

Dölger, F., *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden* (Münih, 1931).

—— Regesten *der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, V: 1341-1453 (Münih-Berlin, 1965) (*DR* olarak anılmaktaktadır).

Ellissen, A., *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, 5 cilt (Leipzig, 1855-82).

Hofmann, G., ed. *Epistolae Pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes*, III (*Concilium Florentinum: Documenta et Scriptores*, Series A, I: Roma, 1946).

Hopf, C., *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues* (Berlin, 1873).

Jorga, N., *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, 6 cilt (Paris, 1899-1902, 1916).

Kournoutos, G., Λόγιοι τής Τουρκοκρατίας, I (Βασική Βιβλιοθήκη: Atina, 1956).

Kreki , B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age* (Paris-Lahey, 1961).

Lambros, Sp. P., Μονωδίαι καί θρήνοι έττί τή άλώσει τής Κωνσταντινουπόλεως, NE, 5 (1908), 190-269.

—— Παλαιολόγεια καί Πελοποννησιακά, 4 cilt (Atina, 1912-30) (Lambros, *PP* olarak anılmaktadır).

Legrand, E., *Bibliothèque grecque vulgaire*, 10 cilt (Paris, 1880-1913)

—— *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, v (Paris, 1903).

—— *Dossier Rhodocanakis. Etude critique de bibliographie et d'histoire littéraire* (Paris, 1895).

—— *Recueil de chansons populaires grecques* (Collection de Monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellenique, nouvelle série, I) (Paris, 1874).

Melville Jones, J.R., *The Siege of Constantinople 1433. Seven Contemporary Accounts* (Amsterdam, 1972).

Pertusi, A., ed., *La Caduta di Costantinopoli, I: Le testimonianze dei contemporanei*; II: *L'eco nel mondo* (Fondazione Lorenzo Valla: Verona, 1976) (Pertusi, *Caduta, I, II* olarak anılmaktadır).

Pertusi A., ed. Carile, A., *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli* (Il mondo medievale, Sezione di storia bizantina e slava, 4: Bologna, 1983) (Pertusi-Carile, *Testi* olarak anılmaktadır).

Politis, N.G., *Paradoseis.* Μελέται περί τοΰ βίου καί τής γλώσσης του ëΕλληνικού Λαοΰ. Παραδόσεις (Βιβλιοθήκη Μαρασλή), cilt (Atina, 1904).

Sathas, C.N., Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη. *Bibliotheca Graeca medii aevi*, 7 cilt (Venedik ve Paris, 1872-94).

—— Μνημείαì Ελληνικής ιστορίας. *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, 9 cilt (Paris, 1880-90).

Schreiner, P., ed. *Chronica Byzantina breviora: Die byzantinischen Klein- chroniken*, 3 cilt (Viyana, 1975, 1977, 1979) (Schreiner, *Chron. brev.* olarak anılmaktadır).

Thiriet, F., *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, 3 cilt (Paris-Lahey, 1958-61).
Vassiliev, A., *Anecdota graeco-byzantina*, I (Moscow, 1893).
Wagner, W., *Medieval Greek Texts* (Londra, 1876).
Zepos, J. ve Zepos, P., *Jus Graecoromanum*, 8 cilt (Atina, 1931).

MÜNFERİT KAYNAKLAR

Abraham of Ankara, *Lament on the Fall of Constantinople*, ed. (İtalyanca çevirisi) Pertusi, *Caduta*, II, s. 412-19; ed. (Almanca çevirisi) M.B. Krikorian ve W. Seibt, *Die Eroberung Konstantinopels im Jahre 1453 aus Armenischer Sicht* (Byzantinische Geschichtsschreiber, XIII) (Graz-Viyana-Köln, 1981).
Aeneas Sylvius Piccolomini, *Cosmographia. Historia de Europa*, VII (in *Opera quae extant omnia* [Basel, 1571]).
—— *Letters*, ed. R. Wolkan, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini* (Viyana, 1918); ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 44-67 (ayrı bkz. Pius II, Pope).
Agallianos, Theodore, *Chronicle*, ed. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 635-6.
Anonimo russo, *On the Capture of Cargrad* (Constantinople), ed. Pertusi, *Caduta*, II, p. 406 (İtalyanca çevirisi).
Anonimo tedesco, *Carmen de desolacione civitatis Constantinopolitanae*, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 254-7.
Anonymi *Monodia*, ed. Lambros, NE, 5 (1908), 242-7.
Anonymi *Monodia de capta Constantinopoli*, ed. Lambros, NE, 5 (1908), 248-50; ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 326-51.
Anonymous, Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης, ed. E. Kriaras (Selanik, 1965).
Apostolis, Michael, *Address* to the Emperor Constantine, ed. Lambros, *PP*, IV, s. 83-7.
Argyropoulos, John, *Works*, ed. Sp. P. Lambros, Ἀργυροπούλεια. Ἰωάννου ἤΑργυροπούλου Λόγοι, Πραγματεῖαι, Ἐπιστολαί (Atina, 1910).
Ashik Pasha-Zade, *History*, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 240-1.
Barbaro, Nicolò, *Giornale dell' assedio di Costantinopoli 1453*, ed. E. Cornet (Viyana, 1856); çeviren J.R. Jones, Nicolò Barbaro, *Diary of the Siege of Constantinople* (New York, 1969); ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 5-38.
Bessarion, Cardinal, *Funeral Oration* on the Empress Helena Palaiologina, ed. Lambros, *PP*, III, s. 281-3.
—— *Letter* to Constantine Palaiologos, ed. Lambros, *PP*, IV, s. 32-45.
Cambini, *Commentano de Andrea Cambini fiorentino della origine de Turchi et imperio della casa Ottomana* (Venedik, 1538).
Chalkokondyles, Laonikos, *Historiae*, ed. E. Darkò, *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, 2 cilt (Budapeşte, 1922-7).
Chronikon tòn Tourkon Soultanon, Χρονικού των Τούρκων Σουλτάνων, ed. G.T. Zoras (Atina, 1958) (ayrıca bkz. Zachariadou, E.A.).
Crusius, Martinus, *Turco-Graeciae libri octo* (Basel, 1584).
Dlugosz, Jan, *Historiae Polonicae*, lib. XII, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 228-37.
Dokeianos, John, *Address* to the Despot Constantine, ed. Lambros, *PP*, I, s. 232-5; *Encomium* of the Emperor Constantine Palaiologos, ed. Lambros, *PP*, I, s. 221-31; *Letters* to the Despot Constantine, ed. Lambros, *PP*, I, s. 241-8.
Doukas (Ducas), *Istoria Turco-Bizantina* (1341-1462), ed. V. Grecu (Bükreş, 1958); çeviren H.J. *Magoulias, Doukas. Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (Detroit, 1975).
Ekthesis Chronike (Ἐκθεσή Χρονική), ed. Sp. P. Lambros, *Ecthesis Chronica and Chronicon Athenarum* (Londra, 1902).

Eugenikos, John, *Address* to the Emperor Constantine, ed. Lambros, *PP*, I, s. 123-4; *Advice* to the Despot Theodore Palaiologos, ed. Lambros, *PP*, I, s. 67-111; *Lament* on the destruction of the Hexamilion wall (1446), ed. G. Mercati, *Opere Minori*, IV (Studi e Testi, 79: Vatican City, 1937), s. 25-8; *Monodia* on the fall of Constantinople, ed. Lambros, *NE*, 5 (1908), 109-269.

Evliya Chelebi, *Travels*, çeviren J. von Hammer, *Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa in the Seventeenth Century by Evliya Efendi* (Londra, 1846).

Filippo da Rimini, *Letter*, ed. Pertusi-Carile, Testi, s. 128-42.

Gemistos, George Plethon, *Funeral Oration* on the Empress Helena Palaiologina, ed. Lambros, *PP*, III, s. 260-80.

Gennadios, George Scholarios, Œuvres complètes de Gennade Scholarios, ed. L. Petit, X.A. Sideridès, M. Jugie, 8 cilt (Paris, 1928-36).

— *Funeral Oration* on the Empress Helena Palaiologina, ed. Lambros, *PP*, II, s. 40-51; ed. Scholarios, Œuvres complètes, I, s. 262-70.

Georgilias (Pseudo-), *Threnos*, ed. A. Ellissen, *Analekten*, III (Leipzig, 1857), s. 106-249; ed. W. Wagner, *Medieval Greek Texts* (Londra, 1876), s. 141-70; ed. E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, 1 (Paris, 1880), s. 169-202.

Gregoras, Nikephoros, *Byzantina Historia*, ed. L. Schopen, 3 cilt (Bon, 1829-55).

Hierax, *Threnos*, ed. C.N. Sathas, , I (Venedik, 1872), s. 243-68; ed. P.A. Déthier, *Monumenta Hungariae Historica*, XXI, 1 (Pera, 1875), s. 354-99.

Ibn Kemal, ed. (Tursun Bey'le beraber) Pertusi, *Caduta*, I, s. 307-31.

Isidore of Kiev, *Letters*, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 91-100.

John de Lastic, Grand Master of Rhodes, *Letter*, ed. N. Jorga, *Notes et Extraits*, II, s. 520-1.

Kallistos, Andronikos, *Monodia* on the unfortunate Constantinople, ed. Lambros, NE, 5 (1908), 103-18; ed. (kısmen) Pertusi, *Caduta*, 11, s. 353-63.

Kantakouzenos (Cantacuzenus), John, *Historiae*, ed. L. Schopen, 3 cilt (Bon, 1818-32).

Katadoukinos, Demetrios (Katablattas), *Address to Constantine Palaiologos*, ed. P. Canivet ve N. Oikonomides, '[John Argyropoulos] La Comédie de Katablattas. Invective byzantine du XVe siècle', *Diptycha*, 3 (1981-3), 85-6.

Kritoboulos, *Critobuli Imbriotae Historiae*, ed. D.R. Reinsch (Berlin-New York, 1983); çeviren C.T. Riggs, *History of Mehmed the Conqueror by Kritovoulos* (Princeton, N.J., 1954).

Langhusci, Giacomo, *Excidio e presa di Costantinopoli*, ed. Pertusi-Carile, Testi, s. 169-80 (dalla *Cronica* di Zorzi Dolfin).

Laskaris, Constantine, *Chronicle*, ëAνέκδοτος σύνοψι? ιστοριών, ed. Sp. P. Lambros, Επιστημονική Έττετηρίζ. Έθνικόν πανεττιστήμιον, III: 1906-7 (Atina, 1909), 150-217.

Leonardo of Chios, Archbishop of Mitylene, *Letter to Pope Nicholas V*, ed. *MPG*, CL1X, cols. 923-44; ed. Pertusi, *Caduta*, 1, s. 120-71.

Manuel II, Emperor, *Letters of Manuel II Palaeologus. Text, Translation and Notes*, ed. G.T. Dennis (Dumbarton Oaks Texts, IV: Washington, D.C., 1977).

Mehmed Neshri, *History*, ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 161-6 (İtalyanca çevirisi).

Mihailovic, Constantine, of Ostrovica, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 156-60; çeviren B.A. Stolz, *Konstantin Mihailovic, Memoirs of a Janissary* (Michigan, 1975).

Montagu, Mary W., ed. R. Halsband, *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, 3 cilt (Oxford, 1965-7).

Nestor Iskinder, *Report on Constantinople*, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 267-98 (İtalyanca çevirisi); ed. U.M. Braun ve A.M. Schneider, *Bericht über die Eroberung Konstantinopels nach der Nikon-Chronik übersetzt und erlaütert* (Leipzig, 1943).

Nicola della Tuccia, *Cronaca di Viterbo*, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 96-100.

Phrantzes (Pseudo-), *Chronicon maius* (bkz. Sphrantzes, George).

Pius II, Pope. *Pii il pontificis maximi de capitone urbis Constantinopolìtanae tractatulus* (n.d., Roma: Steph. Plannck [c. 1470]); ed. P.A. Déthier, *Monumenta Hungariae Historica*, XXI, 1 (Pera, 1875), s. 674-85.

—— *Memoirs of a Renaissance Pope. The Commentaries of Pius II*, çeviren Florence A. Gragg, ed. Leona Gabel (Londra, 1960).

Pusculo, Ubertino, *Ubertini Pusculi Brixiensis Constantinopoleos Libri IV*, ed. A. Ellissen, *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, III, Appendix (Leipzig, 1857), s. 12-8.

Richerius (Richer), Christophe, *Christopherus Richerius ad Franciscum Gallorum Regem Christianiss. libri quinque, De Rebus Turcarum* (Paris, 1540).

Sa'ad Ed-Din, *History*, ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 281-9 (İtalyanca çevirisi); İngilizce çevirisi: E.J.W. Gibb, *The Capture of Constantinople* (Glasgow, 1879).

Sagundino (Secundinus), Nicola, *Ad...regem Alfonsum Nicolai Sagundini oratio*, ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 128-41.

Samile (Samuel), Bishop, *Letter*, ed. Jorga, *Notes et Extraits*, IV, s. 65-8; ed. Pertusi, *Caduta*, s. 228-31 (İtalyanca çevirisi).

Sansovino, Francesco, *Historia Universale dell'Origine, Guerre, et Imperio de Turchi* (Venedik, 1654).

Scholarios, George, see Gennadios.

Soemmern, Heinrich de, *Qualiter urbs Constantinopolis ...a Turcis depredata fuit et subiugata, ed. Jorga, Notes et Extraits*, III, s. 307-15; ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 82-97.

Spandounes, *Theodoro Spandugnino, Patritio Constantinopolitano, De la origine deli Imperatori Ottomani, ordine dela corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito, et costumi dela natione*, ed. C. N. Sathas, Μνημεία Ελληνικής ëΙστορίας. *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, IX (Paris, 1890); partial French paraphrase ed. by C. Schefer, *Petit Traicté de l'origine des Turcqz par Théodore Spandouyn Cantacasin* (Paris, 1896).

Sphrantzes, *George, Chronicon minus. Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477. In anexâ Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, ed. V. Grecu (Bükreş, 1966).

Stefano Magno, *Estratti degli Annali Veneti di Stefano Magno, ed. C. Hopf, Chroniques gréco-romanes* (Berlin, 1873), s. 179-209.

Syropoulos, Sylvester, *Les 'Mémoires' du grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438-1439)*, ed. V. Laurent (Roma, 1971).

Tafur, Pero, *Andanças é Viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435-1439)* (Madrid, 1874); çeviren M. Letts, *Pero Tafur, Travels and Adventures, 1435-1439* (Londra, 1926).

Tedaldi, Jacopo, *On the Capture of Constantinople 1453*, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 175-89; çeviren J. R. Melville Jones, *The Siege of Constantinople 1453. Seven Contemporary Accounts* (Amsterdam, 1972·), s. 1-10.

Thomas Eparchos ve Joshua Diplovatatzes (?), *Account of the Capture of Constantinople*, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 234-9.

Tignosi da Foligno, Niccolò, *Expugnatio Constantinopolitana*, ed. Pertusi- Carile, *Testi*, s. 102-21.

Tursun Beg, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, ed. ve çev. H. İnalck ve Rhoads Murphey (Minneapolis-Chicago, 1978); ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 307-31 (İtalyanca çevirisi).

Zachariadou, Elizabeth, A., Το Χρονικό των Τούρκων Σουλτάνων... κατά τό ëΙταλικό του πρότυπο (Selanik, 1960).

MODERN KAYNAKLAR

1453-1953, Le Cinq-Centième Anniversaire de la Prise de Constantinople. (L'Hellénisme Contemporain, zème série, 7eme année. Fascicule hors série [Atina, 29 Mayıs 1953]).

Adams, J.H., 'Theodore Palaeologus', *Journal of the Royal Institution of Cornwall*, n.s., 6:2 (Truro, 1970), 95-120.

Alexander, P.J., *The Byzantine Apocalyptic Tradition* (Berkeley-Los Angeles-Londra, 1985).

Allatius, Leo, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione* (Coloniae Agrippinae, 1648).

Babinger, F., *Mehmed the Conqueror and his Time*, çeviren R. Manheim, ed. C. Hickman (Princeton, N.J., 1978).

Banduri, A., *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae* (Paris, 1711).

Barker, J.W., *Manuel II Palaeologus (1397-7425). A Study in Late Byzantine Statesmanship* (New Brunswick, N.J., 1969).

Beales, A.C.F., "The Irish King of Greece", *Journal of Hellenic Studies*, 51 (1931), 101-5.

Bees, N.A., Περί του Ιστορημένου χρησμολογίου τής κρατικής βιβλιοθήκης τού Βερολίνου (Codex Graccus fol. 62-297) καί τού θρύλου του ìΜαρμαρωμένου βασιλιά", BNJ, 13 (1937), 203-44.

Beldiceanu, N., "Un Paléologue inconnu de la région de Serrés", *B*, 41 (1971), 5-17.

Bendall, S. ve Donald, P.J., *The Later Palaeologan Coinage* (Londra, 1979).

Bien, P., J. Rassias, C. Yiannakou-Bien ve C. Alexiou, *Demotic Greek*, II: Ό Ιπτάμενος θάλαμος (University Press of New England: Flanover ve Londra, 1982).

Bierbrier, M.L., "Modern Descendants of Byzantine Families", *Genealogists' Magazine*, 20:3 (1980), 85-96.

Bizyinos, George, *Poems*, ed. I.M. Panagiotopoulos (Βασική Βιβλιοθήκη: Atina, 1954).

Bodnar, E.W., *Cyriacus of Ancona and Athens* (Collection Latomus, XLIII) (Brüksel, 1960).

—— "The Isthmian Fortifications in Oracular Prophecy", *American Journal of Archaeology*, 64 (1960), 165-71.

Bogiatzides, I., Το ζήτημα τής στέψεως Κωνσταντίνου τού Παλαιολόγου, Laographica, 7 (192-3), 449-56.

Bon, A., *La Morée franque*, 2 cilt (Paris, 1969).

Burke, B., *Vicissitudes of Families, and Other Essays*, by Sir Bernard Burke, Ulster King of Arms, 2. baskı (Londra, 1859).

Carnoy, H. ve J. Nicolaides, *Folklore de Constantinople* (Paris, 1894).

Carroll, Margaret, *A Contemporary Greek Source for the Siege of Constantinople 1453: The Sphrantzes Chronicle* (Amsterdam, 1985).

—— "Constantine XI Palaeologus: Some Problems of Image", *Maistor, Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, ed. Ann Moffatt (Canberra, 1984), s. 329-43.

Cerone, F., "La politica orientale di Alfonso di Aragona", *Archivio storico per le province napoletane*, 27 (1902), 430-1.

Christophilopoulou, Aikaterini, ëΕκλογή, αναγόρευσή καί στέψις τοΟ Βυζαντινού αύτοκράτορος (Atina, 1956).

Chrysostomos, "Constantine XI", *The Patristic and Byzantine Review*, 3 (1984), 18-38.

Collin de Plancy, J.A.S., *La Prise de Constantinople par Mahomet II; Roman historique; traduit du Grec Moderne*, 2 cilt (Paris, 1819).

Diller, A., "The Autographs of Georgius Gemistus Plethon", *Scriptorium*, 10 (1956), 27-41.

Doikos, D., Ό ëΑγαθάγγελος ώς προφητικών άποκαλυπτικόν εργον καί τό μήνυμά του, Μνήμη 1821 (Selanik, 971), 93-126.

Dostâlova-Jenistovâ, R., "Jakob Palaeologus", *Byzantische Beiträge*, ed. J. Irmscher (Berlin, 1964), 153-75.

Driault, E., *Constantin XII. Le Héros et Martyr Basileus* (Paris, 1936).

DuCange, C. DuFresne, *Historia Byzantina duplici commentario illustrata, I: Familiae Byzantinae* (Paris, 1680).

Dujcev, I., *Medioevo bizantino-slavo*, 3 cilt (Storia e Letteratura, Raccolta di Studi e Testi, 102, 113, 119: Roma, 1965, 1968, 1971).

—— "La Conquête turque et la prise de Constantinople dans la littérature slave de l'époque", in Dujcev, *Medioevo bizantino-slavo*, III, s. 478-87.

Gauci, C.A. ve P. Mallat, *The Palaeologos Family. A Genealogical Review* (Hamrun, Malta, 1985).

Gerland, E., *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras* (Leipzig, 1903).

Gibbon, E., *Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J.B. Bury, VII (Londra, 1900).

Gill, J., *The Council of Florence* (Cambridge, 1959).

Grecu, V., "La Chute de Constantinople dans la littérature populaire roumaine", *BS*, 14 (1953), 55-81.

Guilland, R., Al πρός την δύσιν εκκλήσεις Κωνσταντίνου ΙΑί τοϋ Δράγαση πρός σωτηρίαν Κωνσταντινουπόλεως, *EEBS*, (195z), 60-74.

—— "Les Appels de Constantine XI Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople (1452-1453)", *BS*, 14 (1953), 226-44.

Guillou, A., "Faux byzantins des archives italiennes", *Studi in onore di Riccardo Filangieri*, I (Naples, 1960), s. 130-43.

Hasluck, F.W., *Christianity and Islam under the Sultans*, 2 cilt (Oxford, 1929).

—— "Constantinopolitana", *Journal of Hellenic Studies*, 43 (1913), 162-7.

Iorga, N., *Byzance après Byzance* (Bükreş, 1935).

Jago, V., "Some Observations on a Monumental Inscription in the Parish Church of Landulph, Cornwall", *Archaeologica, or Miscellaneous Tracts relating to Antiquities*, 18 (1817), 83-96.

Janin, R., *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, 2nd edn (Paris, 1964).

Kalogeropoulos, D.I., Κωνσταντίνος Ú Παλαιολόγος (Atina, 1904).

Knös, B., Histoire de la littérature néo-grecque (Upsala, 1962).

Kolias, G., "Constantin Paléologue, le dernier défenseur de Constantinople", in *1453-1953· Le Cinq-Centième Anniversaire* (Atina, 1953), 41-54.

Kolybas, Marianna, Θεόδωρος Παλαιολόγος, *Thesaurismata*, 10 (1973), 138-62.

Laiou, Angeliki E., "A Byzantine Prince Latinized: Theodore Palaeologus, Marquis of Montferrat", *B*, 38 (1968), 386-410.

Lambros, Sp. P., Ό Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ώς σύζυγος έν τη ιστορία καί τοΐς θρύλοις, *NE*, 4 (1907), 417-66.

—— Λεύκωμα Βυζαντινών Αύτοκρατόρων (Atina, 1930).

—— Οι εικόνες Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου, *NE*, 3 (1906), 229-42.

—— Νέαι εικόνες Κωνσταντίνου τοΰ Παλαιολόγου, *NE*, 4 (1907), 238-40.

—— Σφραγίδες τών τελευταίων Παλαιολόγων, *NE*, 1 (1904)) 416-32.

—— Τα τείχη τού Ίσθμού τής Κορίνθου κατά τους μέσους αιώνας, *NE*, 2 (1905), 435-89; 4 (1907), 20-26; 5 (1908), 115-16.

Langlois, V.,ˆ"Mémoire sur le sabre de Constantin XI Dracosès, dernier empereur grec de Constantinople", *Revue de l'Orient et de l'Algérie et des Colonies* (Paris, 1858), 153-65.

—— "Notice sur le sabre de Constantin XI, dernier empereur de Constantinople, conservé à l'Armeria Reale de Turin", *Revue archéologique*, 14:1 (1857), 292-4 (Yunanca çevirisi: *Nea Pandora*, 8 (1858), 302-3).

Mallat, P., "Byzantische 'Kaiserenkel' in Wien", *Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik*, 11 (1982), 279-81.

—— "Die Palaiologen nach 1453", *Akten XVI Internationaler Byzantinisten- kongresses (= JOB*, 32:6 (Viyana, 1982), 9-18.

Mango, C., "The Legend of Leo the Wise", *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta*, 6 (Belgrad, 1960), 59-93.

—— "The Phanariots and the Byzantine Tradition", *The Struggle for Greek Independence*, ed. R. Clogg (Londra, 1973), s. 41-66.

Medvedev, I.P., *Mistra. Ocerki istorii i kultury pozdnevizantiskogo goroda* (Leningrad, 1970)

Megas, G., "La Prise de Constantinople dans la poésie et la tradition populaire", *1453-1953. Le Cinq-Centième Anniversaire*, 125-33.

Mercati, G., *Opere Minori*, raccolte in occasione del settantesimo natalizio, sotto gli auspici di S.S. Pio XI, 5 cilt (Studi e Testi, 76-80: Vatican City, 1937-41).

Mijatovich, C., *Constantine, the Last Emperor of the Greeks, or, The Conquest of Constantinople by the Turks [A.D. 1453I, After the Latest Historical Researches* (Londra, 1892).

Miller, W., *Essays on the Latin Orient* (Cambridge, 1921).

Mohler, L., *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann*, 3 cilt (Paderborn, 192.3-27, 1942).

Mordtmann, A.D., *Die Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453* (Stuttgart-Augsburg, 1858).

—— "Die letzten Tage von Byzanz", *Mitteilungen des Deutschen Exkursions-Klubs*, I (1893), 34-56; 2 (1895), 1-21.

Moschopoulos, N., "La Prise de Constantinople selon les sources turques", in *1453-1953. Le Cinq-Centième Anniversaire*, 9-22.

Nicol, D.M., *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study* (Dumbarton Oaks Studies, XI: Washington, D.C., 1968).

—— *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations* (Cambridge, 1988).

—— *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium* (Cambridge, 1979).

—— *The Despotate of Epiros, 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages* (Cambridge, 1984).

—— *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Londra, 1972).

Oikonomides, D.B., ìΧρονογράφουî του Δωροθέου τα Λαογραφικά, Laographia, 18 (1959), 113-243; 19 (1960), 3-95.

Palamas, ., *Kostes Palamas. The King's Flute*, Yunanca metin ve İngilizce çevirisi T.P. Stefanides ve G.C. Katsimbalis (Atina, 1982).

Paliouras, A.D., Ό Σ ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας (1540-1608) καί ai μικρογραφίαι τοθ κώδικός αυτού (Atina, 1977).

Papadopulos, A. Th., *Versuch einer Genealogie der Palaiologen (1259-1453)* (Münih, 1938; tekrar baskı Amsterdam, 1962).

Papadrianos, I.A., "The Marriage-Arrangement between Constantine XI Palaeologus and the Serbian Mara (1451)", *Balkan Studies*, 6 (1965), 131-8.

Paspatis, A.G., Πολιορκία καί άλωσις τής Κωνσταντινουπόλεως έν ετει 1453 (Atina, 1890).

Pavlova, M., "L'Empire byzantin et les Tchèques avant la chute de Constantinople", *BS*, 14 (1953), 158-225.

Pears, E., *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks* (Londra, 1903).

Pertusi, A., *Fine di Bisanzio e fine del mondo. Significato e ruolo storico delle profezie sulla caduta di Costantinopoli in oriente e in occidente*, ed. R. Morini (Istituto storico per il medio evo. Nuovi studi storici, 3: Roma, 1988).

Pippidi, A., '"Fables, bagatelles et impertinences'. Autour de certaines généalogies byzantines des XVF-XVIir siècles", *Etudes byzantines et post-byzantines*, x, ed. E. Stanescu ve N.-S. Tanaçoca (Bükreş, 1979), 269-305.

Pira, Tommaso li, *Breve istoria della Despotal Casa Angelo, o de Angelis, di Epiro* (Palermo, 1939).

Politis, A., Ή προσγραφομένη στον Ρήγα πρώτη έκδοση τού Άγαθαγγέλου, Laographia, 7 (1969), 173-92.

Politis, N.G., "Croyances populaires sur le rétablissement de la Nation Hellénique", *La Revue de Grèce*, 1:1 (Eylül, 1918), 151-70.

Pouqueville, F.C.H.L., *Travels in Greece and Turkey*, 2nd edn (Londra, 1820).

Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, ed. E. Trapp et al. (Viyana, 1976-) (PLP olarak anılmaktadır).

Rhodocanakis, D., The Imperial Constantinian Order of St George. A Review of Modern Impostures and a Sketch of its True History (Londra, 1870).

—— *I Principi Rhodocanakis di Chio e l'imperiale Ordine Constantiniano di S. Giorgio. Estratto del Giornale Araldico-genealogico, Anno IX, N. 12 (Pisa, 1882), 1-18 (ayrıca bkz. Legrand, E., Dossier Rhodocanakis).*

Roe, T., The Negotiations of Sir Thomas Roe, in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621 to 1628 inclusive (Londra, 1740).

Runciman, S., The Fall of Constantinople 1453 (Cambridge, 1965).

—— *Mistra. Byzantine Capital of the Peloponnese (Londra, 1980).*

—— "The Marriages of the sons of the Emperor Manuel I", *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, 1 (= *Miscellanea Agostino Pertusi:* 1980), 273-82.

Sabbadini, R., "Ciriaco d'Ancona e la sua descrizione autografa del Peloponneso trasmessa da Leonardo Botta", *Miscellanea Ceriani* (Milan, 1910), s. 180-247.

Salac, A., *Constantinople et Prague en 1452* (Rospravy Ceskoslovenské Akademie Ved, Rocnik 68: Prague, 1958).

Schizzi, F., Sulla Milizia Constantiniana Memoria Storica del Conte Folchino Schizzi (Milan, 1828).

Schlumberger, G., Le Siège, la prise et le sac de Constantinople par les Turcs en 1453 (Paris, 1914).

Sear, D.R., Byzantine Coins and their Values (Londra, 1974).

Setton, K.M., The Papacy and the Levant (1204-1571), II (Philadelphia, 1978).

Sideras, A., "Neue Quellen zu Andronikos Palaiologos", *BZ, 80* (1987), 3-15.

Siderides, X.A., Κωνσταντίνου Παλαιολόγου θάνατος, τάφος καί σπάθη, Ἡ Μελέτη (Ocak-Aralık, 1908), 65-78, 129-46.

Simopoulos, N., Ἡ άλωσις τής Κωνσταντινουπόλεως και Κωνσταντίνος ό Παλαιολόγος (Atina, 1978).

Sophroniades, M., Ἡ άλωσις τής Κωνσταντινουπόλεως ϋπό των Τούρκων τφ 1453 (Atina, 1919).

Sotiriou, G.A., Τὸ λεγόμενον ξίφος τού Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, Κιβωτός (May-June, 1953), no.17-18, s. 2-40.

Spencer, Captain, Constantine; or, The Last Days of an Empire, 2 cilt (Londra, 1855).

Stephanitzes Leukadios, P.D., Σύλλογος διαφόρων προρρήσεων (Atina, l838).

Sturdza, M.D., Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce d'Albanie et de Constantinople (Paris, 1983).

Tomadakis, N.B., Ἡ έν τώ Πατμιακω Κώδικι 287 Μικρά Χρονογραφία, *EEBS*, 25 (1955), 28-37.

Toumanoff, C., "The Fifteenth-Century Bagratids and the Institution of Collegial Sovereignty in Georgia", *Traditio*, 7 (1949-51), 169-221.

Towson, J.T., "A Visit to the Tomb of Theodoro Palaeologus", *Transactions of the Historic Society* (Liverpool, 1857), 213-23.

Tsimpidaros, B., Οι Ἕλληνες στην ëΑγγλία (Atina, 1974).

Turkova, H., "La Prise de Constantinople d'après le Seyahatname d'Evliya Çelebi", *BS*, 30 (1969), 47-72.

Typaldos, G.E., Οι απόγονοι τών Παλαιολόγων μετά την άλωσιν, *DIEE*, 8 (1922), 129-54.

—— Εἶχον οι Βυζαντινοί οικόσημ ; *EEBS*, 3 (1926), 206-22.

Tzigalas, M., Νέα Σύνοψις διαφόρων ιστοριών (Venedik, 1637).

Tzokopoulos, G.B., Ὁ βασιλεύς Κωνσταντίνος IB', ed. E. Papapavlou (Atina, n.d.).

Unbegaun, B., "Les Relations vieux-russes de la prise de Constantinople", *Revue des études slaves*, 9 (1929), 13-38.

Vakalopoulos, A.E., Ιστορία τού ΝεοελληνισμοΟ. Τουρκοκρατία *1453-1669*, II, 2. baskı (Selanik, 1976).

Vakalopoulos, A.E., *Origins of the Greek Nation, 1204-1461* (New Brunswick, N.J., 1970).

Van Millingen, A., *Byzantine Churches in Constantinople* (Londra, 1912).

Vannier, J.-F., "Les Premiers Paléologues. Etude généalogique et proso- pographique", in J.-C. Cheynet ve J.-F. Vannier, *Etudes prosopographiques* (Paris, 1986), s. 123-87.

Vernadsky, G., *A History of Russia, IV: Russia at the Dawn of the Modern Age* (New Haven ve Londra, 1959).

Webster, C.D., "The Palaeologus Legend", *The Genealogists' Magazine,* 22:10 (June, 1988), 367-70.

Woodhouse, C.M., *Gemistos Plethon. The Last of the Hellenes* (Oxford, 1986).

Zakythinos, D.A., *Le Despotat grec de Morée, I: Histoire politique*, II: *Vie et Institutions.* Edition revue et augmente par Chryssa Maltézou, 2 cilt (Londra, 1975).

—— Μανουήλ Βί ό Παλαιολόγος καί ό Καρδινάλιος Ισίδωρος έν Πελο- πoννήσω, *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, III (Atina, 1957), s. 45-69.

Zalokostas, Ch., Κωνσταντίνος Παλαιολόγος (Atina, 1965).

Zalokostas, George, T., *Poems*: Τά άπαντα (Atina, 1873).

Zoras, G.T., Περί τήν άλωσιν τής Κωνσταντινουπόλεως (Atina, 1959).

—— Αi τελευταίοι στιγμαί τοϋ Κωνσταντίνου του Παλαιλόγου καί Μωάμεθ του κατακτητοΰ, in Zoras, Περί τήν άλωσιν τής Κωνσταντινουπόλεως.

—— Αϊ τελευταΐαι προ τής άλώσεως δημηγορίαι Κωνσταντίνου τοϋ Παλαιο- λόγου καί Μωάμεθ του Πορθητου. Επιστημονική Έπετηρίς τής Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου ëΑθηνών, 9 (1958-9), 510-38.

Notlar

1. BÖLÜM KÜÇÜLEN İMPARATORLUK
(Sayfa 1-19)

1 John Kantakouzenos (Cantacuzenus), *Historiae*, ed. L. Schopen, III (Bonn, 1832), s. 298-9; Nikephoros Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. L. Schopen, III (Bonn, 1855), s. 220-2. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 283-4.

2 D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Londra, 1972), s. 249-50.

3 J.W. Barker, *Manuel II Palaeologus 1391-1425* (New Brunswick, N. J., 1969), s. 494-5. *PLP*, IX, no. 21500.

4 Mora Despotluğu'nun tarihi için bkz. D.A. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée*, I: *Histoire politique;* II: *Vie et Institutions*, ed. Chryssa Maltézou (Londra, 1975); S. Runciman, *Mistra. Byzantine Capital of the Peloponnese* (Londra, 1980); I.P. Medvedev, *Mistra. Očerki istorii i kultury pozdnevizantiskogo goroda* (Leningrad, 1970). Manuil Kantakuzinos hakkında: D.M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos* (*Cantacuzenus*) *ca. 1100-1460* (Washington, D.C., 1968), no. 25.

5 Pseudo-Phrantzis, *Chronicon maius*, ed. V.Grecu, *Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477: in anexă Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos Cronica 1258-1481* (Bükreş, 1966), s. 172 (Sfrantzis'in [Sfrancis, Frantzis, Francis] ağzından, *Chron. minus* ve *Chron. maius* referans gösterilerek yazılmıştır).

6 Manuil'in 1405'te doğduktan kısa bir süre sonra ölen Konstantinos adında bir oğlu daha olmuştu. Sphrantzes, *Chron. minus,* s. 4; *PLP*, IX, no. 20491.

7 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 22-4.

8 John Dokeianos, Encomium of the Emperor Constantine Palaiologos, ed. Lambros, *PP*, I, s. 221-31, özellikle s. 227.

9 Konstantinos'un sikke ve mühürleri hakkında bkz. s. 69-70.

10 Barker, *Manuel II,* s. 361-71; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, s. 346-51.

11 Sphrantzes, *Chron. minus.*, s. 14-16.

12 *DR,* v, no. 3402-4.

13 Barker, *Manuel II*, s. 376-9.

14 Sphrantzes, *Chron. minus.*, s. 18. Doukas (Ducas), *Istoria Turco-Bizantină (1341-1462)*, ed. V. Grecu (Bükreş, 1958), s. 237, 245. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 429-30. *DR*, V, no. 3414.

15 John Eugenikos, *Advice to the Despot Theodore,* ed. Lambros, *PP*, I, 67-111.

16 Sphrantzes, *Chron. minus,* s. 20-4; Chalkokondyles, ed. E. Darkò, *Laonici Chalcocandylae Historiarum Demonstrationes*, I (Budapeşte, 1922), s. 17-19; Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 435-6. Zakythinos, *Despotat grec de Morée*, I, s. 196-201, 204-5; D.M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, 1267-1479 (Cambridge, 1984), s. 190-2.

17 Akhaia'da Despot Konstantinos'a yazılan vezinli anonim mektup, ed. Lambros, *PP*, IV, s. 88-9.
18 Zakythinos, *Despotat*, II, s. 81.
19 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 26. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 206.
20 Sphrantzes, *Chron. minus*., s. 24-6. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 206-7.
21 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 40-2; Phrantzes, *Chron. maius*, s. 268; Chalkokondyles, II, s. 18-19; Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 442-3. E. Gerland, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras* (Leipzig, 1903), s. 64-9; Zakythinos, *Despotat*, I, s. 207-9; II, s. 224; A. Bon, *La Morée franque*, I (Paris, 1969), s. 323; K.M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II: *The Fifteenth Century* (Philadelphia, 1978), s. 31-5. Bkz. 6. Bölüm. 1436'da bu kıyılara yelken açan İspanyol gezgin Pero Tafur Patras yakınlarındaki "'Florencia'nın (Glarentza) hoş binalarla dolu bir şehir olduğunu fakat artık kimsenin orda yaşamadığını" belirtmiştir. *Andanças é Viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435-1439)* (Madrid, 1874), s. 44. Tarfur'u İngilizceye çeviren çevirmen "Florencia"yı "Korinthos" olarak yorumlamıştır. *Pero Tafur, Travels and Adventures, 1435-1439*, M. Letts çevirisi (Londra, 1926), s. 49.
22 Zakythinos, *Despotat*, I, s. 209.
23 Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, s. 367; Nicol, *Despotate of Epiros, 1267-1479*, s. 200-3.
24 Georgios Paleologos Kantakuzinos'un Ragusa ziyareti hakkında yazdığı, Şubat 1431'de "Peloponnisos Despotu"na gönderilen rapor için bkz. Lambros, *PP*, II, s. 29-30. B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age* (Paris-Lahey, 1961), s. 51-2 ve no. 787; Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 67.
25 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 50; Schreiner, *Chron brev.*, II, s. 444.
26 John Eugenikos, ed. Lambro, *PP*, I, s. 117-22; Bessarion, ed. Lambros, *PP*, IV, s. 94-5. Mistra'daki İsa Zoodohos Manastırı hakkında bkz. Zakythinos, *Despotat*, II, s. 197, 298. Ölüm yeri hakkında (Stamiron veya Stamira, St. Omer değil) bkz. Bon, *La Morée franque*, I, s. 293, 343, n. I.
27 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 50, Thomas'ın Glarentza'ya taşındığını bildirmektedir. Buna rağmen Glarentza yıkıldığından Thomas'ın 1435'te bulunduğu Patras'a yerleşmiş olması daha olasıdır. Gerland, *Neue Quellen*, s. 67-8, 218.
28 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 52-4; Syropoulos, *Les 'Memoires' du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438-1439)*, ed. V. Laurent (Roma, 1971), s. 172, 608; Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 448-9.
29 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 56; Syropoulos, ed. Laurent, s. 172-3.
30 J. Gill, *Council of Florence* (Cambridge, 1959).
31 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 62. Dimitrios Paleologos Kantakuzinos hakkında bkz. Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 75.
32 Konstantinos'un yanı sıra imparatoriçe ve iki bakanının da konuyu dile getirdiği mektuplar, imparatora Fakrasis Kantakuzinos tarafından iletilmiştir. Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 74. Syropoulos, ed. Laurent, s. 396-8. F. Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time* (Princeton, N. J., 1978), s. 16-18.
33 Fermanın Latince metni için bkz. Gill, *Council of Florence*, s. 414-15.
34 Syropoulos, ed. Laurent, s. 544-5.
35 Phrantzes, *Chron. maius*, s. 320.
36 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 56-8.
37 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 62-4; Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 460. W. Miller, *"The Gattilusj of Lesbos"*, Miller, *Essays on the Latin Orient* (Cambridge, 1921), s. 329-30.

38 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 64-6; Chalkokondyles, II, s. 80; Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 461, 463-4; F. Thiriet, *Régestes des Délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, III* (Paris-Lahey, 1961), nos. 2590, 2597.

39 G. Hofmann, ed., *Epistolae Pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes*, III (*Concilium Florentinum: Documenta et Scriptores,* Series A, I: Roma, 1946), no. 249, s. 35-6.

2. BÖLÜM MİSTRAS'TA DESPOT (Sayfa 21-35)

1 Bessarion hakkında genel bilgi için bkz. L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann,* 3 cilt (Paderborn, 1923-27, 1942). *PLP*, II, no. 2707.

2 Plethon hakkında bkz. C.M. Woodhouse, *Gemistos Plethon. The Last of the Hellenes* (Oxford, 1986), özellikle s. 87-8.

3 Plethon'un önerdiği reformlar için bkz. Woodhouse, *Gemiston Plethon,* s. 92-109; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, s. 361-2.

4 *Eksamilion* hakkında bkz. Sp. P. Lambros, "Τὰ τείχη τοῦ Ἰσθμου", *NE*, 2 (1905), 435-89; 4 (1907), 20-6, 240-3; 5 (1908), 115-16; Zakythinos, *Despotat*, I, s. 236-7; II, s.141-2; J.W. Barker, *Manuel II*, s. 311-16; K.M. Setton, *The Papacy and the Levant,* II, s. 4-5. Tamamlanış tarihi için bkz. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 465.

5 D.A. Zakythinos, "Μανουὴλ Β΄ ὁ Παλαιολόγος καὶ ὁ Καρδινάλιος Ἰσίδωρος ἐν Πελοποννήσῳ, *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier,"* III (Atina, 1957), s. 45-69, özellikle s. 60-3; E.W. Bodnar, "The Isthmian Fortifications in Oracular Prophecy", *American Journal of Archaeology,* 64, (1960), 165-71.

6 Bessarion'un Konstantinos'a mektubu için bkz. Lambros (ed.), *PP*, IV, s. 32-45. Ayrıca bkz. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 226-8; II, s. 143.

7 Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, s. 378-9; Runciman, *Mistra*, s. 82.

8 Bkz. *Letters of Manuel II Palaeologus,* ed. G.T. Dennis (*CFHB,* VIII: Washington D.C., 1977), no. 51, s. 144-7; Nicol, *Last Centuries of Byzantium,* s. 357.

9 Zakythinos, *Despotat*, I, s. 228-9.

10 Belgeler için bkz. Lambros, *PP*, IV, s. 14-18. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 228-9; II, s. 99-100, 109-15, 123.

11 Cesarini'nin mektubu için bkz. ed. N. Jorga, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV. siècle, III* (Paris, 1902), s. 110. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 230.

12 Sphrantzes, *Chron. minus,* s. 52. John Dokeianos, *Letters to the Despot Constantine*, ed. Lambros, *PP*, I, s. 242. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 212, 230.

13 Chalkokondyles, II, s. 91-2; Stefano Magno, *Estratti degli Annali Veneti di Stefano Magno,* ed. C. Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues* (Berlin, 1873), s. 195. Konstantinos'un Attika ve Boiotia seferleri hakkında bkz. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 230-1.

14 Konstantinos Kantakuzinos hakkında bkz. Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos,* no. 81.

15 Thiriet, *Régestes*, III, no. 2686.

16 Mektup için bkz. F. Cerone, "La politicà orientale di Alfonso di Aragona", *Archivio storico per le province napoletane*, 27 (1902), 430-1.

17 Lambros, *NE*, 4 (1907), 431. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 239.

18 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 70; Doukas, s. 279; Chalkokondyles, II, s. 112-18. Olayların kronolojisi için bkz. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 476-9. Felaket ve beraberinde getirdikleri

üzerine İoannis Evgenikos'un yazdığı ağıtlı şiir için bkz. ed. G. Mercati, *Opere Minori*, IV (Studi e Testi, 79: Vatikan, 1937), s. 25-8.

19 Chalkokondyles, II, s. 118-19. Daha sonra kaleme alınan bir rapora göre ölü sayısı yaklaşık 22 bindi. Bkz. Lambros, *NE*, 4 (1907), 25-6. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 232-5.

20 D.M. Nicol, *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations* (Cambridge, 1988), s. 385-7. Lambros bu rivayeti doğru olarak kabul eder bkz. *NE*, 4 (1907) 431-3.

21 Floransa'dan gelen mektup için bkz. Lambros, *NE*, 4 (1907), 31.

22 Anconalı Ciriaco (Cyriacus) hakkında bkz. R. Sabbadini, "Ciriaco d'Ancona e la sua descrizione autografa del Peloponneso trasmessa de Leonardo Botta", *Miscellanea Ceriani* (Milan, 1910), s. 180-247; E.W. Bodnar, *Cyriacus of Ancona and Athens* (Latomus Kolleksiyonu, XLIII: Brüksel, 1960).

23 Ed. Lambros, *PP*, IV, s. 98-9; Bodnar, *Cyriacus*, s. 57-9, 61; A. Diller, "The Autographs of Georgius Gemistus Pletho", *Scriptorium*, 10 (1956), 27-41; Woodhouse, *Gemistos Plethon*, s. 227-8.

24 Bu epigramı Yunancaya çeviren büyük olasılıkla Plethon'dur. Lambros, *PP*, IV, s. 99-101. Woodhouse, *Gemistos Plethon*, s. 227.

25 Lambros, *NE*, 4 (1907), 431.

26 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 70.

27 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 72; Doukas, s. 279; Chalkokondyles, II, s. 111-13, 140; Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 470-4.

3. BÖLÜM KONSTANTİNOPOLİS'TE İMPARATOR (Sayfa 37-52)

1 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 72; Doukas, s. 279; Chalkokondyles, II, s. 141.

2 Doukas, s. 293. Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 72'de Mistras'taki iki elçinin "Konstantinos'u imparator ilan ettiği" söylenir. Taç giyme töreninin gerçekleştiğini iddia edense daha sonra yazan Sfrantzis'tir bkz. *Chron. maius*, s. 348-50.

3 Kantakouzenos, II., s. 165-6; Gregoras, II, s. 611, 625.

4 İoannis Evgenikos'un İmparator Konstantinos'a mektubu için bkz. ed. Lambros, *PP*, I, s. 123-34. *PLP*, III, no. 6189. VIII. Mihail'in dul kalmış karısı Theodora Paleologina hakkında bkz. *PLP*, IX, no. 21380. Konstantinos'un tacı mevzusu içi bkz. I. Bogiatzides, Τὸ ζήτημα τῆς στέψεως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, *Laographia*, 7 (1923), 449-56; Aikaterini Christophilopoulou, Ἐκλογή, ἀναγόρευσις καί στέψις τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος (Atina, 1956), s. 204-6; Margaret Carroll, "Constantine XI Palaeologus: Some Problems of Image", *Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, ed. Ann Moffatt (Canberra, 1984), s. 329-43, özellikle s. 333-8; Margaret Carroll, *A Contemporary Greek Source for the Siege of Constantinople 1453: The Sphrantzes Chronicle* (Amsterdam, 1985), s. 94-6.

5 John Dokeianos, Encomium and Address ed. Lambros, *PP*, I, s. 221-31, 232-5. *PLP*, III no. 5577.

6 John Argyropoulos, *Works*, ed. Sp. P. Lambros, Ἀργυροπούλεια (Atina, 1910), s. 8-28, 29-47. Konstantinos'a hitabı için (gerçi burada hatalı olarak Mihail Apostolis'e atfedilmiştir) bkz. ed. Lambros, *PP*, IV, s. 67-82. *PLP*, I, no. 1267.

7 Mihail Apostolis'in mektubu için bkz. Address, ed. Lambros, *PP*, IV, s. 83-7. *PLP*, I, no. 1201; Konstantinos Laskaris'in yazıları için bkz. ed. Sp. P. Lambros, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς. Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, III: 1906-7 (Atina, 1909), 150-227, özellikle 226.

8 Katablattas, İoannis Argiropulos'un kaleme aldığı eleştiri dolu bir yazının hedefidir, ed. P. Canivet ve N. Oikonomides, "[John Argyropoulos] La Comédie de Katablattas. Invective byzantine du XV. siècle", *Diptycha*, 3 (1982-3), 85-6.

9 Belge için bkz. J. ve P. Zepos, ed. *Jus Graecoromanum*, I (Atina, 1931), s. 705-7. *DR*, V, no. 3521. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 240. Konstantinos'tan günümüze ulaşan az sayıdaki mühür ve sikkenin de onu imparatorluk tacıyla betimlediğini unutmamalıyız. Bkz. Görsel 8.

10 *DR,* V, no. 3520.

11 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 74.

12 Doukas, s. 279. *DR*, V, no. 3524.

13 John Eugenikos, ed. Lambros, *PP*, I, s. 151-3.

14 George Scholiaros (Gennadios), *Œuvres complètes de Gennade Scholarios*, ed. L. Petit, X.A. Siderides, M. Jugie (Paris, 1928-36), VII, s. 1-6.

15 Scholarios, I, s. 161-72.

16 Scholarios, IV, s. 463-73.

17 Scholarios, IV, s. 474-5.

18 Woodhouse, *Gemistos Plethon*, s. 116-17.

19 Sp. P. Lambros, Ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ὡς σύζυγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τοῖς θρύλοις", *NE*, 4 (1907), 417-66, özellikle 433-40.

20 Sphrantzes, *Chron. minus,* s. 70.

21 Sphrantzes, *Chron. minus,* s. 74. Carroll'un "Constantine XI", *Maistor*, s. 337-8'deki iddiasına göre Konstantinos taç giyme töreni için uygun bir imparatoriçe bekliyordu.

22 C. Toumanoff, "The Fifteenth-Century Bagratids and the Institution of Collegial Sovereignty in Georgia", *Traditio*, 7 (1949-51), 169-221.

23 Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 62.

24 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 76-8.

25 Maria-Mara Brankoviç hakkında bkz. Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos,* no. 92; I. A. Papadrianos, "The Marriage-Arrangement between Constantine XI Palaiologos and the Serbian Mara (1451)", *Balkan Studies*, 6 (1965), 131-8.

26 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 78-80. Konstantinos Dragaş ve eşi Evdokia hakkında bkz. *PLP*, III, no. 5746, 6229.

27 Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 96.

28 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 80-2.

29 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 76. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 478; *PLP*, IX, no. 21366.

30 Scholarios, I, s. 262-70, ve Lambros, *PP*, II, s. 40-51; Plethon, ed. Lambros, *PP*, III, s. 266-80. Ölen imparatoriçenin onuruna başka bir eser de İoannis Argiropulos tarafından Konstantinos'a gönderdiği taziye mektubunda kaleme alınmıştır bkz. ed. Lambros, Αργυροπούλεια, s. 48-57.

31 Bessarion, ed. Lambros, *PP*, III, s. 281-3. Woodhouse, Gemistos Plethon, s. 309-12.

32 Andronikos Kantakuzinos hakkında bkz. Nicol, *Byzantine Family Kantakouzenos*, no. 68.

33 İoannis Kantakuzinos hakkında bkz. a.g.e., no. 80.

34 Manuil Kantakuzinos hakkında bkz. a.g.e., no. 63.

35 Lukas Notaras hakkında bkz., *PLP*, VIII, no. 20730.

36 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 84, 90-4.

37 Doukas, s. 289, Chalkokondyles, II, s. 142; Kritoboulos, *Critobuli Imbriotae Historiae, ed.* D.R. Reinsch (*CFHB*, XXII: Berlin-New York, 1983), s. 18. *DR*, V, no. 3530.

38 Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 390-2.

39 1449, 1450 ve 1451: *DR*, V, no. 3524a, 3526. Krekić, *Dubrovnik*, s. 59-61, no. 1144, 1174, 1175, 1193, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1216, 1217, 1222. Konstantinos'un 1431'de Ragusa'yla pazarlıkları hakkında bkz. yukarıda s. 12.

40 *Dr*, V. No. 3529.
41 Konstantinos'un Ferrara markisine yazdığı mektubun Latince metni için bkz. Lambros, *PP*, IV, s. 26-7. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 283-4.
42 Papa V. Nicolaus 27 Eylül 1451 tarihli mektubu bkz. ed. G. Hofmann, *Epistolae Pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes*, III (*Concilium Florentinum : Documenta et Scriptores*, Series A, I: Roma, 1946), no. 304, s. 130-8; bunun yanı sıra ed. Lambros, *PP*, IV, s. 49-63. *DR*, V, no. 3532-5. Gill, *Council of Florence*, s. 376.
43 Scholarios, III, s. 152-65 (12 Mart 1452).
44 Belgeler için bkz. A. Salač, *Constantinople et Prague en 1452* (Rospravy Československé Akademie Ved, Ročnik 68: Prag, 1958); M. Pavlová, "L'Empire byzantin et les Tchèques avant la chute de Constantinople", *BS*, 14 (1953), 158-225.
45 Doukas, s. 294-5. S. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453* (Cambridge, 1965), s. 65-6; F. Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time* (Princeton, N.J., 1978), s. 72.

4. BÖLÜM KONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜ (Sayfa 53-71)

1 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 94; Doukas, s. 295-303; Kritoboulos, ed. Reinsch, s. 18-24; Chalkokondyles, II, s. 147. *DR*, V, no. 3542. Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 65-6; Babinger, *Mehmed*, s. 75-9.
2 *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, çeviren ve yayına hazırlayan H. İnalcık ve Rhoads Murphey (Minneapolis-Chicago, 1978), s. 34.
3 Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 393-5.
4 Phrantzes, *Chron. maius*, s. 374. *DR*, V, no. 3545-7. R. Guilland, Αἱ πρὸς τὴν Δύσιν ἐκκλήσεις Κωνσταντίνου ΙΑ΄τοῦ Δραγάτση πρὸς σωτηρίαν Κωνσταντινουπόλεως, *EEBS*, 22 (1952), 60-74; R. Guilland, "Les Appels de Constantin XI Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople (1452-1453)", *BS*, 14 (1953), 226-44.
5 E. Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J.B. Bury, VII (Londra, 1900), s. 97.
6 Guilland, "Les Appels", 237.
7 Gill, *Council of Florence*, s. 383; Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 69.
8 Scholarios, *Œuvres complètes* ed. Petit *et. al.*, III, s. 165-6.
9 Theodoros Agallianos, ed. Schreiner, *Chron. brev.*, II, s. 635-6, Phrantzes, *Chron. maius*, s. 318'de aşağı yukarı aynı sözlerle durumu anlatmaktadır.
10 Phrantzes, *Chron. maius*, s. 471-2. İsmi bilinmeyen bir Rus vakanüvis, 1461-62'yi konu aldığı eserinde Konstantinopolis'in düşman eline geçmesinden (Kievli) "lanet İsidoros'u" sorumlu tutar. A. Pertusi, ed., *La Caduta di Constantinopoli*, II (Verona, 1976) s. 252-3 (Pertusi, Caduta, *I, II* olarak alıntılanmıştır).
11 Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 70-1; Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, s. 397-9.
12 Lukas Notaras hakkında bkz. *PLP*, VIII, no. 20730. Külah ve kavuk hakkındaki ünlü görüşleri Dukas tarafından kaydedilmiştir bkz. s. 329. Bunun yanı sıra Dukas s. 315'te Konstantinos'un ittihada bağlılığından şüphe duyduğundan bahseder.
13 Scholarios, III, s. 171-4, 177.
14 Kievli İsidoros'un Papa V. Nicolaus'a yazdığı 15 Haziran 1453 tarihli mektup ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 92, Doukas, s. 317-19. Gill, *Council of Florence*, s. 386-7.
15 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 96; Chalkokondyles, II, s. 148. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 246.
16 Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 394-6.

17 Guilland, Ἐκκλήσεις, 68-70. *DR*, V, no. 3548-9, 3551. Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 397-8. III. Friedrich'in 22 Ocak 1453 tarihli cevabı Jorga'dadır, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV. siècle*, II (Paris, 1899), s. 481-2.

18 Doukas, s. 307-9, 321.

19 Kritoboulos, ed. Reinsch, s. 40, Phrantzes, *Chron. maius*, s. 386; Doukas, s. 331; Nicolò Barbaro, *Giornale dell' assedio di Constantinopoli 1453*, ed. E. Cornet (Viyana, 1856), s. 35. *DR*, V, no. 3550. Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 83-4; Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 400.

20 Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 100-8; Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 400-2.

21 Doukas, s. 345-7.

22 Doukas, p. 351; Kritoboulos, ed. Reinsch, s. 41-2; Chalkokondyles, II, s. 155-7. *DR*, V, no. 3554. Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 123-4; Babinger, *Mehmed*, s. 89-90.

23 Barbaro, *Giornale*, s. 35.

24 Phrantzes, *Chron. maius*, s. 402.

25 Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 120-32.

26 Leonardo'nun Konstantinopolis'in II. Mehmed tarafından fethi hakkında Papa V. Nicolaus'a yazdığı mektup için bkz. *MPG*, CLIX, süt. 923-44; Konstantinos'un nutku için bkz. süt. 938-9; Pertusi, *Caduta*, I, s. 120-71. İngilizce çeviri için bkz. J.R. Melville Jones, *The Siege of Constantinople 1453. Seven Contemporary Accounts* (Amsterdam, 1972), s. 34-5. Karş. Phrantzes, *Chron. maius*, s. 414-22; Χρονικὸν τῶν Τούρκων Σουλτάνων, ed. G.T. Zoras (Atina, 1958), s. 88-9. Nutuk konusunda Leonardo'nun aktarımının bile uydurma olduğundan şüphelenmektedir. Bkz., Zoras, Περὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Atina, 1959), s. 71-101.

27 Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. Bury, VII, s. 188.

28 Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 133-44. Ayios Romanos Kapısı hakkında bkz. R. Janin, *Constantinople byzantine*, 2. baskı (Paris, 1964), s. 280.

29 Kritoboulos, ed. Reinsch, s. 80-2; C.T. Riggs çevirisi, *History of Mehmed the Conqueror by Kritovoulos* (Princeton, N.J., 1954), s. 81.

30 F. Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden* (Münih, 1931), no. 67, Tafel XIV (elyazması) ve XXV (mühür).

31 Dölger, *Facsimiles*, no. 58 (Latince metin), Tafel XXII (elyazması). Ayrıca bkz. Sp. P. Lambros, Σφραγίδες τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, *NE*, I (1904), 416-32, fig. 2. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 240 n. 8.

32 Leonardo Chiensis, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 146-7; Barbaro, *Giornale*, ed. Cornet, s. 66 (Marco Barbaro'nun ek notlarıyla).

33 Κ'ΩΝCΤΑΝΤΙΝΟCΔΕCΠΟΤΗCΟΠΑΛΕΟΛΟΓ
ΘΥΧΑΡΙΤΙΒΑCΙΛΕΥCΡΟΜΕΩΝ.
Revue Numismatique dergisinde yayımlanacak, Paleologos hanedanı dönemine ait bu yeni buluntular hakkındaki yazısının hazırlık not ve resimlerini benimle paylaştığı için Mr. Simon Bendall'a teşekkürlerimi sunarım. XI. Konstantinos'un dönemine ait başka sikkeler için bkz. D.R. Sear, *Byzantine Coins and their Values* (Londra, 1974), s. 410, no. 2260; S. Bendall ve P.J. Donald, *The Later Palaeologan Coinage* (Londra, 1979), s. 176. *Antike Münzen*, Auktion 50 am 25. April 1990, Zürih, s. 80, no. 423-5.

34 Biblioteca Estense, Modena, Cod. a. S. 5, 5 (=Gr. 122), f. 294; ayrıca Lambros, *NE*, I, 239-40 ve levha IV, no. 3; Lambros, Λεύκωμα Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων (Atina, 1930), levha 91; Barker, *Manuel II*, s. 387.

35. Bkz. Sp. P. Lambros, Αἱ εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, NE, 3 (1906), 229-42; Νέαι εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, NE, 4 (1907), 238-40.

36 Bu kehanetler için bkz. aşağıda 6. Bölüm.

37 Marcianus Cod. CL. VII. No. 22 (= 1466). A. D. Paliouras, Ὁ ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας (1540-1608) καὶ αἱ μικρογραφίαι τοῦ Κώδικος αὐτοῦ (Atina, 1977).

38 Paliouras, s. 217-19, levha: 180, 183, 189, 190.

5. BÖLÜM KONSTANTİNOS'UN ÖLÜMÜ (Sayfa 73-91)

1 Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 154-7.
2 Scholarios, *Œuvres complètes*, IV, s. 510-12, A. Pertusi, *Fine di Bisanzio e fine del mondo* (Roma, 1988), s. 60-1; D.M. Nicol, *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium* (Cambridge, 1979), s. 104-5.
3 Barbaro, *Giornale*, ed. Cornet, s. 61; ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 29-30.
4 Isidore of Kiev, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 60.
5 Kritoboulos, ed. Reinsch, s. 80.
6 Schreiner, *Chron. brev.*, I, 52/4, s. 370, 115/I, s. 684. *Anonymi Monodia de capta Constantinopoli*, ed. A. Pertusi, *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Constantinopoli*, ed. A. Carile (Bolonya, 1983), s. 326 (bundan sonra Pertusi-Carile, *Testi* olarak geçecektir).
7 Bu kaynaklar Pertusi, *Caduta*, I, II ve Pertusi-Carile, *Testi*'de toplanmıştır.
8 Sphrantzes, *Chron. minus*, s. 96-8. Esir alınan Sfrantzis birkaç ay kölelik yaptıktan sonra 1 Eylül'de fidye karşılığı serbest bırakılmış, Konstantinopolis'ten ayrılıp Mistras'a yerleşmiştir.
9 Leonardo Chiensis, Letter to Pope Nicholas V, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 162-4.
10 Barbaro, Giornale, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 35.
11 Jacopo Tedaldi, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 60, 74-5.
12 Pertusi-Carile, *Testi*, s. 4, 25.
13 Pertusi, *Caduta*, II, s. 56; Pertusi-Carile, *Testi*, s. 51, 54.
14 Thomas Eparchos ve Joshua Diplovatatzes (?), *Account of the capture of Constantinople*, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 237.
15 John de Lastic, ed. N. Jorga, *Notes et Extraits*, II, s. 520.
16 Aeneas Sylvius Piccolomini, ed. Pertusi, *Caduta*, II s. 44, 50-2.
17 Sırp birliği üzerine bkz. Sphrantzes, *Chron. minus*., s. 102. Karş. Pertusi, *Caduta*, I, s. xl.
18 Constantine Mihailović, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 259. I. Dujčev, "La Conquête turque et la prise de Constantinople dans la littérature slave de l'époque", *Medioevo bizantino-slavo*, III içinde (Roma, 1971), s. 478-87.
19 Tursun Beg, *The History of Mehmed the Conqueror*, ed. ve çev. H. Inalcik ve R. Murphey (Minneapolis-Chicago, 1978), s. 36-7; ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 324-6 (İtalyanca çevirisi).
20 Ibn Kemal, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 463-5 (not=59) (İtalyanca çevirisi).
21 Mehmed Neshri, ed. Pertusi, *Caduta*, II. s. 265; Ashik Pasha-Zade, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 241 (İtalyanca çevirisi); Sa'ad Ed-Din, İngilizce çevirisi için bkz. E.J.W. Gibb, *The Capture of Constantinople* (Glasgow, 1879), s. 31; Pertusi, *Caduta*, II, s. 287-8 (İtalyanca çevirisi).
22 Pertusi-Carile, *Testi*, s. 118.
23 Pertusi-Carile, *Testi*, s. 141, 176. Dolfin'in yazdıkları J.R. Melville Jones tarafından kısmen İngilizceye çevrilmiştir bkz. *The Siege of Constantinople 1453* (Amsterdam, 1972), s. 125-30.
24 Pertusi, *Caduta*, II, s. 86.
25 Sagundino, ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 134-6.
26 *Ubertini Pasculi Brixiensis Constantinopoleos Libri IV*, ed. A. Ellissen, *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, III, Anhang (Leipzig, 1857), s. 81.
27 Jan Długosz, *Historiae Polonicae*, lib. XII, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 234.
28 Samile, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 231 (İtalyanca çevirisi).
29 Abraham of Ankara, ed. Pertusi, *Caduta*, II. s. 414 (İtalyanca çevirisi); ed. M.B. Krikorian ve W. Seibt, *Die Eroberung Konstantinopels im Jahre 1453 aus Armenischer Sicht* (Byzantinische Geschichtsschreiber, XIII; Graz-Viyana-Köln, 1981) (Almanca çevirisi).

30 Nicola della Tuccia, *Cronaca di Viterbo*, ed. Pertusi-Carile, *Testi,* s. 97.

31 Aeneas Sylvius Piccolomini, *Cosmographia. Historia de Europa*, VII (*Opera quae extant omnia* [Basel, 1571]), s. 400-2. Daha önce *Pii II pontificis maximi de captione urbis Constantinopolitanae tractatulus* adıyla basılmıştır (Roma: Steph. Plannck, y. 1470): "*Imperator non ut regem decuit pugnando sed fugiens: in ipsis porte angustiis cum cecidisset oppressus: calcatusque obiit.*" Ufak değişikliklerle P.A. Déthier tarafından *Monumenta Hungariae Historica*, XXI, I'de basılmıştır (Pera, 1875), s. 678, 682. Aeneas Sylvius'un raporu Andrea Cambini tarafından İtalyanca'ya çevrilmiştir: *Commentario di Andrea Cambini fiorentino della origine de Turchi et imperio della casa Ottomana.* Bu eser 1538'de Venedik'te basılmıştır.

32 *Christophorus Richerius ad Franciscum Gallorum Regem Christianiss. Libri quinque, De Rebus Turcorum* (Paris, 1540), s. 96-7; Francesco Sansovino, *Historia Universale dell'Origine, Guerre, et Imperio de Turchi* (Venedik, 1654), s. 270-1. Sansovino'nun versiyonunun İngilizce çevirisi için bkz. J.R. Melville Jones, *Siege of Constantinople 1453*, s. 122 (ve s. x). Burada bu sürüm, çağdaş bir aktarım gibi "Cristoforo Riccherio" adıyla kitaba dahil edilmiştir. I. François'nın başmabeyincisi olan Christophore Richer, Stockholm'de ve Kopenhag'da Fransız elçisi olarak görev yapmıştır. Aeneas Sylvius'tan isim vermeden yaptığı alıntılar için bkz. B. Unbegaun, "*Les relations vieux-russes de la prise de Constantinople*", *Revue des études slaves,* 9 (1929), 32-3.

33 Bkz. aşağıda s. 86-7.

34 Schreiner, *Chron. brev.*, I. 69/5, s. 529.

35 Schreiner, *Chron. brev.*, I. 69/39, s. 535.

36 Schreiner, *Chron. brev.*, I. 14/107, s. 155; 34/21, s. 271-2; 51, IV/17, s. 369 (= Pertusi-Carile, *Testi*, no. II, IV, V, s. 31-2, 34-6, 38).

37 Doukas, s. 361, 377. Harisios Kapısı Ayios Romanos Kapısı'nın biraz daha kuzeyindedir. R. Janin, *Constantine byzantine*, 2. baskı, s. 281 (Edirnekapı).

38 Kritoboulos, ed. Reinsch, s. 70-1, 81-2. *Kritovulos Tarihi, 1451-1467*, çev. Ari Çokona, Heyamola Yayınları, 2012, s. 261.

39 Chalkokondyles, II, s. 159, 163. Sphrantzes, *Chron. minus.*, s. 98'de "dört yıl, dört ay ve yirmi dört gün" olarak verilen Konstantinos'un hüküm süresi ve "kırk dokuz yıl, üç ay, yirmi gün" olarak verilen yaşı daha isabetlidir. [Doğum tarihi 1405 verildiği için kırk dokuz olmalı-e.] Ölüm şekli veya yeri konusundaysa hiçbir bilgi sağlamamakta, kutsanmış efendisi ve imparatorunun öldürüldüğünü ve kendisinin bu sırada orada olmadığını belirtmekle yetinmektedir.

40 Phrantzes, *Chron. maius*, s. 428-30, 432.

41 *Anonimo russo,* Cargrad'ın (Konstantinopolis) fethine dair bu yazı için bkz. ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 406 (İtalyanca çevirisi). Ἔκθεσις Χρονική, ed. Sp. P. Lambros, Ecthesis Chronica and Chronicon Athenarum (Londra, 1902), s. 16. Bkz. G.T. Zoras, Αἱ τελευταῖαι στιγμαὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ Μωάμεθ τοῦ κατακτητοῦ, Zoras, Περὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινοουπόλεως (Atina, 1959), s. 132-3. Mamalis (Laskaris?) üzerine bkz. *PLP*, VII, no. 16554.

42 Hierax, *Threnos*, ed. C.N. Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, I (Venedik, 1872), s. 266; ed. Déthier, *Mon. Hung. Hist.*, XXI, I, s. 387; XXI, 2, s. 418. Χρονικὸν τῶν Τούρκων Σουλτάνων, ed. G.T. Zoras (Atina, 1958), s. 81; Elizabeth A. Zachariadou, Τὸ Χρονικὸ τῶν Τούρκων Σουλτάνων... καὶ τὸ Ἰταλικὸ τοῦ πρότυπο (Selanik, 1960), s. 62-3. Martinus Crusius, *Turco-Graeciae libri octo*... (Basel, 1584), Lib. I, s. 96. Bkz. G. Kournoutos, Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας, I (Βασικὴ Βιβλιοθήκη: Atina, 1956), s. 178.

43 Nestor İskender'in Konstantinopolis'in fethi hakkındaki raporu için bkz. ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 292-8 (İtalyanca çeviri). Karş. B. Unbegaun, "Les relations vieux-russes", 13-38; Dujčev, *Medioevo bizantino-slavo*, III, s. 412-52; U.M. Braun ve A.M. Schneider, *Bericht über die Eroberung Konstantinopels nach der Nikon-Chronik übersetzt und erläutert* (Leipzig, 1943).

Rumence versiyonu V. Grecu tarafından Fransızcaya çevrilmiştir bkz. "La Chute de Constantinople dans la littérature populaire roumaine", *BS*, 14 (1953), 55-81.

44 "Princeps immortalitate dignus": Sagundino, ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 136.

45 *Anonymi Monodia*, ed. Lambros, Μονῳδίαι καὶ θρῆνοι ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, *NE, 5* (1908), 245.

46 A.g.e., 248-50; ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 326-31. Aynı hikâyeden Aziz İoannis'in Patmos'ta bulunan manastırındaki bir vakayinamede de bahsedilmektedir. N.B. Tomadakis, "Ἡ ἐν τῷ Πατμιακῷ Κώδικι 287 Μικρὰ Χρονογραφία," *EEBS*, 25 (1955), 28-37.

47 V. Langlois, "Notice sur le sabre de Constantin XIV, dernier empereur de Constantinople, conservé à L'Armeria Reale de Turin", *Revue archéologique*, 14, I (1857), 292-4 (*Nea Pandora*, 8 [1858] 302-3 çizimle birlikte Yunancaya çevrilmiştir.); Langlois, "Mémoire sur le sabre de Constantin XIV Dracosès, dernier empereur grec de Constantinople", *Revue de l'Orient et de l'Algérie et des Colonies* (Paris, 1858), 153-65. A.G. Paspatis, Παλιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ἔτει *1453* (Atina, 1890), s. 94-5. Onun iddiasına göre kılın üstüne işlenmiş yazı şöyledir:
Σὺ βασιλεῦ ἀήττητε λόγε Θεοῦ Παντάναξ,
Νίκης Βραβεῖα δώρησον κατὰ τῶν πολεμίων,
Τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῳ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ,
Ὥσπερ ποτὲ τῶ βασιλεῖ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ,
Turin'deki kılıç hakkında son yazı için bkz. G.A. Sotiriou Κιβωτός (Mayıs-Haziran 1953), no. 17-18, s. 240. Bu sayıda çizim dışında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

48 Ἄστυ ikinci sene, no. 64 (Atina, 7 Aralık 1886), s. 2 ve no. 65 (14 Aralık 1886), s. 6-8; *Deltion tis Estias*, no. 520 (14 Aralık 1886), s. 3.

49 H. Carnoy ve J. Nicolaides, *Folklore de Constantinople* (Paris, 1894), s. 74-5.

50 Spandounes (Theodoro Spandugnino), *De la origine deli Imperatori Ottomani...*, ed. C.N. Sathas, Μνημεῖα... *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge,* IX (Paris, 1890), s. 154.

51 Phrantzes, *Chron. maius*, s. 432.

52 Evliya Chelebi, İngilizce çevirisi için bkz. J. Von Hammer, *Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa in the Seventeenth Century by Evliya Efendi* (Londra, 1846), s. 44. H. Turková, "La Prise de Constantinople d'après le Seyahatname d'Evliya elebi", *BS*, 30 (1969), 47-72, özellikle 61.

53 Konstantinos'un kabri ve kılıcı üzerine çok sayıda aktarım için bkz. X.A. Siderides, Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου, θάνατος, τάφος καὶ σπάθη, Ἡ Μελέτη (Ocak-Aralık, 1908), 65-78, 129-46. Ayrıca bkz. N.G. Politis, *Paradoseis*,Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, 2 cilt (Atina, 1904), II, s. 658-74; E. Pears, *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the capture of Constantinople by the Turks* (Londra, 1903), s. 354-5; H.J. Magoulias, *Doukas. Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (Detroit, 1975), s. 314-15, not 289; F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (Oxford, 1929), I, s. 40-1; II, s. 731. İmparatorun kabrinin Ayia Theodosia Kilisesi'nde olduğu iddiası için bkz. A. Van Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople* (Londra, 1912), s. 173-8.

54 Paspatis, *Poliorkia*, s. 192.

55 Ὁ Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Δράγαζη, bkz. E. Legrand, *Recueil de chansons populaires grecques* (Collection de monuments pour servir à l'étude e la langue néo-hellénique, n.s., I: Paris, 1874), no. 48, s. 74-6.

56 Hierax, ed. Sathas, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, I, 685-6 numaralı dizeler, s. 267; ed. Déthier, *Mon. Hung. Hist.*, XXI, I, s. 388.

6. BÖLÜM ÖLÜMSÜZ İMPARATOR (Sayfa 93-105)

1 Lambros, Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ὡς σύζυγος..., *NE*, 4 (1907), 446.
2 Ed. Déthier, *Mon. Hung. Hist.*, XXI, I, s. 681. Lambros, *NE*, 4, 446'da bu beyan yanlış bir şekilde Kievli İsidoros'a atfedilmiştir.
3 Bkz. yukarıda s. 77.
4 Lambros, *NE*, 4, 447. Leo Allatius, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione* (Coloniae Agrippinae, 1648), süt. 955-6; C. DuFresne DuCange, *Historia Byzantina duplici commentario illustrata*, I: *Familiae Byzantinae* (Paris, 1680), s. 245. Hioslu Allatius (Allacci) Vatikan kütüphanecisiydi.
5 Politis, *Paradoseis*, I, s. 26-7.
6 *A.g.e.*, II, s. 689-90.
7 Lambros, *NE*, 4, 454-66. S. Runciman, "The Marriages of the Sons of the Emperor Manuel II", *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, I (1980), 273-72, özellikle 281; Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, s. 230-1.
8 Evliya Chelebi, *Narrative of Travels, s.38-9*; Turková, "La Prise de Constantinople", 50-5; Politis, *Paradoseis*, II, s. 690.
9 John Eugenikos, *Monodia*, ed. Lambros, Μονῳδίαι καὶ θρῆνοι, 109-269, özellikle 219-26. Bkz. Dujčev, *Medioevo bizantino-slavo*, III, s. 408-12.
10 Andronikos Kallistos, *Monodia*, ed. Lambros, Μονῳδίαι καὶ θρῆνοι, 203-18; ed. Pertusi, *Caduta*, II, s. 353-63 (kısmen).
11 Scholarios, *Œuvres complètes*, ed. Petit *et al.*, IV, s. 511-12. Bkz. yukarıda s. 74.
12 Bkz. Dujčev, *Medioevo bizantino-slavo*, III, s. 423.
13 Chalkokondyles, I, s. 2.
14 Pseudo-Georgillas, *Threnos*, ed. A. Ellissen, *Analekten*,III (Leipzig, 1857), s. 106-249; W. Wagner, *Medieval Greek Texts* (London, 1876), s. 141-70; E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, I (Paris, 1880), s. 169-202.
15 Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης, ed. E. Kriaras (Selanik, 1965).
16 Doukas, s. 363-5; Chalkokondyles, II, s. 161. İmparatorun heykeli 12. yüzyılda bir haçla değiştirildiğinden Constantinus Sütunu [Çemberlitaş Sütunu-ç.] aynı zamanda Haç Sütunu olarak da biliniyordu. R. Janin, *Constantinople byzantine*, 2. baskı (Paris, 1964), s. 77-80.
17 Bu kehanetlere toplu bir bakış için bkz. Politis, *Paradoseis*, II, s. 658-74. Daniel'in kehanetleri için bkz. A. Vassiliev, *Anecdota graeco-byzantina*, I (Moskova, 1893), s. 33-47. Bkz. özellikle Pertusi, "Les 'Visones Danielis'", *Fine di Bisanzio*, s. 35-127. Yazıya dökülen kehanetlerin kökeni hakkında bkz. P.J. Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition* (Berkeley-Los Angeles-Londra, 1985). Kızıl Elma'ya dair kehanetin Türk inanışına yansıması için bkz. Hasluck, *Christianity and Islam*, II, s. 736-40.
18 Bkz. C. Mango, "The Legend of Leo the Wise", *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, 6 (Belgrad, 1960), 59-93
19 Klontzas, ed. Paliouras (bkz. yukarıda s. 71, not 37), görsel 324-31, s. 246-7. Politis, *Paradoseis*, I, s. 22, no. 33; II, s. 688-74. N.A. Bees, "Περί τοῦ ἱστορημένου χρησμολογίου τῆς κρατικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62-297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ "Μαρμαρωμένου βασιλιᾶ", *BNJ*, 13 (1937), 203-44. N.G. Politis, "Croyances populaires sur le rétablissement de la nation hellénique", *La Revue de Grèce*, I: I (1918), 151-70.
20 *The Negotiations of Sir Thomas Roe, in his Embassy to the Ottoman Porte from the Year 1621 to 1628 Inclusive* (Londra, 1740), s. 387, 512.

21 R. Halsband, ed., *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, I (Oxford, 1965), s. 364-5 (Haziran 1717); F.W. Hasluck, "Constantinopolitana", *Journal of Hellenic Studies*, 43 (1923), 162-7; Hasluck, *Christianity and Islam*, I, s. 353-4.
22 F.C.H.L. Pouqueville, *Travels in Greece and Turkey*, 2. baskı (Londra, 1820), s. 256-7.
23 Chalkokondyles, II, s. 169.
24 Carroy ve Nicolaides, *Folklore de Constantinople*, s. 79-80; Hasluck, *Christianity and Islam*, I, s. 354.
25 Politis, *Paradoseis*, II, s. 673.
26 Nestor İskinder, ed. Pertusi, *Caduta*, I, s. 296-9.
27 "Sarışın" ırklar hakkında Yunanca, Latince ve Slavca kehanet edebiyatı için bkz. Pertusi, *Fine di Bisanzio*, s. 40-77; Mango, "Legend of Leo the Wise", 85-6.
28 Pseudo-Dorotheos hakkında bkz. D.B. Oikonomides, "Χρονογράφου" τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, *Laographia*, 18 (1959), 113-243; 19 (1960), 3-95. B. Knös, *Histoire de la littérature néo-grecque* (Uppsala, 1962), s. 408-9. Constantinus'un kabrinin üstünde olduğu iddia edilen uydurma yazıt ilk kez Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν adlı eserinde Kıbrıslı Matthaios Tzigalas (Venedik, 1637), daha sonra da *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitane*, (Paris, 1711), I, lib. VII, s. 185, A. Banduri tarafından basılmıştır.
29 Agathangelos ve Poliidis hakkında bkz. Knös, *Histoire*,s. 461; A. Politis, Ἡ προσγραφομένη στὸν Ρήγα πρώτη ἔκδοση τοῦ Ἀγαθαγγέλου, *Laographia*, 7 (1969), 173-92; N. Politis, "Croyances populaires", 165-8; D. Doikos, Ὁ Ἀγαθάγγελος ὡς προφητικὸν ἀποκαλυπτικὸν ἔργον καὶ τὸ μήνυμά τοῦ, Μνήμη 1821 (Selanik, 1971), s. 93-126.
30 P.D. Stefanitzis Lefkadios, Σύλλογος διαφόρων προρρήσεων (Atina: A. Angelidou, 1838). Bu eserde tacı bir melek tarafından tutulan uyuyan imparatoru bile resmetmiştir (s. 143).
31 Stefanitzis hakkında bkz. D.A. Lignadis, Νέον Ἀθηναῖον, 2 (1957), 55-70; Th. Fatouros, Ῥιζάριος Ἐκκλησιαστική Σχολὴ 1844-1969 (Πανηγυρικὸς Τόμος ἐπὶ τῇ 125 ἐτηρίδι αὐτῆς: Atina 1969), s. 187-202.
32 George Bizyinos, ed. I.M. Panagiotopoulos, (Βασικὴ Βιβλιοθήκη: Atina, 1954) s. 52-5.
33 George Th. Zalokostas, Τὰ ἅπαντα (Atina, 1873), s. 193-207.
34 Bkz. G.B. Tzokopoulos, Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντίνος ΙΒ΄, ed. E. Papapavlou (Atina, tarihi bilinmemektedir); E. Driault, *Constantin XII. Le Héro et Martyr Basileus* (Paris, 1936).
35 Kostes Palamas, The King's Flute, Yunanca metni ve İngilizce çevirisi için bkz. T.P. Stefanides ve G.C. Katsimbalis (Atina, 1982), Canto XI, s. 320-1. Çeviri yazar tarafından değiştirilmiştir.
36 Söz ve müzik için bkz. P. Bien, J. Rassias, C. Yiannakou-Bien ve C. Alexiou, *Demotic Greek*, II: Ὁ Ἰπτάμενος Θάλαμος (University Press of New England: Hanover and Londra, 1982) s. 81-3.

7. BÖLÜM KÜLLENEN KORLAR (Sayfa 107-124)

1 Anonimo Tedesco, *Carmen de desolacione civitatis Constantinopolitanae*, ed. Pertusi-Carile, *Testi*, s. 254.
2 Politis, *Paradoseis*, I, s. 23; II, s. 678-9.
3 Carnoy ve Nicolaides, *Folklore de Constantinople*, s. 34-5; Politis, *Paradoseis*, II, s. 679.
4 Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, s. 226-8.
5 A.g.e. s. 194; A.E. Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation, 1204-1461* (New Brunswick, N.J., 1970), 201-2.
6 Bkz. yukarıda 4. Bölüm, s. 60.

7 Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 67, 83; Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 125-6.

8 Zakythinos, *Despotat*, I, s. 265-60.

9 Zakythinos, *Despotat,* I., s. 262-6.

10 Zakythinos, *Despotat,* I., s. 266-74; Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation,* s. 211-16; Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 175-7. Konstantinos Graitzas hakkında bkz. *PLP,* IX, no. 21497.

11 Thomas Paleologos'un hayatının son yılları hakkında bkz. *PLP*, IX, no. 21470; Zakythinos, *Despotat*, I, s. 287-90; Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 182-4; Setton, *Papacy and the Levant*, II, s. 228-30. Aziz Andreas'ın kutsal yadigârının takdimi sırasındaki kutlamalar Papa II. Pius tarafından bizzat aktarılmıştır. *Memoirs of a Renaissance Pope. The Commentaries of Pius II*, çev. Florence A. Gragg, ed. Leona Gabel (Londra, 1960), C. VIII, s. 241-59. Eylül 1964'te ekümenik dostluğun bir işareti olarak Papa VI. Paul, Aziz Andreas'ın başını Patras'taki Ayios Andreas Kilisesi'ne iade etmiştir.

12 Zakythinos, *Despotat*, I, s. 285-7; Runciman, *Fall of Constantinople,* s. 181-2; *PLP*, IX, no. 21454.

13 Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, no. 96; *PLP*, IX, no. 21364.

14 G. Vernadsky, *A History of Russia*, IV (New Haven ve Londra, 1959), s. 17-26; Setton, *Papacy and the Levant*, II, s. 318-20.

15 Manuil hakkında bkz. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 291-2. Oğlu Andreas'ın, 1480'deki Rodos'a karşı başarısız Türk saldırısında yer alan askerden biri olan Mesih Paşa olduğu yönündeki iddialar hatalıdır. Mesih Paşa'nın babası Thomas Paleologos Gidos'tur. M.L. Bierbrier, "Modern Descendants of Byzantine Families", *Genealogists' Magazine*, 20: 3 (1980), 93; *PLP*, IX, no. 21472.

16 Andreas hakkında bkz. Zakythinos, *Despotat*, I, s. 292-5; Runciman, *Fall of Constantinople*, s. 183-4; Vernadsky, *History of Russia*, IV, s. 122-30; *PLP*, IX, no. 21426.

17 C.N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce,* VII-IX: *Documenta feudatorios Graecos, strathiotas dictos, illustrantia* (Paris 1888-90). Marianna Kolybas, Θεόδωρος Παλαιολόγος, *Thesaurismata*, 10 (1973) 138-62. Graitzas ve Atina'daki Paleologos'larla ilgili bkz. D.G. Kambouroglou, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, III (Atina 1892), s. 251-6. A. Th. Papadopulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen* (Münih, 1938), no. 180-2.

18 R. Dostálová-Jeništová, "Jakob Palaeologus", *Byzantinische Beiträge*, ed. J. Irmscher (Berlin, 1964), 153-75; P. Mallat, "Byzantinische 'Kaiserenkel' in Wien", *Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik*, II (1982), 279-81.

19 Viterbo'nun Paleologos ailesinin yurdu olduğu 1584'te Martin Crusius tarafından aktarılmıştır, bkz. *Turcograecia*, Lib. III, s. 344. Bkz. J.-F. Vannier, "Les Premiers Paléologues." Etude généalogique et prosopographique, J.–C. Cheynet ve J.–F. Vannier, *Etudes prosopographiques* (Paris, 1986), s. 123-87, özellikle 129-31; A. Guillou, "Faux byzantins des archives italiennes", *Studi in onore di Riccardo Filangieri,* I (Napoli, 1960), s. 130-43.

20 A.E. Laiou, "A Byzantine Prince Latinized: Theodore Palaeologus, Marquis of Montferrat", *B*, 38 (1968), 386- 410. *PLP*, IX, no. 21465. P. Mallat "Die Palaiologen nach 1453", *Akten XVI Internationaler Byzantinistenkongresses* (=JÖB, 32: 6 (Viyana, 1982)), 9-18; M.-D. Sturdza, "Paléologue de Montferrat", *Dictionnaire historique et généaologique des grandes familles de Grèce d'Albanie et de Constantinople* (Paris, 1983), s. 543-6.

21 Andronikos Paleologos ve onun soyundan geldiklerini iddia edenler için bkz. *PLP*, IX, no. 21427; A. Sideras, "Neue Quellen zu Andronikos Palaiologos", *BZ*, 80 (1987), s. 3-15; Mallat, "Die Palaiologen", 12-13. C.A. Gauci ve P. Mallat, *The Palaeologos Family. A Genealogical Review* (Malta, 1985), tablo 15. Emanuel Petrus ve onun soyundan geldiği iddia edilen şahıslar

hakkında bkz. Mallat, "Byzantinische 'Kaiserenkel'", 282-4. Bunların arasında soylarını İmparator Nero'ya kadar takip ettiklerini iddia eden De Vigo Aleramico Lascaris Paleologo'nun ailesinin iki kolu da bulunmaktadır. Gauci ve Mallat, *The Palaeologos Family*, tablo 17 ve 18. Bunun yanı sıra Yunanistan ve Türkiye'de yaşamaya devam eden ve Despot Thomas'ın oğlu Andreas gibi Müslüman olan Paleologos'lar da bulunmaktaydı. Bkz. N. Beldiceanu, "Un Paléologue inconnu de la région de Serrès", *B*, 41 (1971), 5-17; Sturdza, *Dictionnaire*, s. 374.

22 N. Iorga, *Byzance après Byzance* (Bükreş, 1935): A.E. Vakalopoulos, Ἱστορία τοῦ Νεοελληνισμοῦ, II, 2. baskı (Selanik, 1976), s. 418-23; C. Mango, "The Phanariots and the Byzantine Tradition", R. Clogg ed., *The Struggle for Greek Independence* (Londra, 1973), s. 41-66.

23 Konstantinyen Tarikatı'nın tarih ve törenleriyle ilgili 17. yüzyıldan günümüze çok sayıda eser ulaşmıştır. Mesela bkz. E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, V (Paris, 1903), no. 34, 49, 50, 53, 54, 121, 133, 134, 152, 164, 234, 252. F. Schizzi, *Sulla Milizia Constantiniana Memoria Storica del Conte Folchino Schizzi* (Milano, 1828); Sturdza, *Dictionnaire*, s. 546; Mallat, *"Byzantinische 'Kaiserenkel'"*, 281-4; A. Pippidi, *"Fables, bagatelles, et impertinences". Autour de certaines généalogies byzantines des XVI.-XVIII. siècles, Etudes byzantines et post-byzantines*, I, (Bükreş, 1979), 269-305.

24 H.I.H. Prince Rhodocanakis, *The Imperial Constantinian Order of St. George. A Review of Modern Impostures and a Sketch of its True History* (Londra, 1870). Rhodocanakis, *Reply to a Criticism in the Saturday Review on the Imperial House of Rhodocanakis* (Westminster, 1870), s. 20; *Genealogia della Imperiale Casa Rhodocanakis di Scio* (Dört Adet Soy Ağacı, tarihsiz); *I Principi Rhodocanakis di Chio e l'Imperiale Ordine Constantiniano di S. Giorgio, Giornale Araldico-genealogico,* Anno IX. N. 12 (Pisa, 1882), 1-18. Rhodocanakis'in iddiaları 1895'te E. Legrand'ın ortaya sürdüğü çok sayıda kayıtla çökertilmiştir bkz. *Dossier Rhodocanakis. Etude critique de bibliographie et d'histoire littéraire* (Paris, 1895), s. 206.

25 Bkz. mesela Tommaso li Pira, *Breve istoria della Despotal Casa Angelo, o de Angelis, di Epiro* (Palermo, 1939).

26 A.C.F. Beales, "The Irish King of Greece", *Journal of Hellenic Studies, 51 (1931)*, 101-5.

27 Leo Allatius, *De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione*, kol. 956: "... Andrea, Manuele et Ioanne Thomae Palaeologi Despotae filiis..."

28 Bu yazıt ilk Vyvyan Jago (daha sonra da Arundel) tarafından yayımlanmıştır, "Some Observations on a Monumental Inscription in the Parish Church of Landulph, Cornwall", *Archaeologia, or Miscellaneous Tracts relating to Antiquities*, 18 (1817), 83-96. Ayrıca bkz. J.T. Towson, "A Visit to the Tomb of Theodore Palaeologus", *Transactions of the Historic Society* (Liverpool, 1857), 213-23. Bunu takip eden olayların çoğunluğuysa yazıtın ve Theodore Palaeologus'un ailesini çok daha etraflıca inceleyen Rahip J.H. Adams'dan alınmıştır, *Journal of the Royal Institution of Cornwall*, n.s., 6:2, (Truro, 1970), 95-120. Ayrıca bkz. E. Legrand, "Les Paléologues anglais", *Dossier Rhodocanakis*, s. 69-80; Gauci ve Mallat, *The Palaeologos Family*, tablo 6.

29 B. Burke, *Vicissitudes of Families, and Other Essays*, Sir Bernard Burke, 2. baskı (Londra, 1859), s. 198-201.

30 Soylarını Di Cristoforo, Attardo de Bouillon ve Testaferrata aileleri üzerinden takip eden Maltalı taliplerin bu iddiaları Gauci ve Mallat tarafından kısmen açıklanmıştır. Bkz. *The Palaeologos Family*, tablo 19 ve 21.

31 Bkz. B. Tsimpidaros, Οἱ Ἕλληνες στὴν Ἀγγλία (Atina, 1974), s. 18-19. "de stirpe imperatorum" unvanlı bir Thomas Palaeologus 1828'de doğmuş, 5 Temmuz 1873'te ölmüştür ve Hampshire'da bulunan Selborne yakınlarındaki Newton Valence'daki kilisenin bahçesinde gömülüdür.

32 Gauci ve Mallat, *The Palaeologos Family*, tablo 6 ve 10. Kolonet ya da Colnet isminin Anadolu'da bir Bizans *themas*ı yani eyaleti olan Kolonia'dan [günümüzde Şebinkarahisar-ç.] geldiği söylenir.

33 Yukarıda bahsedilen gerçekler ve kurgular merhum "Prens" Petros Palaeologos'la, Luccalı Dr. F.S. Stych'le, Romalı Cesare Sabatucci Marquis Flavi'yle, Viyanalı Profesör P. Mallat'la ve Leedsli Bay G. Colenett'le şahsi yazışmalarımdan derlenmiştir. Prensin fantezileri en sonunda C.D. Webster tarafından tarumar edilmiştir bkz. "The Palaeologus Legend", *The Genealogists' Magazine,* 22:10 (Haziran, 1988), 367-70. Wight Adası'ndaki Paleologos'ların gizemi hakkındaki araştırmalarının meyvelerini cömertçe benimle paylaştığı için Profesör A.A.M. Bryer'a özellikler minnettar olduğumu burada belirtmek isterim.

34 *The Isle of Wight County Press*, 15 Ocak 1988; *The Times*, 23 Ocak 1988. Paleologos ismini taşıyan seçkin Yunanların yararlı bir listesi için bkz. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, XIX (Atina, 1932), s. 416-29 ve Eki, IV (Atina, 1963), s. 93.

35 Doukas, s. 85. Nicol, *Last Centuries of Byzantium*, s. 320.

Dizin

I. Bayezid ("Yıldırım", Osmanlı Sultanı) *53*
I. Carlo Tocco (Epiros Hükümdarı) 7-8
I. Francesco Farnese (Parma Dükü) 117
I. François (Fransa Kralı) 82
I. Georgios (Yunanistan Kralı) 104
I. İustinianus (Bizans İmparatoru) 24
I. Manuil Komninos (Bizans İmparatoru) 38
I. Mehmed (Çelebi) *5*
I. Metrophanes (Byzantium Piskoposu) 74
I. Vasili (Moskof Büyük Knezi) *5*
II. Andronikos Paleologos (Bizans İmparatoru) 3, 39, 116
II. Bayezid (Osmanlı Sultanı) *95*
II. İosif (Konstantinopolis Patriği) 14, 74
II. İsaakios Angelos (Bizans İmparatoru) 117
II. Jean (Lusignanlı, Kıbrıs Kralı) 43
II. Manuil Paleologos (Bizans İmparatoru) 2, 3, 4, *5*, 7, 22, 24, 26, 37, 39, 46, 51, *53*, 58, 71, 116, 124
II. Mehmed ("Fatih", Osmanlı Sultanı) 44, 47-8, 51-3, *55*, 61, 63, 64, 73, 78, 83, 86, 88, 89-90, 93, 94-5, 97-8, 107-8, 109, 111, 113
II. Mitrofanis (Konstantinopolis Patriği, 1440-3) 74
II. Murad (Osmanlı Sultanı) *5*-6, 10, 11, 17, 28, 29, 30-1, 37, 44, 48
II. Nerio Acciaiuoli (Atina Dükü) *5*, 29, 30
II. Pius (papa) 77, 82, 93, 110-1, 112, 113
III. Friedrich (Kutsal Roma İmparatoru) 61
III. Grigorios Mamas (Konstantinopolis Patriği) 13, 38-9, 40, 49-50, *57*, *59*, 73, 74, 101
III. İvan (Moskof Büyük Knezi) 113
IV. Aleksios Komninos (Trabzon İmparatoru) *5*
IV. Andronikos Paleologos (Bizans İmparatoru) *5*
IV. Eugenius (papa) 13, 19, 25, 30, 49
IV. Haçlı Seferi 2, 11, 28
IV. İvan ("Korkunç", Rus Çarı) 113
IV. Sixtus (papa) 113
IV. William 118
IV. İoannis Komninos (Trabzon İmparatoru) 44
V. Alfonso (Aragon ve Napoli Kralı) 30, 43, 49, *55*, 60- 1, 63, 80
V. Nicolaus (papa) 49, 50, 51, *55*-6, *58*, *59*, 60, *65*, 69, 74, 76, 77, 93
V. Philippe (Burgonya Dükü) 29, 32
V. İoannis Paleologos (Bizans İmparatoru) 3, *5*
VI. Leon (Bilge Leo) 71, 99, 101, 102, 104
VI. İoannis Kantakuzinos (Bizans İmparatoru) 1, 2, 38, 108
VII. İoannis Paleologos (Bizans İmparatoru) *5*
VIII. Charles (Fransa Kralı) 93, 114
VIII. Giorgi (Gürcistan Kralı) 44
VIII. Mihail Paleologos (Bizans İmparatoru) xi, 39, *58*, 107
VIII. İoannis Paleologos (Bizans İmparatoru) 3, 4, *5*-7, 8, 9, 11, 13-4, 15, 16, 18, 22, 33, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 44, 46, 47, 48, *57*, *58*, 71, 74, 96, 101-2
X. Charles (Fransa Kralı) 118
XI. Konstantinos Paleologos Dragazes (Bizans İmparatoru):
askerlerine son nutku 66-67
Attika ve Orta Yunanistan'ı işgal etmesi 28-30
birinci evliliği 8, 12, 17, 93
despot oluşu 6, 8
doğumu 2, 4
ebeveyni (bkz. II. Manuil Paleologos; Paleologina, Eleni Dragazes)
erkek kardeşleri (bkz. Paleologos, Andronikos; Paleologos, Dimitrios; II. Theodoros Paleologos; Paleologos, Thomas; VIII. İoannis Paleologos)
gerçekleşmeyen üçüncü evliliğiyle ilgili iddialar ve öneriler 32, 35, 43, 44, 45, 47, 86, 94
Eksamilion'u Yeniden İnşa Etmesi 23-5, 96

Eksamilion'un savunması 30-2
ikinci evliliği 17-18, 93
kılıcı 97, 98, 99
kiliselerin ittihadı hakkındaki görüşleri 15, 16, 38, 41-2, 107
Konstantinopolis'i savunma hazırlıkları 60-3
Konstantinopolis'te son gece 67
kötü alametler 65, 97
Mermer imparator 99-100, 105, 107
Patras'ı tekrar İmparatorluk topraklarına dahil etmesi 9-11
taç giymesi 38
taçsız imparator 38, 39-40, 43, 57, 69, 82-3, 88
talihsizliği 75, 84, 88, 97,124
Türklerle ateşkes antlaşması imzalaması 41, 47
XII. Karl (İsveç Kralı) 100
XIII. Gregorius (papa) 115

Acciaiuoli ailesi 18, 28
Acciaiuoli, Antonio (Atina Dükü) 28
Aeneas Sylvius (bkz. Papa II. Pius)
Agallianos, Theodoros (avukat) 57
Agapios (keşiş) 89
Agathangelos 103-4
Ahmed (Turahan Bey'in oğlu) 60
Akhaia Prensliği 3, 11, 21
Akrokorinthos 110
Allatius, Leo (Allacci, Vatikan kütüphanecisi) 93, 119
Altınkapı 79, 82, 83, 86-7, 99-102, 105, 107
Amisos 44
Anadolu 1, 2, 51, 52, 53, 54, 78, 105
Anadolu Hisarı 53, 54
Ancona 111
Andrea della Valle Kilisesi (Roma) 112
Andreas (Havari) 112
Ankaralı Abraham (şair) 81
Anna (Savoylu) 5
Anna (VIII. İoannis Paleologos'un ilk eşi) 5
Anna (Lukas Notaras'ın kızı) 94
Apostolis, Mihail (âlim) 40
Arapis (Azapis, Osmanlı askeri) 91
Argiropulos ailesi 117
Argiropulos, İoannis (âlim) 39, 40
Argos 11, 111
Argirobulla 27
Aristoteles 42
Arnavut(lar) 22, 29, 32, 60, 109
Asan, Matthaios 60
Âşıkpaşazade (Osmanlı tarihçi) 79
Athos Dağı 104
Atina 3, 5, 18, 28, 29-30, 33, 89, 104, 109, 115
Attika 28, 29
Aydın 78
Ayia Theodosia Kilisesi (Gül Camii) 90-91, 102
Ayios Andreas Katedrali 10, 11
Ayios Romanos Kapısı 63, 68, 76, 82-3, 84-5, 86-7

Balıklı 90
Ball, Mary (Theodore Paleologus'un eşi) 119, 121
Barbados 120, 121
Barbaro, Francesco (Aziz Markos Kilisesi'nin vekili) 79
Barbaro, Nicolò (Venedikli ruzname yazarı) 70, 74, 76, 87
Beatrice 43
Benvenuto (konsolos) 77
Bessarion (Nikea Piskoposu ve kardinal) 12, 14, 21, 25-7, 28, 32, 40, 46, 56, 76, 110-1, 112, 113-4
Bizans 2, 3, 8, 11, 12-3, 15-6, 18, 21, 39, 42, 43, 51, 71, 74, 89, 93, 95, 96, 102, 103, 104, 108, 110, 111, 114-5, 117, 118, 120, 122-3, 124
Bizans İmparatorluğu 1, 2, 10, 41, 42, 49, 70, 71, 103, 111
Bizans İmparatoru/İmparatorları 1, 64, 70, 71, 87, 88, 90, 101, 113, 116
Bizanslı(lar) 3, 5-6, 11, 22, 41, 44, 50, 56, 57, 70, 76, 83, 87, 99, 118
Bizyinos, Georgios (şair) 104
Blahernai 67
Boğaz 52, 53-4, 55, 59, 60, 63, 66
Boğazkesen (bkz. Rumeli Hisarı)
Boğdan 116-7
Borso d'Este (Ferrara Markisi) 49,69
Bradbury, Martha 121
Brandenburg 77
Brankoviç, Corce (Sırp Despotu) 25, 44-5, 46, 77, 113
Brankoviç, Lazar (Corce Brankoviç'in oğlu) 45, 113
Buckingham Dükü 100
Bulgaristan 2, 5
Bulgarlar 22
Burgonya 25, 29, 32, 96
Bursa 52

Caesarea(lı) 100, 118
Cantacusino, Ghin (bkz. Kantakuzinos, Manuil)
Carlotta (Kıbrıs Kralı Lusignanlı II. Jean'ın kızı) 43
Cesarini, Giuliano (kardinal) 25, 28-9
Ciriaco (Cyriacus, seyyah) 24, 33-4, 109
Clifton 119, 120
Cod'd, Nicholas Macdonald Sarsfield 118
Colenutt-Palaeologos ailesi 123
Condulmer, Marco (Venedikli ruhban) 14
Constantinus ("Büyük") 39, 64, 66, 70, 71, 73-5, 95, 103, 104, 117
Constantinus Sütunu 98, 99
Constantius Chlorus (Roma İmparatoru) 71
Cornwall 119, 120, 121
Coron (bkz. Koroni)
Cottingham 120
Coucy, Matthieu de (Fransız vakanüvis) 93
Crusius, Martin (16. yüzyıl âlimi) 85, 94

Daniel Peygamber 71, 98
Dauntsey, Joanna 123
Delfi 24
Demirbaş Şarl (bkz. XII. Karl)
Derkos 6
Dermot (İrlanda Kralı) 118
Didimotihon 38, 112
Diedo, Antonio (Kandiye Dükü) 41
Dishipatos, Manuil 43
Diyarbakır 123
Dlugosz, Jan (tarihçi) 81
Dokianos, İoannis (âlim) 39
Dolfin, Zorzi (vakanüvis) 79
Doria, Zorzi (kaptan) 108
Dorotheos (bkz.Pseudo-Dorotheos)
Dotti, Paolo (Padualı hukukçu) 77
Dragaş, Konstantin (XI. Konstantinos'in büyükbabası) 4, 45
Dubrovnik (bkz. Ragusa)
DuCange 93
Dukas (Bizanslı tarihçi) 38, 54, 58, 59, 76, 83, 98
Dunkineely (İrlanda) 123

Edirne(li) 44, 52, 53, 62, 63, 76, 103, 109, 112
Edirnekapı (bkz. Harisios Kapısı)
Eflak 117
Ehinades Takımadaları 8
Eksamilion Surları 23- 25, 27, 28, 30-2, 33, 34, 60, 62, 96, 110
Ekthesis Khronike 84
Elis 8, 12
Epiros 7-8, 118
Epivatai 54
Evboia 14, 80
Evdemonoioannis, Sofianos 27
Evdokia (Konstantin Dragaş'ın eşi) 45
Evgenikos, Markos (piskopos) 14, 16, 42, 57
Evgenikos, İoannis (âlim) 7, 12, 39-40, 41-2, 58, 95
Evliya Çelebi 90
Exeter Katedrali 120

Fanaryotlar 116-7
Ferdinand (Aragon Kralı) 114
Ferrara 13-4, 49, 69
Ferrara Konsili (bkz. Floransa Konsili ve İttihadı)
Filippo da Rimini (Venedikli) 79
Filistin 100
Flavius ailesi 117
Floransa 33, 40
Floransa Konsili ve İttihadı (1439) 15, 16, 18-9, 21-2, 25, 28, 37, 38-9, 41, 42, 46, 49-50, 56, 57, 58, 59, 73, 74, 80, 95, 107
Fokis 29, 30
Foscari, Francesco (Venedik Doçu) 32, 48
Fransa 116
Fransisken tarikatı 77

Galaksidi 30
Galata (Pera) 50, 62, 63, 66, 77, 86, 93
Gattilusio ailesi (Cenovalı) 5, 17
Gattilusio, Caterina (bkz. XI. Konstantinos'un ikinci eşi)
Gennadios 42, 46, 50-1, 56-7, 59, 73-4, 95, 103, 107
Georgillas, Emmanuil (Şair) 96
Giangiorgio (Montferratlı) 116
Girit 14, 41, 49, 76, 77, 81, 97, 108
Githion 34
Giustiniani Longo, Giovanni (Cenovalı komutan) 68, 76, 77, 80, 82, 84, 86
Glarentza 8-10, 11, 12, 32, 96
Gül Camii 90-91, 102
Gürcistan (İberia) 35, 43-5

Haç Sütunu (bkz. Constantinus Sütunu)
Haçlı Seferi 13, 15, 25, 28, 48-9, 96, 109, 110-1, 112
Haçlı(lar) 3, 25, 28, 29, 61
Haliç 62-64, 68
Halil (Orhan Bey'in oğlu) 5
Halil Paşa (II. Mehmed'in veziri) 52
Halkokondiles, Georgios 31, 33
Halkokondiles, Laonikos (tarihçi) 31, 33, 76, 84, 85, 96, 98, 101
Harisios Kapısı 83, 101
Hasan ("Uzun") 123
Hasan (Ulubatlı) 91
Havariyun Kilisesi 91
Heksamilion Surları [bkz. *Eksamilion* Surları]
Helena (Büyük Constantinus'un annesi) 71, 73, 74, 75
Hellenler, Hellenizm ix, xi, xii, 22, 28, 40, 89, 94, 95, 96, 104, 105
Herkül 95
Hermanstat (Sibiu) 81
Hieraks (vakanüvis) 85, 91, 94
Hios 55, 56, 108
Hipomoni [bkz. İpomoni]
Hlumutsi 10
Hoca Saadeddin Efendi (Osmanlı tarihçi) 79
Hrisobulla 27
Hristodulos (mimar) 91
Hunyadi, Yanoş 25, 55
Hus(çu) 50, 51
Hyperpyron [bkz. İperpiron]

İagaris, Andronikos (elçi) 41
İagros, Manuil Paleologos (elçi) 38
İberia (bkz. Gürcistan)
İbni Kemal (tarihçi) 79, 82, 87
İmroz 112
İngiliz(ler) 96
İngiltere 119, 120, 121-2, 123
İoannina (Yanya) 11, 118
İperpiron 70
İpomoni (bkz. Paleologina, Eleni Dragazes)
İrlanda(lı) 118, 119, 123
İsa (Peygamber) 11, 40, 64, 66, 69, 70, 74, 87, 124
Isabella (Kastilya Kraliçesi) 114
İsidoros (Kiev Piskoposu ve kardinal) 14, 51, 56-8, 59, 61, 67, 74, 76, 77, 80, 88, 91
İskender, Nestor (vakanüvis) 82, 85, 86, 93, 95, 102
İstanbul 6, 100, 108
İsthmia 24
İustinus Kapısı 83

Kalamata 9
Kalavrita 9, 11, 12, 109, 111
Kallipolis 1, 2
Kallistos, Andronikos (âlim) 95
Kaloioannis (bkz. VIII. İoannis Paleologos)
Kandiye 41
Kantakuzene, İrini (Corce Brankoviç'in eşi) 45
Kantakuzinopolis 30
Kantakuzinos ailesi 3, 45, 62, 91, 108, 117
Kantakuzinos, Andronikos (*Megas Domestikos*) 45, 46
Kantakuzinos, Dimitrios Paleologos (XI. Konstantinos'un kuzeni) 14, 84
Kantakuzinos, Georgios Paleologos 109
Kantakuzinos, Konstantinos (Vostitsa Valisi) 29, 30
Kantakuzinos, Manuil (Ghin, sahte Mora Despotu) 109
Kantakuzinos, Manuil (Mora Despotu, 1349-80) 3
Kantakuzinos, Manuil (*Protostrator*) 47
Kantakuzinos, İoannis (Korinthos Valisi) 27,34, 47
Karadeniz 6, 9, 17, 25, 28, 29, 53, 55
Karistos 14
Katadukinos, Dimitrios (Katablattas) 40
Katalan(lar) 11, 30, 97
Kefalonya 7, 116
Kenkhreai 31
Kerkoporta 68, 83
Khalkokondyles, Georgios [bkz. Halkokondiles, Georgios]
Khalkokondyles, Laonikos [bkz. Halkokondiles, Laonikos]
Kharisios Kapısı [bkz. Harisios Kapısı]
Khios [bkz. Hios]
Khlumutsi [bkz. Hlumutsi]
Khristodulos [bkz. Hristodulos]
Khrysobulla [bkz. *Hrisobulla*]
Kıbrıs 43
Kiev 14, 51, 56, 57
Kilikya 38
Kızıl Elma Ağacı (Kokkini Milia) 98- 9, 104-5
Klontzas, Georgios (ressam) 71, 99

Kokkini Milia (bkz. Kızıl Elma Ağacı)
Komninos (bkz. IV. Aleksios Komninos ve IV. İoannis Komninos)
Konstantinos (Yunanistan Kralı) xii, 89, 104, 105
Konstantinopolis 1, 2, 4-7, 8-9, 13-8, 21-2, 27, 32, 34, 35, 37-9, 40-1, 42-3, 44-5, 47-52, 53-7, 58, 59-63, 64-5, 70, 73-5, 77-8, 80, 81-2, 85, 86, 87, 88-91, 93, 94-7, 99-100, 101, 102-5, 108, 109, 111, 116, 118, 119, 121, 122, 124
Konstantinopolis'e Ağıt 96-7
Konstantinyen Anjeliken Kutsal Bilgelik (Ayia Sofia) Tarikatı 118
Konstantinyen Ayios Georgios İmparatorluk Şövalye Tarikatı 117
Konstantios (Konstantinopolis Patriği) 90
Korfu 79, 108, 112, 113
Korint Kıstağı 7, 12, 22, 23-5, 27-8, 29
Korinthos 27, 33-4, 47, 60, 96, 110-11
Koroni 11, 18, 34, 112
Kosova 55
Kritovulos (tarihçi) 68, 75, 83
Kudüs 14, 77, 100

Ladislas (III., Lehistan ve Macaristan Kralı) 25, 28-9
Ladislas (V.) 61
Lakedemonia 34, 111, 115
Lakonia 9
Landulph (Cornwall) 119-120
Langlois, Victor (Fransız tarihçi) 88-9
Languschi, Giacomo (İtalyan vakanüvis) 79
Laskaris, Aleksios (Patras Valisi) 27
Laskaris, Aleksios Filanthropenos 37-8
Laskaris, Konstantinos (âlim) 40
Lefkas Adası (Santa Mavra) 113
Legrand, Emile (Fransız âlim) 117
Lehistan 78
Lemokopia (bkz. Rumeli Hisarı)
Leonardo (Lesvos Başpiskoposu) 56, 65-6, 70, 76, 85, 87
Leondari 33
Leontaris, Andronikos Briennios (elçi) 49, 69
Lesbos (bkz. Lesvos)
Lesvos 17-18, 56, 58, 65
Lidoriki 29, 30
Limnos 18, 55, 112
Lincoln Kontu 120
Lombardiya 55, 116
Lord Byron 104
Loredano, Alvise (amiral) 28

Macaristan 6, 25, 28
Macar(lar) 28, 52, 61, 62, 97
Makedonya 2
Malatesta, Carlo (Rimini Kontu) 5
Malatesta, Cleope 5, 7, 9, 21
Malta 116
Mamalis (*arhon*) 85
Mantova 110
Maria (Trabzon Prensesi) 5, 44
Maria [Mara] Brankoviç (II. Murad'ın eşi) 44-7
Marmara Denizi 1, 18, 54
Mavrokordatos ailesi 117
Megali İdea (Büyük Fikir) 104-5
Melissinos, Makarios (tarihçi) 66, 84, 90
Mesemvria 6, 7, 55
Mesolongi 104
Messenia 9, 18, 34, 60
Messina 103
Methodios (piskopos) 71, 102, 104
Methoni 11, 18, 28, 32, 41, 112
Mihail (II. Manuil'in ölen oğlu) 3
Mihailoviç, Konstantinos (asker) 78
Mihailoviç, Vasili (prens) 114
Milano 103
Mills, Peter (bkz. Palaeologus, Petros)
Minotto, Girolamo (Venedik balyosu) 61
Mısır 81
Mistras 3, 5, 7-9, 12-3, 18, 21-3, 25, 27, 31-2, 33-4, 37, 38, 40, 42, 43, 60, 96, 110, 111-2, 115
Mitilini (Lesvos) 17
Modena 70-71
Modon (bkz. Methoni)
Momferrato-Paleologo ailesi 116
Monemvasia 111, 112
Monodendrion 98-9
Montagu, Lady Mary Wortley 100
Mora (bkz. Peloponnisos)
Moskova (Üçüncü Roma) 103, 113

Nafpaktos 11, 30, 31
Nafplion 11, 34
Napoli 30, 43, 49, 55, 56, 57, 80
Negroponte (bkz. Evboia)
Neşri, Mehmed (tarihçi) 79

Nestor (bkz. İskender, Nestor)
Nestor (Pylos Kralı) 34
Nikeforos (Dukas Komninos Angelos, Epiros Despotu) 118
Nikolaus von Kues (filozof) 77
Normanlar 103
Notaras, Lukas (*Megas Duks*) 14, 17, 47, 57, 58, 62, 83, 94

Oitilon (bkz. Vitilo)
Oksi 31
Orhan ("Çelebi") 51-2
Orhan Bey ("Gazi") 1, 2
Orsini, Isabella 35
Osman Bey ("Gazi") 1
Osmanlı İmparatorluğu 103
Osmanlı Sultanı/Sultanları 2, 5, 28, 37, 44, 47, 64, 95
Osmanlı(lar) 1, 2, 10, 21, 42, 51, 53, 68, 79, 90, 108, 111
Otto (Yunanistan Kralı) 121

Padua(lı) 40, 77
Paleologo, Giovanni Andrea Angelo Flavio Comneno Lascaris 117
Palaiologos, Theodore 115
Palaeologo, Theodore 121
Palaeologos, Petros 122-124
Palaeologus, Constantine Douglas 122
Palaeologus, Jacobus (dinbilimci) 115
Palaeologus, Johannes Antonius Angelus Flavius Comnenus Lascaris 117
Palaeologus, Panaiotus [Panagiotes] 115
Palaeologus, Theodoro 115
Palamas, Kostis (şair) 105
Paleokastro (Limnos) 18
Paleologina, Eleni (Despot Thomas'ın kızı) 112, 113
Paleologina, Eleni Dragazes (XI. Konstantinos'un annesi) 4, 14, 23, 35, 37, 46, 71, 73, 74, 75
Paleologina, İrini (XI. Konstantinos'un halası) 5
Paleologina, Zoi-Sofia 113-4
Paleologo, Lucio [Livio] Andronico 115
Paleologos Andreas (Despot Thomas'ın oğlu) 35, 93, 113-4, 119
Paleologos, Andreas Graitzas 115
Paleologos, Andronikos (Selanik Despotu) 4, 5, 116
Paleologos, Annibale 115
Paleologos, Andreas (Manuil Paleologos'un oğlu) 113
Paleologos, Catherine (Andreas Paleologos'un eşi) 114
Paleologos, Dimitrios (Mora Despotu) 4, 14-5, 17-8, 21, 34, 35, 37, 60, 109-112
Paleologos, Emanuel Petrus 116
Paleologos, İoannis (Manuil Paleologos'un oğlu) 113
Paleologos, Konstantinos (Andreas Paleologos'un oğlu) 114
Paleologos, Konstantinos Graitzas 112
Paleologos, Leziniano 115
Paleologos, Manuil (Thomas Paleologos'un küçük oğlu) 35, 113, 119
Paleologos, Maria (Andreas Paleologos'un kızı) 114
Paleologos, I. Theodoros (Mora Despotu, XI. Konstantinos'un amcası) 5, 22
Paleologos, II. Theodoros (Mora Despotu, XI. Konstantinos'un ağabeyi) 3-4, 5, 7-9, 13, 17, 18, 21-2, 23, 29, 33, 34, 35, 46, 116, 117
Paleologos, Theodoros (Montferrat Markisi) 116
Paleologos, Thomas (Mora Despotu, XI. Konstantinos'un kardeşi,) 4, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 21, 23, 30, 31, 33, 35, 37-8, 45, 60, 93, 109-114, 119
Paleologos, İoannis (Vitilo Valisi) 27, 34
Paleologos, İoannis (Leon) 119
Paléologue, Maurice 116
Paleologus, Dorothy 119, 120
Paleologus, Ferdinand 119, 121
Paleologus, Leonidas 120
Paleologus, Scipione 120
Paleologus, Theodore 119-120
Palmerston, Lord 118
Panagi (XI. Konstantinos'un sözde oğlu) 94
Parma 117
Paspatis, Aleksandros (Yunan tarihçi) 88, 91
Patras 8, 9-11, 12, 14, 18, 27, 31-2, 34, 39, 47, 96, 110-1, 112
Peloponnisos (Mora) 2, 3-4, 5, 7-9, 10, 11, 12-3, 17-9, 21-3, 25-6, 27-8, 29-30, 31, 32-4, 41, 55, 60, 64, 86, 93, 96-7, 108-12, 113, 114, 116-7, 123
Penelope 46
Perivleptos Manastırı (Sulu Manastır) 90

Pesaro 11, 115, 119
pilon (İmparatorluk başlığı) 38-9
Platris, Konstantin (Husçu Kilise elçisi) 50-1
Plethon, Georgios Gemistos (filozof) 14, 21-3, 25-6, 32, 33, 40, 46, 111
Plymouth 119, 120
Poliidis, Theoklitos 103
Pomfrett, Rebecca 121
porfirogennitos (unvan) 4, 27, 34
Portekiz 30, 43
Pouqueville (Fransız gezgin) 101
Prag 50-51, 115
Prusya 118
Pseudo-Dorotheos (tarihçi) 85, 103
Ptoholeon 99
Pusculo, Ubertino (şair) 81
Pylos 34
Pythia 24

Ragusa (Dubrovnik) 12, 48, 55, 69, 113
Rhadamanthys 95
Rhodokanakis, Dimitrios 117-118, 119
Richerius (Richer), Christophorus (Fransız tarihçi) 82
Rigas Feraios 103
Rimini(li) 5, 7, 79
Rodos 81
Rodos Şövalyeleri (St. Jean) 77
Roe, Sir Thomas (elçi) 100
Roma 16, 22, 25, 34, 49, 74, 81, 95, 112, 113-4, 115
Roma İmparatoru/İmparatorları xi, 37, 38, 40, 67, 70, 71, 73, 76, 115
Roma İmparatorluğu 2, 3, 66, 87
Roma Kilisesi 6, 13, 15, 19, 40, 41, 42, 50, 56, 58, 67, 107
Romaioi [Romalı] ix, xi, xii, 5
Romanya 116
Romulus 95
Romulus Augustulus (Batı Roma İmparatoru) 96
Rumeli Hisarı 54, 55, 59, 61-2
Ruslar 97, 103, 113
Rusya 103, 118

Sagundino, Nicola (Secundinus) 80, 87
Salmeniko 112
Samile (Samuil, Rum piskopos) 81
Samothraki 112
Sansovino, Francesco (tarihçi) 82, 85
Santa Elpidio a Mare (Pesaro) 115
Saravali Kalesi 10
Sarıelles (Yeniçeri) 78
"Sarışın ırklar" 98-9, 103
Saron Körfezi 24
Segedin 28
Selanik 4, 5, 6, 11-2, 105, 116
Selimvria 6, 18, 35, 37, 55
Semendire (Kalesi) 15, 113
Sfrantzis, Georgios (Bizanslı tarihçi ve devlet adamı) 4, 8, 9-11, 13, 15, 16, 17-8, 27, 28, 29, 35, 37, 43-5, 46-8, 57, 66, 75, 84, 93, 112, 119
Sholarios, Georgios (bkz. Gennadios)
Sikyon 31
Sinaksis (İttihat karşıtı sinod) 41-2, 49, 50-1, 57, 58, 59
Sırbistan 2, 25, 44, 77, 113
Siros Adası 116
Soemern, Heinrich 79
Sophia (Montferratlı) 5
Spandunes (tarihçi) 89-90, 91
Sparta 3, 27, 33, 34, 111
Stameron (Elis) 12
Stavraton (sikke) 70
Stefanitzis, Petros (doktor ve yazar) 104
Stepney 121
Stradioti 115
Suffolk 120
"Sultanın kavuğunu yeğlerim" 58, 59
Süleyman (peygamber) 89
Süleyman (Emir) 51
Süleyman (Gazi) 1-2
Sulu Manastır (bkz. Perivleptos Manastırı)
Suriye 94

Taranto Prensi 35
Tarasios (patrik) 101, 104
Taygetos Dağı 3, 33
Tecco (İtalyan elçisi) 88
Tedaldi, Jacopo (Floransalı tüccar) 76
Tenaron Burnu 27, 34
Tesalya 2, 10, 12, 29, 117
Thasos Adası 112
Thebai 28-29, 30
Themistokles 29, 39, 95
Theodora (Dimitrios Paleologos'un eşi) 112
Theodora (VIII. Mihail'in eşi) 39
Theosodius Forumu (Boğa Meydanı) 98

Tignosi da Foligno, Niccolò (vakanüvis) 79
Tirannis (Tirannos, efsanevi şehir) 99
Tocco, Maddalena-Theodora (bkz. XI. Konstantinos'un birinci evliliği)
Torino 88, 89
Trabzon [Rum] İmparatorluğu 5, 35, 43-6
Trakya 1, 38, 52, 112
Transilvanya 81
Tripolis 110
Tuccia, Nicola della (vakanüvis) 81
Tuna Nehri 15, 28, 52, 113, 116
Turahan Bey (Osmanlı komutanı) 10, 12, 31-2, 60, 109, 110
Turkopolis (Konstantinopolis) 97
Tursun Bey (Osmanlı tarihçi) 54, 78-9, 82, 87

Umur Bey (Turahan Bey'in oğlu) 60, 110
Urban (Macar mühendis) 62

Varna 29, 32, 48, 52
Vefa Meydanı 90-91
Venedik, Venedikliler 3, 6, 7, 9, 10-2, 18-9, 24, 25, 28, 29, 30, 31-2, 41, 45, 47, 48-9, 54-6, 59, 60-5, 67, 71, 74, 76, 79, 80, 96, 97, 103, 108, 112, 115
Venizelos, Eleftherios 105
Viterbo 81, 115, 123
Vitilo (Oitilon) 27, 34
Vitrinitsa 29-30
Viyana 115, 117
Vostitsa (Egion) 8, 10, 29, 31

West Norwood (Yunan mezarlığı) 121-2
Westminster Manastırı 121
Wexford 118-9
White-Palaeologus, Archie 122
Wickham, Edmund Hill (albay) 122

"Ya ben bu şehri alırım, ya da bu şehir beni!" (II. Mehmed) 64
Yedikule 79, 82, 101-2
Yeniçeriler 31, 68, 81, 84, 85, 91, 101
"Yok mu başımı alacak bir Hıristiyan?" (XI. Konstantinos) 83
Yolande (Montferratlı, II. Andronikos'un eşi) 3, 116
Yuhanna (Havari) 102
Yunan Bağımsızlık Savaşı 104, 121

Zaccaria, Caterina (Despot Thomas Paleologos'un eşi) 11, 112-3
Zaccaria, Centurione (Akhaia Prensi) 11, 112
Zalokostas, Georgios (şair) 104
Zonaras (Bizanslı vakanüvis) 70

DÜNYAYA YÖN VERENLER | 21

Son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Paleologos'un (1405-1453), "Romalıların Gerçek İmparatoru ve Otokratı" şeklindeki azametli emperyal elkaba sahip olduğunda devraldığı Konstantinopolis, yani bir zamanların Yeni Roma'sı, bu ihtişamı yansıtmaktan hayli uzaktı. Yıl 1449'du. Tarihin o döneminde ve dünyanın o parçasında yükselen güç olan Osmanlılar, hâkimiyetlerini yayarken etrafından gelip geçtikleri kadim imparatorlukların bu aciz bakiyesine gösterdikleri tahammülün sınırına varmışlardı. Şehri dört yandan kuşatan ve karadan ikmal yollarını kesen Türklere karşı Kontantinos'un denizden yardım alabileceği tek yer olan Hıristiyan Batı ise kiliselerin birliği adı altında kendi Katolik inancını ve hiyerarşisini dayatmaktaydı. En muhtaç oldukları anda büyük bir dinsel kargaşa ve bölünme yaşayan Konstantinopolis'in Ortodoks sakinlerinin elinde kalan yegâne koruyucu, tarihi boyunca şehrin taliplerini durdurmayı başarmış olan güçlü surlarıydı. Nitekim surlarda gedik açıldığında şehir de düşecekti.

Dönemin kaynaklarına göre iyi eğitim almış, becerikli, sabırlı, vizyon sahibi ve insanları idare etmesini bilen bir hükümdar olan XI. Konstantinos, henüz vakti varken kaçıp kurtulması yönündeki telkinlere tenezzül etmemiş, sayı ve askeri teknoloji açısından kat be kat üstün Osmanlılara karşı şehri savunanların lideri olarak elinden gelen her şeyi yapmıştır. O gün muzaffer olan genç ve atılgan sultan II. Mehmed, "Fatih" namıyla yücelirken, elinde kılıcıyla can veren Konstantinos da halkı arasında efsane mertebesine yükselmiş, aslında ölmediği, mermere dönüşerek uyuduğu ve günün birinde uyanıp şehrini kurtaracağı inancına kaynaklık etmiştir.

Bizans uzmanı Donald M. Nicol'un Atina'daki Gennadion Kütüphanesi müdürü olarak çalıştığı dönemde yazdığı elinizdeki biyografi, kısa ve talihsiz iktidarı döneminde büyük çaresizlik içinde kıvranan, bu durumdan kendini ve şehrini kurtarmak için var gücüyle çabalayan ve sonunun geldiğini anlayınca da bunu mertçe karşılayan bir hükümdar portresi çizmektedir.

9 786053 608523

KDV dahil fiyatı
25 TL